Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SYDTHY ÅRBOG 2015

SYDTHY ÅRBOG
2015

Udgivet af:
Egnshistorisk Forening for Sydthy

Redaktionsudvalg:

Jenny Kobberø, Syrenvej 3, 7755 Bedsted Thy, tlf. 51 31 64 35
E-mail: jennykc47@yahoo.dk

Rita Christensen, Gyvelvænget 2, 7755 Bedsted Thy, tlf. 20 36 11 88
E-mail: ritachristensen2@gmail.com

Ruth Thinggaard, Klostergade 34, 7770 Vestervig, tlf. 97 94 12 42
E-mail: r.wt@live.dk

Britta Nielsen, Kærmindevej 3, 7770 Vestervig, tlf. 97 94 14 10
E-mail: brittabjarne@adslmail.dk

Bjarne Madsen, Astrupvej 6, 7755 Bedsted, tlf. 97 94 58 03
E-mail: agj410@sol.dk

Jens Handrup, Tøttrupvej 5, Koldby, 7752 Snedsted, tlf. 97 93 66 10 - 30 50 69 92
E-mail: handrup@dlgtele.dk

Egnshistorisk Forening for Sydthy
(se side 152)

EAN 978-87-88919-37-0
ISSN 0900 2103

Forsidemotiv:
Boddum Bisgaard
Maleri af Marie Krabbe Riis

Bagsidemotiv:
Hougaard, Vibberstoft

Bogens typografiske tilrettelægning, sats, tryk og reproduktioner
er udført af Dantryk A/S - 97 95 20 00
Skriften er 10,6 punkt Garamond

Omslaget er Antik Cover og papiret Profi Silk 115 gr.

Indbinding er udført af Centrum-gf

SYDTHY ÅRBOG
2015

Udgivet af

Egnshistorisk Forening

for Sydthy

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord
Redaktionen 5
Elly Mardal
Eigil T. Andersen 6
Kontrolassistent
Hjalmar Mardal 8
Familien Pallesgaard
Karen Pallesgaard Munk 22
Slagsmålet i Gisselbech
Bjarne Madsen 38
Livet på landet
Jens Chr. Gregersen 50
Æ hyvelbosnejker...
Niels Gade 56
Hammer
Jens Handrup 57
Bronzealderen i Thy
Jens-Henrik Bech 63
Hedvig Neess
Hedvig Neess 68
Årup Mølle - Ørum Sø
Redaktionen 91
Tragedien i Visby grusgrav
Niels Chr. Dahl 100
Sydthy Andels Svineslagteri
Redaktionen 103
De tre ringninger
Kaj Nissen 117
Aftentur til Boddum Bisgaard
Rita Christensen 121
Fortælling fra Istrup
P. Nørby 123
Mindesten
Eskil Jessen 128
De sidste fæstebønder
Willy Ernst Hove 133
Den gamle kirkebetjent
Redaktionen 139
Sommerudflugt
Rita Christensen 142
Fra Museets arbejdsmark
Jytte Nielsen 145
Egnshistorisk Forening for Sydthy
Henrik Eriksen 150
Kontakt til foreningen
Redaktionen 152

Forord

Kære læsere

Hermed en ny udgave af årbogen med fortællinger og erindringer fra egnen.

Bogen er nr. 32 i rækken af årbøger udgivet af Egnshistorisk Forening for Sydthy.

I år er forsiden et maleri udført af Marie Krabbe Riis, Boddum. Foreningen havde den store glæde at kunne afholde sin aftenudflugt på Boddum Bisgaard hos Marie Krabbe Riis og Preben Riis. I den forbindelse fik vi lejlighed til at se de mange skønne malerier, som Marie har malet. Selv om Marie ikke selv mente, at malerierne tålte dagens lys i en større sammenhæng, var vi bestemt af en anden opfattelse. Vi er derfor glade for, at vi fik lov til at bruge et maleri til vores forside. Maleriet er af den gamle smedje, der ligger tæt ved gården, og som nu er indrettet til beboelse.

Bogens bagside er et fotografi af Hovgaard i Vibberstoft, Villerslev sogn. Gården har tidligere været en fæstegård under Irup. Herom kan læses mere i artiklen "De sidste fæstebønder under Irup Hovedgaard", som findes i årbogen.

Årbogen indeholder et bredt udvalg af nye fortællinger. Desuden er der følgende fortsættelser fra 2014 udgaven: Hedvig Neess' levnedsbeskrivelse og beretningen om familien Pallesgaard i Vestervig.

Det er jo ingen hemmelighed, at vi er afhængige af at modtage stof, for at årbogen kan udgives. Det har indtil videre ikke været et problem. Vi vil dog fortsat opfordre til, at du kommer med et bidrag, hvis du har noget på hjerte.

Vi ved alle, hvor hurtigt forholdene forandres. Mange erindringer går i glemmebogen og forsvinder sammen med dem, der har oplevet dem. Egnshistorisk Forening vil fortsat gerne være med til at bevare og formidle så megen lokalhistorie som muligt. Vi vil fra redaktionsudvalgets side altid være behjælpelig med redigering, renskrivning og fremskaffelse af billeder m.v.

Til slut en stor tak til alle skribenter, der har indsendt artikler.

Redaktionsudvalget ønsker god læselyst.

Mindeord over Elly Mardal

Af Eigil Thusgaard Andersen, Ullerup

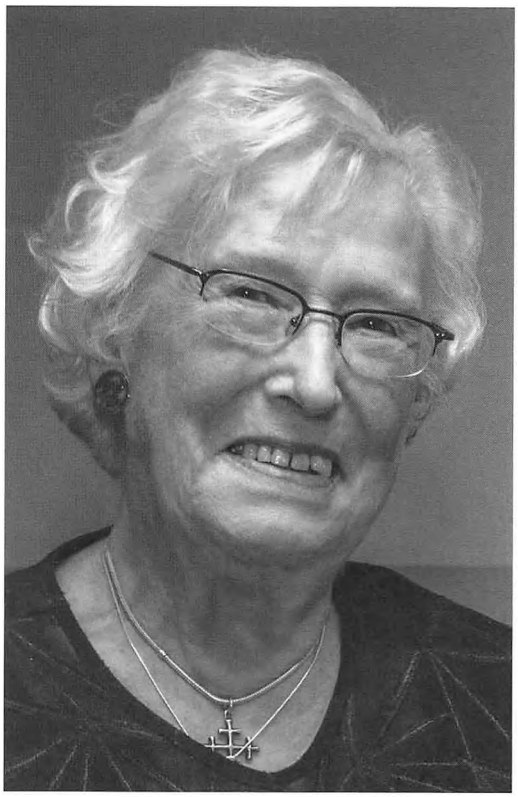

Elly Knakkergaard Mardal døde den 6. december 2014 i en alder af 90 år. Med hende har Sydthy mistet en person med stor viden om slægter og steder i Sydthy og en person, man aldrig gik forgæves til, når det drejede sig om hjælp til at udrede slægtens spor tilbage i tiden.

Elly Knakkergaard Pedersen blev født den 11. september 1924 som eneste barn af Anna Petrea Knakkergaard og Otto Daniel Pedersen, som havde en ejendom i Grurup sogn. Som ung var gymnastik en af hovedinteresserne, og Elly deltog i et kursus på gymnastikhøjskolen i Snoghøj. Her blev hun kvalificeret til at lede gymnastik. Lederegenskaberne fik hun god brug for inden for hendes senere undervisning inden for slægtsforskning. Som tjenestepige på gården "Moselund" ved Bedsted mødte hun Hjalmar Mardal, der var kontrolassistent. Hun lod sig selv uddanne til dette job. I 1948 blev de gift og bosatte sig på Boddum, og fire år senere overtog parret Hjalmars fødehjem på Boddum.

Elly var aktiv inden for flere områder. Således var hun i flere år med i bestyrelsen for den lokale havekreds, og siden blev slægtsforskning og egnshistorie hendes store interesser. Fra 1969 og mange år frem ledede Elly, i god forståelse og med god hjælp af Hjalmar, talrige kurser i slægtsforskning flere steder i Thy. Et gammelt ord siger, at bag enhver stor mand står en klog kvinde. Her kan nok siges det modsatte. Hjalmar kunne ikke undværes i arbejdet. I 1972 oprettedes der i Sydthy et lokalhistorisk arkiv, som Elly støttede med mange arkivalier. Her blev opsamlet protokoller fra mange nu nedlagte foreninger, nedlagte mejerier, brugser og meget andet. Arkivet førte i begyndelsen en omtumlet tilværelse med start i små lokaler på Sct. Thøgersgård, senere det nedlagte dommerkontor, så til kælderlokaler i rådhuset i Hurup og endelig til den nuværende placering på Hurup bibliotek.

I 1983 tog fire personer initiativ til at oprette en egnshistorisk forening. Det var foruden Elly Mardal, lokalarkivar Tage Thure, lærer Uffe Larsen samt bibliotekar Ejnar Vestergaard. Ved den stiftende generalforsamling den 16. januar 1984 blev der valgt en bestyrelse på fem medlemmer: Elly Mardal, Uffe Larsen, Gunnar Kjær Mortensen, Gitte Jensen og Eigil T. Andersen. Elly valgtes som formand for foreningen. Herefter fulgte en travl tid for bestyrelsen. Der blev valgt sognerepræsentanter for de 18 sogne i Sydthy, det fremtidige arbejdsprogram skulle planlægges, herunder udgivelsen af en "Sydthy Årbog", som gerne "skulle formidle såvel den brede fortælling som den grundigere gennemgang af et lille forskningsområde", som det hedder i forordet til den første årbog, som

udkom i november 1984. Elly deltog i mange år med gode artikler til årbogen. Hun kunne noget med "krøllede bogstaver", og mange gamle dokumenter blev fundet på landsarkivet i Viborg og "oversat" til en mere læsevenlig version.

Hele bestyrelsen deltog i arbejdet med årbogen, og mange aftner gik med redaktion af bogen og andre emner for en bestyrelse. Som oftest foregik møderne i Elly og Hjalmars gæstfrie hjem på Boddum afsluttende med et kaffebord af dimensioner - vist nok mindst 2-3 slags lagkager. Når vi i en sen aftentime forlod gården, skete det, at månen oplyste hele det smukke landskab ud over Lindholm og hele øhavet, et meget smukt syn. - Aftenudflugter til gårde, kirker mv. samt den årlige sommerudflugt var og er også en del af foreningens program.

Elly Mardals indsats for Egnshistorisk Forening kan vanskeligt overvurderes. Ved generalforsamlingen på Doverodde købmandsgård den 16. november 2000, hvor Elly valgte at trække sig fra bestyrelsesarbejdet, blev Elly da også behørigt fejret for sin store indsats gennem de mange år. Udover en boggave blev Elly også udnævnt til foreningens æresmedlem. Vi vil bevare mindet om en ildsjæl, der altid gjorde en indsats for foreningen.

Æret være Elly Mardals minde.

Kontrolassistent

Af Hjalmar Mardal, Boddum

Det var ret tidligt, at jeg fik lyst til at blive kontrolassistent, for det var ikke så arbejdsmæssigt strengt som at være tjenestekarl. I 1938 besluttede jeg, at jeg ville tage et to-måneders kursus. Men da Jens Hove (1901-1978) på gården "Æ Snæver" på Gravenhøjvej 20 i Boddum hørte det, sagde han, at jeg skulle tage et seks-måneders landbrugsskoleophold med kontroluddannelse, for at jeg kunne begå mig med landmændene. I tilbageblik må jeg sige, at jeg har været meget glad for det råd. Derfor meldte jeg mig på Tune Landboskole til en seks-måneders landbrugsuddannelse. Da jeg så skulle bestemme mig, blev jeg anbefalet at tage en, der varede ni måneder. Det kostede mig ikke noget, for jeg fik et legat, som skolen havde. Jeg begyndte på landboskolen den 1. november 1941 og var den yngste elev, de havde haft, og blev derfor også den yngste kontrolassistent, de havde uddannet.

Da jeg kom til Tune Landboskole, fortalte de, at de godt kunne huske min bror, Marius. Han havde været der på holdet før mig, nemlig i vinteren 1940/41. Han havde også kontrolassistentuddannelsen som del af sit ophold på skolen, og på billedet nedenfor står han med pipetten og udmåler 1 cm^3 amylalkohol som led i processen til at bestemme fedtprocenten.

Inden jeg går videre i min fortælling, vil jeg lige nævne, at Jens Hove selv havde en uddannelse som kontrolassistent. Han var meget berejst og fortalte gerne om, at han engang i Finland var til bal. Pigen, han dansede med, spurgte om, hvad han lavede, og han svarede

Kontrolassistenter under uddannelse. I midten min bror, Marius.

Jeg og min værelseskammerat, som også hed Hjalmar.

"kontrolassistent". Pigen fortalte sin veninde, at Jens var en meget beskeden mand, for han havde sagt, at han *kun* var toldassistent.

Som det fremgik af beviset, som jeg desværre har fået smidt væk, fik jeg ikke så gode karakterer i regning. Jeg var nervøs og kludrede i det. Men det værste var næsten, at alle mine skolekammerater skrev det samme. De så nemlig efter mig, fordi jeg var kendt for stor regnefærdighed.

Jeg var, som sagt, den yngste, men vi var ikke kun unge mennesker på skolen. En af de ældre, en kyllingeavler, husker jeg tydeligt, for han sagde til mig: "Det klarede du sandelig godt!" En anerkendelse, der betød noget. I en periode var vi ikke kun mandlige elever. På den lange del af opholdet var der en kvindelig elev, men hun forlod skolen, inden delen var færdig.

Jeg søgte efter plads og fandt en i et landbrugsblad. Det var Kagstrup og Omegns Kontrolforening, der søgte en kontrolassistent fra den 1. august, fordi deres skulle ind til militærtjeneste, og det ville passe fint med det tidspunkt, hvor jeg blev færdig på skolen. Jeg fik stillingen og var der fra den 1. august 1942 til den 1. november 1942. Kagstrup ligger på Sydsjælland tæt ved Næstved. Da jeg rejste fra Kagstrup og Omegns Kontrolforening, lovede jeg formanden, at jeg nok skulle skrive til dem, at jeg var kommet godt hjem. Ellers kunne de regne med, at Storebæltsfærgen var blevet sænket. Jeg fik aldrig skrevet.

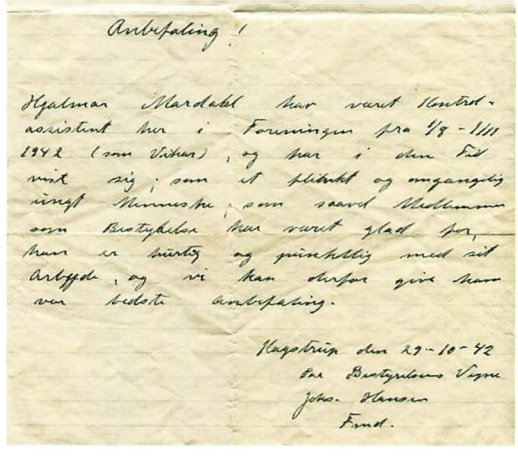

Anbefaling!

Hjalmar Mardahl har været Kontrol-
assistent her i Foreningen fra 1/8 - 1/11
1942 (som Vikar), og har i den Tid
vist sig som et flittigt og omgængelig
ungt Menneske, som særdeles Medlemmer
som Besætningen har været glad for,
han er nøjagtig og punktlig med sit
Arbejde, og vi kan derfor give ham
den bedste Anbefaling.

Kagstrup den 29-10-42
for Bestyrelsen Vigo
Johs. Hansen
Formd.

Min anbefaling fra Kagstrup Kontrolforening.

Den 1. november 1942 begyndte jeg i Bedsted og Omegns Kontrolforening. Jeg kom i tidens løb til at kontrollere mælk for 33 landbrug med tilsammen omkring 550 køer.

Nu vil jeg gennemgå ruten, jeg kørte, og gøre det landbrug for landbrug. Ind imellem er der indsat et lille kort, hvor disse landbrug er markeret med et nummer, der svarer til deres pladser i rækkefølgen.

Jeg og min gode cykel.

1. Jeg startede på "Stathove" i Horsfeldt hos Aksel Julius Jensen (1907-). Han og konen, Elna Lovise Sørensen (1919-), boede der ikke i ret mange år, før de flyttede til "Bubbelmark". Senere overtog en nabodreng, som hed Leo Raun Thøgersen (1937-), gården. Han havde "Stathove" i mange år og udvidede den med naboejendommen og det meste af "Knudsdal" i Villerup.
2. Sammen med dem havde jeg Peder Christensen Morsing (1884-) på en gård, der lå vest for "Stathove". Mor havde kendt konen, Ane Sørensen (1898-), da de boede i

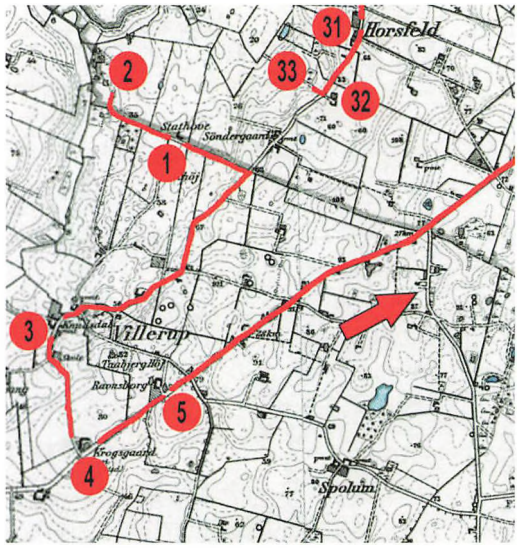

Kortudsnit 1 – Begyndelsen på min rute.

Ydby. Ane sagde, at mor nok ikke kunne huske hende, for da var mor kun en lille tøs. En af grundene til, at jeg godt kunne lide jobbet som kontrolassistent, var, at jeg derigennem mødte mange mennesker, der også kunne være meget flinke, som tilfældet var her hos Morsing. Glæden ved arbejdet kunne også være gengældt, for Peder fortalte, at det altid var en festdag, når jeg som kontrolassistent kom på besøg.

3. Dagen efter skulle jeg til "Knudsdal" i Villerup. Ejeren hed Knud Knudsen (1878-1965), og forpagter var sønnen Kristen Knudsen (1912-), som overtog gården og blev gift med Marie Wittenkamm Oxlund (1920-). Hun var sygeplejerske og datter af mejeribestyrer Hans Madsen Oxlund og Anna Hansen i Helligsø. De fik sønnen Knud-Allan Knudsen (1945-), som har ejendommen endnu.
4. Derefter kom jeg til Jacob Chr. Jacobsen (1897-1983) og Ane Kathrine Jacobsen (1900-1966) på "Krogsgaard" også i Villerup. De var meget venlige folk, som havde 3 døtre, hvoraf en var multihandicappet.
   Den 30. august 1943 - dagen efter at den danske flåde var blevet sænket af besætningerne - var jeg på vej fra "Krogsgaard" til "Nørregaard" sydøst for Bedsted. Jeg cyk-

lede normalt via Bedsted, men den dag blev jeg standset af tyske soldater halvvejs til Bedsted. Jeg forstod ikke, hvad de sagde, men dog så meget, at man ikke måtte køre til Bedsted. Den alternative rute gik via små grusveje gennem Rønhede Plantage, så den måtte jeg jo cykle med den tunge anhænger bag på, hvori alt mit grej var.

5. Derefter var det "Ravnsborg" hos Wilhelm Agesen (1910-1989) og Ida Nielsen (1913-1980). Gården ligger lidt nordøst for "Krogsgaard", stadig i Villerup. De tog selv prøverne, og jeg overnattede der aldrig.

Han var da folketingskandidat for de konservative og gift med en ung datter fra "Bubbel", Gerda Cathrine Vendelbo (1920-). Han var blandt de første, som havde løsdrift i stalden. Sønnen, Søren Leegaard Riis (1944-) har overtaget gården og de omliggende landbrug. Han købte smedjen, der lå lidt nord for gården og byggede den om til en aftægtsbolig.

Her oplevede jeg en fødsel. Det var netop den 30. august 1943, hvor jeg som nævnt ovenfor blev standset af tyskerne på vej her til "Nørregaard". Det var Jens Leegaard

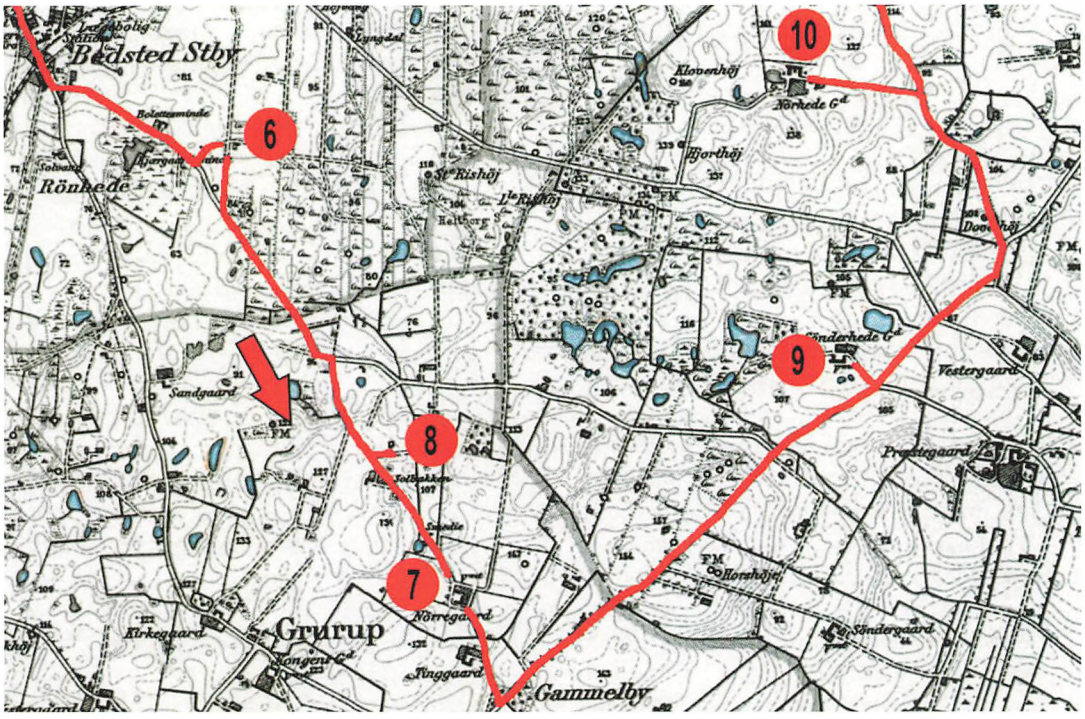

Kortudsnit 2.

6. Derefter kørte jeg helt til "Rosengaarden" lidt sydøst for Bedsted Stationsby hos Hans Bech Stausholm Poulsen (1906-) og Magda Elsine Sørensen (1910-). Der var jeg kun den ene gang, så blev den solgt. Det var en lille gård med ny stald, og den blev overtaget af ejerne på naboejendommen "Boletesminde".
7. Derefter var jeg hos Jens Leegaard Riis (1913-1976) på "Nørregaard" i Grurup.

Riis' unge kone, som skulle føde, og det var hendes første barn. Jeg kan huske, at hendes mor fra "Bubbel" hele tiden ringede. Telefonen var i stuen, hvor vi sad, og jordemoderen blev kaldt til telefonen hele tiden og sagde hver gang, at det gik planmæssigt frem. Det var en lille pige, som blev født, og hun fik navnet Karen Vendelboe Riis.

8. Når jeg var på "Nørregaard", cyklede jeg lidt op ad vejen mod Bedsted til en lille gård

for at hente en mælkeprøve, som landmanden, Vilhelm Buus (1897-1979) selv havde taget. Når analysen var lavet næste formiddag, cyklede jeg op med resultaterne. Hans kone var fra "Grøntoft". Hun blev kaldt Micha, men var døbt Anna Marie Kirstine Lauridsen (1906-1991).

9. Derefter var jeg nogle få gange hos Verner Morsing Larsen (1916-1983) på "Sønder Hedegaard", indtil han gik fallit. Han døde, og konen, Ingeborg Toftdahl Nørgaard (1920-1988) flyttede til Birkevej i Hurup, hvor hun boede hos en søn.
10. Derefter kom jeg helt til "Nørhedegaard" i Visby hos Thorning Riis Hedegaard (1906-1978), som var ungkarl og fætter til Thorning Riis i Boddum. Hans søster Anna Riis Hedegaard (1915-) boede der også; men han blev gift med Ellen Karen Christensen (1923-) samtidig med Elly og jeg. De fik 2 døtre, Anne Mathilde Hedegaard (1951-) og Inger Marie Hedegaard (1953-2014). Anne Mathilde blev landmand og overtog gården. Hun blev gift med Henrik C. Ifversen, som har et revisionsfirma i Bedsted sammen med Inger Marie, som blev revisor. "Nørhedegaard" havde Sydthys højstydende ko af rød dansk malkerace (omtalt i Thisted Dagblad i sommeren 2014). Jeg husker, at Thorning i min tid som kontrolassistent fik en flok køer fra Fyn, men de gav ikke noget særligt udbytte.
    Ved et af mine besøg her skulle der tilfældigvis være høstgilde, og Thorning indbød mig til at deltage. Det var under besættelsen, for jeg husker, at der var en forstander fra Rønshoved Højskole, som var "gået under jorden". Det var Georg Langkjær, og han holdt tale ved festen og fortalte om, hvad frihedskæmperne lavede. Jeg vidste, at min bror, Christian, var frihedskæmper i Sønderjylland i samme modstandsgruppe som Georg Langkjær, og da han vidste, at Christian kom fra Thy, må han derfor have vidst, hvem jeg var, men ingen af os kunne jo vise det. Dette møde blev det ene af de to gange, vi mødtes. Næste gang var ved Christians begravelse, hvor Langkjær holdt en tale. At Georg Langkjær blev skjult på "Nørhedegaard" var ikke en ren tilfældighed, for Thorning var selv aktiv i modstandsbevægelsen, og det var på hans jord, at nedkastning af våben fandt sted. Det skete vist kun en gang, men den var dramatisk nok ifølge den historie, jeg har hørt.
    Gruppen, der skulle ud for at modtage våbnene, havde lånt en fladvogn fra teglværket i Søvang til at transportere det nedkastede gods på. Medens de stod ude i terrænet og ventede på nedkastningen, gik tømrer Edvards gevær pludselig af. Skuddet forskrækkede hestene så meget, at de stak af – og dermed forsvandt fladvognen naturligvis også. Jens Kirk fra Tovsgaard tog straks afsted for hurtigt at skaffe en ny vogn. Det nærmeste sted var netop "Nørhedegaard," og her fik de vækket karlen. (Thorning var ikke hjemme, men havde bevidst forladt gården for at besøge nogen andetsteds. Det ville give ham et alibi, skulle noget gå galt). Alle var nervøse sådan en aften, og det skulle gå hurtigt, så de truede karlen med et gevær og forlangte en vogn og heste. Karlen sagde, at hvis han skulle trues, så blev der ikke noget af vogn og heste, men ellers kunne de da godt låne en arbejdsvogn og et par heste. Arbejdsvognen var et såkaldt "rasselværk", og i den stille nat kunne det høres langt væk. Nedkastningen gik dog godt, og våbnene blev fordelt til forskellige våbenlagre i Sydthy.
11. Derefter tog jeg hen til Johannes Skaarup Pedersen Fink (1904-) og hans kone Dagny Damsgaard (1904-) på en gård umiddelbart syd for gården "Galgebakken" ved Hassing. Johannes havde en meget højtydende besætning af korthornskvæg.
12. Stort set samme sted kontrollerede jeg mælken hos Jens Kristian Jensen Ravnsmed (1886-1966) og hans anden kone, Johanne Christensen (1891-1958) på "Galgebakken". Hun var en søster til "Æ Kræn'er" i Boddum. Sønnen, Arne Jensen Ravnsmed (1917-2000) overtog gården.
13. Så kørte jeg ned til Niels Kristen Jensen Knakkergård (1879-1958) og Dorthea

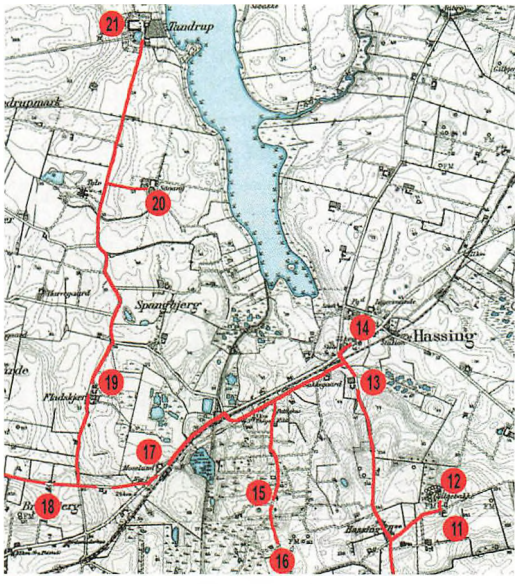

Kortudsnit 3.

Jensen Ravnsmed (1885-1947) på gården "Engkjærgaard". De havde hingstene for Sydthy Jydske Hingsteforening opstaldet. Sønnen, Alfred Kristian Knakkergaard (1918-), overtog gården og blev gift med Inger Elisabeth Klemmensen (1920-2014), som var her på "Åbakken", da vi kom. De to var kærester, da jeg kom der som kontrolassistent, og jeg bemærkede, hvordan Alfred om aftenen krøb ind gennem vinduet til Inger. De boede på "Engkjærgård" indtil 1965. Alfred kom desværre til skade med en hesterive og kunne ikke længere fortsætte som landmand. Han blev så ansat ved landboforeningen og hjalp regnskabskonsulenten.

14. Lidt nord for "Engkjærgaard", i begyndelsen af Hassing, boede Kristian Knakkergaards svigersøn, Holger Jensen (1915-1971) og Anna Knakkergaard (1914-1999). Når jeg var på "Engkjærgaard", kørte jeg ud til ham med spand og prøveflasker. Han tog så selv mælkeprøverne ved aften- og morgenmalkningen, og dem hentede jeg til analyse på "Engkjærgaard". Resultatet cyklede jeg derefter hen til svigersønnen med.
15. Det næste sted var hos Niels Christian Steensgaard (1898-1973) og Marie Frederikke Jensen (1902-1973). Her var jeg flere gange. Han var en meget ubehagelig mand, og jeg spillede uklar med ham, da han på en meget ubehagelig måde bebrejdede mig, at jeg ikke havde fået ført den sidste beregning i kontrolbogen. Stensgaard mente altså ikke, at jeg fik ført kontrolbogen hurtigt nok, efter at jeg havde været der. Men det var kun hver anden gang, at Stensgaards prøver blev taget. Jeg sagde, at jeg ikke kom hos ham mere. Han klagede til formanden for Kontrolforeningen, Laurits Kobberø, som spurgte mig, om jeg alligevel ville kontrollere hos Stensgaard, hvis det blev lavet sådan, at Stensgaard selv tog prøverne, og at jeg analyserede dem – det lovede jeg så at gøre, og sådan blev det!
16. Så kørte jeg op til Aksel Jensen Amby (1903-1984) på "Højbogaard", der nu har adressen Højbogårdsvej 8. Han var søn af Mads Amby, som havde opfundet "Mads Ambys Roeoptager", og det var den første roeoptager, der var fremstillet. Axel var gift med Eva Kristine Riis Jensen (1909-1960), som var datter af lærer Jensen fra Boddum. Jeg husker, at der var en sti mellem "Højbogaard" og "Nørhedegaard".
17. Derefter til "Moselund" nær Bedsted hos formanden for kontrolforeningen, Laurids Gammelgaard Kobberø (1897-1991) og Ida Kristiane Worm (1896-1972). Han var den, som ansatte mig. Han havde en god korthornsbesætning og solgte en del avlstyre. De havde en dejlig tjenestepige, Elly Knakkergård Pedersen (1924-2014), som jeg blev gift med.
18. Derefter til "Brydbjergmøllegård", hos Jens Thomsen Lund Larsen (1879-1963) og Kristine Bangsgaard (1888-1934). De havde også en god korthornsbesætning og solgte avlstyre. Jeg solgte en for ham til Laurits Skinhøj i Boddum, som havde anmodet mig om at finde en tyr til sig. Jens Thomsen blev også formand for kontrolforeningen. Hans søn, Christian Lund Larsen (1920-1992) overtog gården, men han gik ikke op i kvægavlen og blev kommunearkivar efter sin svigerfar.

19. Derefter gik turen til Jens Carstensen (1895-) på "Nørre Fladskjær". Jens var også formand i kontrolforeningen. Da konen, Ane Marie Smed (1901-1996), arvede sin fars gård i Adbøl, flyttede de dertil og satte en bestyrer til at drive "Nørre Fladskjær".
20. Jeg tror, at jeg kun kom til "Søvang" hos Peder Christian Eriksen (1882-1953) og Mathilde Augusta Nielsen (1889-1968) de to sidste år, jeg var i Bedsted Kontrolforening.
21. Så kom jeg til "Tandrup" hos Folmer Christian Eske Lützhøft (1890-1964) og Anna Johanne Hansen (1894-1995). Han forpagtede gården og havde den største besætning i kontrolforeningen. Jeg tror, at der var cirka 80 årkøer, hvis mælk skulle analyseres, så gården var arbejdsmæssigt sat til 2 dage for hvert besøg. Jeg klarede det dog altid på 1 dag, og derved vandt jeg tid, som jeg efter behov kunne tage fri. Jeg havde ekstra prøveglas opbevaret der, så jeg ikke skulle cykle rundt på ruten med flere, end jeg ellers ville få brug for de andre steder.
    Jeg husker, at Folmers far, som ejede gården, altid mødte mig, når jeg kom. Det var fordi, han altid gik og fejede gårdspladsen, der var brolagt med rigtige brosten. Han skulle altid have at vide, hvordan udviklingen blandt kontrolforeningens medlemmer var – om den gik op eller ned. Han var altså ikke kun interesseret i tendenserne på sin egen gård, men også generelt. Ydelserne fra kvæget var jo også underlagt udsving i årenes løb, så hans spørgsmål var rimeligt nok.
22. Derefter tilbage til Bedsted, til "Damsgård" hos Ernst Jenssenius Poulsen (1899-) og Johanne Nicoline Bangsgaard (1893-1951). Hun var meget aktiv inden for landbruget.
23. Og ned ad bakken til "Søndergård" hos Peder Christensen Søndergaard (1900-1963) og Else Marie Lyhne Godiksen (1909-1992). De havde jerseykvæg, peruanerfår og sumpbævere. Han havde været i japansk statstjeneste i 5 år og på studierejse i Amerika. Peder var i begyndelsen ungkarl, men giftede sig med nabokonen, Else, da hun blev enke.
24. Derefter gik turen hen til "Kirkegård", der lå neden for Bedsted kirke. Her boede Anders Christian Lykke (1882-1963) og Karen Enggaard Larsen (1885-1972). Han kom fra "Grimelykkegaard" nær Svankjær, og de havde en meget højtydende rød dansk malkebesætning. Gården blev senere overtaget af sønnen, Folmer Lykke (1920-1980).
25. Derefter til "Sønder Bjerregård" hos Clara Andersen (1906-1947) og Salomon Nielsen (1912-1991). Gården overtoges af sønnen Chr. Nielsen. Konen var invalid og sad altid indendørs. Der var to smukke døtre, Anna Lise Nielsen (1936-) og Karen Margrethe Nielsen (1938-). En svigersøn fik gården, som desværre brændte. Noget efter døde han, og konen fandt sig en ny mand fra "Stathove".
26. Lidt senere i min tid som kontrolassistent kom jeg også til "Nørre Bjerregård" hos Christen Nielsen (1919-) og Inger Kirstine Christensen (1923-).
27. Derefter kom jeg til "Lyngholm" hos Andreas Theodor Ifversen (1878-1958). Den første dag, jeg var der, sad jeg i folkestuen og lavede regnskab og spiste sammen med

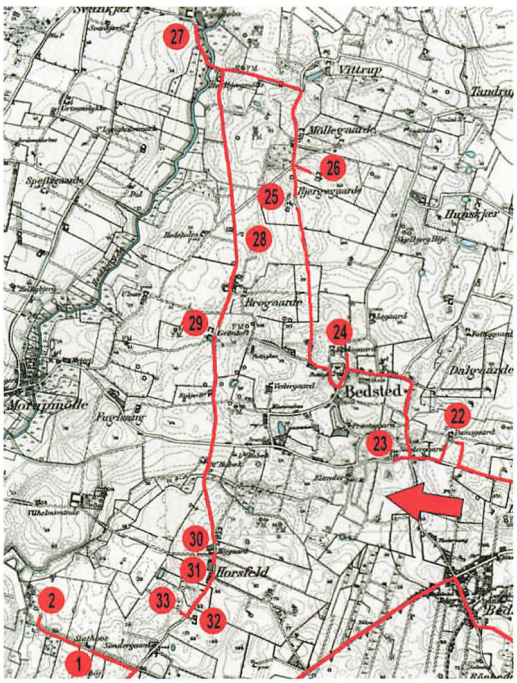

Kortudsnit 4.

tjenestefolkene; men siden sad jeg inde i stuen og lavede regnskab og spiste sammen med Ifversen og sønnerne - også når jeg var alene, eller de havde fine gæster fra Tandrup og de andre store gårde. For eksempel fik vi en aften vildt, bl.a. krikænder og skovsnepper. Om "Lyngholm" kan vi læse i Sydthy Årbog 1987 ("Lyngholm" side 58-60) og 1988 ("Om Lyngholm og dens ejere" side 65-66 og "Forskellige episoder på Lyngholm i 1600-tallet" side 67-68). De var ualmindeligt venlige mennesker allesammen.
Andreas var en gammel robust bonde, som sagde sin mening til knægtene. Ved aftensbordet spurgte han, hvad de havde lavet i dagens løb, og når de sad trætte og intet sagde, fortsatte Andreas samtalen ved at sige, at når de ikke sagde noget, så var det fordi, de ikke havde lavet noget. Andreas skrev dagbog, der nu er på Sydthy Egnshistoriske Arkiv. Jeg synes, at den var lidt skuffende, men han var jo også en gammel mand. Jeg har en hilsen, han sendte til mig. Den var skrevet bag på en kvittering, og lød sådan her: "Hr. H. Mardal. Glædelig Nytaar og Tak for Deres Besøg gennem Aarene. De var altid kærkomne. Lyngholm d. 31-12-47. A. Th. Ifversen". Jeg mener, at Ifversen var den eneste på ruten, som sagde De til mig. Jeg var tilfældigvis på "Lyngholm" den 4. maj 1945 og hørte frihedsbudskabet 20:35 om

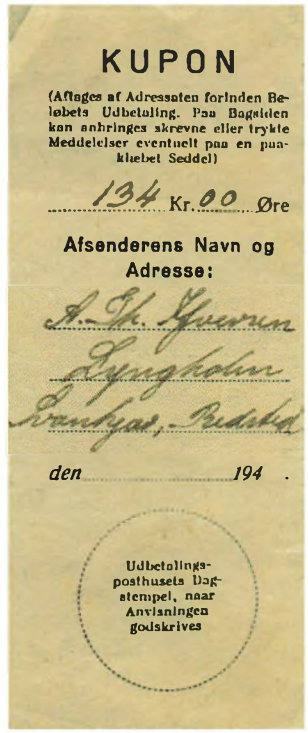
KUPON

(Aflages af Adressaten forinden Beløbets Udbetaling. Paa Bagsiden kan anbringes skrevne eller trykte Meddelelser eventuelt paa en paaklæbet Seddel)

134 Kr. 00 Øre

Afsenderens Navn og Adresse:

A. Th. Ifversen
Lyngholm
Frankjær, Redsted

den 194 .

Udbetalingsposthusets Dagstempel, naar Anvisningen godskrives

Forsiden af kvitteringen Ifversen skrev sin hilsen på.

aftenen, eller rettere sagt, jeg overhørte, at den ældste søn, Bertel Peter Nørgaard Ifversen (1913-1945) hørte det i radioen. Det blev dog ikke fejret, som det var tilfældet i byerne.

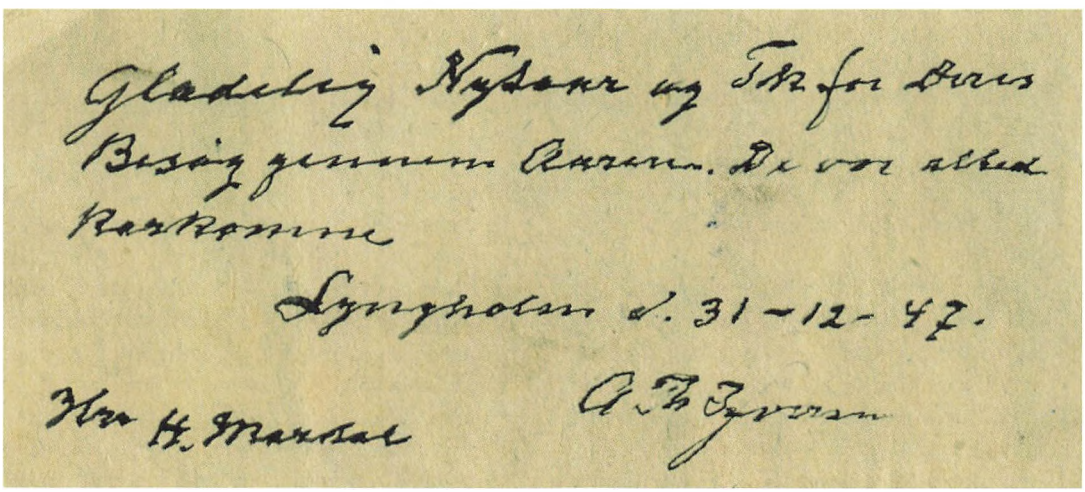
Glædelig Nytaar og Tak for Deres
Besøg gennem Aarene. De var altid
Kærkomne
Lyngholm d. 31-12-47.
Hr H. Mardal
A. Th Ifversen

Bagsiden af kvitteringen med Ifversens hilsen til mig nytårsaften 1947.

Det var på "Lyngholm", at jeg den 28. juni 1945 oplevede et dødsfald. Det var var den ældste søn, Bertel, som mistede livet. Den officielle årsag var et vådeskud, der gik af, medens han rensede et gevær, som han i kraft af sin rolle som frihedskæmper var i besiddelse af. Som jæger må han sandsynligvis også have haft jagtrifler, fordi der på egnen var godt med kronvildt. Han var derf0r vant til at omgås geværer, og af den grund fandt man det svært at tro, at årsagen virkelig var et vådeskud. Måske hang det mere sammen med, at han en tid havde arbejdet for tyskerne, før han skiftede sindelag og meldte sig til modstandsbevægelsen. Det forlød, at han havde haft et skænderi med sin far om dette forhold.

28. Derefter tog jeg, den ene gang jeg var der, hen til Karl Magnus Brandgaard (1914-1989) og Marie Nielsen (1917-1990). De boede et stykke syd for "Lyngholm", hvor han havde et statshusmandsbrug. Han havde købt jorden af svigerforældrene på "Nørre Bjerregaard", den store gård på vej ned til "Tandrup".
29. Derefter tog jeg til "Grøntoft". I begyndelsen hos Thomas Lund Larsen (1872-) og Ane Kirstine Jakobsen (1884-) og derefter hos sønnen, Lars Lund Larsen (1915-). Thomas var bror til Jens Thomsen i "Brydbjergmøllegård". Nu har en søn, Thomas Lund (1953-) og konen Ritte Marie Thomsen (1952-) gården. De har blandt andet også "Gammel Ørum".
    Tirsdag den 5. maj 1945 kom jeg netop til "Grøntoft". Her blev befrielsen heller ikke fejret på nogen måde, men naturligvis blev der snakket om den. Jeg kunne bl.a. fortælle dem, hvem frihedskæmperne i lokalområdet var.
    Hvorfor der ikke blev fejret, ved jeg ikke. Måske hang det sammen med, at der netop på den egn vrimlede med tyske soldater, og at det var sikrest at holde lav profil i tilfælde af, at budskabet ikke var trængt igennem til alle, og at det derfor kunne gå grueligt galt, hvis misforståelser opstod, og situationen løb løbsk.
    Min bror, Marius, og jeg var i øvrigt skuffede den 5. maj, fordi vi ikke kom i aktion. Vi havde tidligere meldt os som frihedskæmpere, men det lod til, at det i stedet var de, som i de allersidste besættelsesdage havde meldt sig, der fik spændingen med.
30. Så kom jeg til Chresten Kaastrup Hansen (1904-1995) og Karen (1901-1981) på "Højgaard" i Horsfelt. Konens søn var borgmester i Bedsted.
31. Derefter til nabogården hos Jens Marius Nielsen (1917-1997) og Rigmor Hilda Jensen (1917-). Han var den sidste formand i kontrolforeningen i min tid.
32. Så sluttede jeg i "Højbogård" i Horsfeldt hos Marius Pedersen Nørgaard (1895-1977) og Inger Marie Jensen (1895-1983). Også meget venlige og flinke mennesker. Hans bror havde "Søndergaard" lidt sydligere, men han døde, og gården blev købt af "gårdslagtere", der straks udstykkede jorden for at maksimere profitten. Marius købte lidt af jorden og lagde det til sit eget.
    På "Højbogaard" troede de, at jeg var lun på datteren, Marie Cæcilie Nørgaard (1921-), og en dag jeg ankom der, var hendes kæreste på besøg. Det fik familien til at tro, at jeg ville blive fornærmet.
33. Når jeg var på "Højbogaard" cyklede jeg hen til Viggo Brogaard (1912-1989) og Lene Kraag (1915-2001) på et lille, nu nedlagt landbrug i nærheden for at aflevere prøveflasker, som Viggo selv fyldte ved aften- og morgenmalkningen. Næste morgen hentede jeg mælkeprøverne, analyserede dem og cyklede tilbage med resultatet.

Mit udstyr

Jeg cyklede ruten fra abonnent til abonnent og havde en tohjulet anhænger med alt mit udstyr bag efter cyklen. Det har jeg aldrig hørt, at andre har haft. Anhængeren var kontrolforeningens, og den var både gammel og opslidt. I den var der:

- En stor kasse med en fast installeret centrifuge, som kunne roteres hurtigt ved hjælp af et håndsving, man stak ind gennem et hul i anhængerens side. Centrifugen kun-

ne rumme 20-30 prøveglas (butyrometre), der i forvejen var fyldte med 10 ml svovlsyre (også kaldet gerbersyre), 11 ml mælk og 1 ml amylalkohol, som var opvarmet i vandbad for at gøre fedtstoffet flydende og grundigt rystet i "rystekassen". Svovlsyren opløste proteinerne, fedtet blev frigjort og lagde sig efter en kort centrifugering oven på svovlsyren. Denne procedure kaldes "gerberering".

- Pipette til indsamling af 11 cm3 mælk.
- Syreautomat eller pipette til udmåling af 10 cm^3 svovlsyre.
- Pipette til udmåling af 1 cm^3 amylalkohol.
- Et termometer.
- Et passende antal gummipropper.
- Et passende antal butyrometre med skala på siden.
- En rystekasse.
- En større flaske svovlsyre.
- En mindre flaske amylalkohol.
- To kasser med små flasker til mælkeprøverne (på "Tandrup" havde jeg en ekstra kasse stående, for der var den største besætning). Jeg lavede selv en mere effektiv kasse til prøveglas ved at bore huller i en ramme af træ, og gennem dem spænde gipstråd (som man benyttede til at flette halm sammen, når der skulle laves gipslofter) på kryds og tværs. I de "rum", der derved opstod, kunne jeg stille prøveglas, og de kunne ikke længere flytte sig hulter til bulter, men blev siddende fast der under transport, og var samtidig lette at tage op fra kassen.
- To kontrolspande (jeg fik senere en tredje af en kone, som havde fået den ved præmiemalkning), som kunne rumme 10 liter mælk. På en holder sad et glasrør med en skala op til 10 liter, og det kunne åbnes og lukkes, så man kunne tappe en mælkeprøve ned i de små flasker.
- Rengøringsmidler (soda-pulver eller lignende).
- En kuffert af træ til mit tøj m.m., bl.a. min pyjamas og om vinteren et uldtæppe til at holde varmen i de kolde senge.

Jeg kendte ikke andre kontrolassistenter, der havde sådan en anhænger. De andre havde deres grej i kasser, og med dem blev de selv transporteret fra gård til gård af de landmænd, de analyserede mælk for. Så man kan sige, at jeg var en af de få "selvtransporterende" kontrolassistenter. I tilfælde af sne, hvor jeg ikke kunne komme frem på cykel, lod jeg mig dog transportere som de andre.

Annonce for "Hamlet" cykler i Thisted Amtstidende 1938.

Min cykel var en "Hamlet", som jeg købte som ny i 1938 hos cykelhandleren i Vestervig. Fra begyndelsen havde jeg almindelige slanger og dæk på anhængerens hjul, men på grund af krigsårene kunne jeg ikke blive ved med at få nye. Så til sidst kørte jeg med faste dæk (uden slange) på anhængeren, som Peder Christensen Morsing lavede af gamle bildæk, eller de af celluld (med slange), som cykelhandleren i Bedsted, Christoffer Lykke, forsynede mig med. De var meget efterspurgte, men pga. de såkaldte "maximalpriser" kunne jeg få råd til dem. Han må have betragtet mig som god kunde. Jeg punkterede ofte, så lappegrej var en nødvendig ledsager på mine ture. I den forbindelse skal vi tænke på, at alle vejene i området var grusveje.

Arbejdstøjet

Jeg arbejdede med kittel på. De kitler, jeg havde under krigen, var oprindeligt hvide - det var den eneste farve på lager, da jeg skulle anskaffe dem - men på en hvid kittel ville snavset jo ses med det samme, så min mor havde forsøgt at farve dem til den "snedker-brune", som kontrolassistenter normalt brugte. Brun var jo

mere praktisk, for der var ikke en ren at tage på hver dag, jeg havde nemlig kun to. Det endte dog med at blive en mærkelig orange-brunlig farve, men jeg brugte jo kitlerne alligevel. Efter krigen kunne man igen købe de normale brune. Jeg skiftede til ren kittel efter behov, og under kitlen havde jeg skjorte og slips på. Det var almindeligt dengang.

Jeg arbejdede i gummistøvler, men kombinerede dem med galocher på den måde, at jeg udenfor benyttede galocher oven på gummistøvlerne, og satte galocherne, når jeg gik ind i bryggerset. Derved slæbte jeg ikke jord og møg indenfor. Ved skomager Bjerregaards hjælp var det mig muligt at få både gummistøvler og galocher i hele besættelsesperioden. Han havde nemlig et lille lager gemt så langt væk i kælderen, at tyskerne ikke fik nys om det. Havde de det, så var det lager snart tomt, for denne type fodtøj var meget eftertragtet under krigen – også af tyskerne!

Ved analysearbejdet benyttede jeg svovlsyre, men på den tid var der ikke gummihandsker eller anden beskyttelse af huden, og min kæreste sagde, at jeg altid lugtede så mærkeligt, når vi var sammen. Især dengang jeg ubetænksomt vaskede mit ansigt i det varme vand, hvor der også var kemikalierester i.

En arbejdsdag

Min arbejdsdag begyndte, når gårdfolkene begyndte at malke. Det var lidt forskelligt fra gård til gård, men normalt var det ved 6-tiden. Et sted, hvor jeg kun kom et par gange, begyndte bonden at malke allerede klokken 3, men jeg klarede uden besvær at vågne til tiden. Sådan har vi det jo, når vi ved, at vi skal op til en bestemt tid. Så vågner vi bare.

Derefter fik vi morgenmad. Den var aldrig ens fra gård til gård, dog var der normalt havregrød eller havregryn som en del af måltidet.

Når jeg var færdig med analysearbejdet på en gård, skulle alle brugte glas vaskes. Det gjorde jeg i målespanden med noget soda-pulver eller lignende og benyttede det varme vand, jeg havde brugt til at opvarme prøverne i. Da jeg ikke havde viskestykker med til at tørre dem af, blev de ganske enkelt lufttørret.

Før middag skulle jeg afleverede spand og prøveflasker til de landmænd, som selv skulle tage mælkeprøverne, og så skulle jeg være på det næste sted inden middagsmaden. Den fik jeg på gården og startede derefter på mælkeregnskabet. Det gik ud på at beregne den samlede produktion for hver ko, siden jeg sidst havde været på gården for at måle dens fedtprocent. Gårdejeren havde i mellemtiden selv ført regnskab med, hvor mange liter mælk, hver ko havde ydet. Ud fra de to tal beregnede jeg den samlede ydelse i form af fedt- og smørindhold for hver ko. Resultaterne blev så ført ind i en større bog, hvor der var en side per ko, og sammenlagt med de tal fra indeværende år, kunne man se, hvor meget koen havde ydet indtil nu.

Næste trin var at udtage mælkeprøverne i stalden ved aften- og morgenmalkningerne og hente mælkeprøverne fra de landmænd, som selv havde taget prøverne. De to prøver blandede jeg og analyserede for fedtprocenten. Så førte jeg mælkekvantum og fedtprocent ind i kontrolbogen med en linje for hver ko. Derefter skrev jeg de nye tal på en tavle, som hang over hver ko i stalden (nu morer jeg mig meget over, at de har vist disse tavler i TV-udsendelsen "Mit kæreste eje"). Så afleverede jeg kontrolbøgerne med de nye tal til dem, som selv havde taget mælkeprøverne.

Det var på de mindre landbrug, at mælkeprøverne blev taget af landmanden selv og hentet af mig til analyse. At det var de mindre brug skyldtes, at jeg derved kunne undgå at køre alt mit grej hen til en relativt lille besætning, men blive ved en af de større gårde, hvor jeg installerede mig med mit grej. Landmændene, som selv udtog prøverne, fik ikke derved et billigere abonnement. Det princip var accepteret af alle, for det gjorde det muligt at have flere medlemmer under en kontrolassistent, end det ellers ville være tilfældet. Alternativt skulle man så vente, til der var så mange nye, at der kunne ansættes en ekstra kontrolassistent – og det krævede omkring 30 nye medlemmer, hvilket var urealistisk.

Nogle gange kunne jeg have prøveglassene fra disse mindre landbrug med i centrifugen, når jeg analyserede prøverne fra de større. Selv

om centrifugen ikke havde numre på pladserne til prøveglassene, var jeg aldrig i tvivl om, hvilke glas der hørte til hvilken gård. Jeg gik ganske enkelt ud fra et mærke i centrifugen og kunne huske, hvor glassene fra den mindre gård var sat i.

Med kost og logi

Jeg meldte aldrig mine besøg i forvejen. Jeg mødte ganske enkelt op lidt før klokken 12 til middagsmad. Der var jo dengang altid nogen hjemme på gårdene, så det var aldrig et problem med en mere ved bordet. Jeg tror ikke, det var almindeligt, at det rygtedes til næste gård, at jeg nu var på min runde, så naboerne var forberedte. Generelt blev jeg vel modtaget på de forskellige gårde, og det var absolut en tilfredsstillelse for mig, både menneskeligt og professionelt.

Engang ved vintertid, hvor det ikke kunne lade sig gøre at komme rundt, holdt jeg nogle dages pause, indtil det var muligt igen. Jeg skulle så hen til den forrige gård og hente grejet og kom derfor et par timer for sent til middag. Men konen på gården serverede alligevel middagsmad, endda to retter! Bagefter fik jeg at vide, at det var kaniner, jeg havde fået, og det var første gang for mig, for det spiste vi jo ikke hjemme.

Da jeg ikke meldte mine besøg i forvejen, var der naturligvis heller ikke redt op til mig, men jeg endte altid med at få en soveplads i stuen eller i gæsteværelset. Jeg var aldrig udsat for at blive tilbudt karlekammeret.

Mange steder besøgte jeg kun på hver anden kontrol-runde. Det var fordi jeg så kunne nå at komme rundt til flere gårde, så derfor tog landmændene selv prøverne. Jeg skulle dog besøge gårdene 13 gange om året.

Løn og fritid

Jeg holdt fri 2 dage i weekenden, forstået på den måde, at jeg sluttede kl. 12 om lørdagen og begyndte kl. 12 om mandagen. Altså havde jeg faktisk 5-dages uge allerede dengang, så jeg var naturligvis tilfreds med arbejdet. Disse weekender var ikke weekender i moderne forstand med afslapning og fritidssysler, for de gik for det meste med at hjælpe til med det arbejde, der skulle gøres derhjemme på gården. Dog blev der også tid til at gå på jagt - og det gjorde vi gerne.

Hvad aflønningen som kontrolassistent angår, så var den for mit vedkommende følgende:
1942: 1600 kr.
1943: 2000 kr.
1944: husker ikke beløbet.
1945: husker ikke beløbet.
1946: 5000 kr.
1947: 6000 kr. (hvilket svarede til en folkeskolelærers løn, når kost og logi indregnes).

I løbet af karrieren var jeg naturligvis interesseret at få løftet lønniveauet, og diskuterede bl.a. med min bror, Marius, som også var kontrolassistent, hvordan det kunne opnås. De forskellige kontrolassistenter i regionen krydsede sjældent hinandens ruter, så vi kendte ikke mere til dem end deres navne.

Marius fik den idé - det var i 1944 eller 1945 - at vi skulle indkalde alle kontrolassistenter i Thy til et møde på et hotel i Thisted, så vi alle kunne danne en fagforening, der samlet kunne lægge pres på kontrolforeningerne. Til det formål indsatte han en annonce i Thisted Amtsavis. Resultatet af det initiativ var, at der kun mødte 1 kontrolassistent op foruden mig og Marius. Det afholdt dog ikke Marius fra bagefter at skrive en artikel i Thisted Amtsavis om mødet. Andre kontrolassistenter i Thisted Amt fik ikke automatisk lønforhøjelse pga. den artikel, men jeg refererede til den, da jeg senere forklarede, at jeg skulle have mere i løn.

Kontrolassistenterne kendte hinandens navne fra en årsrapport, hvori der var en optegnelse af hvilke karakterer, de havde fået for deres arbejde. Jeg har endnu bedømmelserne af "Fællesledelsen af Kvægavlen i Thy og Hanherred" (der dengang bestod af erhvervskonsulenterne Ole Bach, C. Hvelplund, C. Hundal Kloster og Harry Kristensen) for mit arbejde i perioderne 1942-43 og 1943-44. Jeg fik i hver periode ug (højeste karakter) i både "Føring af Kontrolbøger" og "Regnskab og skriftligt Arbejde". De fine karakterer fik jeg, fordi jeg skrev nogle meget tydelige tal. Bedømmelserne blev sendt med posten.

Disse fine bedømmelser var et godt argument for lønforhøjelse!

Min kæreste, Elly, fik muligheden for at blive kontrolassistent, da min bror Marius pga. en motorcykelulykke (han var ved at tage kørekort) ikke kunne fortsætte sit arbejde som kontrolassistent. Jeg lærte hende op og mente, at hun dermed havde en god læremester. Hun fik en begynderløn på 5000 kr./år, hvilket hun syntes var uretfærdigt, for jeg fik 6000 kr./år. Jeg syntes dog ikke, det var uretfærdigt, for jeg havde i mit 1. år også fået mindre end i mit 2. år.

Ankommet til en weekend hjemme på gården.

Kontrolforeningen

Abonnent-gruppen var meget stabil gennem de år, jeg arbejdede som kontrolassistent. Kun ganske få forlod ordningen, og lige så mange nye kom til. Hvis man ser på det geografiske område, min rute dækkede, var det faktisk kun et fåtal af landmændene, der var interesserede i at vide, hvad deres kvægbesætninger ydede.

Kontrolforeningen havde ingen kampagner for at hverve nye medlemmer – ikke engang ved de lokale dyrskuer. Måske en slags afmatning pga. krigen. Jeg har på fornemmelsen, at de landmænd, der var tilsluttet kontrolordningen, absolut følte sig på forkant med udviklingen indenfor kvægavl – hvilket de også var. Det var også mit indtryk, at deres gårde normalt var mere veldrevne end gennemsnittet, og det var uanset størrelsen. Der var også små landbrug med ganske få køer, men den gennemsnitlige besætningsstørrelse var 20 køer per landbrug.

Abonnenterne i kontrolforeningen betalte per ko. Der var altså ikke et fast grundgebyr og oven på det en variabel udgift afhængig af, hvor mange køer, der var på et givet landbrug. Afgiften per ko afhang for en stor del af kontrolassistentens løn, for afgifterne skulle jo dække den, samt de materialer (syre, alkohol, glas...), som han havde brug for i årets løb. Det var nemlig mig selv, der købte disse materialer. I runde tal har der i alt på ruten været ca. 550 køer. Med en årsløn på 6000 kr. var afgiften ca. 11 kr. per ko. Hvis vi så lægger materialeudgifter til, bliver årsafgiften ca. 12 kr. per ko. Der var ingen udgifter til afholdelse af generalforsamling, revisorudgifter og lignende – i nutidens øjne ret bemærkelsesværdigt.

Hos abonnenterne opkrævede jeg gebyrer på halvårs-basis ved skiftedagene den 1. maj og 1. november. På en måde kunne man sammenligne mit arbejde med andre liberale erhverv, som selv skulle anskaffe materialer, yde en service og opkræve penge fra kunderne. Ingen af driftsmidlerne gik via foreningens formand.

Den årlige generalforsamling var på samme måde meget ukompliceret. Den blev holdt på et hotel, og jeg som kontrolassistent aflagde be-

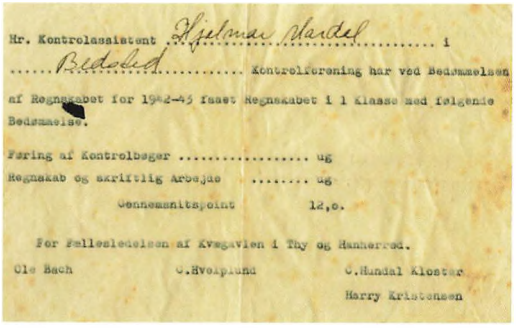
Hr. Kontrolassistent Hjalmar Nordal i
Bedsted Kontrolforening har ved Bedømmelsen
af Regnskabet for 1942-43 givet Regnskabet i 1 Klasse med følgende
Bedømmelse.
Føring af Kontrolbøger ..... ug
Regnskab og skriftlig Arbejde ..... ug
Gennemsnitspoint 12,0.
For Fællesledelsen af Kvægavlen i Thy og Hanherred.
Ole Bach C.Hvolplund C.Handal Klostr
Harry Kristensen

Kontrolforeningens bedømmelse af mit arbejde 1942-43.

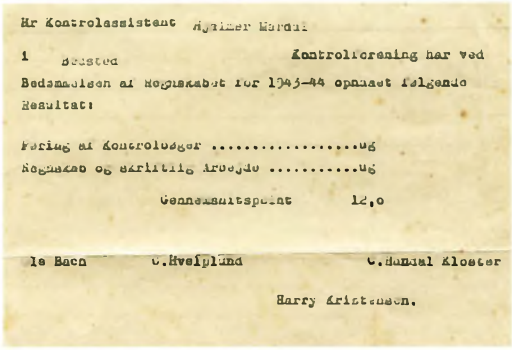

Hr Kontrolassistent Hjalmer Hurup

i Thisted Kontrolforening har ved Bedømmelsen af Regnskabet for 1943-44 opnaaet følgende Resultat:

Føring af Kontrolbøger .....Ug
Regnskab og skriftlig Arbejde .....Ug

Gennemsnitspoint 12,0

Ib Bach C.Hvelplund C.Damsgaard Kloster

Harry Christensen.

Kontrolforeningens bedømmelse af mit arbejde 1943-44.

retning om de ydelsesmæssige resultater blandt foreningens medlemmer. Det var alt, men alligevel lidt højtideligt for mig – i hvert fald første gang. I den times tid, generalforsamlingen varede, fik vi nok en kop kaffe og måske en cigar, for det var jo almindeligt dengang.

Troværdigheden

Landmanden, som selv udtog prøverne, var interesseret i at have så korrekt en analyse som muligt og ville derfor ikke snyde på vægten. Men der var alligevel nogle, som var mistænkt for at snyde for dermed at kunne få bogført en større ydelse, end den reelt var for en ko. En stor ydelse gjorde koens afkom mere interessant for andre at købe til mælkeproduktion.

Mejerierne målte fedtprocent på landmandens samlede daglige leverance til mejeriet og betalte ham derefter. Senere blev det almindeligt at måle proteinindholdet i stedet, men jeg har altid kun målt fedtprocenten. Ved årets afslutning leverede mejerierne en årsopgørelse, der blev ført ind i kontrolbogen og sammenlignet med de tal, som kontrolassistenten var kommet frem til. Landmanden blev afregnet efter mejeriets prøver. Kontrolassistentens tal var avlsværdien i fedtprocent for de enkelte køer!

Det var ikke altid, at mejeriet og kontrolassistentens værdier var de samme. Mejerierne må så have sendt deres værdier til kontrolforeningen, som så har indført disse værdier i kontrolbøgerne.

Der var lokale dyrskuer (for mit vedkommende var det Hurup), amtsdyrskuer (Thisted) og regionale dyrskuer (Nordjylland, Fyn, ...). Jeg var altid med til det lokale, men solgte ikke dyrskue-kataloger som kontrolassistenterne før mig. Fagforeningerne havde jo krævet, at det skulle være deres medlemmer, som havde ret til at sælge dem.

I stedet var kontrolassistenterne i løbet af dyrskuet beskæftiget hos kvægopdrætterne. De ville nemlig gerne have en kontrolassistent til at bevidne over for kunderne, at netop deres køer havde en god ydeevne. Nu kunne jeg jo kun hjælpe en af abonnenterne hvert år, og det første år sagde jeg ja til den første, der spurgte. Da kontrolforeningens formand lidt senere spurgte, om jeg ville hjælpe ham på det kommende dyrskue, måtte jeg jo forklare, som det var, at jeg desværre var optaget. De følgende år sørgede formanden altid for at være den første til at spørge mig. Jeg må have virket tillidsvækkende på skeptiske opkøbere og derved hjulpet til et godt salg, for ellers ville formanden nok ikke være ivrig for at få min hjælp år efter år. Jeg tjente lidt ved det, og det blev vist ikke opgivet nogen steder.

Jeg oplevede besættelsestiden som de fleste andre, og som kontrolassistent blev jeg på min rute standset af tyskerne en gang, som fortalt ovenfor. Hvad mørklægningen angår, så generede den ikke mit arbejde.

Selv om jeg var meget tilfreds med mit arbejde som kontrolassistent, var planen altid at få min egen gård, og i det øjemed gjaldt det om at få opsparet nogle penge. I flere år havde jeg og et par af mine brødre, Marius og Christian, ledt efter en gård, vi ville/kunne købe – og det endte med, at vi fandt en i Boddum. Nu havde jeg også fået en veninde. Vi ville giftes og skulle jo også have et sted at bo.

Alle vi fire, som flyttede ind på "Baunhøjgaard" i Boddum, var kontrolassistenter.

Familien Pallesgaard i Vestervig

Anden generation i Bredgade
Laurits Christian (oprindeligt Kristian) Pallesgaard og Emma Poulsen
Perioden fra 1910 - 1930

Af Karen Pallesgaard Munk, Vestervig

I Sydthy Årbog, 2012 og 2014, berettede forfatteren om sin mødrene familie, der siden 1870'erne har boet i Vestervigs hovedgade (først kaldet Bredgade, nu Klostergade). Det var oldeforældrene, tøffelmager Niels Pallisgaard og hans hustru, Else Marie, der var første generation i gaden. Forfatteren er 4. generation og hendes søn, Andreas, er 5. generation i gaden.

Det fremgik, at Niels og Else Marie før indflytningen i Bredgade som små selvstændige næringsdrivende tilhørte det besiddelsesløse landproletariat, han som tjenestekarl og hun som tjenestepige. Overgangen fra at tilhøre et 'folkehold' som tjenestekarl uden egen husstand til at være selvstændig næringsdrivende uden nogen kriminel fortid betød for Niels, at han blev fuldgyldig politisk borger med stemmeret. Ved indførelsen af valgretten med Grundloven af 1849 fik bl.a. kvinder, kriminelle samt folkehold uden selvstændig husholdning ikke tildelt stemmeret. Denne repræsenterede dog et fremskridt, for tidligere var det kun jordejere med andre særlige egenskaber, der havde adgang til at stemme til stænderforsamlingerne, hvilket blev indført i 1834. Den nye identitet som selvstændig var sikkert medvirkende til, at Niels forblev trofast medlem af den nye Haandværker - og Borgerforening i Vestervig, hvilket han blev hyldet for ved foreningens 25 års jubilæum i 1910. Men Niels' hustru nåede aldrig at få stemmeret, da hun døde mange år, før valgretten blev indført for kvinder. Før ægteskabet havde Else Marie levet som tjenestepige i 20 år. Hendes færden og virke var i disse mange år underlagt en streng social kontrol. Det vil sige kontrol med skift af arbejdsgivere, med hendes arbejdsindsats og med hendes karakter. Alt sammen omhyggeligt noteret i den tvungne skudsmålsbog, som opbevares i familiens arkiv. Skudsmålsbogen blev indført ved lov i 1854 og først afskaffet i 1921.[1]

Niels' slægt stammer fra gården 'Pallisgaard' i Ullerup ved Heltborg. I forbindelse med udarbejdelsen af denne slægtskrønike er forfatteren blevet klar over, at slægten Pallisgaard kan føres tilbage til omkring 1600-tallet til netop gården »Pallisgaard« i Ullerup. Gården ligger der endnu, men er gået ud af slægtens eje. Slægten har en hjemmeside http://www.slaegtenpallisgaard.dk/htm/FORSIDE.htm, hvor man kan følge med i familierelationer og fødselsdage for alle biologiske og indgifte medlemmer. Webmaster er en Jan Pallisgaard boende på Frederiksberg, som forfatteren aldrig har mødt. Det ser således ud til, at alle i Danmark med navnet »Pallisgaard« eller »Pallesgaard« tilhører den samme slægt stammende fra gården i Ullerup. Alle »Pallesgaard'er« nedstammer enten fra forfatterens morfar eller dennes søster, idet i'et i efternavnet blev forvandlet til et e på deres dåbsattester. Forfatteren er således gået fra en opfattelse af sin mødrene familie som nærmest uddøende til at erkende, at hun er medlem af en kæmpe familie. Det har dog ikke ændret på den kendsgerning, at det nok bliver forfatteren selv eller hendes søn, der bliver den sidste Pallesgaard i Klostergade.

I 1905 slog forfatterens morfar (L.C. Pallesgaard) sig som anden generation ned i Bredgade som malermester efter et flerårigt ophold i Schweiz, hvor han arbejdede som malersvend, og hvorfra han også tog på dannelsesrejse i Sydfrankrig og Italien. I 1908 giftede han sig med dameskrædder Emma Poulsen. I 1909 tog han sin første lærling, den senere berømte kunstner, Jens Søndergaard. Den unge Jens var obsternasig til det ustyrlige, og L.C. fyrede ham efter et halvt års ansættelse. Ikke

Se noter side 36 og 37

blot var Jens Søndergaard i generel forstand svær at styre, men han ville også bruge al sin tid på kunstnerisk virksomhed med tegning og maling. L.C. fandt, at han ikke hverken kunne tegne eller male, og holdt fast ved dette til sin død trods den berømmelse, som tidligt indfandt sig i Søndergaards kunstneriske løbebane.

Indledning

Den familie og det familieliv, som Emma og Laurits grundlagde, blev på én gang både atypisk og typisk for deres stand. For eksempel talte de ikke egnens dialekt,[2] og de deltog med selvbevidsthed og engagement i opretholdelse og udvikling af lokalsamfundets institutioner. Morfars lange udlandsophold, senere udlandsrejser og livslange schweiziske venskaber bidrog med et udsyn, som rakte ud over sognegrænsen. Endvidere havde morfars professionelle løbebane som søn af en lille træskomager været præget af få midler, og han kombinerede derfor formel lærlingeuddannelse i Thisted og senere tegnelæreruddannelse i København med autodidakt videreuddannelse. Den måde at uddanne sig på blev overtaget af hans kvikke børn, som tog sprogkurser, herunder ikke mindst i Esperanto, og generelt var meget bogligt orienterede uden dog at nå længere i skolesystemet end til 7. klasse.[3] [4] Samtidig var det også en håndværkerfamilie, som var underkastet de lokale og mere nationale samfundsmæssige livsvilkår. Familiens underhold var afhængigt af, at der var arbejde at få, og familien blev som alle andre ramt af 30'ernes krise og den senere landsbydød i Danmark i sidste halvdel af det 20. århundrede, mens 2. Verdenskrig til gengæld bragte arbejde til Thy på grund af besættelsesmagtens aktiviteter ved kysten. Det betød ikke, at morfar arbejdede for tyskerne, men stigningen i den generelle økonomiske aktivitet på egnen smittede også af på hans ordrebog. Jeg kan ikke påvise nogen direkte sammenhæng, men det er påfaldende, så travlt der var i firmaet under 2. Verdenskrig. Men også helbredet betød noget. Ikke bare skulle der være arbejde at få, men også fysisk og psykisk evne til at udføre det. Danmark var f.eks. endnu ikke en velfærdsstat. Det betød noget ved sygdom, som ramte familien hårdt i de to generationer, der fulgte efter oldefar. Denne udsathed for samfundskonjunkturer og legemlige svageligheder, som kunne gå ud over arbejdsevnen, krævede sammenhold i familien, og det var der i rigt mål. Næsten for meget, når jeg betragter min egen mors skæbne. Hun var den eneste, der aldrig fejlede noget: fysisk robust og bundloyal; en rigtig god arbejdskraft.

Denne fortælling om min familie bunder - udover en opfordring fra redaktionen af Sydthy Årbog - også i en professionel forskningsmæssig interesse i at forstå, hvordan samfundsmæssige vilkår spiller ind på det enkelte menneskes livsbane. Mit speciale som psykolog og forsker på Aarhus Universitet er den livslange udviklings psykologi, og jeg tilhører den forskningstradition, som først og fremmest anskuer mennesket i sammenhæng med samfund og historie (Munk, 1997; Munk, 2014). Men også forskere fra andre fag end psykologi interesserer sig for dette. De kendteste eksempler i Danmark p.t. er *Lillys Danmarkshistorie. Kvindeliv i fire generationer* (2006) af journalist og cand. polit. Pia Fris Laneth samt *Solskin for den sorte muld* (2013) af professor emeritus, dr. pæd. Ove Korsgaard, Aarhus Universitet. Ove Korsgaard, som er opvokset på Mors, kalder den anvendte metode for »familiemetoden«: man fortæller samfundets historie via familiens historie. Den opfordring fra tidsskriftets redaktion til at skrive om min familie har da også primært interesseret mig, fordi det gav mulighed for netop at finde samfundshistoriens betydning for min families historie. Det er vel også denne vinkel, der forhåbentlig kan gøre historien interessant for andre end den allernærmeste familie.

Ligesom Ove Korsgaard gør opmærksom på, at han har en dobbeltrolle i sin familiekrønike – som fortæller og som vidne - er dette jo også tilfældet for mit vedkommende. Jeg vil godt tilføje endnu en position til Ove Korsgaards dobbeltrolle: vi historieskrivere, der bruger »familiemetoden«, er ikke bare fortællere og vidner, men også medagerende familiemedlemmer med personlige mål på højkant såsom loyalitet overfor familien og trang til et pænt familieimage. Det bliver ikke mindst tydeligt for mig,

fordi vi nu i min beretning begynder at nærme os mine forældres generation og dermed dem, der betød noget personligt for mig. Nu dukker der moralske dilemmaer op i skrivningen: på den ene side bør man som skribent så vidt muligt holde sig til den sandhed, som kilderne beretter om, og især holde sig fra idealiserende og besmykkende pynt på fortællingen, og på den anden side kan den tanke ikke undvige mig, hvad de mon ville tænke, de, der ligger i gravene, og som jeg elskede og stadig føler loyalitet overfor. Hvad ville de sige, hvis de kendte til, hvad jeg skriver om dem? Alle familier har hemmeligheder. Alle mennesker har noget, de skammer sig over. Alle mennesker tenderer nok til at prøve at holde en socialt acceptabel facade - ikke mindst, når man som lille selvstændig næringsdrivende skal leve af omverdenens tillid. Og nej, det, at de nu er døde og ikke kan protestere, giver ikke moralsk hjemmel til at skrive hvad som helst. Endelig ved jeg som familievidne og familiemedlem, at medlemmerne i familien også havde forskellige personligheder, synspunkter og interesser og helt sikkert ville se forskelligt på de ting, jeg vælger at skrive om dem. For eksempel tror jeg, at jeg allerede har overtrådt loyalitetsreglen anskuet fra min mors synspunkt, for hvis jeg kunne have spurgt hende, om historien om Jens Søndergaard skulle fortælles, ville hun have sagt blankt nej, for det kunne udstille hendes far som en tåbelig ignorant. Det er da også meget sigende, at jeg netop ikke har historien fra hende, men fra morfars sidste lærling, Villy Kristensen. Jeg vidste godt, at Jens Søndergaard havde været i lære her, og at lærlingeforholdet blev opløst før tid, men det var aldrig muligt at komme dybere ind i substansen af denne historie. Jeg tror, at morfars børn i bagklogskabens klare lys mente, at morfar her satte en kunsthistorisk skamstøtte over sig selv og måske familien – og det behøvede man ikke just at reklamere med. Morfar selv, til gengæld, ville nok have sagt ja. Jeg husker ham næsten ikke, da jeg var mindreårig, da han døde, og han havde været syg i sine sidste leveår. Men sådan som jeg har lært ham at kende igennem arbejdet med at skrive familiens historie, fremtræder han som en meget åbenhjertig

Det nybyggede hus (nu Klostergade 68).

mand, som virkelig også til sin død mente, at Jens var en skidt knægt, hvilket han bl.a. åbent diskuterede med Villy Kristensen.

Alle disse overvejelser betyder dog ikke, at det var en familie, som gemte på mange hemmeligheder. Men f.eks. skammen over ikke at kunne klare sig forfulgte min handicappede moster i hendes sidste leveår,[5] og skammen over firmaets lukning på grund af tidernes ugunst forfulgte nok også min onkel. Jeg prøver således at balancere min beretning imellem kildernes sandhed, de enkelte afdøde familiemedlemmers interesser og familiens generelle ære.

Frugtbare år i Bredgade

At dømme efter kilderne fik morfar hurtigt en virksomhed, som familien kunne leve af. Udviklingen vidnede om et stigende materielt overskud. Mormor åbnede butik med sæbe- og syartikler i deres nybyggede hus i den sydlige ende af Bredgade.

Senere udvidede de huset med en tilbygning, hvor butikken blev flyttet ud. I den anledning fik denne navnet »Sæbehuset«. Sandsynligvis var udvidelsen også en konsekvens af, at der efterhånden kom ikke bare ansatte, men også børn til, så der ikke længere var plads til det hele i det oprindelige hus.

Som nævnt blev den første lærling ansat i 1909, sandsynligvis også fordi der nu var kommet en husholdning, hvor ansatte kunne tilbydes kost og logi, som det var traditionen dengang. Men før denne var der allerede ansat en svend.

Lærlinge var imidlertid mere forpligtende for mester, idet disse almindeligvis ikke kunne fyres, før lærlingetiden var overstået. Det krævede derfor en stabil virksomhed at tage en lærling ind. I 1910 tog morfar endvidere til København og videreuddannede sig som tegnelærer på Statens Tegnelærerkursus. Endnu et tegn på overskud. Da han kom tilbage, blev han fastansat ved den nye tekniske skole i Vestervig og forblev lærer her i det meste af sin aktive tid som malermester.

Den 9. januar 1911, to et halvt år efter ægteskabets indgåelse, nedkom min mormor med parrets første barn, Carla Margrethe. Moster

Lille Carla som støtter sig til en stok.

Carla var et sundt og rask barn, indtil hun begyndte at gå.

Da viste det sig, at hendes ene hofte ikke var på plads i hofteskålen, som den skal være, hvis man skal kunne gå normalt. *Luxatio coxæ congenita,* medfødt hofteledskred, hed det. Den sag klarer man nemt i dag med en spredeble i barnets første leveår, og alle nyfødte undersøges nu rutinemæssigt for denne lidelse, som det har vist sig så let at helbrede. Men ikke i moster Carlas barndom. Dengang vidste man ikke, hvad man skulle gøre ved det. Så »moster« forblev halt hele livet, og hun haltede meget. Det satte naturligvis begrænsninger for livsudfoldelsen og gav anledning til kriser hos den unge pige over at skulle leve med denne skæbne. Min mor fortalte hjerteskærende historier om den yndige unge Carla, der blev budt op til dans af uvidende ungersvende til afholdsforeningens

baller, og som måtte afslå på grund af sit handicap. Handicappet nævnes ellers ikke med et ord nogen steder i familiens mange breve og dokumenter - ikke før moster i 1950'erne efter morfars død nærmest tiggende søgte invalidepension og forsikrede de offentlige myndigheder om, at hun ikke var doven, men faktisk ikke kunne arbejde. Det livslange handicap med ensidig belastning af kroppen havde sat sine spor. Dertil kom, at hun også i den senere voksenalder havde pådraget sig anden sygdom i form af svære smerter i ansigtets store følenerve: *trigeminusneuralgi* hedder diagnosen.

Selvom mosters handicap ikke blev nævnt, er der dog ingen tvivl om, at det også har været en stor sorg for familien, som kompenserede med stor hengivenhed for moster, som aldrig blev gift. På den tid var ægteskabet stadigvæk kvinders dominerende forsørgelsesmulighed, og det var således af flere grunde en katastrofe at være født handicappet. I stedet delte min mor for eksempel generøst sine børn med sin storesøster, som på denne måde blev min reservemor og fik del i moderskabets glæder. Men for familien blev hendes halten en naturlig ting og en del af hendes identitet, og jeg kan stadig genkalde mig den trygge lyd af hendes asymmetriske gang. Selvom ægteskabet dengang var kvinders primære forsørgelsesmulighed, var fremstilling af klædedragter også en almindelig levevej for kvinder, inden industrialiseringen tog over med massefremstillet konfektion. Moster blev nok derfor - som sin mor - uddannet dameskrædder eller syerske med lærlingetid i Silkeborg og ophold på en håndarbejdshøjskole. Dette satte sig også spor i min barndoms påklædning. Langt ind i gymnasietiden gik jeg i mosters kvalitetstøj. I arkivet har jeg hendes skabeloner til små kjoler til mig og drengetøj til min bror. At følge hendes kamp og dramaer for at få fremstillet tøj til kunderne, som levede op til hendes egne høje standarder, gav mig varigt afsmag for selv at sy. Dertil kom hendes frustrationer over, at kunderne ikke sjældent havde svært ved at forstå, at tøjet kostede så meget. Man kunne få en dragt hos moster for 5 kr. I nutidspenge er det 155 kr. Så hendes timeløn var meget lav. Men hun kunne ikke holde ud at lave sjusk, koste hvad det ville. For eksempel lærte hun mig, at man skulle ind på vrangen af en klædedragt for at se, om det hele var gjort ordentligt, og først da kunne den aftvinge evt. respekt som godt håndværk. Det afgørende kriterium på kvalitet lå i det skjulte. Der blev sagt nej tak til den hurtige smarte overflade. Perfektionisme var livet igennem et udtalt karaktertræk hos moster Carla. Allerede hendes stilehæfter fra skoletiden var præget af den samme gennemførte perfektionisme. Den særlige »mosterskrift« var tidligt på plads og ændrede sig ikke. I hendes pertentlige regnskabsbog fra slutningen af 1920'erne kan man også se, hvor produktiv hun var som syerske allerede som 17 årig.

I 1915, et år inde i første Verdenskrig, kom det næste barn, parrets eneste søn, Leo. Morfar fortalte henrykt i et kort til familien, hvorledes lille Leo, der nu var hen ved et år gammel, »sparker« og vil »gå alle vegne,« så man »skal holde øje med ham«. Forældrene har sikkert været lettet over, at der ikke var noget galt med hans evne til at gå. I 1917 blev min mor, Else Marie, kaldet Else, født.[6] Hun var en sund og rask pige, som også viste sig at kunne gå normalt. Cirka 3 år efter, i 1920, fødte mormor familiens fjerde og sidste barn, Karen Marie, kaldet Karen. Moster Karen var også helt igennem sund og rask, indtil hun som ung pige blev ramt af tuberkulose og døde af dette i en alder af 26 år.

På 9 år havde familien nu fået fire børn. Jeg kan huske, at moster Carla fortalte, hvorledes hun havde fundet, at det da var lige rigeligt, som der kom børn, selv om hun faktisk ikke vidste, hvordan det gik til, og først meget sent fandt ud af forplantningens mysterier. Ærlig som hun var, påpegede hun overfor min mor, at hun havde haft det så dejligt alene med sine forældre i sine fire første leveår, men så kom »alle I andre« myldrende og lagde beslag på opmærksomheden.

Dette fandt min mor meget morsomt – især kombineret med dette, at moster først noget sent fandt ud af, hvordan børn bliver skabt. I arkivet ligger der imidlertid mange kærlige kort til den lille og den større Carla fra hendes far, så helt uden opmærksomhed var hun nu ikke.

Fire børn på rad og række, fra venstre: Carla, Leo, Else (min mor) og Karen.

Han sendte dem specielt til hende, når han var på rejse. Men som at være enebarn blev det jo aldrig, da de andre søskende nu engang var ankommet til verden. Måske opvejedes det så af, at ingen i familien var i tvivl om, at hun var 'storesøster', og som sådan havde den førstefødtes ret til at udøve en vis autoritet.

Fremgang for firmaet

Selvom mine morforældre havde udvidet deres hus i den sydlige ende af Bredgade med et særligt forretningsafsnit, har ankomsten af fire børn i vækst, flere ansatte på kost i hjemmet samt et par unge piger nok bevirket, at huset var ved at blive for lille. Samtidig var der arbejde nok, selvom der var en konkurrerende malerforretning i byen, og den 1. april 1916 blev der endog anskaffet et telefonapparat til forretningen.[7] Forretningen blev udvidet til at omfatte Thyborøn, hvor der blev oprettet en filial og igennem årene udført rigtig meget og rigtig dyrt malerarbejde for velhavende fiskeskippere. Der var også altid arbejdsopgaver for kystinspektoratet med vedligeholdelse af fyrene langs kysten, og endelig havde morfar i 1921 netop vundet en hård konflikt med Nationalmuseets koleriske arkitekt, Mogens Clemmensen, om prisen for malerarbejdet i den netop restaurerede Vestervig kirke, som blev indviet i september 1921.

Ministeriet bøjede sig for morfars argumenter for overskridelsen af sit oprindelige overslag. Hele korrespondancen imellem morfar, arkitekt Clemmensen og Centralforeningen af Malermestre i Danmark er bevaret i familiens arkiv. Morfar forsvarede sig med, at hans priser faktisk fulgte listepriserne, og at der netop kun var givet et overslag over arbejdet. Et overslag er ikke bindende, som et tilbud er. Der var således kommet nye opgaver til, efter at overslaget var givet. Han tog da for givet, at arkitekt Clemmensen havde styr på dette. Det havde han så ikke. De nye opgaver blev beskrevet i detaljer i hans svarskrivelse, hvor han derudover gjorde gældende at:

Kirken aldrig har stået os til Raadighed. Vi har altid maattet indrette os efter Gudstjenesten om Søndagen samt de midt i Ugen forefaldende Kirkelige Handlinger saa som Bryllupper, Begravelser, store Möder, Koncerter m.m.[8 9]

Fyrtårn med malere.

I begyndelsen af 1920'erne tyder således en del på, at der på mange måder var overskud i familien, og samtidig var verdenskrigen også ovre. Nu kunne morfar derfor godt tage en tur tilbage til sit elskede Tyskland og Schweiz. Der var dog ikke tale om en turistrejse, men om en studietur med kolleger. Han medbragte et pas udstedt af politimesteren i Hassing-Refs Herreder, hvorpå der stod skrevet følgende, som får læseren til at mærke værdien af et statsborgerskab (også på tysk):

Politimesteren i Hassing-Refs Herreder anmoder alle og enhver om uhindret at lade passere med sin Bagage dansk Undersaat Hr. Malermester Laurits Christian Pallesgaard af Vestervig som agter at rejse herfra til Tyskland, Svejts og tilbage hertil og om fornødent yde ham Hjælp og Beskyttelse.

På denne rejse besøgte morfar bl.a. Flensborg, Hamborg, Berlin, Potsdam og Köln før Schweiz. Fra Berlin sendte han et kort til sin lille syvårige søn, Leo, som sikkert har været interesseret i de nye automobiler:

Du kan tro der er mange biler her. Jeg er sikker på at du blev bange hvis du var her. Hilsen fra Far.

At morfar drømte om Syden efter hjemkomsten i 1905, er der ikke megen tvivl om. I arkivet ligger der et avisudklip fra 1915 om en

Morfar på vej til Thyborøn med tangetoget.

reportage fra Rom. »Fra den evige Stad« hedder artiklen, som handler om, hvor skuffet man bliver lige ved ankomsten til Rom, og hvor glædeligt overrasket man bliver, når byen så folder sig ud under opholdet:

Men de kommende Dage bringer Rom Oprejsning. Alene de pragtfulde Slotte med deres Haveanlæg, hvortil den Rejsende gæstfrit har Adgang, er mere end beundringsværdige. Rom har over 20 slotte foruden en Mængde fortryllende Privathaver....etc. etc.

Udlængslen var blevet en følgesvend i morfars tilværelse, men der var ikke tale om et sværmerisk fravær, når han var hjemme. Arkivet rummer utallige nøgterne breve fra far til sin søn om arbejdsopgaver i firmaet.

Familien flytter

Året efter denne rejse købte morfar et større hus for kr. 14.000 (i nutidskroner ca. 417.000) længere nede i gaden mod nord og byggede et malerværksted i den ene side af haven. Et byggeri, som ikke gik ud over havens herlighedsværdi, men egentlig tilførte den en vis hygge. En del af dette værksted, som nu er fjernet, kan ses på håndværkermuseet i Randers.

Familiens nye hus var bygget i 1905 af herredsfuldmægtig Niels Engelsted.[10] Ifølge en datter af tidligere herredsfoged i Vestervig, E.B.V. Hansen, Esther Slomann, hørte herredsfogedembedet i Vestervig til de højestlønnede i landet med en årsløn på ca. 8000 kr. (i nutidskroner ca. 550.000 kr.) (1972).[11] Med andre ord var huset bygget af en velstillet mand med en agtværdig position i byens førende klasse.[12] Huset blev derefter. Det havde en »upstairs-downstairs« struktur med en underetage med et for den tid stort køkken med brændekomfur og køkkenelevator, som gik fra køkkenbordet op til spisetuen, et fadebur, 2 kamre til tjenestepiger direkte fra køkken og bryggers, bryggers med gruekedel til tøjvask samt badeværelse med (byens første) træk-og-slip og badekar.[13] I stueetagen var der 4 stuer: spisestue, havestue med udgang til haven via en smedejernsterrasse, to stuer ud til gaden samt et såkaldt toiletværelse, hvor man kunne nette sig, men uden indlagt vand. Endelig var der opgang til førstesalen, som var forbeholdt soveværelser til husets beboere. I stueetagen var der stuklofter og fyldingsdøre med smukke messinghåndtag og dobbelt glasdør mellem spisestue og havestue.

Familien på terrassen med børn, ung pige og én af svendene.[17]

Familiens tre mindste i legebil på gaden foran huset.

Else med kat i haven.

Opvarmningen skete med store marmor/ emaljekaminer og luftkanaler rundt i huset. Der er tale om et såkaldt byhus med en charmerende kontrast imellem gade og hus, hvor man træder direkte ud i det pulserende liv på gaden, men også trækker sig tilbage til en anden verden indenfor. Det blev ved opførelsen sammenbygget med de eksisterende nabohuse: gavl ved gavl med nabohuset mod syd, hvor der tidligere

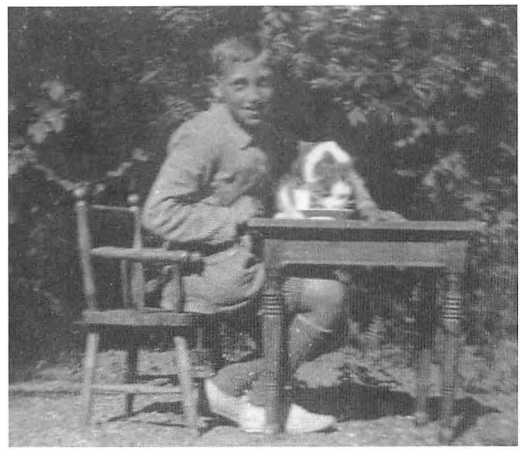

Leo med kat i haven.

Huset fra havesiden.

havde været en boghandel.[14] Mod nord blev der bygget en træport med tilhørende opbevaringslokale – i familieslang kaldet »porten«. Via porten eller via huset får man adgang til en lukket have, hvis karakter er svær at forestille sig, når man står på gaden, bl.a. løber Vestervig Å igennem haven. Morfar tilkøbte en mindre grund på den anden side af åen, så familien kunne være i fred for nysgerrige blikke, kunne bygge en bro over åen og holde høns ovre på den anden side. Her fik familiens børn en herlig legeplads med mulighed for at sejle på åen. Udover hønsene flyttede også en anden slags dyr ind og erobrede familiens hjerter, nemlig kattene! Det er stort set ikke muligt at finde et foto fra familiens liv i huset – det vil sige først og fremmest fra haven, uden at de har en eller flere katte i favnen. Med købet af dette hus blev familien en kattefamilie.[15] [16]

Børn på broen over åen oppe i Teglgaardsparken.

Hele familien, jeg selv inklusive, opbyggede en livslang kærlighed til dette hus, som i 2023 har været i familiens eje i 100 år. Familiens identitet og tilværelse groede nærmest fysisk sammen med huset, som årene gik. For eksempel kunne min onkel ikke få nok af at tegne, lave akvareller af og fotografere haven på alle årstider og med mange slags belysninger. Men også husets interiør blev der lavet akvareller og fotografier af (der kommer eksempler på dette i næste kapitel).

Med familiens indflytning startede den omdannelse af huset, som siden er blevet foretaget flere gange for at tilpasse det til den næste generation og dens behov. Her er opgivet enhver tanke om oprindelighed og tilbageføring af huset til dets »originale« udseende, sådan som det så ud, da ægteparret Engelsted byggede det. På den måde er historikken i familiens og husets udvikling i nogen grad bevaret. Som nævnt byggede morfar et malerværksted i den ene side af haven klods op ad naboens store garage, og han omdannede endvidere den ene stue ud til gaden til butik med indgang via husets tidligere forgang.[18]

Vestervig Å ved vintertid.

For familien et ikonisk kattebillede på terrassen.

Husets facade (nu Klostergade 37).

Afholdsforeningen

Da morfar flyttede tilbage til Vestervig fra Schweiz, meldte han sig straks ind i den lokale afholdsforening. Som man kan se af medlemskortet, skulle man skrive under på: *at ville afstaa fra alle Slags berusende Drikke som Drik ved ikke at nyde, byde eller sælge disse - samt efter Evne at virke for Drikkeondets Udryddelse.*

Morfar overholdt både de første og det sidste påbud. Den eneste alkohol, der kom indenfor husets fire vægge, var som medicin købt på apoteket til mormor, som udviklede en særlig ondartet form for *arthritis urica,* urinsur gigt, som er en meget smertefuld sygdom.[19] I 1918 var han medlem af foreningens bestyrelse og var som resten af bestyrelsen indblandet i overdragelsen af Vestervig kro til en købmand Laurids Jensen, Thisted, imod at ejendommen blev pålagt den servitut, at:

der ingensinde maa drives Gæstgiveri med Ret til Udskænkning af stærke Drikke, eller Værtshushold med Ret til Udskænkning eller Forhandling af stærke Drikke, i hvilken Henseende skødet vil være at tinglæse tillige som servitutstiftende.[20]

Senere blev morfar formand for foreningen, og arkivet huser stadig foreningens gamle flag fra 1903. På grund af tidnød forsøgte han på et tidspunkt at frasige sig hvervet, men måtte

Facade.

Med Gud, for Hjem og Fædreland.

Jeg underskrevne erklærer herved at ville afstaa fra alle Slags berusende Drikke som Drik ved ikke at nyde, byde eller sælge disse — samt efter Evne at virke for Drikkeondets Udryddelse.

L. Pallesgaard

Medlemsbevis. № 480

Maler L. Pallesgaard Vestervig

er indmeldt i **Vestervig Afholdsforening** (stiftet 27. Marts 1884)

den 29-10 1905 Nikolaj Jensen

Medlemskort til Afholdsforeningen.

fortsætte, da ingen ville tage over. Det er uklart, hvor længe han var formand, men foreningens værdier blev håndhævet i hjemmet frem til efter 2. Verdenskrig.

Da Leo var fyldt 14 år, blev også han medlem af foreningen. Det vides ikke, om det lykkedes morfar at få min mor indrulleret under disse faner. I hvert fald mindedes hun med en vis modvilje afholdsforeningens baller som noget af det mest kedsommelige, hun havde været med til, og disse bidrog ifølge hende betragteligt til at gøre hendes ungdom kedeligere, end den kunne have været. Her var ingen upassende (læs: sjov) lystighed på færde.[21]

Selvom morfar således gjorde en betragtelig indsats for afholdssagen, som jo altså gik ud på at udrydde al alkohol (beregnet på nydelse og sjov forstås) i verden, startende med Thy og kroerne i Thy, så havde han en enestående evne til at tiltrække fordrukne malersvende og til at vise overbærenhed med disse. Selv husker jeg én af dem, Osvald, som var meget værdsat i huset, og som vist endte med at dø af druk. Engang imellem dukkede han pludseligt op i fars og mors hjem på Salling, og han blev altid modtaget som et kært medlem af familien. Morfars sidste lærling, Villy Kristensen, har fortalt om to fordrukne svende, som morfar engang havde samtidig. De holdt sig ædru hele ugen, indtil hyren skulle udbetales om fredagen. For at forhindre at de tog rutebilen til Thisted og drak ugelønnen op, holdt morfar pengene tilbage, til den sidste rutebil var kørt. Det fik han ikke meget ud af, for de to ungersvende bestilte jo så bare en taxa til at komme til Thisted for. Blandt andet takket være morfar var de nødt til at tage helt til Thisted for at finde et værtshus, som endnu ikke havde mistet sin alkoholbevilling på grund af afholdsforeningens indsats.

Afslutning

I dette kapitel af familiekrøniken nåede vi ca. til 1930. De to ældste børn i familien, Carla og Leo, var nu konfirmeret og stod på tærsklen til et andet livsafsnit. Else og Karen var henholdsvis 13 og 10 år gamle.

Jeg vil derfor overlade det sidste ord til moster Carla, som med sin stil »Hvordan benytter man

Carla.

Leo.

bedst sin Fritid?« mere eller mindre bevidst fik sagt en del rammende ting om perioden og om sig selv:

HVORDAN BENYTTER MAN BEDST SIN FRITID?

I Löbet af de sidste fem og tyve Aar er der sket en gennemgribende Forandring, hvad Fritiden angaar. Hvor vidt denne Forandring er til det bedre, diskuteres ikke saa sjældent af ældre og unge; men jeg er nu sikker paa, at alle unge er enige om, at man ikke har för megen Fritid i vore Dage, og naar en af den ældre Generation vover at hæve Rösten for at fortælle om, hvordan de, som var unge dengang, maatte slide og slæbe fra för Dag og til Midnat Dag ud og Dag ind for en lignende Lön om Aaret, som den man nu faar i en Maaned, ja, saa lytter man til et Øjeblik; men man smiler indvendig og tænker: "Ja, det var dengang," og snart har man glemt det hele. Fortælleren ryster på sit graanende Hoved og sukker: "Ak, de unge forstaar ikke, hvor godt de har det, tænk om de skulde pröve en Brökdel af det, vi maatte igennem i vor Ungdom."

Men nu tilbage til Ungdommens eget Syn paa Sagen. Mon vi da virkelig har saa megen Fritid, at vi slet ikke kan faa den anvendt paa en god Maade og af den Grund maa forfalde til Lediggang og Driveri? "Nej, nej," er der en stor Flok, som siger, "tværtimod kniber det os at faa den til at strække til, der er saa mange Ting, vi skal udrette i vor Fritid!"

For deres Vedkommende, som hörer med til den store Skare af Handels- Kontor- og Haandværkslærlinge, er det jo lovbefalet, at de skal möde til Undervisning i en Handels- eller "Teknisk Skole" fem Aftener om Ugen i Vinterhalvaaret - hver Aften i to Timer - saaledes at en lærlings Fritid hidtil först har begyndt Kl. 21. Efter at den nye Lærlingelov er traadt i Kraft, skal al tvungen Undervisning jo være endt Kl. 20; men det er vist ikke alle Steder i vort lille Land, man er saa lovlydige og moderne indstillet som f. Eks i Vestervig, hvor dette virkelig praktiseredes sidste Vinter til stor Fryd for Elever og Lærere, kun Principalerne kunde ikke se deres Fordel ved det nye System.

Denne Aftenundervisning er det i enhver Lærlings Interesse at udnytte saa flittigt som muligt, da Slöseri paa dette Omraade kan bidrage til en daarlig Eksamen eller blive Skyld i, at man ikke kan klare sin Svendepröve, og en Haandværker uden Svendepröve har ikke mange Chancer for at drive det til noget nu til Dags, hvor det kun er de dygtige, der er Brug for.

I de senere Aar er der blevet oprettet en Mængde Husflids- Husholdnings- og Sykursus i Aftenskoler, og disse kan vist glæde sig ved en god Tilslutning. Det er ogsaa nyttigt at studere fremmede Sprog i sin Fritid, og hvis man har Talent herfor Musik og Sang. Hvis man har lejlighed til det, er det fornuftigt at deltage i et Samariterkursus, det, man lærer her, er nemlig noget, vi alle faar Brug for en Del af för eller siden.

En anden Vej til at föröge sine Kundskaber er gennem Foredrag. Er man saa heldig stillet at have Adgang til et Radioapparat, kan man herigennem aflytte Foredrag om alle mulige Ting, ligesom der jo ogsaa udsendes Sprogundervisning pr. traadlös. Endelig kan nævnes læsning af Böger og oplysende Artikler i Aviser og Blade. Mange unge holder ogsaa af at hygge sig med en god Fortælling, og taget med et vist Forbehold kan dette være en god Afveksling.

Det meste af en ung Piges Fritid bliver sikkert benyttet til Haandarbejde. Mange maa selv klare Garderobespörgsmaalet i deres Fritid. Nye Kjoler skal syes, de gamle skal omsyes eller repareres, og först og sidst skal der stoppes Strömper. Andre, som er saa lykkelige at have en Moder til at klare den Slags Ting, kan kaste sig over de saakaldte finere Haandarbejder som Broderi, Knipling, Strikning o.s.v., og begge Parter har vel hver paa sin Vis anvendt Tiden lige godt.

For Tiden er Gymnastik og Sport saa som Badning, Boldspil, Rosport, Cykling og Fodture i höj Kurs og har Krav paa at blive regnet mellem de gode og sunde Fritidsbeskæftigelser. Vel finder der paa Sportens Omraade undertiden Overdrivelse Sted, dette gælder vist navnlig om Fodboldspil. Det hænder jo, at Fodboldspillet gaar sin Udøver til Hovedet, saaledes at der en Tid lang overhovedet ikke tænkes paa andet end Fodbold og Fodboldkampe.

Om Sommeren er Cykeludflugter meget populære baade om Aftenen, hvor det er herligt efter Dagens Arbejde at komme en lille Tur ud i den friske Luft, og ikke mindst om Söndagen, som bli-

ver godt anvendt, dersom man kan faa en Heldagstur ud af det og cykle til Strand eller Skov. Meget almindeligt er det ogsaa nu at tage paa Week-end med Telt og Kogegrejer, og er man flere i Følge paa saadanne Udflugter, er der her glimrende Betingelser for, at et sundt og godt Kammeratskab kan trives.

Hvis man har Raad til at foretage længere Rejser i sine Ferier, kan man have rigt Udbytte heraf. Hvad kan der ikke ses og opleves i otte eller fjorten Dage, særlig hvis man har lagt en god Rejseplan paa Forhaand, saa hvert Minut bliver udnyttet. Turen faar naturligvis alt for hurtigt Ende, men naar den og Sommeren hörer Fortiden til, er det dejligt engang imellem, maaske en Vinteraften, naar man sidder hyggeligt og rart derhjemme, at tage sit Amatöralbum frem og gennemgaa i Tankerne det ene Minde bedre end det andet fra Sommerens lyse Dage.

Kammeratskabet, som allerede er nævnt i forbindelse med Friluftslivet, har det sin store Betydning at give en god Plads i sin Fritid, og det er der jo Lejlighed til at dyrke overalt; paa Arbejdspladsen, i Skolen, paa Sportspladsen, paa Udflugter og Rejser og i de forskellige Ungdomsforeninger og inden for Spejderbevægelsen. En Ting, som ikke maa glemmes i denne Forbindelse er Sommerlejre, der giver saa gode Betingelser for, at en Flok unge hurtigt kan slutte sig sammen og föle sig som gamle Venner, selv om man kun har kendt hverandre i fem Dage eller mindre.

Til sidst kommer nu det allervigtigste, nemlig Hjemlivet. Ganske vist klages der ofte over, at de moderne unge ikke forstaar at vurdere det Gode, som et hyggeligt Hjemliv er; men at de er saa optagede af alle de Fritidssysler, som her er nævnt, at Hjemmet faar en alt for lille Del af Fritiden, og der kan være nogen Sandhed i denne Paastand; men jeg tror alligevel, vi er mange, som kender til dette, at man tilbringer det meste af sin Fritid hjemme i Forældres og Søskendes Kreds, og her er hver enkelt i Stand til at dyrke sine særlige Interesser. Én syer, en anden strikker, en tredje læser, alle hörer Radio, eller man dröfter Dagens Begivenheder - store og smaa. Maaske indvier man hverandre i de Glæder og Genvordigheder, Dagen har beriget én med, og som vi alle faar vor Part af her i Livet. De Timer, man saaledes har tilbragt i Familiens Sköd, er dem, man senere, naar man kommer bort fra hjemmet, mindes med den störste glæde, og som man længes hjem til, naar man i en stille Aftentime sidder alene paa sit værelse.

Der kunde nævnes endnu en Del Maader paa at udnytte sin Fritid rigtigt; men det er heller ikke nogen ukendt Sag, at der findes unge, som misbruger den Fritid, der er stillet til deres Raadighed, og for dem er det jo kun gavnligt ikke at have for meget af den.

Her ses nedenfor et foto af moster Carla i en hvid-og-mørk-ternet kjole, som de små søstre bar i kopi, sammen med familiens unge pige på en fælles familieudflugt til Vildsund Strand 1. pinsedag den 23. maj 1926, hvor moster nu var fyldt 15 år.[22]

Carla og familiens unge pige.

Litteratur:
Hall, R. (2008): *The Well of Loneliness.* [Publiceret første gang i 1928]. Virago Modern Classics. London: Virago Press.
Korsgaard, O. (2013): *Solskin for den sorte muld. Om slægt og folk.* Gyldendal.
Laneth, P. F. (2006): *Lillys Danmarkshistorie. Kvindeliv i fire generationer.* Gyldendal.
Munk, K. (1997): *Belastninger i alderdommen.* Ph.d.afhandling. Sundhed, Menneske og Kulturs Skriftserie. Århus: Århus Universitet.
Munk, K. P. (2014): "Transitions in later life". I: Nancy A. Pachana & Ken Laidlaw. (eds.): *The Oxford Handbook of Clinical Geropsychology.* Oxford Library of Psychology. Oxford: Oxford University Press.
Pallesgaards Arkiv, Klostergade 37, 7770 Vestervig.
Porter, R. (2006): "Hospitals and Surgery". I: Roy Porter (ed.): *The Cambridge History of Medicine.* Cambridge University Press.
Slomann, E. (1972): "Barndomsminder fra Vestervig *og om min far etatsråd C.B.V. Hansen."* Særtryk af "HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG MORS".

Noter:

[1] I den fine engelske TV-serie, Downton Abbey, kan man se levendegjort, hvad sådanne livsvilkår for tyende betød for deres tilværelse uden sikkerhedsnet af nogen art. Det var en eksistentiel katastrofe at blive fyret med en påtegning om moralsk anløbenhed. Hvad der var »moralsk anløbent«, var udelukkende et spørgsmål om arbejdsgiverens fortolkning. Det »moralsk anløbne« drejede sig først og fremmest om arbejdsmoral, seksuel moral samt om at kunne kende forskel på »dit og mit«. Det var derfor afgørende at kunne leve op til arbejdsgiverens normer for acceptabel adfærd.

[2] Måske fordi mormor kom fra Sjælland, og morfar havde været meget udenfor Thy.

[3] Da jeg arvede huset i 2002, indeholdt det bl.a. et større bibliotek efterladt af den meget læsende familie. Der er adskillige bøger, jeg kan bruge i min forskning, og jeg er ikke mindst dybt taknemmelig over at have arvet mange leksika – først og fremmest en komplet udgave af Salomonsens leksikon fra 1927.

[4] Hvorfor det gik sådan, skal søges forklaret i næste kapitel.

[5] Hun var jo opdraget til, at man skulle klare sig selv og ikke bede det offentlige om hjælp. Morfar fik f.eks. aldrig aldersrente, heller ikke da han ikke længere kunne arbejde, selvom almisseprincippet stort set var ophørt. Truslen om fattiggårdens skam var ikke langt væk i tid.

[6] Et år før afslutningen på Verdenskrigen, som morfar fulgte nøje med i – at dømme efter hans efterladte kort over krigens gang.

[7] Nummeret blev det for familien efterhånden ikoniske Vestervig nummer 66.

[8] Når man læser denne korrespondance og arkitektens arrogante måde at skrive til morfar på, tænker man hurtigt, at den helt aktuelle neglekt af (læs: uvidenhed om og nedladenhed overfor) provinsen i Danmarks hovedstad ikke er så ny endda. Derudover gætter jeg på, at arkitekt Clemmensen også selv havde noget i klemme i forhold til Kirkeministeriet, som han måske kunne have lovet for meget med hensyn til en fast lav pris for restaurering af kirken. Jeg gætter også på, at han måske havde for lidt forstand på malerarbejde og på prisen for grundighed. Moster Carla havde ikke sin perfektionisme fra fremmede.

[9] Vestervig kirke er på ny under restaurering, og dette betyder fjernelse af morfars dekoration af kirkebænkene. Denne holdt i næsten 100 år, men er indimellem blevet repareret af Peter Jensens malerfirma i Vestervig.

[10] Denne Niels Engelsted er farfar til min kollega, lektor Niels Engelsted, Institut for Psykologi, Københavns Universitet. Niels har fortalt mig, at hans far er født i huset, og at familien flyttede fra Vestervig, fordi hans farmor ikke kunne tåle det barske klima ved Vestkysten. Herredsfuldmægtig Niels Engelsted fik derfor i stedet stilling som sparekassedirektør i Præstø. Sønnen, som var født i Vestervig, blev ved med at vende tilbage til byen igennem hele sin barndom. Morfar købte dog ikke huset af herredsfuldmægtigen. Det

havde haft flere ejere i mellemtiden. Huset blev købt af en Ane Marie Toftdahl.

[11] Hvem ved? Måske for at lokke statens embedsmænd til en af landets fjerneste egne – anskuet fra København.

[12] Det har været dette embedsværk, der trak Vestervig i gang som by, og hvis fjernelse med diverse 'reformer' i 00'erne har givet de sidste triste og absolut undgåelige bidrag til tilbagegangen.

[13] Mor har fortalt, at hun i starten var meget bange for lyden fra dette toilet, som skyllede ud på en meget larmende måde.

[14] Dette kom for en dag, da huset blev ombygget i årene 2008-2010.

[15] Det var ved at iagttage kattenes gøren og laden, men også hønsenes, at min mor opklarede forplantningens mysterier for sig selv. Men tiøren faldt altså ikke for moster Carla, og ingen talte om det. Typisk for tiden gik her grænsen i dette ellers varme og kærlige hjem. Min mor, som aldrig sagde et ondt ord om sine forældre, tog dog alligevel den konsekvens, da hun fik mig, at dette ikke skulle gentage sig. Helt generelt var hun klar med et dannelsesprojekt i forhold til mig, herunder seksualundervisning. Da jeg var fyldt fire år, satte hun mig ind i forplantningens mysterier ved hjælp af en (human) anatomibog. Kvinders menstruation og forplantningens kendsgerninger har således aldrig været noget mysterium for mig. Hun lærte mig desuden senere, at der var noget, der hed homoseksualitet, og præsenterede mig for den berømte engelske roman »Ensomhedens Brønd« af Radclyffe Hall, som udkom første gang i 1928. Det var hende magtpåliggende, at man skulle have forståelse for det anderledes.

[16] Jeg sætter dog pris på som nutidig katteejer, at dyrlægen er til rådighed med hurtig kastration til unge katte, så antallet af katte ikke tager til år for år.

[17] Mange malerlærlinge har gennem årene brugt utallige timer på at male smedejernsterrassen. Nu er det mig, der har fornøjelsen.

[18] Ved den sidste ombygning er forretningen nedlagt, men alligevel er den struktur, som forretningen satte på hus og facade til en vis grad bevaret.

[19] På dette tidspunkt i medicinens historie blev alkohol brugt som smertestillende middel (Porter, 2006). Fra en afholdsmands synspunkt må alkoholen have haft den samme status som acceptabel, hvis den ikke blev brugt til nydelse, som hashen har i dag. Den må heller ikke bruges til nydelse, men kun som smertestillende middel.

[20] Først i 1969 lykkedes det at få kroen frikøbt fra denne servitut.

[21] Jeg tror dog ikke, at hun savnede alkoholen. Det var mere den overvågning, der fandt sted fra den ældre generation, som lagde beslag på udfoldelserne. Missionsfolkene havde en vis dominans i byen, og alene dette at tillade dans var nok at gå lige til grænsen.

[22] Fotoalbummet rummer et fint foto af samtlige seks familiemedlemmer og deres unge pige med de tre døtre i ens ternede kjoler og lille Karen med en stor sløjfe i håret. Desværre kan fotoet ikke tages ud af albummet uden at blive stærkt beskadiget.

Slagsmaalet i Gisselbech

Af Bjarne Madsen, Astrup

Mads Michelsen fra Hassing var kurator og delefoged for Tandrup. Samtidig havde han fæstet den største gård i Hassing by, gård nr. 1, der hørte under Tandrup. I forretnings medfør havde han og herredsfogeden, Valentin Hermansen Beyer, været i Villerslev hos Anders Olufsen. Da de skulle ride hjem til henholdsvis Hassing og Nørhedegaard, som herredsfogeden ejede og beboede, tvivlede de på, om de kunne ride *"i det onde vejr og mørke"*.

Det var et par timer efter mørkning, og vinteren havde ikke sluppet sit tag endnu. Det var onsdag aften den 17. marts 1706. Da sagde herredsfogeden kryptisk: *"Jeg vil ride til Giselbek. Eiller Madsen er der vist. Han er nu min meget gode ven."*[1])

Anders Olufsen lovede at følge Valentin Beyer til Gisselbech. De tre ryttere hastede af sted ad alfarvejen fra Villerslev mod Hassing. Herredsfogeden red forrest. Han lod hesten strække ud. Som tidligere ridefoged og godsforvalter på Frijsenborg følte han sig stadig hjemme på sin hest i en alder af 46 år.[2]) I Østjylland havde han også lært at administrere et gods med bestemmelserne i Danske Lov i den ene hånd og ridepisken i den anden. Han havde vænnet sig til, at han som person repræsenterede magten, og ingen havde tidligere vovet at stille spørgsmål angående hans embedsførelse. Kunne han ikke tale sig til rette, var han ikke bleg for at gribe til korporlige metoder.

Mens de fortsatte forbi Villerslev Mose mod Hassing bys agre, rumsterede tankerne i Valentin Beyers hoved. Han var udmærket klar over årsagen til den modvilje, han havde mødt i embeds medfør. Hidtil var herredsfogederne her i Thy rekrutteret fra den lokale befolkning. De var kendte med de lokale forhold, og selv om de ikke alle var lige kyndige i alle lovens spidsfindigheder, havde de i reglen ingen problemer med at blive anerkendt som lovens lokale repræsentanter. Med enevældens indførelse i 1660 og den deraf stigende tendens til centralisering begyndte man nu fra centralt hold at udnævne embedsmænd, og de blev ikke længere nødvendigvis rekrutteret fra lokalbefolkningen. Havde man de rette forbindelser til centraladministrationen via indflydelsesrige adelsfolk, kunne man med held søge et embede et helt andet sted i kongeriget. Ulempen ved denne fremgangsmåde var imidlertid, om den nye herredsfoged blev accepteret af den kreds af lokale bønder, der hidtil havde stillet med og fået valgt en ny retshåndhæver.

Ved sin tiltræden erfarede han snart om sine forgængere i embedet, at *"ingen af dem kunne eragtes at være af den dygtighed og skikkelighed, som dommers embede kræver:"*[3]) Han var ikke i tvivl om sine egne evner, og nu skulle han fremover nok vide at fortælle de lokale brushaner, hvor skabet skulle stå.

Han tænkte på, hvorledes han kort efter sin ankomst til Thy havde erfaret, at ejeren af fæstegodset under Ørum, Poul von Klingenberg på Tandrup, på grund af ødslet livsførelse havde fiskale (økonomiske) problemer. Samtidig havde han hørt, at en ung fæstegårdmand i Flarup, Niels Pedersen Toppenberg, havde giftet sig med den meget velstillede Maren Madsdatter, enke efter salige Søren Sørensen. Nu øjnede Beyer muligheden af et par hurtige handler. Med Danske Lovs bestemmelse fra 1683 var det blevet muligt for bønder at købe deres fæ-

stegårde til eje. Så hvorfor skulle han ikke som herredsfoged formidle denne handel? Han købte derfor de to Ørum-fæstegårde i Flarup for 50 rigsdaler pr. tønde hartkorn og solgte dem fire måneder senere for 62 rigsdaler. I alt havde han tjent 223 rigsdaler ved disse handler. Et ganske pænt beløb i en tid, hvor ejendomme gennemsnitlig handledes til omkring 40 rigsdaler pr. tønde hartkorn. Det var baggrunden for, at han 11 dage senere kunne købe Nørhedegaard og Sønderhedegaard til selveje.[4]) Han var godt klar over, at ikke alle lokale bønder billigede hans fremgangsmåde, men han havde jo retten på sin side. Så hvorfor skulle han ikke optræde som mellemhandler?

Nogle af dem, der luftede deres mishag, var bl.a. Jens Black Kampmann i Gammelbygaard og Ejler Madsen i Brendgaard i Tvolm. Han havde haft adskillige kontroverser med de to herrer, sidst i forbindelse med skiftet efter Michel Skibsted i Skibstedgaard. Ved dennes begravelse og efterfølgende gravøl hos Ejler Madsen i Brendgaard, hvor også præsten Hr. Saxo deltog, udviklede det sig til en fugtig og voldelig aften. Herredsfogeden blev først "ilde tracteret" af Jens Black, hvorefter Black næste dags morgen kom ud med en blodig tud tildelt af Valentin Beyer.[5])

Valentin Beyer var fast besluttet på, at han også nu måtte statuere et eksempel overfor Ejler Madsen. Som herredsfoged i Hassing - Refs herreder, udnævnt af kongelig majestæt Frederik den IV. i december 1703, kunne han ikke længere tolerere, at nogle af egnens gamle, selvbevidste bønder vedblivende satte spørgsmålstegn ved hans embedsførelse. Han var godt klar over, at Ejler Madsen ikke var en hr. hvem som helst. Han var i en alder af 49 år stadig yderst aktiv, både som embedsmand i forhold til ryttergodset og som administrator af sit private gods. Han ejede for det første Brendgaard i Tvolm by i Ydby sogn, en enlig gård på over otte tønder hartkorn. Dernæst ejede han også en mindre gård i Tvolm samt alle fire gårde i Holmgaard by inklusiv Holmgaards Vandmølle. Hertil kom yderligere en del gårde og huse især i Ydby sogn: i alt omkring 50 tønder hartkorn. Ejler Madsen har vidst at begå sig og

Kort fra 1814.

udnytte tidens muligheder. Dertil kom, at han flittigt blev benyttet af kronen i administrationen af ryttergodset. Det betød bl.a., at han skulle medvirke ved skifter på ryttergodset. Sådanne skifter mente Ejler Madsen ikke vedrørte herredsfogeden, hvorfor han ikke gav denne varsel herom. Og det var netop ved sådanne skifter interesserne kunne tørne sammen.

De tre ryttere var nu nået til Hassing by, hvor de skiltes. Mads Michelsen red hjem til sin fæstegård, som hørte under Tandrup og var den største gård i byen på 5 tønder og 7 skæppe hartkorn. De to øvrige ryttere tog vejen nordpå, forbi Hassing kirke og fulgte vejen mod Thisted. Et stykke nord for Hassing delte vejen sig. De fulgte den gamle tingvej, der gik mod Hørsted. Kort efter forlod de Hassing bys jorder og kom ind på Gisselbechgaards enemærker. Nu huskede Beyer, at han i tingbogen fra 1695 havde set refereret et gammelt brev fra 1523, hvoraf det fremgik, at Gisselbechs jorde ikke lå i fællig med Hassing bys jorde. Gisselbech var en større ryttergård på over otte tønder hartkorn. Den nuværende fæstegårdmand, Oluf Pedersen, havde giftet sig med Kirsten Olesdatter, enke efter afdøde Jens Christensen. Han havde overtaget driften af den solide ryttergård samt enkens børn.[6]) Fra gammel tid drog alle rytterbønder i Hassing herred fire gange om året til Gisselbech for at betale korn- og flæskeskat. Derfor vidste Valentin Beyer, at han kunne træffe *"sin gode ven"* Ejler Madsen her til aften.

Slagsmaalet i Gisselbech

Oluf Pedersen hørte hen ved 10-tiden støj ude fra gårdspladsen. Det var ganske mørkt. Nogle ryttere var ankommet, og én råbte, om Ejler Madsen var der. Kirsten Olesdatter åbnede vinduet fra stuen og svarede højt: *"Ja, han er her"*. Oluf Pedersen gik ud i døren, og Beyer kom imod ham i døren og bad ham god aften. Herredsfogeden gik ind i stuen og satte sig ved bordenden. I stuen var i forvejen regimentskriver Marcus Ulsøes fuldmægtige, Anders Michelsen, dennes broder i Hassing, Frederik Christian Michelsen og Ejler Madsen. De var i færd med at modtage rytterbøndernes skat for januar kvartal og flæskeskatten. To rytterbønder fra Hassing, Mads Mogensen og Povl Thomasen, var i færd med at få afleveret deres skat. Yderligere var i stuen tjenestepigen Maren Nielsdatter, forkarlen Christen Nielsen og andenkarlen Christen Jensen, (sandsynligvis Kirsten Olesdatters ældste søn af første ægteskab med Jens Christensen). Lidt efter opholdt de med skattemodtagelsen og gemte deres breve. De skatteskyldige rytterbønder forlod stuen. De resterende gik til bords og fik noget mad, der blev skyllet ned med rigelige mængder af den hjemmebrændte brændevin.

Under spisningen faldt der nogle ord mellem herredsfogeden og Ejler Madsen. Samtalen drejede sig om et skifte i Skibstedgaard torsdag den 11. marts, som Ejler Madsen havde afholdt samme dag, der var tingdag. Skiftet drejede sig om et rytterboel, som afdøde Michel Christensen i Skibstedgaard havde haft i fæste. Der var således blevet afholdt skifte uden Beyers tilstedeværelse, skønt han var enkens lavværge.

Ordvekslingen udviklede sig. Den ene gav ikke den anden noget efter. Til sidst rejste de sig fra bordet, lagde hænderne på hinandens skuldre og gik rundt på gulvet. Så gik de lidt fra hinanden igen. Pludselig rendte Beyer til Ejler Madsen og stødte ham på hans mave med sin fod eller knæ, så Ejler Madsen faldt baglæns omkuld. Han blev liggende noget på gulvet, og blodet løb fra hans hoved og ud på gulvet.

Anders Michelsen gik hen og rejste ham op, mens blodet flød fra hovedet ned på hans klæder. Beyer søgte omkring på bordet efter lysestagen eller andet at slå Ejler Madsen med, greb efter jernlysestagen og slog lyset ud, men Frederik Mikkelsen kom til og holdt sin hånd op for Ejler Madsens ansigt og afværgede derved slaget. Herved fik han huden afreven på fem huller. Tjenestepigen Maren Nielsdatter fik igen antændt lyset af køkkenilden og kom ind med det igen. Herredsfogeden gik nu ud af gårddøren. Oluf Pedersen og Anders Michelsen fulgte ham til døren. Beyer sagde, han ville hjem. Det fik Oluf Pedersen frarådet herredsfogeden, da det var meget mørkt.

Så gik Beyer ind i stuen igen og gik omkring og talte igen til Ejler Madsen. Denne søgte at

undvige og slog ud med sine arme, hvorved han med bagsiden af hånden ramte Beyer i ansigtet. Denne stak sin finger i munden under overlæben og gned sin tandgumme, spyttede noget blodigt vand og sagde til Oluf Pedersen: *"Se her, jeg bløder."* Så gav Beyer Ejler Madsen et slag i ansigtet under det højre øje, så det straks blev rødt og væskende. Herefter satte Ejler Madsen sig på en stol og bad om en seng at ligge på, da han var medtaget af de mange slag, han havde fået. Han frygtede, at han var døden nær. Oluf Pedersen overvejede, om han skulle få fat i præsten i Hassing til Ejler Madsen, da han åbenbart var så svag. Ejler Madsen rystede og skælvede. Anders Michelsen og Kirsten Olesdatter hjalp ham ind i sønderstuen, hvor de hjalp klæderne af ham og hjalp ham i seng.

Dagen derpå

Næste dag blev Ejler Madsen liggende i sengen og kunne "hverken æde eller drikke". Valentin Beyer havde ligget i vesterstuen.

Om morgenen en times tid efter solens opgang ankom Mads Mogensen og Povl Thomasen fra Hassing for at syne Ejler Madsen, mens denne endnu lå i sengen i sit blodige tøj. Synsmændene nedskrev, at de *"saa tvende saarmaal bag i Eyler Madsens hoved, som var blodig, hver en tomme bred og lang, dernæst saa de under hans højre øje en stor blaa plet, som var ophoven og reven og flød. Neden for var noget hud afreven. De to saarmaal i hovedet randt ned med vand og blod. Saa blev dem forevist hans klæder, først skjorten, som han laa udi, var blodig om halsen, baade på kraven og neden for. Vesten saa de og var Paritque, og hans klæder, som var meget blodige, og halsklæderne lå udi et fad og var ganske blodig, hvilken saar og skade samt blodige klæder beskyldte Eyler Madsen herredsfogeden at have gjort ham uden nogen given aarsag."* Synet blev overværet af Beyer, der også viste dem sin revne overlæbe samt en plet på fingeren, hvor huden muligvis var revet af.

Rytterbonden Lars Andersen fra Ettrup kom til Gisselbech ved nitiden om formiddagen for at levere sin skat. Det skete i den store stue, hvor herredsfogeden sad ved hjørnet af bordet på den søndre bænk med regimentskriverens karle ved siden af, mens de drak brændevin. Han så her, at Beyers kjoleærme var *"reven i splid"*. Han gik derefter ind i sønderstuen, hvor Ejler Madsen lå i sengen og hostede og spyttede

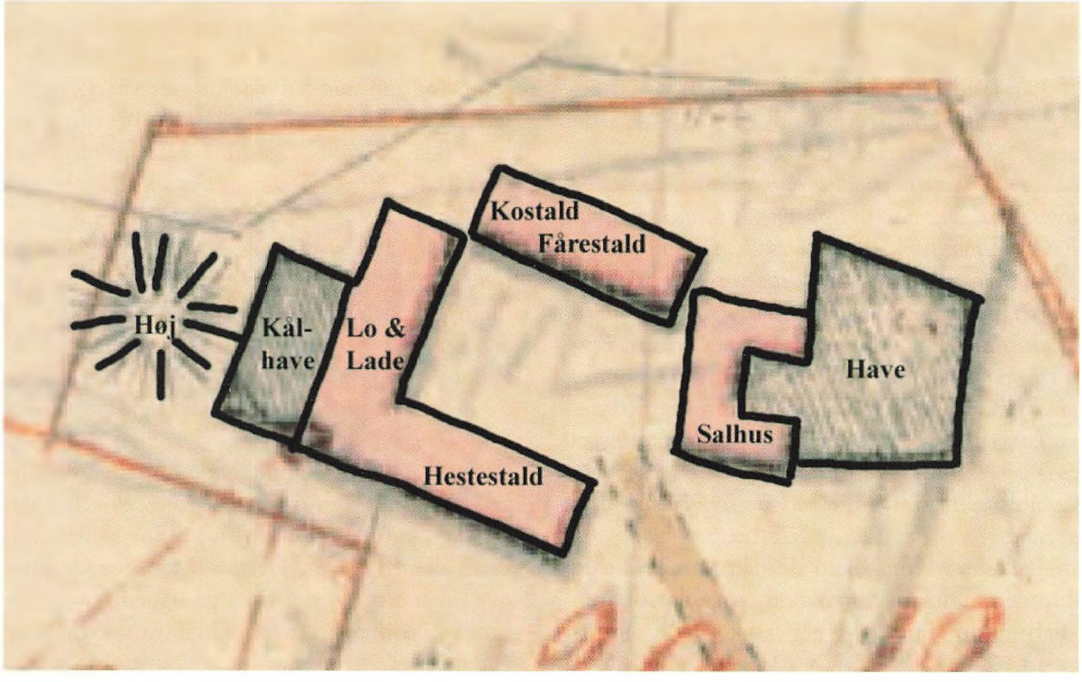

nogle gange blod op af halsen og munden. Den maltrakterede beklagede sin tilstand forårsaget af det fald, han fik imod jorden af Mons. Beyer. Lars Andersen blev hos Ejler Madsen en halv times tid.

I mellemtiden var Mads Michelsen fra Hassing ankommet til Gisselbech. Hans ærinde der var, at han behøvede en underskrift af fuldmægtig Anders Michelsen på en stævning af et par rytterbønder i en anden sag. Herredsfogeden ville nu afsted fra Gisselbech. Det var jo torsdag formiddag og dermed tingdag på herredstinget i Grurup, som han selv skulle betjene som herredsfoged og dommer. Beyer havde fået trukket sin hest ud af hestestalden, der lå som gårdens sydlige længe. Da han omsider var kommet op på sin hest, fulgtes han med Mads Michelsen mod Hassing ad tingvejen.

Ved ankomsten til Mads Michelsens gård i Hassing beklagede Valentin Beyer sig. Det havde været hans hensigt at lade sig syne for kongens ret på tinget samme dag, men da han var så "Male Honet Tracteret" med huk og slag og hans klæder så i sønderreven, blev han så afmægtig, at han begærede stald til sin hest og kom selv ind i stuen, hvor han meget beklagede sig og begærede en seng at ligge på i den lille vester stue.

En times tid før aften lod Beyer sig her syne af Lars Pedersen fra Dahlgaard i Bedsted og Peder Christensen i Hassing, hvis fæstegårde begge hørte under Tandrup. De synede: *"tvende blaa og blodige saarmaal på mundlippen. Saa og hans højre øje var rød og slagen fordærvet samt hans hænder, som begge var beskadiget med blaa og blodige slag. Foruden dette saa vi hans højre kiortelærme, som var mere end half afreven, (som) han skyldte Eyler Madsen for at have gjort. (Beyer) beklaget sig, at han ej grundet samme grove medhandling kunne komme self til tinge at betjene kongens ret". ... "og var herredsfogeden meget svag og klagede sig over samme medfart, som han sagde sig ej at vide nogen anden end Eyler Madsen at have gjort uden billig aarsag."*

Hen imod aften hjalp de to synsmænd den ilde medtagne Beyer til hest, og han red den kvarte mil hjem over Galgebakke til Nørhedegaard.

I Gisselbech har der utvivlsomt om torsdagen, efter Valentin Beyer var taget af sted, været vild opstandelse over aftenens og nattens hændelse. Gårdens beboere har næppe troet, de nogen sinde skulle opleve noget lignende: at fremmede uindbudte folk om aftenen kunne komme brasende, opføre sig som en anden ridefoged, sætte sig for bordenden, spise og drikke på husets regning, for derefter at forårsage et grimt og blodigt slagsmål, som det tog de implicerede flere dage at komme sig over. Det har utvivlsomt været draget en lettelsens suk hos de tilbageblevne, da herredsfogeden var redet bort.

Forberedelse af retssagen

Ejler Madsen har, selv om han var ilde tilredt, på et tidligt tidspunkt været klar over, at han ville gå rettens vej for at få dømt den, han mente, var den skyldige, få oprejsning og erstatning. Den beslutning har han sikkert truffet om natten, eftersom han allerede en time efter solens opgang kunne lade sig syne af to rytterbønder, der var hentet dertil fra Hassing.

Det har næppe været svært for Ejler Madsen blandt de tilstedeværende at påregne støtte i en kommende retssag. Anders og Frederik Michelsen, der ligesom Ejler Madsen var ansat til at administrere ryttergodset, har hurtigt indset, at de måtte lade deres tilstedeværelse få indflydelse på en kommende retssag. De satte sig og affattede en skriftlig attest med den begrundelse, at de ikke personligt kunne møde for retten på grund af andre *"forretninger i kongl. maj.ts tjeneste"*.

Endelig har Oluf Pedersen, hans hustru og tjenestepige som tilstedeværende og til dels forulempede af slagsmålet ikke været uvillige til at medvirke ved en kommende retssag. Oluf Pedersen var jo også som rytterbonde fæstet og dermed ansat under kronen ligesom skadelidte Ejler Madsen. Det var derfor nærliggende straks at udtage stævning af de omtalte, der alligevel samme dag var til stede i Gisselbech. Den eneste, man måtte sende bud til med stævning, var Valentin Beyer. Derfor skrev man samme dag en stævning, der sidst på dagen blev overbragt i Nørhedegaard af to kaldsmænd, Peder Pedersen i Villerslev og Lars Olufsen i Korsga-

ard (i Grurup). De *"talte først med herredsfogedens Kirsten, siden med herredsfogeden selv, og stævnede hannum ... til Hassing Refs herredsting ... angl. hans forøvede overlast med blaa slag og saarmaal paa Eiller Madsen af Brendgaard begaaet i giselbek natten imellem den 17. og 18. marts 1706, item med andre vidners paahør til samme ting og tid belangende hans ord og paasagn paa andre steder før hans ankomst til giselbek."* Af samme stævningsbrev fremgik, hvem der i øvrigt blev stævnet: nemlig regimentskriverens fuldmægtige Anders Michelsen og dennes broder Frederik, Oluf Pedersen og hans hustru Kirsten Olesen og tjenestepige Maren Nielsdatter *"for deres sandhed herudinden at vidne og aflægge."*

Da Beyer modtog denne stævning, blev han klar over, at sagen ikke kunne ordnes i mindelighed.

Det bedste forsvar mod denne stævning måtte være et tilsvarende angreb. Derfor affattede han dagen efter et brev dateret 19. marts, hvor han stævnede Ejler Madsen angående *"den overlast som herredsfogeden i Gisselbech den 17. marts om aftenen er bleven vederfaret med blaa slag, saarmaal, skældsord og videre"*, og den 7. eller 8. april til dom at lide i denne sag.

Retssagen

I herredsfogedens fravær betjente Morten Larsen i Hassing tinget torsdag den 18. marts. Det foregik i det få år gamle, men allerede forfaldne simple og stråtækte bindingsværkstinghus ved Tinghøj nordvest for Grurup kirke. Da både døre og vinduer var blevet frarøvet det lerklinede tinghus måtte man gentagne gange i vinterens løb forflytte tinget til afholdelse i Nørhedegaard. Begivenhederne i Gisselbech aftenen før kom ikke for retten denne dag. Derimod blev omtalt *"de sager imellem herridsfogden fallentin beier, Oluf Korsgaard og bemeldte Blocg"* (Jens Black Kampmann af Gammelbygaard). Så Beyer var på den tid åbenbart personligt impliceret i sager til flere sider.

Torsdag den 25. marts var helligdag, derfor blev tingdagen rykket til næste dag.

For at dømme i en sag hvor herredsfogeden var indblandet, måtte der sættes en anden dommer i hans sted. Hvem, det skulle være, kunne i sig selv være et problem at få afgjort. Allerede den 19. marts havde Ejler Madsen sendt en begæring til hr. Etats- og justitsråd Klingenberg på Tandrup om at befale birkefogeden ved Vestervig birk, hr. Morten Christensen at betjene retten imellem dem. Beyer havde imidlertid en anden kandidat, Morten Larsen i Hassing, som Klingenberg 6. juni året før havde tilladt at betjene retten i herredsfogedens absence og i hans egne sager. Beyer erklærede så, at han *"i respekt til den gamle højædle herres ordre, var lige så fornøjet med den ene gode mand som med den anden,"* hvorpå sætterdommer Morten Christensen fra Vesterby sad retten.

Valentin Beyer valgte selv at føre sin sag. Derimod fik Ejler Madsen *"i hans svaghed sin broder hr. Peder Ejlersen i Morup Mølle"* til at føre sin sag.[7])

Det første, der skete, var, at Peder Ejlersen fremstillede de to kaldsmænd, Peder Pedersen i Villerslev og Lars Olufsen i Korsgaard, så de kunne bevidne, at de på lovlig vis havde indstævnet de berørte vidner til at møde op i retten. Denne fremstilling og stævning blev derpå attesteret og indført i tingbogen.

Dernæst fremstod de to synsmænd, der havde synet Ejler Madsen, og berettede deres syn efter at have aflagt deres ed efter loven. Ejler Madsen, der selv var til stede på tinget, fremviste nu for yderligere at styrke sin sag sine endnu synlige *"saarmaal i hans hoved, og var det blaa slag under hans øje endnu meget kendelig"*, som tingskriver Lars Pedersen Homble skrev i tingbogen.

Peder Ejlersen spurgte de to synsmænd, om ikke Beyer havde ønsket et tilsvarende syn af dem. Det havde han ikke, men kun vist dem sine mindre skrammer. De kunne ikke bevidne, at Beyers klæder skulle være revet.

Beyer forsøgte dernæst at få de to vidner til at udtale sig om Beyers ankomst til Gisselbech, om ikke de havde hørt, Ejler Madsen skældte ud på ham angående et skifte i Skibstedgaard. Vidnerne kunne ikke bevidne hvilket skifte, det drejede sig om, og de var også taget af sted fra Gisselbech, før de andre gik til bords.

Derefter fremkom vidnesperson Oluf Peder-

sen i Gisselbech, som gjorde sin ed efter loven og vandt (vidnede), at den 17. marts sidst var rytterbønderne af Hassing herred tilsagt at yde deres skat (for) januar kvartal og flæskeskatten i Gisselbech til vedkommende, og som hr. regimentskrivers fuldmægtig tilligemed Ejler Madsen sad og tog skatten om aftenen imellem 10 og 9 ungefehr, da hørte han nogen fremmede mennesker i gården, og en spurgte, om Ejler Madsen var der. Da oplod hans hustru Kirsten Olesdatter vinduet og svarede lydeligen "Ja". Så gik han ud af døren. Da kom Mons. Beyer imod ham i døren og bad ham god aften, og det var ganske mørkt. Så kom han ind, nemlig herredsfogeden, og satte sig ved bordenden. Så lidt efter opholdt de med skatteannammelsen og gemte deres breve. Så gik de til bordet og fik noget mad, og imidlertid de sad og fik mad, faldt der nogle ord imellem herredsfogeden og Ejler Madsen, så den ene gav den anden intet efter, og da de havde afspist, kom de med hverandre ud på gulvet. Så lagde de begge deres hænder på hinandens axler, og så gik de lidt fra hinanden igen. Så rendte herredsfogeden til Ejler Madsen og stødte til ham på hans mave med sin fod eller knæ, så faldt Ejler Madsen baglæns omkuld så lang, som han var, og fik et noget stort fald og blev liggende noget på gulvet, og blodet randt af hans hoved på gulvet.

Så gik Anders Michelsen til ham og rejste ham op, da flød blodet på hans klæder af hans hoved. Så slog Mons. Beyer lyset ud. Det blev antændt igen af køkkenilden. Da lyset igen indkom, gik herredsfogeden ud af gårddøren, og Anders Michelsen og vidnet (Oluf Pedersen) fulgte ham til døren, og Beyer ville have været hjem. Da sagde Oluf Pedersen til herredsfogeden: *"For Guds skyld, rid ikke bort i sådant en mørke. I kunne sætte Eders lif til."*

Så gik han ind med dem igen og gik så til Ejler Madsen, da han gik på gulvet og var slagen og blodig. Så faldt dem nogle flere ord imellem. Da sagde Ejler Madsen til herredsfogeden: *"Lad mig være i fred"* og slog ud med sine arme, og syntes vidnet, at han rørte Mons. Beyer med bagen af sin venstre hånd. Så gav herredsfogeden Ejler Madsen et slag i hans ansigt under hans højre øje med hans hånd, så det blev straks rød og væskende. Så i det samme han havde fået dette slag, satte han sig ned på en stol og begærede, at han måtte få en seng at ligge på, såsom han var hel syg og svag af de mange slag og huk, som han fik af herredsfogeden.

Så vidnet snart tænkte, *"at han skulle forårsages at hente præsten til hannum, at betjene ham i hans svaghed"*. Og da Ejler Madsen kom i sønderstuen ved Anders Michelsen og hans hustrus hjælp, rystede han og skælvede, og de drog ham af hans klæder og hjalp ham til seng(s). Og lå han på andendagen, og kunne hverken æde eller drikke, som han kunne fornemme.

Peder Ejlersen spurgte vidnet, hvilket ærinde herredsfogeden havde i hans gård og hus, til hannum eller hans gæster, hvortil han svarede, han vidste det ikke.

Ligeledes blev han spurgt, om de havde nogen fredelig tale med hinanden, da han indkom. Hertil svarede vidnet: *"Jo, noget først"*.

Dernæst blev vidnet tilspurgt, om Ejler Madsen gav ham nogen årsag til slig forøvelse, hvortil vidnet svarede, *"den ene gav den anden lige meget årsag"*.

Videre tilspurgt gav vidnet udtryk for, at da Ejler Madsen slog fra sig med sine arme, da bad Mons. Beyer drages det til minde og sagde: *"Se her, jeg bløder"* og tog sin finger under sin overlæbe og gned på sin tandgærde en eller to gange og spyttede noget blodigt vand, men ellers så vidnet ingen skade på hannum.

Beyer spurgte vidnet, om han var krævet til at syne. Hertil svarede Oluf Pedersen, at Beyer havde bedt ham drages til minde, at han blødte, men at han intet andet blod eller skade så på herredsfogeden, end han allerede havde bevidnet. Vidnet forklarede videre, at hr. Beyer blev hos ham i hans hus til andendagen imellem 9 og 10, og han hørte ikke, han klagede sig, og vidnet syntes ikke, han var skadet så meget, som han klagede sig til.

Herefter blev Kirsten Olesdatter fremkaldt som vidne. Hun havde overværet sin mands vidneudsagn og *"bevidnede med sin ed, at så i sandhed var passeret"*, hvorefter hun forklarede, at det var herredsfogeden, der råbte i deres gård og spurgte, om Ejler Madsen var der. Endvidere så hun, at Beyer tog en jernlysestage, som

stod på bordet, og ville have slået Ejler Madsen i hans hoved eller ansigt med den, og idet han slog til, holdt Frederik Michelsen sin hånd for Ejler Madsens ansigt, hvorved han fik fire til fem huller, hvor huden var lidt af, bagpå sin hånd af samme lysestage.

Peder Ejlersen fremlagde et skriftligt beediget indlæg og attest af 2-de personer underskrevet på et stykke 12 skillings papir, men *"eftersom dagen ikke længere kunne tilstrække, blev retten igen anden dagen, som var lørdag, sat af samme betjente."*

Her forsøgte Beyer ar få retten til at afvise den fremlagte attest med begrundelsen, at den ikke var skrevet på det rette stemplede papir og derfor var ulovlig, og at han heller ikke var blevet stævnet af hr. Frederik Christian Michelsen for den aparte beskyldning i attesten.

Peder Ejlersen svarede, at den kongelige forordning tillader, at indlæg til hjemting (herredsting) må skrives på 6 skilling papir. Nu er dette indlæg af 2-de personer skrevet på 12 skilling papir *"så hans kongl. majestæt intet derved afgår"*. Hvad de sår på Frederik Christians hånd angår, *"søger han ingen proces på til Mons. Beyer, men alenest viden, at han tog det slag op for Eyler Madsen, som han ellers havde fået i hans ansigt eller hoved"*.

Retten bestemte herefter, at den skriftlige attest måtte læses for retten og herefter indføres i *"acten"* (tingbogen) til sagens oplysning, og at sårene på Frederik Michelsens hånd ikke ville komme Beyer til skade i denne sag. Derefter blev attesten læst op for retten.

Attesten indleder med en forklaring på, hvorfor de to brødre ikke selv kunne møde for rette, hvorfor de har skrevet denne attest. Herefter beskriver Anders Michelsen, hvorledes Valentin Beyer kom råbende i gården og spurgte efter Ejler Madsen, hvorledes de havde siddet ved bordet og talt sammen, at de senere havde stået på gulvet, hvor *"uden nogen mig vidende beføjet årsag, stødte eller slog Valentin Beyer til Ejler Madsen, så han faldt baglæns omkuld på gulvet og fik et slag i hans hoved, at blodet udflød."* Herefter beskrives episoden med lysestagen, der senere må tændes igen, og endelig, at Beyer afslutningsvis havde slået Ejler Madsen endnu engang i ansigtet. Derefter havde Ejler Madsen sat sig på en stol og begæret at komme i seng, imens han klagede sig højlydt og frygtede, *"det skulle vorde hans bane, eller aarsag til døden, som saaledes i sandhed at være, Saa Sant hielpe mig Gud og hans hellige ord". Giselbek, den 18. marts 1706. Anders Michelsen."*

Herefter fortsætter broderen Frederik Michelsen i samme attest, at han kan *"bekræfte, at Valentin Beyer søgte omkring på bordet efter lysestagen eller andet at slaa til Eyler Madsen med og endelig engang slog efter ham med en jernlysestage, da jeg kom og holdt min haand imellem for Eyler Madsens ansigt og optog slaget, hvor han da paa samme min haand gjorde mig 5 smaa saarmaal, som alt sammen er i al sandhed, saa sandt hjelpe mig Gud og hans hellige ord. Giselbek den 18... marts 1706. Frederik Christian Michelsen."*

Det sidste vidne indkaldt af Ejler Madsen var Lars Andersen af Ettrup, der bevidnede, hvorledes han i Gisselbech torsdag morgen havde set den blodige Ejler Madsen i sengen og talt med ham en halv times tid, og at han senere så herredsfogeden sidde i den store stue drikkende brændevin med de øvrige folk.

Videre berettede vidnet, at han så herredsfogedens kjoleærme *"var reven i splidt"*, men hvem der havde gjort det, vidste han ikke.

Så fremviste herredsfogeden sit kjoleærme, hvor det kunne ses, det havde været synderrevet på højre ærme, og at det igen var tilsyet. Herredsfogeden tilbød sin ed på, at det var sket hin aften forårsaget af Ejler Madsen.

Herefter fremstod Ejler Madsen for retten og tilbød sin ed, *"at han ej havde gjort den rift paa Mons. Beyers kjoleærme"*.

Sættedommeren tilspurgte herredsfogeden, om han med noget vidnesbyrd kunne bevise, at Ejler Madsen havde gjort ham den beskyldte rift på hans kjoleærme, efterdi ingen af de aflagte vidnespersoner noget derom i deres vidne havde meldt, hvortil herredsfogeden svarede, at han ved sin ed med en god samvittighed kan tilstå, at han både hårdeligen blev angreben og overfalden samme aften i Gisselbech af Ejler Madsen, og at han fik sin kjoleærme samme aften reven i stykker der i huset.

Herefter begærede begge parter tingsvidne.

Herefter var det Valentin Beyers tur til at fremlægge sit syn på sagen, støttet af indkaldte vidner og en synsattest. Det er således beskrevet i tingbogen:

Fremkom herredsfogeden hr. Valentin Beyer af Nørhedegaard, fremstillede tvende kaldsmænd, Jens Pedersen Gris i Hassing og Claus Frederiksen, tjenende i Nørhedegaard, som efter aflagt ed bestod (bevidnede), *"at de igaar 8 dage, som var den 19. marts stævnede hr. Eyler Madsen i Brendgaard hid igaar til Hassing Refs herredsting til synsvidne og under vidnes paahør, angaaende den overlast, som herredsfogeden i Gisselbech den 17. marts er bleven vederfaret med blaa slag, saarmaal, skældsord og videre, og den 7. eller 8. april dom i samme sag. Nok (endvidere) stævnede de Oluf Pedersen i Giselbech, hans hustru Kirsten Olesdatter, hans tjenestepige Maren Nielsdatter, hans karl Christen Nielsen og andenkarl Christen Jensen, deres sandhed at vidne om samme overlast, som herredsfogeden uden nogen aarsag er vederfaret. Nok stævnede de Lars Pedersen i Dahlgaard i Bedsted, Peder Christensen i Hassing deres syn her til tinget at afhjemle, som de i Hassing den 18. marts blev forevist paa herredsfogeden, og talte de med en del selv og en del deres hustruer og folk ved bopælen."*

Peder Ejlersen beklagede på Ejler Madsens vegne, at denne ikke havde fået noget kald og varsel til overværelse af synet i Hassing den 18. marts, hvorfor samme syn ikke var så lovmæssig, som det burde være. Mons. Beyer var jo selv overværende ved synet på Ejler Madsens skade med videre udi Gisselbech.

Herredsfogeden forundrede sig meget herover, *"eftersom han af Mons. Eyler Madsen i Brendgaard den 17. marts sidst blev meget ilde overfalden, og han dagen efter lod sig syne ved tvende mænd i Hassing by, som hans syn på 24 sk. papir skal udvise. Og kunne han ikke give noget kald og varsel for nogen synsopkrævelse eller noget syn, eftersom tiden var alt for knap, og han muligt af slig overlast ikke kunne vide at komme levende til sit hjem, som han videre skal bevise sin svaghed, ..."*

Herefter berettede Beyer om baggrunden for hele affæren med henvisning til skiftet den 11. marts i Skibstedgaard, som Ejler Madsen havde forrettet uden Beyers viden og medvirken. Derudover skulle Ejler Madsen være både *"fjendsk og hadsk"* over en dom, herredsfogeden havde afsagt den 8. oktober sidst mellem Ejler Madsen og en fæstebonde under Vestervig Kloster, en dom Ejler Madsen ikke kunne glemme. Det burde dommeren tage i betragtning, ligesom han fremhævede det utænkelige i, at han ene mand skulle komme til Gisselbech *"hvor inde var en mægtig hob kjønne folk, baade fremmede og husets folk, om da Beyer kunne gøre slig en overlast, som han beskyldes for." Han var alene kommet til Gisselbech "for at tale med ham (Ejler Madsen) i al fortrolig venskab".*

På spørgsmålet om synet af Beyer i Hassing den 18. marts uden Ejler Madsens tilstedeværelse svarede Beyer, at det havde været hans agt at lade sig syne for kongens ret (på herredstinget samme dag), men da han var blevet så *"Male Honet Tracterit"* med huk og slag og hans klæder isønderreven, måtte han i stedet lægge sig ind i Hassing *"for hans svagheds skyld"* og først lade sig syne sidst på dag *"af 2-de ærlige dannemænd".*

Herefter blev den skriftlige synsattest oplæst og indskrevet i tingbogen.

Derefter fremstod Mads Michelsen i Hassing, som ved ed efter loven vidnede om, hvorledes han torsdag den 18. marts om morgenen var kommet til Gisselbech og da hørte om den *"tvistighed om aftenen tilforn"*, at Ejler Madsen havde ligget i sønderstuen og herredsfogeden i en seng i vesterstuen, at denne senere var stået op, at de begge havde beklaget sig, og at Ejler Madsen senere var blevet synet. Derefter, at de var kommet til hans gård i Hassing, hvor herredsfogeden måtte lægge sig ind og lod sig syne for endelig sidst på dagen at ride hjem, selv om han så meget ilde ud.

Peder Ejlersen spurgte vidnet, om herredsfogeden ikke *"var noget beskænket"*, som kunne være årsag til den svaghed.

Vidnet svarede, at det kunne han ikke bevidne.

Herredsfogeden spurgte Mads Michelsen, om han havde hørt nogle onde ord aftenen før om Ejler Madsen?

Hertil svarede vidnet, at da de ville ride fra

Villerslev til Gisselbech havde herredsfogeden sagt: *"Jeg vil ride til Gisselbek. Eiller Madsen er der vist. Han er nu min meget gode ven".*

Peder Ejlersen tilspurgte vidnet, om han kunne slutte, at det var af et oprigtigt hjerte, at Mons. Beyer talte så vel den tid om Ejler Madsen, eller om der kunne være noget andet under? Vidnet svarede, han vidste ikke rettere, såsom der under hele deres samvær ej passerede et ord om Ejler Madsen.

Derefter fremkom Lars Pedersen Dahlgaard i Bedsted og Peder Christensen i Hassing, der begge ligesom Mads Michelsen i Hassing var fæstebønder under Tandrup, og bevidnede deres oplevelse i Hassing, hvor Beyer havde givet Ejler Madsen skylden for sin skade.

Nu tilspurgte Mons. Beyer Ejler Madsen, *"om han kunne med nogen samvittighed gøre sin ed her for retten, at han ikke slog Beyer først? Hvis ikke, da tilbød han sin sandhed og saligheds ed efter loven."*

Peder Ejlersen svarede, at der allerede var gjort god forklaring med de allerede førte vidner, hvem der både slog først og sidst.

Herredsfogeden begærede, at sættefogeden ville pålægge Ejler Madsen, *"som går her frisk og sund her for retten",* at han selv måtte svare på hans spørgsmål.

Ejler Madsen refererede sig til det allerede indførte, og agtede nødigt *"at besvare Mons. Beyers udflugter"*

Herredsfogeden *"forundredes over, at Eyler Madsen vil med ord besmykke sin sag og nægte at gøre sin ed, som han ikke gjorde, om han havde en god samvittighed i sagen."*

Beyer tilbød herefter sin ed som tilforn, hvorefter han begærede tingsvidne.

Den 15. april opsummerede Ejler Madsen i et skriftligt indlæg til retten hændelsesforløbet den 17. marts om aftenen i Gisselbech. Han indleder brevet med:

"Velvise rettens betjente hr. Morten Christensen, som jeg højligen er forårsaget ved retten at tiltale kongl. maj.ts herredsfoged udi Hassing Refs herred Mons. Valentin Bejer(s) forøvede overfald, da sættes i rette, at som han haver søgt og endelig fundet mig udi Giselbek, ... (hvor) Bejer da have søgt lejlighed at hævne på mig med huk og slag, mener jeg, at Mons. Bejer bør at bøde efter loven 3 gange fyrretyve lod sølv og desforuden betale mig for de af ham på mig gjorte saar og skade, som følger: først for jordskub: 3 gange 6 lod sølv, for det andet for de 2-de saarmaal bag i mit hoved: 3 gange tre lod sølv, for det 3die for tvende saar og skade i mit ansigt: 13½ lod sølv, for det 4-de for næve huk: 3 gange 6 lod sølv, for det 5te som jeg var så trælbaaren og u-før af samme hans handling, hvilket jeg endnu ikke haver forvunden, men frygter vil endnu foraarsage mig videre svaghed, at jeg ikke var mægtig selv at rejse mig eller ved min egen hjælp komme udi sengen der i huset, hvor jeg da måtte holdes i sengen den nat og anden dagen, og endelig også anden nat over, derfor jeg formener han bør betale trende gange 9 lod sølv og endelig for salve, smørelse, svie og smerte: 6 rdl. hvilke bøder, jeg formener, hr. Beyer bør inden 15 dage med processens anvendte bekostning at betale uden lovens videre tvang. Dog herhos (dertil) erbyder (tilbyder) jeg formedelst omkostning at spare rejser og anden besværing hermed at forekomme, at dersom Mons. Beyer nu eller inden dommens afsigelse vil betale 20 rigsdaler, hvilket jeg for min person ikke begærer at nyde men ville at maatte ved præstens hjælp i Ydby menighed til fattige husarme uddeles, og betaling af denne processens omkostning med 4 rigsdaler, som det mig allerede har kostet, samt lover at han ikke enten ved sig selv eller andre tider på sådan haard og ulovlig maade vil overfalde mig, men ikun om han finder sig brøstholden bruger den lov, som kongen haver sat i landet, vil jeg, så vidt bøde mig heraf han tilkendes, være fornøjet og hannum herfor quiteret. ... (Hertil) begæres dette mit indlæg må læses, påskrives og i acten indføres og mig igen tilstilles, forbliver velvise rettens betjenters tjenstvilligste .... Eyller Madsen....Brendgaard, den 15. April 1706."

Da Valentin Beyer på herredstinget dagen efter den 16. april erfarer og hører dette krav/tilbud, griber han chancen og vælger at forstå Ejler Madsens krav derhen, at enten betaler han den kolossale bøde på i alt 205 ½ lod sølv, der svarer til 3211 g sølv, eller til 127 rdl. + 6 rdl. for salve m.m., i alt:133 rdl., (et beløb hvormed man kunne købe en gård på 3-4 tdr. hartkorn), eller også betaler han 20 rigsdaler til fattige i Ydby sogn + 4 rdl. til dækning af Ejler Madsens

sagsomkostninger. Derfor tilbyder Valentin Beyer forlig og at betale lige så meget som Ejler Madsen til de fattige.[8])

Sagen opsættes herefter 4 uger efter Beyers anmodning.

Torsdag den 13. maj var helligdag, hvorfor næste tingdag var fredag den 14. maj.

Her begærede Peder Ejlersen dom i sagen på baggrund af de i sagen førte vidneudsagn og skriftlige indlæg.

Valentin Beyer fremlagde herefter sit syn på sagen. Han forundrede sig *"storligen over Mons. Eiller Madsens ... i rettesættelse, baade paa voldsbøder og andre bøder, ... og henstillede samme staaende irettesættelse til dommers skønsomhed og endnu som tilforn erbød herridsfogeden sin æd, at Eiller Madsen selv var aarsag til samme klammeri..."*

Beyer afsluttede sit indlæg med at sige, at han stillede sig tilfreds, hvis Ejler Madsen fremover ville lade ham være i fred, når han var *"i compagni"* eller andet vigtigt ærinde, samt at han skulle betale 30 rdl. til de fattige og 2 rdl. til processens omkostning.

I et forsøg på at få et vidneudsagn til egen fordel havde Valentin Beyer allerede den 23. marts udfærdiget en skrivelse, hvormed han søgte at påvirke sagen. Han var klar over, at de to brødre, Anders og Frederik Christian Michelsens vidneudsagn kunne blive afgørende, da de havde overværet slagsmålet i Gisselbech fra første parket. Han skrev derfor:

"Højtærede Monsiur Hr. Anders Michelsen og Frederik Christian Michelsen, saa som de var overværende den klammeri imellem Hr. Eiller Madsen i Brendgaard og mig, der passerede i Giselbek den 17. marts sidst om aftenen, så ville jeg formene om de kunne nægte:

1. *da jeg indkom, om jeg hannum med nogen uhøflighed i nogen måde begegnede (mødte),*
2. *om han ikke straks begyndte uden given årsag at skænde mig over, så jeg maatte begære fred, imedens jeg spiste med baade ham og de andre,*
3. *om han slog mig først og først gik ud på gulvet med mange skældsord og trusler,*
4. *om han ikke satte kruset til mig og bad mig, før nogen klammeri blev, at drikke al uvenskab op imellem os*
5. *om de ikke saa, han baade fik reven klæder, som var kendelig om morgenen, saa og slog mig i min næse og mund, og blodet gik derefter, saa jeg måtte bede nogle gange om fred i huset,*
6. *om de ikke saa, han (EM) mange gange slog efter mig, da jeg havde sat mig bag bordet med u-sigelig smelden og skælden, og jeg idelig bad (ham) holde inde og værgede mig for hans efterslag på armen.*

Saaledes jeg tjenstlig begærer, at de ville behage at give mig deres sandfærdige svar for videre proces at hindre, så som sagen haver udseende til nogen lang udfald, og begærer jeg ikke uden, hvad sandhed og ret er, og hvad de med meget samvittighed kunne tilstaa ....

Tisted d. 23. marts 1706. Valentin Bejer.

Beyer fik da to budbringere, Morten Eskesen og Eske Jensen, begge af Thisted, til at overbringe dette brev til Anders og Frederik Michelsen, som den dag begge var i Thisted udi sal. Lars Nielsens enkes hus og gård. Efter at have læst brevet gav de til svar, at de ej skriftligt ville svare på denne beskrivelse, såsom de tilforn efter begæring havde udgivet attest derom.

Det lykkedes således ikke for Beyer at få de to brødre til at støtte hans beskrivelse af hændelsesforløbet. De havde jo allerede den 18. marts udfærdiget deres forklaring til retten. Det betød, at han nu i høj grad var trængt i defensiven. De personer, der havde overværet slagsmålet i Gisselbech, havde alle skildret herredsfogeden som den aggressive, der bevidst havde opsøgt Ejler Madsen der og været den, der fysisk overfaldt denne.

Herredsfogeden havde forsøgt at give den som den uskyldige, men hans uheld var, at ingen af hans venner havde været til stede, da det gjaldt, og ingen andre ville støtte ham. Valentin Beyer havde bevidst opsøgt fjenden i dennes hule. Her kunne han imidlertid ikke slippe godt fra sin provokerende og voldelige adfærd. Ejler Madsen var omgivet af rytterbønder, der var parate til at tale hans sag overfor en ubehøvlet herredsfoged, der var blevet påduttet dem imod deres vilje. Thyboerne var ikke så lette at kue.

Hvad der videre skete i sagen, står hen i det

uvisse. Tingbogen er herefter tavs om "slagsmaalet" og dens eftervirkninger. Der er den mulighed, at parterne i sagen uden rettens kendskab har indgået forlig med eller uden erstatning til modparten. Valentin Beyer må i høj grad have været interesseret i denne udgang på sagen.

Et videre forløb for retten ville resultere i et større erstatningskrav fra modparten samt, at han eventuelt kunne miste sin bestalling som herredsfoged, hvis sagen kom for en højere instans. Så hellere søge et mindeligt forlig, så hverdagen kunne fortsætte ufortrødent. Beyers afsluttende bemærkning på retsmødet 14. maj med betaling af 30 rigsdaler til de fattige og 2 rigsdaler i sagens omkostninger tyder på et hastigt tilbagetog og et ønske om at slippe billigst muligt ud af sagen.

Valentin Beyer genoptog hurtigt arbejdet som herredsfoged og fortsatte hermed indtil sin død 26. oktober 1722 i Nørgaard i Villerslev. Han blev 63 år, 7 uger og 3 dage.

Som det ses af tingbogen, fortsatte Ejler Madsen i de følgende år efter sammenstødet med Beyer i hvervet som regimentskriverens fuldmægtige. Ligeledes drev han sit private jordegods videre og fortsatte med opkøb i Ydby og omegn. Den 25. maj 1712 blev Ejler Madsen af Brendgaard begravet i Ydby. Han blev 55 år og 8 måneder.

Ryttergodset i Thy, hvis administration var årsagen til "slagsmaalet", blev af kronen bortsolgt til private ved offentlig auktion i Thisted den 26. juni 1716.

Noter:

[1] Tingbogen for Hassing-Refs herreder, 1705-06, fol.336-367. Tingskriveren Lars Pedersen Hombles stavemåde og udtryk er i nogen grad bibeholdt for bedre at kunne fornemme den tid, hvori disse tildragelser fandt sted. Hvor der er tale om direkte citater, er disse i anførselstegn og kursiveret.

[2] Jævnfør Torben Lodbergs udredning af Valentin Beyers baggrund i Sydthy Årbog 1994, s. 27-31.

[3] Jævnfør min artikel "Tidligere Tingsteder og Tinghuset" i hæftet "Thinghuset i Vestervig", 2013, s.6-11.

[4] Jævnfør min artikel "Aspekter af Flarup Bys historie o. 1700-1750" i Sydthy Årbog 1993, s10-21, og Matriklen 1688 med senere rettelser.

[5] Tingbogen 9/4 1706, fol. 350b.

[6] Skiftet efter Kirsten Olesdatter, død 1/1 1739. Skiftet holdtes 13. marts. Skiftet viser en veldrevet gård. Gisselbech blev købt til selveje ved ryttergodsets bortsalg 26/6 1716, hvor Oluf Pedersen købte gården kontant for 835 rigsdaler, se Histoisk Aarbog for Thisted Amt, 1948, s 200.

[7] Det er lidt uforståeligt, at han kaldes broder, men det står der konsekvent i tingbogen. Peder Ejlersen havde på dette tidspunkt fæstet af Maarup Vandmølle (i Bedsted sogn), der var på hele 9 td. Hartkorn, og som hørte under Ørum Slot, se Matriklen 1688.

[8] 1 lod sølv vejede 15,625 g. I 1671 fastsattes speciedalerens sølvindhold til 25,281 g.

Livet på landet

Af Jens Chr. Gregersen, Bedsted

Mit navn er Jens Chr. Gregersen. Jeg er født den 21. oktober 1943 som den ældste i en søskendeflok på 6.

Min barndom blev i høj grad præget af utallige flytninger, for vi skulle jo være der, hvor min far kunne få arbejde og tjene til livets opretholdelse for kone og børn.

Mit fødested var i Hinding, beliggende nordvest for Nors.

Det var jo under krigen. Min far havde en mælketur til Nors mejeri, og når han kom hjem, skulle han efter brænde i Tved skov til brug for Nors bager. Så det var min mor, der skulle passe det derhjemme. Min mor har fortalt mig, at en mørk morgen, hvor far var kørt ud på mælketuren, da blev der stort spektakel udenfor. Min mor kravlede ind under køkkenbordet med mig, og der blev vi siddende til larmen holdt op, for hun troede, det var tyskerne, der var uvenligt stemt. Men da det blev lyst, kunne mor se, at det var naboernes heste, der var sluppet løs og havde løbet rundt om vort hus.

Vi boede i Hinding i omkring 6 år, og her blev også mine 2 søstre født.

Så blev ejendommen solgt, og vi flyttede til en ejendom i Vigsø, der lå lige over for skolen. Når der var frikvarter, gik jeg over og legede med de andre børn, og når læreren ringede ind, gik jeg hjem. Men læreren blev ved med at ringe med klokken, for han troede, at jeg skulle med ind.

Vi boede ikke lang tid i Vigsø, for ejendommen gik på tvangsauktion. Jeg kan huske mor stod og skrællede kartofler, da hun fik det at vide, og hun stod og græd.

Så flyttede vi til Ny Torp, nord for Rær, i et lejet hus. Her blev min bror født. Min far var arbejdsmand ved Per Murer i Rær.

Så flyttede vi igen, og denne gang til et hus,

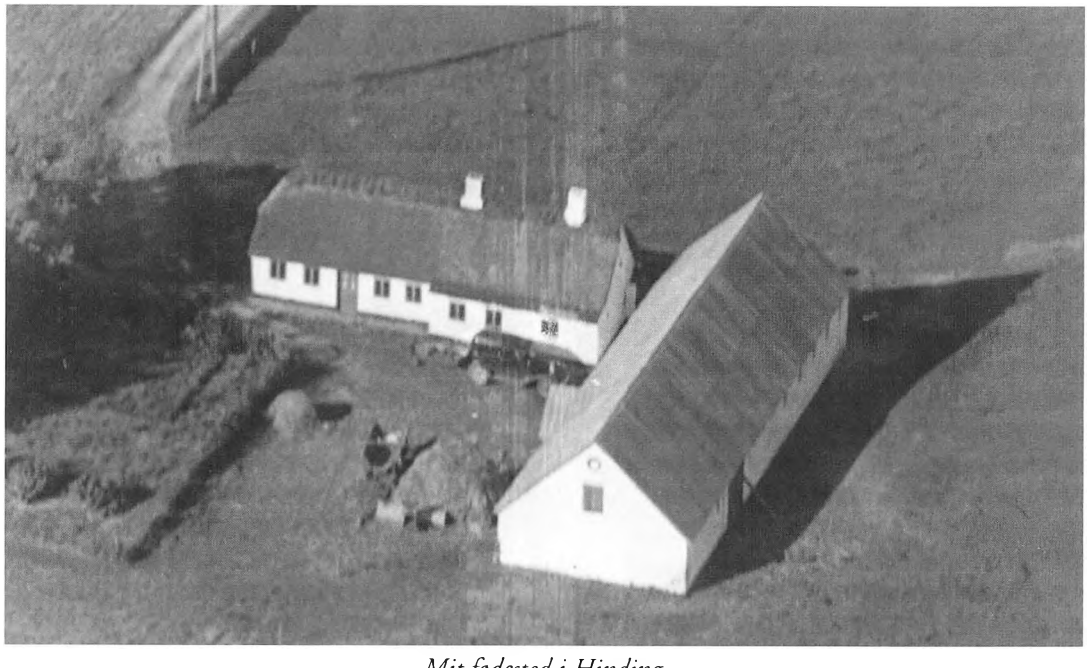

Mit fødested i Hinding.

Skolebillede af store klasse fra Gammelby skole (Grurup).
Lærer Vestergård. Bagerst fra venstre: Sejer Jørgensen, Søren Riis, Tage Majlund, Inger Kjær, Margit Landbo og Karen Riis.
Forrest fra venstre: Ejvind Brogård, Jens Chr. Gregersen, Preben Brogård, Mary ?, Nanna Kristiansen, Lis Landbo, Elly Brogård, Else Kjær og Ulla Landbo.

der lå midt mellem Harring og Koldby. Far blev bestyrer på gården Gadegaard, og jeg begyndte at gå i Harring skole. Når der skulle graves kartofler op om efteråret, skulle jeg blive hjemme fra skole og hjælpe til med arbejdet. Når jeg så kom i skole igen, spurgte læreren, der var noget skrap, om hvorfor jeg ikke var i skole. Da han hørte hvorfor, gav han mig den straf, at jeg skulle sidde mellem 2 piger. Der hvor vi nu boede, kunne jeg have nogle kaniner, så det blev sådan, at jeg skulle have avisen med til 2 gårde i Harring, nemlig Nygård og den overfor, så kunne jeg tjene kålroer til mine kaniner. Jeg gik tit omme ved nabokarlen. En dag sendte han en pakke med hjem. Den skulle jeg give mor, men mor vidste godt, hvad der var i pakken, for det var aske onsdag.

Næste flytning var til Ågaard. Gården ligger mellem Hassing og Sønderhå, og her var far bestyrer. Jeg kom til at gå i Hassing skole. Nabodrengen og jeg fiskede rigtig meget i åen, der kom fra Koustrup Mølle og løb ud i Ove sø. Det var aborrer og skaller vi fiskede efter, dem ville kattene gerne have. Min næstyngste bror blev født, mens vi boede her. Det var i 1953.

Derefter flyttede vi til Trankjær, hvor min far var bestyrer på en gård. Min søster og jeg gik i skole i Villerup. Vi gik med en markvej ned over åen og op gennem Grønvang for at komme i skole.

Så var det tid til at flytte igen, da gården blev solgt. Denne gang til Gammelbygaard, hvor far skulle være fodermester. Hvis jeg husker ret, var det den 1. juli 1954. Far skulle have 175 kr. om ugen plus mælk, kartofler, gris og fri husleje.

Engang blev far syg og kom på sygehus. Der var ikke noget, der hed sygeløn, og da han kom hjem, skulle han ydermere betale 25 kr. tilbage hver uge. Han havde jo ikke kunnet arbejde, og vi havde jo fået mad, som vi åbenbart ikke

var berettiget til. Sådan var det for tjenestefolk dengang - barske vilkår og ikke altid de "gode gamle dage".

Der var fire børn på Gammelbygård, og vi var fem, så tiden var aldrig lang. Vi gik i Gammelby skole, men kun hver anden dag. Der var en lille klasse, det var 1.-3. skoleår, og store klasse var 4.-7. skoleår. Vi gik i skole hele dagen, men havde en times middagspause, så vi løb hjem og spiste til middag.

Vi boede i Gammelby indtil 1957, så flyttede vi til et lille hus i Horsfeldt, og her blev min yngste bror født.

Jeg blev konfirmeret den 23. marts 1958, og så skulle jeg ud at tjene. Dengang var der mange, der søgte en konfirmeret dreng, og den 1. maj 1958 begyndte jeg i plads ved sognefogeden i Gammelby. Jeg skulle have 1200 kr. for et halvt år, og jeg havde kun fri hver anden søndag eftermiddag. Mit kammer var ude i enden af stalden. Når jeg skulle vaskes, var det i malkerummet, hvor jeg havde et lille rundt fad og ellers kun koldt vand, selv om det frøs 10 grader. Hårde betingelser for en dreng på kun 14 år. Jeg blev i denne plads i halvandet år.

Den 1. november 1959 fik jeg plads på Gammelbygård. Jeg skulle være 3. karl. Da sognefogeden hørte dette, blev han sur, så han satte mig til at køre mødding ud. Det blev læsset med håndgreb i en 4-hjulet vogn og spredt ud på marken, igen med greb.

På Gammelbygaard var vi fire karle, to tjenestepiger og en gift fodermester plus en daglejer, når der var brug herfor. Det var meget sjovere for et ungt menneske at være her, hvor der altid var liv. Vi boede to karle på samme kammer. Det var ude i hestestalden, og når vi skulle vaskes, stod vi bag hestene med et lille rundt jernfad med koldt vand. Det havde jeg jo prøvet før.

Men så blev der bygget nyt karlekammer med centralvarme, vaskerum med bad og et toilet med træk og slip. Det var luksus.

Jeg var 3. karl i et år. Så blev jeg 2. karl i et år. I de år fik vi selvkørende mejetærsker og lavtrykspresser. Det var en 8-fods sækkemaskine. Vi havde omkring 400 sække korn til at stå på marken, og de skulle vendes hver dag. Der var altid en gift fodermester, og da de ikke kunne få en ny, sagde jeg, at jeg godt ville i stalden som ny fodermester. Jeg blev fæstet for et helt år. Det var fra november 1961 til november 1962. Jeg skulle have 10.000 kr. i løn plus kost og logi for et år. Gårdens ejer Møller sagde, at det skulle jeg ikke snakke om, for det var en stor løn. Jeg var kun 18 år.

Det var et 12 timers job fra kl. 04.00 om morgenen til ca. kl. 10.30. Så var der tid for halvanden times middagssøvn, og fra kl. 13.00 til ca. kl. 18.00 skulle der arbejdes igen.

Den 2. november 1962, kl. 12, skulle jeg møde som soldat på Tønder kasserne. Mor græd, for vi havde jo aldrig været uden for Thy, og hun troede, jeg var forlist. Jeg skulle rejse aftenen før, jeg skulle møde for at nå Tønder til næste dags middag. Så jeg boede på et hotel i Esbjerg natten inden. Jeg var soldat i 16 måneder. Når jeg var hjemme på orlov og skulle rejse til Tønder igen, skulle jeg med toget kl. 19 søndag aften. Så var jeg i Tønder kl. 02.30 om natten. Vi soldater kunne jo sove når som helst, hvor som helst og med hvem som helst. De sidste fem måneder var lange, så vi købte et centimetermål, der fik et klip for hver dag, der var, indtil vi skulle hjemsendes.

Jeg glædede mig meget til at komme hjem, for jeg havde fået en fodermesterplads på Leegaard i Sønderhå. Der begyndte jeg den 1. marts 1964. Der var en karl mere, og en datter var hjemme som pige.

Min røde Fiat.

Betty og Jens Chr. Gregersens gård - "Bolettes Minde".

Sommeren 1964 fik jeg min første bil. Det var en rød Fiat 600. Den kostede 11.500 kr., og det var en rigtig ungkarlebil, der kunne tiltrække pigerne. Jeg var i Sønderhå indtil november 1965.

Da de søgte en fodermester på Koldbygård, søgte jeg pladsen der og fik den. Der var en stor avlsbesætning på 54 køer, og her fik jeg interesse for den sortbrogede kvægrace. Vi udstillede på dyrskue og solgte flere kvier til udlandet. Det var før, der kom tankbiler, og vi havde 20-22 spande mælk om dagen. Mælken kom til Hørdum mejeri, hvor den kom på flasker og blev solgt i byen.

November 1966 kom jeg på Nordjyllands landbrugsskole. Her skulle jeg være i 5 måneder. Hver 14. dags lørdage og søndage skulle jeg fodre på Koldbygaard, for jeg skulle jo tilbage hertil som fodermester. Sidst på sommeren 1968 blev jeg spurgt, om jeg ville have pladsen ved Wolle Kirk i Rær, medens han var i Afrika i to år. Det var en betingelse, at jeg var gift, og da jeg havde kendt Betty i fire år, så måtte jeg jo spørge hende først. Hun sagde heldigvis ja, og vi blev gift den 26. oktober 1968. Vi fik nu pladsen og blev fæstet for to år. Vi begyndte den første november 1968 og kom til at bo i et nyrenoveret hus. Vi havde ansvaret for alle dyrene. Chr. Kirk stod for regnskab og marken. Han boede ovenpå i stuehuset, og ham havde vi på kost. Endvidere var der en karl mere og nogle halvstore drenge. Der var 45 køer, og mælken herfra blev leveret i tank til Rær mejeri. Det var karlen, der kørte på mejeriet hver morgen, og han havde returmælk med hjem til kalvene. Vi fedede ca. 60 kalve op om året. De blev vejet hver måned, og hvis jeg kunne få kalvene til at vokse mere end 900 gram i gennemsnit pr. måned, skulle jeg have 1 kr. for hvert gram over 900 gram. Voksede de f.eks. 1050 gram i snit, var der 150 kr. mere i løn den måned.

Der var 4500 høns, som lagde æg. Det var Betty, som skulle samle æggene ind og gøre dem rene. Når der var flest, var der 8 kasser om dagen med 360 æg i hver kasse. Betty skulle have 5 kr. pr. kasse. Vanding og fodring var automatisk. Vi havde mange rotter ved hønsene, så det kunne ikke hjælpe at være så sart. Wolle sagde altid, at hvis vi kom forbi en rotte omme i byen, så var det hans.

Ved vor tiltrædelse blev der indgået fæstemål med følgende ordlyd (se side 54):

Fæstemål,

Fodermester Jens Kr. Gregersen, og Gdr Wolle Kirk erkender herved at have indgået fæstemål på følgende vilkår.:

Fæstemålet er helårligt fra 1/11. 68 . og skal opsigesaf en af parterne inden 1/8 hvis det ikke avtomatisk fortsætter, det følgende år.

Jens Kr. skal på egen hånd forestå alt vedrørende besætningen af kreaturer og høns,mens Wolle er i udlandet. Hønsene dog i samråd med Kristian.N. Krb har også opsyn med kvierne i England, og skal vedligeholde samtlige indhegninger på gården.

Lønnen er aftalt til 2o. ooo.oo kr der udbetales med 1666 ,oo kr månedlig Desuden ydes 1 kr pr gr gennemsnitlig tilvækst over 9oo, grmånedlig ved kalve. samt kr 25 for kver 14 dage gl kalv der indgår i besætningen. Disse beløb udbetales månedlig . Desuden betales en bonus på 1 øre pr leveret l. mælk til mejeriet i lkl. samt et kimtals tillæg på 0,9 øre pr l. forlo.ooo kim, o,8 øre for 2o.ooo kim oss.v. til o,o øre for loo.ooo kim. foretages ingen kimtælling gives istedet plus o,5 øre for 1 kl. Der gives en hegnsbonus på 5oo,oo kr, der afkortes med loo,oo kr hver gang kreaturene bryder ud og der opstårnævneværdig markskade eller karlene må spilde væsentlig tid.

Betty Gregersen , har første ret på at ordne æg ,til en pris af kr 5 pr kasse rene æg, leveret til pakkeriet. Men hvis hun ikke ene kan klare det, må hun have medhjælp, og så dele betalingen med Denne. Betty er enhvidere forpligtet til at ha Kristian på kost og holde hans værelser. Derfor modtar hun månedlig kr 3oo. Desuden skal hun undtagelsesvist give kost til daglejere,og maskinstationsfolk. efter følgende pris. Middag kr5. hel forplejning krlo.

Fodermesteren betaler selv lysligheds el forbrug, samt halvdelen af olieforbrug til centralfyr. For tellefon betales kr 25,oo årligt samt kartofler ,og 1/2 kg smør ugentl:

Desuden modtar fodermesteren Fri bolig, fri havejord, æg, slagtehøns, mælk,og kærnemælk til eget forbrug, samt min.12o kg okse eller svinekød årligt ,

Ved misligholdelse af nærværende kontrakt mister den ansatte et hvert krav på bonus.

Jens Chr Gregersen

Vi flyttede fra Ræhr den 1. november 1970. Planen var, at vi gerne ville købe en gård, men vi kunne ikke finde en, vi syntes om, så vi flyttede ind i fodermesterhuset ved Koustrup. Jeg blev afløser for fire tankbiler på Hørdum mejeri og besøgte 275 leverandører i løbet af fire dage. Den 5. dag havde jeg fri. I april 1971 fandt vi en gård ved Bedsted. Der var 14 ha. Det var inden vi kom i EF. Der var mange gårde til salg, og det var rigtig dårlige tider.

Vi fik gården købt og snakkede om, at det ikke kunne gå helt galt, når jeg blev ved med at køre tankbil. Der var en helt ny stald, og stuehuset var også godt.

Det var lange dage. Jeg begyndte i stalden kl. halv fire om morgenen, for jeg skulle være på mejeriet kl. halv syv. Jeg fortsatte med at køre tankbil i fire år.

I 1972 lavede vi korntørringsanlæg. I stalden kunne der være 14 køer plus opdræt og nogle fedegrise. Så kom vi i EF, og alting blev meget bedre. I 1973 byggede vi til stalden, så vi kunne have 25 søer med salg af torvegrise. Dengang kunne vi komme af med 20 grise ad gangen.

Jeg gjorde selv alt arbejdet i marken og stalden, og med tiden fik vi de maskiner, som passede til os. I 1974 lavede vi 420 m 2 møddingsplads. Jeg ville ikke have gylle. I 1975 byggede vi lade/maskinhus, og i 1976 fik vi opstillet tre ensilagesiloer. Det var, inden der kom finsnittere. Endelig i 1977 købte vi yderligere 2,5 ha. jord.

Derefter begyndte vi at restaurere stuehuset, og dette strakte sig over nogle år.

Vi gik lidt op i avl med vore køer og udstillede i næsten alle årene på Hurup dyrskue. Vi havde fået tre børn, og de udstillede selvfølgelig også både geder og kaniner. Jo det var en stor dag, når hele familien drog til dyrskuet.

Vi havde køer plus opdræt i 31 år. I år 2003, da jeg blev 60 år, satte vi kreaturerne ud. Vi lavede stalden om, så vi kunne fede de små grise op til slagtning.

Da jeg så blev pensioneret, solgte vi alle grisene, men jeg vil blive ved med at passe mit landbrug, så længe jeg kan kravle op på en traktor. Jeg er jo ikke til stordrift, og vort landbrug har kunnet række til en god tilværelse for os, hvor der også er blevet råd og tid til at tage børnene med på ferieture i Danmark.

Nu tager vi gerne med bus til udlandet nogle dage hvert år, ligesom der også bliver tid til at dyrke en del fritidsinteresser - bl.a. folkedans, som vi har danset siden 1969.

Betty og Jens Chr. i folkedanserdragt.

Vi bor et dejligt centralt sted og ønsker at blive boende her, som vi har gjort nu i 44 år.

Det var min lille fortælling om en bondedrengs oplevelser fra som 14 årig at sove i et koldt karlekammer og indtil i dag, hvor jorden dog stadig dyrkes, men hvor der også bliver tid til at nyde hverdagen ude og inde.

Æ hywelbosnejker ...

Rim af Niels Gade, "Øster Skårup"
- Redigeret af Britta Nielsen, Vestervig

Niels Gade blev født i Søndbjerg sogn d. 9. april 1900. Han giftede sig i 1929 med Johanne Marie Jensen, Randrup. Samme år købte de gården "Øster Skårup", Vestervig.

Som snejker war Jens ett møj bewendt,
a arbe war han heller ett øwerspændt.
Han kun law en hywelbor å lidt pelleri,
men law en kommode, will han helst wær fri.
Han had wal ett for møj omløb i æ hue,
men han war hels jen så fredelig å gue ...

Han had gywt sæ te æ bette sted,
men så mot han osse ta Inger med.
Å hun war gal, så det war grow,
han mot ett kom ind i æ stow.
Nej, han kun sid ud po æ køkkenskammel,
heller osse i æ wærksted mæ al hans rammel ..
Hun skjældt ham uker, for en - å en stuker,
å no mot han heller sik å kom uker.
Jens han grynted å war slet ett gall,
han gik i æ mark å wanne æ kall ...

Der gik manne oer, å Jens bløw gammel,
han kun ett wal hold po æ skammel.
Men så en då ga Jens se te å dø,
så kun hun sejl hinne egen sø.
Å da bløw hun så glå wed ham til sidst,
do war så gue bette Jens – det her er trist.
Men Jens høt æ ett, for han war død,
å imens lå æ kat i Ingers skød.

Som sagt kommer en uheld sjældent jenne,
det mot Inger så sørgeligt bekjenne.
Æ kat den døe, å den holdt hun å,
det var en uoprettelig skå.

No war hun enk å jenne i æ sted,
men no tøt hun, at det war et frygteligt sled.
Æ mund had hun ett tawt, å hun klawed se slem,
æ høwder skul sæles å det all fem,
så hun kun boj te æ arbe i æ mark,
å i høst kun fo en gammel knark.
Sårn gik æ tik, å hun war se sil te besvær,
hun war osse wed å blyw folkesky å sær.
Hinne rengjøring drøw hun ett så widt,
så hun war lig we å go te i mog å skidt.
Men så kam hun po æ syghus å bløw wasked ren,
men det mo nok ha wæt for sen,
for hun wil ett ta te sæ a fødd,
å så gik hun hen å dødd .....

Chr. H. Hammer fortæller om sine oplevelser i »de fem forbandede år«

Af Jens Handrup, Koldby

I sin lænestol på Gudnæsvej 10 kan Christian Houmark Hammer gennem de store glaspartier i sin stue nyde en storslået udsigt over Limfjorden. Mod øst kan han skue over Visby Bredning med den sydvestlige del af Mors i baggrunden, og over fjorden mod syd fremstår Boddum og højdedragene omkring Heltborg markant i landskabet. Som 93-årig kan Christian kigge tilbage på et langt og indholdsrigt liv, som også til tider har haft sine dramatiske stunder. Han var nemlig som ung mand én af de idealister, der havde en stærk kritisk holdning til den tyske besættelse i 1940 og til den efterfølgende samarbejdspolitik. Han lukkede ikke øjnene, men fulgte sine holdninger og gjorde, hvad han syntes var det rigtige. Alt det har han her 75 år efter begyndelsen på de fem forbandede år indvilget i at fortælle om i sit hjem i Gudnæs. Tidsmæssigt er det meget længe siden, men alligevel står særlige begivenheder stadig stærkt i hans erindringer. Geografisk er det derimod ikke langt væk, da han bor blot et par kilometer syd for den mark på den gamle herregård Irup, hvor han i vinteren 1945 deltog i en våbennedkastning. Og lige syd for huset ligger den del af fjorden, som han samme år flygtede over.

Han beretter om, hvordan han den 9. april 1940 som én af fire unge mennesker ude på marken på en større gård, Kejsegården syd for Grenå, overværede bølger af sorte, tyske bombefly flyve hen over deres hoveder i lav højde på vej mod Norge. Det var de mildt sagt ikke begejstrede for. Det blev en dag, som skulle få afgørende indflydelse på de unge mænds liv. Den ældste, forvalter Rasmus Rasmussen, købte året efter egen gård på Djursland. Den anden, Frede Kjeldsen, blev samme år forvalter hos tidligere statsminister (V) Madsen-Mygdal på 'Edelgave'. Han var søn af en sydslesviger, og det var nok stærkt medvirkende til, at han meldte sig til Frikorps Danmark, hvorfra han med regeringens godkendelse blev sendt i tysk krigstjeneste. Den tredje, Jens Stenz, blev medlem af den berømte Hvidstengruppen. Han vendte fem år senere udmagret hjem fra Kz-lejr. Der gik tre år, inden han igen lignede sig selv, fortæller Christian. Den fjerde var Christian selv.

Han tilføjer: - Efter at Hvidstengruppen blev taget af tyskerne, flyttede modstandsbevægelsen våbennedkastningen til Djursland, hvor Aabo overtog ledelsen. Han fik lov til at låne et hus hos Rasmus Rasmussen til opbevaring af det nedkastede materiel. Nogle danskere fortalte tyskerne, hvad huset blev brugt til. Rasmus blev arresteret og forsvandt sporløst. Først efter krigen fandt Jens Stenz i Kz-lejren Neuengamme en liste over døde fanger. Her stod: Rasmus Rasmussen, død 20/4 1945.

I 1941 flyttede Christian til en anden større gård ved Kolding, hvor ejeren var medlem af Folketinget og LS (en tyskvenlig landbrugsorganisation) og derfor var meget hjemmefra. Christians tidligere husbond var medlem af Landbrugsrådet. Begge steder fik han således mange informationer om, hvad der egentlig foregik under krigen. Han færdedes altså i et miljø, hvor man ikke bare forholdt sig ukritisk til samarbejdsregeringens anvisninger, men hvor man også snakkede mere åbent om de virkelige forhold. Af fruen på stedet fik han en dag et praj om, at Kaj Munk skulle holde tale ved et folkemøde på Skamlingsbanken. Christian cyklede den lange vej til mødet og var så heldig at få en plads tæt på Kaj Munk.

Kom denne oplevelse til at påvirke dig?

- Vi var jo allerede ligesindede, men selvfølgelig gjorde det da indtryk, at Kaj Munk havde modet og evnerne til så klart og utvetydigt i

Kejsegaarden 1939-40.

fuld offentlighed at sige det, som vi andre gik og tænkte – og som vi kun talte om til mennesker, vi stolede på. Han fordømte nazisterne, og i skarpe vendinger kritiserede han den uværdige samarbejdspolitik.

I 1942 døde Christians far pludselig, og Christian blev derfor kaldt hjem for at være bestyrer for sin mor på den fædrene gård i Stagstrup. Han fortæller, at i tiden op til besættelsen var flere af de mest toneangivende personer i området erklærede nazister, hvilket var medvirkende til, at en større gruppe af de lokale omkring Sundby var tyskvenlige. Til trods for det ulmede der alligevel et oprør i det skjulte i forskellige grupperinger og ikke mindst i Konservativ Ungdom, hvor Christian havde sin gang. To lokale skolelærere fra Harring og Skjoldborg skoler begyndte at skrive og uddele illegale blade i Thy for at oplyse befolkningen om, hvad der virkelig foregik. Det var en aktivitet, som i Thy blev opretholdt under hele krigen. Christian blev også inddraget i dette arbejde.

Til Christians store forundring blev den danske samarbejdsregering i 1943 genvalgt med et stort flertal.

Hvordan ser du på det, der skete den 9. april og den senere samarbejdspolitik?

Han hæver stemmen og bliver fast i mælet!

- Hvis det havde stået til mig, skulle de være straffet hele banden. Selvfølgelig kunne vi ikke militært have stillet noget op mod den tyske overmagt, men kongen og regeringen skulle være flygtet til Sverige. Det havde de bestemt mulighed for, da færgerne blev ved med at sejle den første tid efter besættelsen. Så skulle englænderne nok have hentet dem, så de kunne fortsætte som eksilregering i England. Hvad fik vi ud af samarbejdspolitikken? Vi blev jo regnet for at være en del af det tyske rige. Selvfølgelig skulle vi overgive os, men ikke samarbejde.

Det var først i marts 1944, at der blev oprettet en egentlig modstandsgruppe i Thy.

- Vi kom for sent i gang, siger Christian.

- Men vi havde heller ikke de nemmeste vilkår, da der på grund af det omfattende fæstningsbyggeri var op mod 20.000 soldater i Thy.

Thisted havde da også udviklet sig til den by i Danmark, hvor samarbejdet med besættelsesmagten var mest udbredt. Mange firmaer og almindelige mennesker arbejdede jo for ty-

skerne. Det var deres levebrød. For mange var det vilkårene for at tjene penge, men uden at alle nødvendigvis af den grund sympatiserede med tyskerne.

Først da den navnkundige Frode Jacobsen kom tilbage til fødeøen Mors, og da han sammen med Jens Kirk fra Skinnerup fik kontakt til den bredere organiserede modstandsbevægelse, kom der lidt gang i arbejdet. I begyndelsen var det som små studiekredse, men senere blev det ramme alvor med blandt andet våbennedkastning og sabotage. Den første egentlige modstandsgruppe i Harring-Stagstrup bestod ifølge Christian blot af ham selv og Henry Christensen fra Harring. Deres våben fik de fra Jens Kirk, og de kunne opbevare dem på loftet på Harring Skole. Gruppens første opgave var at sabotere luftlinjen, som gik tæt forbi Christians gård i Stagstrup.

- Det var tyskernes vigtige forbindelseslinje, med telefon og fjernskriver, som først skulle saboteres, når der kom et bestemt kodeord i den engelske radio. Da skulle den ødelægges så meget som muligt, men denne ordre kom aldrig. Efter at tyskerne i september 1944 afsatte det danske politi, oprettede sognerådene kommunale vagtværn, som blev bevæbnet med knippel og fik politimæssige beføjelser. For Harring blev det Henry Christensen, og for Stagstrup blev det Christian. Denne dobbeltrolle ydede dem en vis beskyttelse og kunne samtidig give adgang til nyttige informationer. Mange af de afsatte politimænd gled over i modstandsbevægelsen, mens andre endte i tysk fangenskab.

Christian fik som nævnt til opgave at deltage i våbennedkastningen vinteren 1945 på Irup med kodeordet Ferdinand. Den 12-14 mand store gruppe blev ledet af Knud Korsgaard fra Tøttrupgaard, som Christian kom til at samarbejde en del med.

- Han var dygtig, og ham havde jeg den største respekt for, men han havde desværre ikke det store held i sit senere liv. Han var så uheldig at miste sin kone, som omkom efter en faldulykke. Knud omkom senere for egen hånd. Sådan kan det gå!

Navn

Kristine Hammer

født d. 26/3 1922.

i Stagstrup

er ansat under

Harring-Stagstrup

Kommunes Vagtværn.

d. 1/2 1944.

Harring-Stagstrup Sogneråd

Kristine Hammer

Indehaverens Underskrift

Hansens Christensen

Borgmesterens (Sogneraadsformandens) Underskrift

Christian synes påvirket af tankerne om sin gamle ven.

Christian var, som leder af den lokale modstandsgruppe, i begyndelsen af april 1945 medvirkende til at organisere flugten for to engelske flyvere (pilot og navigatør) og dermed redde dem fra tysk tilfangetagelse. Det skete bl.a. med uvurderlig hjælp fra vognmand Peter Nielsen. Flyet var på vej hjem fra et angreb på en tysk konvoj i Kattegat. Ved Nykøbing Mors blevet det angrebet med luftskyts, og blev under en undvigemanøvre beskadiget på den ene propel. De nødlandede derfor på en mark ved 'Tandrup' nord for Bedsted, hvor de blev anvist at skjule sig i en høstak. Henry Christensen skjulte i et par dage de to piloter på sin ejendom ved banen på Harring Hede. Netop på det tidspunkt var der sabotage på banen tæt på ejendommen. Det var et troppetog fyldt med soldater, der blev afsporet. Tyskerne omringede straks huset, hvor Henry havde skjult de to flyvere oppe på høloftet. Henry blev anholdt, men han fortalte tyskerne, at han havde set flere personer flygte ned til Hørsted Mose. Henry blev løsladt igen, og derefter lykkedes det at hjælpe de to flyvere videre på en besværlig flugt, hvor de ad flere omveje kom til Göteborg og videre østpå gennem Sverige, før de endelig med fly kunne komme tilbage til England. Der er ingen tvivl om, at disse to piloter har fået en særlig plads i Christians liv, da de fylder meget i hans fortælling.

Modsat mange andre modstandsfolk slap Christian gennem krigen med livet i behold og uden at komme til at sidde i tysk fangenskab eller koncentrationslejr. Men helt uden mén slap han ikke. Ved en aktion i Snedsted, hvor gruppen skulle sabotere en værnemager[1]-lastbil, hos en de kendte, gik det galt. En sprængladning skulle anbringes i motorrummet, og ved et uheld faldt den ene motorhjelm ned over sprængladningen, som eksploderede.

- Hans Peter, der skulle anbringe bomben, blev dræbt på stedet, og vi andre, der stod kun 2-3 meter væk, blev kastet hen ad jorden. Jeg husker slet ikke at have hørt det voldsomme brag. Vi kom til os selv og slap væk, men hørelsen var ødelagt.

Christian har levet med nedsat hørelse lige siden.

- Efter den begivenhed brændte jorden under os. Tyskerne ville kunne identificere vores dræbte kammerat, da alle jo bar legitimation på den tid, og dermed sandsynligvis finde frem til os. Vi havde også kort forinden været i gang med en hvervekampagne til militærgrupper (ventegrupper til evt. senere militær anvendelse), som Fibiger fra Øland havde fået til opgave at oprette. Enkelte havde sagt nej, og det gjorde jo ikke sagen bedre. Vi fik af vores ledelse straks ordre på at gå under jorden. Min flugtrute gik over Visby Præstegård, hvor jeg tog afsked med min kæreste – og senere kone - samt Jens Kirk, som efter en vådeskudsulykke opholdt sig på præstegården. Her var pastor Andersen en central figur i den lokale modstandsgruppe. Med hjælp fra en fisker i Visby og med falsk legitimation gik flugten over Limfjorden til Mors og videre til Hvidbjerggaard på Sydmors. Under det korte ophold her opstod der et livslangt venskab med ejeren, Axel Korsgaard.

På Mors fortsatte Christian modstandsarbejdet, men straks efter befrielsen vendte han tilbage til Thy, hvor flere opgaver ventede.

- Vi havde en lang liste over folk, som på forskellig vis havde gået tyskernes ærinde, og som skulle tilbageholdes ved krigens afslutning. I første omgang blev de arresterede samlet i en gymnastiksal på realskolen i Thisted, men de blev senere flyttet til Fårtoftlejren, hvor der var bedre faciliteter. Én efter én kom de for en dommer, men de fleste blev løsladt igen.

Det blev nogle meget ubehagelige dage med arrestationer af landsmænd og møder med skarpt bevæbnede tyske soldater, som endnu ikke havde forstået deres nye virkelighed. En gruppe skarpt bevæbnede tyske officerer mødte endda truende op på realskolen for at få frigivet deres danske veninder – men blev afvist. Sådan opstod der flere yderst risikable situationer, inden de engelske tropper nåede til Thy.

Christians næste store opgave blev at indsamle de efterladte tyske våben og ammunition til deponering i Thisted.

- Mange våben blev ødelagt med skærebrænder, hvorefter de med skib blev sendt til Det

[1] Værnemager = person/virksomhed der tjener penge på værnemagten (tyskerne)

Besøg på Ågård i Stagstrup 1991. Fra venstre Henry Christensen, bogholder Winwood (navigatøren), Christian Hammer, flyverfruerne bagfra og arkitekt Harington (piloten).

Danske Stålvalseværk i Frederiksværk til omsmeltning.

Efter at dette arbejde blev overdraget til militæret, blev Christian ansat som delingsfører med tilhørende ansvar og beføjelser til at fortsætte arbejdet med våbenindsamling.

- Jeg har aldrig i mit liv haft så stor magt, siger han med et glimt i øjet.

Christian var som leder af modstandsgruppen i Midtthy i foråret 1945 medvirkende til at redde to engelske flyvere (pilot og navigatør) fra tysk tilfangetagelse. Deres fly var ved Nykøbing Mors blevet angrebet med luftskyts, og blev under en undvigemanøvre beskadiget på den ene propel. De nødlandede derfor på en mark ved »Tandrup« nord for Bedsted, hvor de blev anvist at skjule sig i en høstak.

Henry Christensen skjulte i en kort periode de to flyvere på sin ejendom ved banen på Harring Hede. Netop på det tidspunkt var der sabotage på banen tæt på ejendommen. Det var et troppetog fyldt med soldater, der blev afsporet. Tyskerne omringede straks ejendommen, hvor Henry havde skjult de to flyvere oppe på høloftet. Henry blev anholdt, men han fortalte tyskerne, at han havde set flere personer flygte ned til Hørsted Mose.

Henry blev løsladt igen, og derefter lykkedes det at hjælpe de to flyvere videre på en besværlig flugt, hvor de ad flere omveje kom til Göteborg og videre østpå gennem Sverige, før de endelig med fly kunne komme tilbage til England. Der er ingen tvivl om, at disse to piloter har fået en særlig plads i Christians liv, da de fylder meget i hans fortælling.

Det er en kendt sag, at modstandsfolk ikke var vellidte under krigen, men hvad så efter befrielsen?

- Vi måtte jo stadig dukke os. Vi var ikke ansete. Jeg blev endda på et tidspunkt truet med sagsanlæg af en værnemager, som jeg havde skrevet noget ufordelagtigt om i de illegale blade.

Jeg mødte gerne op i retten, da jeg kunne dokumentere alt, hvad jeg havde skrevet. Men han trak anklagen tilbage.

Men hvad så med de nazistiske sympatisører?

- Jamen, de måtte jo også dukke sig.

- Alt skulle glemmes. Livet skulle gå videre. Der skulle gå et halvt hundrede år, inden det igen blev noget, man kunne snakke om!

Under den næsten tre timer lange samtale stopper han flere gange sig selv og tilføjer:

- Jeg kunne fortælle meget længere om »det her«– det hele hænger jo sammen!

Selv om der nu er gået så mange år, er der dog stadig ting, han holder for sig selv af hensyn til andres familier og efterkommere.

Men, selv om befrielsen var en glæde og en sejr for modstandsfolkene, kom der også skuffelser. Enkelte blev endda så nedslåede, at de drog i eksil. Det gjorde de i lede og desillusion over indstillingen til modstandsbevægelsens indsats og det forfejlede retsopgør i 1945, hvor loven blev kringlet således, at de folkevalgte politikere, som stod bag den danske samarbejdspolitik med besættelsesmagten, slap for tiltale for tyskvenlig virksomhed. Førnævnte Peder Kjeldsen fik derimod to års fængsel.

Unge mænd havde således på forskellige fronter sat livet på spil for et Danmark, som de efterfølgende ikke ønskede at leve i – antyder Christian og tilføjer:

- Der skete så mange mærkelige ting dengang.

Modstandsbevægelsen fik (sammen med de danske krigssejlere) først sin endelige anerkendelse, da Danmark i 2014 ved en højtidelighed for 70-året for D-dag i Frankrig blev officielt anerkendt som medlem af de allierede styrker under 2. verdenskrig.

Efter samtalen fremviste Christian en film produceret af TV-Midtvest om de to engelske flyvere, hvor de bl.a. med taknemmelighed fortæller om den helt afgørende hjælp, de fik af danske modstandsfolk.

Vinden er taget til, og måske dvæler han ved de vandrende skumtoppe på fjordens krusninger.

PS.

Så sent som i 2005 fik Christian Hammer udgivet bogen: *»En thybo søger i gamle spor – tilbage til årene 1939 – 1945«*, på Yde Sørensens forlag. Her kan man i detaljer læse meget mere om alle de begivenheder, som han var indblandet i under og efter 2. verdenskrig.

Nyt lys over bronzealderen i Thy

Af Jens-Henrik Bech, Museum Thy

Denne lille artikel om bronzealderen i Thy er baseret på en tale holdt ved indvielsen af Kulturstyrelsens nye informationstavler på Ydby Hede den 22. november 2014.

De mange gravhøje

På malende vis skrev en engelsk rejsende i 1860, at gravhøjene i Thy var så talrige som boblerne i en gryde med kogende vand, og at de mange høje viste, at Thy i gamle dage havde været vidne til mangen en blodig konflikt (underforstået, at de faldne krigere lå begravet i højene, og at Thy, dengang højene blev bygget, havde været en af de rigeste og tættest bebyggede egne af landet (Marryat 1860). Det er lige netop det billede, der tegner sig på "oldtidskirkegården" på Ydby Hede.

Når man i dag færdes ad landevejene igennem Thy, ser man stadig gravhøje overalt – om end ikke i samme grad som for 150 år siden, idet rigtig mange nåede at blive afgravet og udjævnet, inden en effektiv beskyttelse og fredning satte ind. Det er fra disse mange sløjfede høje, at de talrige gravfund fra bronzealderen stammer, som igennem årene havnede på museum. I parentes bemærket begyndte bronzealderen for små 4000 år siden, omkring 1700 f.Kr., og sluttede 1200 år senere omkring 500 f.Kr.

Tag over hovedet

Vores kendskab til denne epoke i landets historie var i mange år begrænset til, hvad man kunne slutte sig til på baggrund af disse gravfund fra højene - og først inden for den sidste menneskealder er der for alvor kommet andre kilder til, som dramatisk har forøget vores viden. Først og fremmest har bronzealderfolkene fået tag over hovedet, så at sige, takket være museernes udgravning af bronzealderhuse. Det var et gennembrud i studiet af bronzealderen, og undertegnede har været så heldig, at det er faldet sammen med den periode, hvor jeg har været arkæolog i Thy. Da jeg blev ansat for 35 år siden, kendte man kun til ét bronzealderhus fra området, fundet ved Nationalmuseets udgravning ved Vestervig Kirke i 1960'erne – og stort bedre var det ikke fat i andre dele af landet.

I dag er der i Thy udgravet lidt over 200 huse fra bronzealderen, og man ved nu ganske meget om deres indretning og brug. Bronzealderens gårde var såkaldte langhuse, som regel mellem 18 og 25 m lange og 7 m brede. Nogle enkelte var større med et samlet areal under tag på noget over 200 m^2 (fig. 1-2). I andre dele af Jylland kender man sågar til endnu større langhuse. Ligesom senere tiders stuehuse i landbrugsbygninger var langhusene orienteret østvest (eller nordvest-sydøst), den mest praktiske

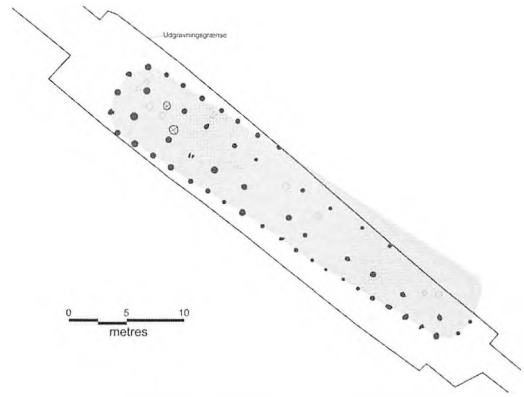

Fig. 1 Et meget stort og imponerende bronzealderhus fra ca. 1400 f. Kr. er i juli måned 2015 blevet delvist afdækket ved museets arkæologiske undersøgelser i forb. med kabellægning af en højspændingsledning ved Balle i Heltborg sogn. Stolpesporene viste, at huset har været 36 m langt og 6,5 m bredt og har haft et indre areal på knapt 230 m^2. Afstanden mellem vægstolperne er så stor, at der formentlig har været tale om vandretliggende tømmer i en bulkonstruktion. Et solidt og stort hus, som nok kunne være en bronzealderhøvding værdigt. Jordovne (i vestenden) er markeret med kryds.

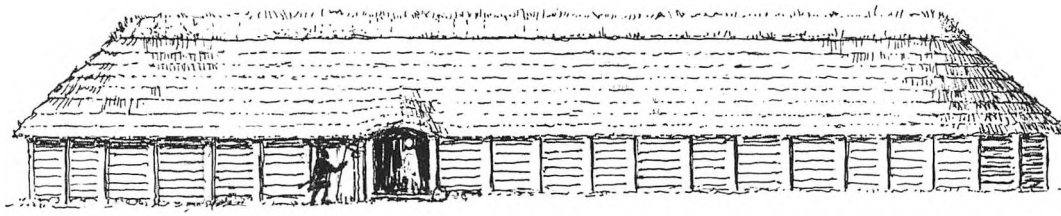

Fig. 2 Rekonstruktion af et ældre bronzealderhus med bulvægge fra Legård i Sønderhå sogn. Tegning: Bente Draiby.

orientering i et landskab, som sikkert allerede dengang var præget af vestenvinden. De fleste huse heroppe havde lerklinede fletværksvægge, og kun ganske enkelte, især blandt de største, var opført med massive trævægge og vandret liggende tømmer. Husene havde som regel to modstillede indgange midt på langsiden, og det stråtækte tag blev båret af to rækker stolper, der stod frit inde i huset.

Når den tids bonde fik besøg, gik gæsterne formentlig ind af døren i sydsiden af huset, der med placeringen i solsiden sikkert blev regnet for hovedindgangen. Indenfor førte en anden dør til venstre ind i husets vestlige del, der var indrettet til beboelse, og som regel havde en størrelse på mellem 50 og 75 m^2. Her fandtes ildstedet og omkring dette én eller et par jordovne nedgravet i gulvet. Sengepladser har der utvivlsomt også været, selvom de normalt ikke satte sig spor, der kan findes ved arkæologiske udgravninger.

Gik man fra hovedindgangen til højre kom man ind i en del af huset, som havde flere forskellige funktioner. Her har været lade og i nogle tilfælde også stald. Nogle huse ser endda ud til at have haft en ekstra beboelsesafdeling i østenden, så de fik en tredelt grundplan med to "lejligheder" adskilt af en midterdel. Der er arkæologer, der mener, at bronzealderens samfund rummede både frie bønder og slaver, og at det var slaverne, som i nogle tilfælde boede i østenden af langhusene. En anden tolkning kunne være, at der ikke just var tale om et herre/ slave forhold, men om folk inden for samme slægt, som i en kortere eller længere tid boede der og var medlem af husholdet, der måske omfattede helt op til 15 personer.

Når det ved vores udgravninger viser sig, at gårdene har ligget meget tæt, nogle steder måske kun med en halv kilometers afstand, eller mindre, betyder det, at Thy for 3000 år siden hørte til blandt de tættest bebyggede egne af landet, måske endda i en kortere periode den tættest bebyggede. Vores engelskmand, jeg nævnte før, havde altså ret på dette punkt. Senest har en af mine kolleger foreslået, at befolkningstætheden i Thy i midten af bronzealderen lå på højde med, hvad den var omkring år 1800. Befolkningstallet i Hassing herred er for 1801 opgjort til små fire tusinde personer. Ganget op med de tre andre herreder i Thy, er vi altså på den anden side af 10.000 i folketal. Blandt disse var det dog uden tvivl kun medlemmerne af de mest betydende familier, som fik sig en regulær højbegravelse. I 2008 udgravede museet bl.a. en gravhøj ved Ginnerup, som oprindeligt var rejst over to mindreårige børn, utvivltsomt tilhørende en indflydelsesrig familie (fig. 3A-D).

Mere centrum end periferi

I modsætning til forholdene i dagens Danmark kan man godt sige, at Thy i midten af bronzealderen var mere centrum end periferi. Hvorfor det forholdt sig sådan, er vanskeligere at svare på. En væsentlig del af forklaringen er den gode jord og et varieret landskab med gode muligheder for kontakt med omverdenen via fjorden og havet. Fartøjerne til langfart var store både, der blev roet eller padlet frem.

De nyeste analyser af kobbermalmen, der indgår i sværdene og smykkerne fra gravhøjene, peger på, at kobberet stammer fra malmforekomster i det vestlige Middelhavsområde, Sardinen og Sydspanien. Vi ved naturligvis ikke, om der har været direkte skibskontakt hertil,

Fig. 3A De sidste rester af en overpløjet gravhøj ved Ginnerupgård i Heltborg sogn under udgravning i 2008. I midten, og dækket af en første højfase med en diameter på 11 meter, fandtes den stenkiste, som højen er blevet opført over (fig. 3B-D).

Fig. 3B Stenkiste fra Ginnerupgård med den store dæksten på plads.

Fig. 3C Det indre af stenkisten fra Ginnerupgård. De hvidbrændte knogler har oprindelig været omsluttet af et uldklæde, som der kun var få rester tilbage af. En analyse viste, at knoglerne stammede fra to børn ca. 4 og 8 år gamle.

snarere har et netværk med forskellige mellemstationer været i spil, men uanset hvordan, så hviler meget af fundamentet for bronzealdersamfundene i Sydskandinavien på en omfattende udveksling af ideer og produkter over store afstande, der også forbandt Norden med Middelhavsområdet.

For nylig kunne man i medierne høre megen omtale af nogle blå bronzealderglasperler fra Moesgård Museums magasin. Jeg skulle hilse og sige, at sådan nogle har vi også fra Thy, hvortil de sikkert er kommet ad de samme kanaler, som bragte metallet herop. Måske stammer glasset fra Ægypten eller Irak ligesom Moesgårds perler. Den modsatte vej er rav fra Nordsøkysten gået - vi har i det mindste fra bronzealderbopladser i Nordthy bevis for aktiv indsamling af rav i bronzealderen. Helt enestående er et fund fra vores område af et forrådskar

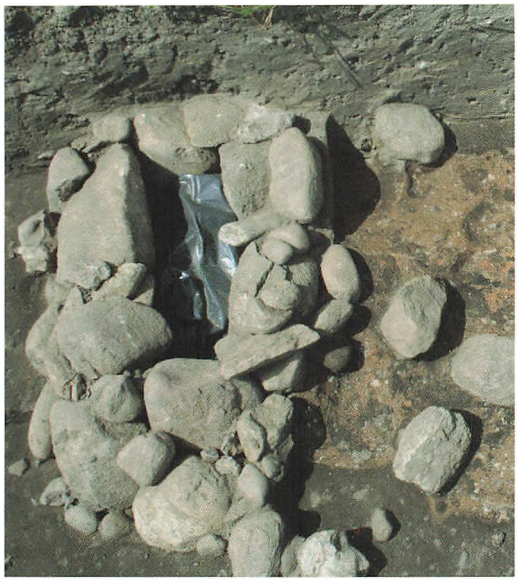

Fig. 3D. Udenom stenkisten fra Ginnerupgård fandtes to nedgravninger med rødlig tørveaske, der var resterne efter de ligbål, hvorpå de begravede børn blev brændt.

på en boplads i Bjerre Enge, tæt på lufthavnen i Nordthy (fig. 4). Karret dateres til omkring 800 f.Kr. – i og omkring det fandtes godt 750

Fig. 4 Ubearbejdede ravstykker i bunden af et nedsat lerkar fra ca. 800 f. Kr. afdækket på en boplads ved Bjerre Enge i Nordthy.

stykker rå ubearbejdet rav. Fyldt helt op til randen kunne forrådskarret, der var ca. 40 cm højt, have indeholdt flere tusinde stykker rav, hvad der måske oprindeligt også har været heri, før det blev tømt for det meste af indholdet. Når rav fra Norden i samme periode fandt vej til landene omkring Middelhavet, hænger tingene sammen, og noget af det rav, som blev anvendt og forarbejdet under fremmede himmelstrøg i Norditalien f.eks., kunne derfor sagtens være samlet op på Thykysten.

Et åbent kulturlandskab

Et andet af de store gennembrud i vores viden om bronzealderens Thy, som jeg har været vidne til i min tid som museumsmenneske, er knyttet til analyser af noget så småt som pollenkorn, blomsterstøv, der som bekendt er forskelligt afhængigt af hvilke plante- og træarter, det stammer fra. Kort fortalt ved vi nu, takket være pollenanalyser, hvordan bevoksningen så ud i det landskab, som bronzealderens bønder færdedes i. Eksempelvis blev der som led i et større projekt, som museet deltog i, i 1990 hentet en 9 m lang boreprøve op fra sydenden af Ove Sø. Igennem de sidste 7000 år er pollen år for år havnet på søoverfladen og stille og roligt sunket ned i vandet, for til sidst at blive indlejret i de dyndlag, som gradvist aflejrede sig på bunden af søen. Gennem udtagning og analyse af materiale fra boreprøven har man kunnet studere de vegetationsændringer, som i tidens løb fandt sted i det omgivende landskab. Her kan man blandt andet se, at bronzealderens landskab var meget åbent uden megen sammenhængende skov og indeholdt vidtstrakte græsningsarealer til et stort husdyrhold. Det var i dette lysåbne landskab, de mange gravhøje hørte hjemme og kunne ses langvejsfra.

Jordbruget er desværre sværere at vurdere ud fra pollenanalyser, men har formentlig i en stor del af bronzealderen været af mindre betydning end husdyrholdet. Ved udgravninger har vi også fundet pløjespor fra den tid, der viser, at markerne blev pløjet med en træplov uden muldfjæl, som man stadig i dag kan se anvendt nogle steder ude omkring i verdenen. Forkullede kornrester fra langhusene viser, at der på gårdene blev dyrket forskellige hvedearter og byg. Kornet kunne bl.a. bruges til brygning af øl, som vi kender det fra Egtvedpigens grav.
Meget af den historie, jeg har fortalt i dag, er af gode grunde ikke til at få øje på, når man færdes i nutidens landskab. Det eneste synlige spor, som er tilbage er gravhøjene. De er forbindelsen til fortiden, hvad man især kan mærke sådan et sted som her på Ydby Hede (fig. 5).

Fotos: Museum Thy.

Ref.: Marryat, H., 1860. A residence in Jutland, the Danish Isles, and Copenhagen vol. II. London: Murray

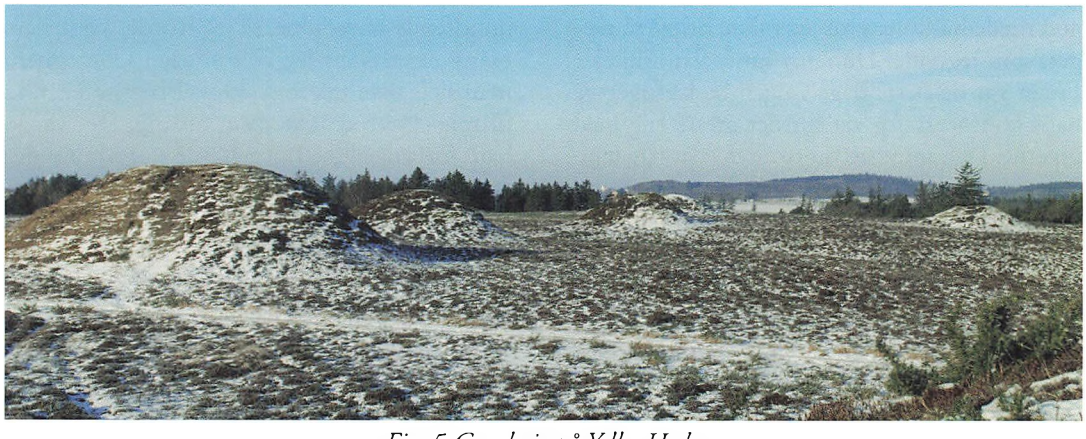

Fig. 5 Gravhøje på Ydby Hede.

Hedvig Neess

Begivenheder fra et langt liv

Hedvig Neess, Odense

Anden del – fortsat fra Sydthy Årbog 2014

Hedvig Marie Jørgensen blev født den 19. december 1916 i Krik i Vestervig sogn og døbt i Vestervig kirke den 28. januar 1917. Gift 29. november 1936 i Vestervig kirke med bagermester, Alfred Ulrik Neess. Hun er datter af Carl Aurelius Jørgensen og Anna Kathrine Kristensen. Hun blev enke i 1991, hvorefter hun over en periode nedskrev denne sin fortælling: et tidsbillede af sin families livsforløb i og borte fra Thy.

Den 1.5.1936 rejste jeg til København. Jeg havde fået plads som kokkeenepige hos en familie i Charlottenlund. Det var et dejligt sted at være, et kvarters gang fra Dyrehaven, så skønt at man kunne gå lige ind i en dejlig skov. Der var fredeligt og en fin plads til de to små piger, der var i min nye plads. For første gang i alle de år, jeg havde været ude at tjene, havde jeg aldrig haft sådanne forhold. Jeg havde værelse med eget badeværelse og pæne møbler. Der var også en god trædemaskine, som jeg måtte bruge så meget, som jeg ville. Herren i huset var arkitekt. Fruen var de fleste dage i ugen beskæftiget på hans kontor, så jeg var for det meste ene med pigerne. Den mindste var to år, den største fem. Den største var fra fruens første ægteskab, og hun var hos sin far meget af tiden. Han kom selv og hentede hende. Fruen og han talte venligt sammen. Man kunne dårligt forstå, at de var skilt.

Symaskinen på mit værelse måtte jeg bruge, så tit jeg ville. Jeg købte stof og syede sommerkjoler til mig selv og til en veninde, der tjente i nabovillaen. Det var billigere end at købe dem færdige. Da fruen så, jeg kunne sy til mig selv, spurgte hun mig, om jeg ville prøve at sy til de to piger. Det ville jeg gerne, men vidste ikke rigtigt, om jeg turde. Det gik dog fint. Jeg fik en skilling for det, og den kunne jeg godt bruge.

Som før fortalt havde jeg mostre, der boede i København. Min ældste moster boede i Charlottenlund, og der tilbragte jeg meget af min fritid. Jeg var altid velkommen. Jeg var engang med dem på Bakken. Min moster var gift med en kontormand. Vældig rar var han, og han spenderede både is og kaffe på os. Hans værste skavank var, at han var umådelig tyk, så det kneb ham at holde ud at gå omkring ude på Bakken og i Tivoli, men han undte moster og mig, at vi skulle have så megen fornøjelse af turen som muligt, så han blev siddende og nød en øl i fred og ro, til vi kom tilbage. Jeg mindes en bestemt søndag, hvor vi var på galopbanen. Galopspil var min onkels store lidenskab, nå, men jeg var jo i stadsen og havde nye sko på. De klemte så frygteligt, at jeg svedte over det. Moster sagde, hun syntes, jeg så så varm ud. Jeg var vel ikke syg. Jo, sagde jeg. Jeg havde en dundrende hovedpine, så jeg troede, jeg hellere måtte tage hjem. Jeg ville så tage sporvognen, men nej, ikke tale om. Onkel betalte en taxa til mig. Det var ikke pænt af mig. Det var jo bare forfængelighed, jeg havde købt mine sko for små. Men af skade bliver man klog. Jeg har siden indrømmet, at jeg lever på en stor fod og køber sko derefter.

Det var som sagt om sommeren, jeg tjente der, og det var nok den eneste gang, Alfred havde ferie, men i hvert fald skrev han, at han ville komme over og besøge mig, hvis han kunne bo hos min moster. Det kunne han godt, og han var så derovre tre dage, tror jeg. Jeg havde for-

talt min frue, at jeg fik besøg og fik fri et par dage og en ekstra eftermiddag. Alfred ville have mig med hjem, men det ville jeg ikke. Jeg ville ikke rende af den bedste plads, jeg nogensinde havde haft, og det gik jo også udmærket med at skrive sammen. Der blev skrevet mange breve i den tid, mindst et i hver uge.

Mit herskab holdt ferie i Gilleleje lige ud til stranden. Det var en stor villa, som de lejede for tre uger. Den midterste uge skulle jeg have ferie. Det havde jeg sparet sammen til længe. Jeg havde købt sko, hat og swagger, som frakkerne hed den sommer, en frakke med megen vidde i og raglanærmer. Hatten havde en facon, der blev kaldt prinsesse Ingrid facon, hvid med en kæmpe skygge og bånd, der hængte ned i nakken, hvide udringede sko og kjole i hvid og blåblomstret mønster. Jo, jeg var ikke billig, kan I tro. Da Alfred hentede mig på banegården, kunne han knap kende mig – det sagde han i hvert fald.

Jeg havde kun en uges ferie, så den tid gik hurtigt, og jeg tog tilbage i min plads. Kort efter min ferie blev jeg inviteret til min ældste brors bryllup. Jeg havde da besøgt hans kæreste flere gange. Hun var et rigtigt livstykke. Der skulle ske noget, når vi var sammen. Hun hed Kamma og boede i en lille ussel lejlighed i Istedgade. Man skulle over to gårde for at finde hende. Et usselt hummer var det, men det blæste Kamma da på.

Henry var jo ved militæret og havde logi der. Dengang boede unge mennesker ikke sammen, inden de blev gift. Jeg husker en gang, vi havde aftalt, at vi skulle i Tivoli en søndag. Vi havde alle fri. Vi to piger var i stadsen, det mente vi da, og Henry havde uniform på, jo, jo, et flot selskab. Men da vi var på vej ud af døren, siger Henry til Kamma: "Lad mig lige se dine sko. Hvorfor det. Lad mig se dem," siger han så i en rigtig kommandotone. Kamma trak den ene sko af. "Du har ikke pudset dem under svangen. Se at få det gjort". Men Kamma var ikke så bleg, hun sagde: " Hedvig, vi går, så kan han passe sig selv". Jeg kan næsten grine af det endnu. Vi to piger gik på det ene fortov, og Henry marcherede på det andet. Nå, vi stødte da på hinanden inde i Tivoli. Henry havde nok ikke turdet lade Kamma gå i Tivoli, uden han var med. Hun var som sagt en sød og også flot pige. Det kunne være, en anden fandt ud af det også. Men som sagt, skulle der være bryllup, og jeg skulle med. Vores mor kom også med, hvorimod vores far ikke syntes, der kunne blive råd til, at han kunne komme. Det var der nok heller ikke. Der var stadig mange munde, der skulle mættes. Børnene var ikke fra hånden alle sammen. Om brylluppet husker jeg ikke meget. Jeg havde fået at vide, at Kammas far var murermester, og det lød i mine ører, som om det var fint. Det var hyggelige mennesker. Der var også en stor søskendeflok, og det kunne sagtens ses på møblerne.

Så er vi nået et stykke frem på sommeren 1936. Jeg var glad for min plads. Det var det bedste sted, jeg havde tjent. Et eksempel på den gode tone, der var imellem os – skulle herren og fruen ud en aften, spurgte de tit, om jeg skulle have brev i postkassen, så kunne de tage det med, og hvis de kom hjem i rimelig tid, sagde fruen, at jeg ikke skulle sidde og vente. Kom de tidligt hjem, så kom hun med en kop the til mig, og i den dur. Det var næsten, som man hørte til familien.

Som før skrevet, blev der skrevet mange breve. En dag fik jeg brev fra Alfred, at han havde købt bageriet i Krik. Om jeg så ville komme hjem, så snart som muligt? Han skulle overtage bageriet 1. november. Jeg blev temmelig forbavset. Der havde slet ikke været snak om, at det bageri var til salg, men selvfølgelig lød det spændende, og selvfølgelig ville jeg komme hjem. Det var lige knap nok, at der var den lovlige tid til at sige op, men der var ingen hindring for, at jeg kunne rejse. De vidste jo, at jeg var forlovet. Jeg kom hjem til den aftalte tid, og vi regnede begge med, at vi ville giftes så snart som muligt - regnede med, at det var en selvfølge.

Men, et stort men. Mine forældre syntes, at da vi havde gået og kigget på hinanden i så mange år, så kunne brylluppet godt vente et halvt årstid endnu. Der var vel ikke noget at sige til det. Min søster var blevet gift året før. Min bror for et halvt år siden. Det havde alt sammen kostet penge, men vi sagde, at nu var

bageriet købt, og der var ingen grund til at vente med bryllup. Jeg kan ikke huske, om min far skulle skrive under på papirerne. Jeg var jo kun nitten år, men ellers skulle de ikke spekulere mere på det. Vi kunne selv holde den smule bryllup. Jeg havde købt mit brudetøj i Daells Varehus og havde det med hjem i kufferten. Nå, det hele faldt i lave. Der blev lyst i kirken de to obligatoriske gange, og vi fik travlt. Jeg havde ikke noget stort udstyr. Men vel som de fleste unge piger af min stand – 12 viskestykker, 12 håndklæder, 8 pudebetræk, 6 lagner, 6 dynebetræk og en del håndbroderede duge. Alt med navn broderet med engelsk syning. Et ganske lille udvalg af bestik. Et par sofapuder var der da også. Porcelæn havde jeg ikke, det tror jeg ikke, man brugte at samle på. I hvert fald havde jeg ikke noget af den slags. Jeg fik to hovedpuder og en dyne af min mor. Jeg kan huske, vi sad oppe på loftet og puttede fjer i disse puder. Dynen var brugt men udmærket. Man var godt hyttet, når man var under den. Møbler skulle vi også have. Vi købte spisestuebord og seks stole, et lille dækketøjsskab, eller hed det anretterskab. Stort var det ikke, men det var vores lager af service heller ikke. Vi købte skam også en divan. Det var så udstyr til en stue, og det var skam dyrt. Det kostede 185 kr. En enorm sum dengang. Der kunne ikke blive til et nyt soveværelse, men vi fik en gammel dobbeltseng af mine forældre, hvortil far lavede to taburetter. Sengen havde han også lavet i sin tid. Jeg fik travlt med at male de forskellige ting til soveværelset. Det skulle have to omgange hvid maling og blev helt pænt.

Far havde hittet en gammel høkasse et sted. Den måtte jeg få, og den blev betrukket med blomstret cretonne og så lidt polstring på låget, betrukket med cretonne. Det blev ganske flot. Der knytter sig en historie til samme møbel. En dag, da jeg var travlt optaget med at hænge gardiner op i soveværelset, kom Alfred op og ville se, hvor langt jeg var kommet, om der snart var chance for en tår kaffe. Han sætter sig på høkassen, som nu altså i sin nye skikkelse hed en puf. Jeg stod med ryggen til og kunne ikke advare ham. Han for op med et vræl og tog sig til sine ædlere dele, for der lå et par tegnestifter på puffen. I lange tider gik han og skyldte mig for, at de var anbragt med vilje. Nå skidt, han tog ikke alvorlig skade af det.

Lejligheden i bageriet var indrettet med to stuer og køkken nedenunder og så soveværelse og to værelser oppe på loftet. Da vi kun havde møbler til en stue, fatter jeg i dag ikke, hvorfor vi brugte sovekammeret ovenpå, og så lod en stue stå tom. Men det var nok mest praktisk at sove oppe, især for Alfred, der skulle have sin middagssøvn hver dag. Der var mest ro oppe på loftet. Butiksklokken kimede jo mange gange om dagen. Heldigvis, at der også var et indbygget skab i værelset. Det har nok også været en årsag til at bruge det til soveværelse.

Bageriet blev som sagt købt, inden vi blev gift, og Alfred havde fæstet en halvgammel pige til at passe hus og butik, indtil jeg kunne rykke ind som bagerkone. Jeg kendte godt pigen. Hun var eddikesur hver gang, jeg troppede op og begyndte at rigge til, så vi kunne komme i orden, inden vi blev gift. Jeg tror, hun inderst inde håbede at overtage rollen som bagerkone. Hun havde i flere år gået og skævet efter Alfreds bror Charles, men det blev der ikke noget af, så hun håbede måske på, at Alfred var nemmere at få på krogen. I hvert fald var hun et surt ribs, og så snøvlede hun. Det kunne hun nok ikke selv gøre for.

Skønt bageriet kun var få år gammelt, var der ingen moderne faciliteter. Der var intet, der bare lignede et badeværelse. Der var gammeldags wc ude over gården i vaskehuset, ingen håndvask. Der var vandhane over vasken i køkkenet. Der måtte man så vaske sig, men vi havde jo fyrrummet til dampkedlen, så der var altid varmt vand, så vi brugte fyrrummet til en slags badeværelse. Men det kunne vi selvfølgelig kun bruge efter lukketid, da bagdøren førte ind til fyrrummet. I køkkenet var der komfur, og der var også et lille spisekammer ved siden af køkkenet, samt en lille kælder. Ting som køleskab og dybfryser var der ikke noget, der hed dengang. Lagerrum til varer til bageriet var på loftet. Der var for varmt om sommeren, så margarine og den slags skulle i den lille kælder ved køkkenet. I vaskehuset stod gruekedlen. Man skulle benytte dagtimerne godt, for der var ikke

indlagt lys i vaskehuset. Det blev der nu kort efter, vi var flyttet ind.

Nå, men vi havde bestemt, at vores bryllup skulle være den 29. november. Det var nemlig en søndag, så da kunne de, der skulle med til festen komme, så var de fri for at spilde en arbejdsdag på det. Far og mor ville selvfølgelig holde brylluppet, når det nu ikke kunne være andet, så skulle vi da have bryllup i mit hjem, som skik og brug var. Den eneste, der ikke kunne holde fri var Alfred. Søndag var den travleste dag i hele ugen. Det var kun om søndagen, der blev bagt rundstykker, horn, birkes og kryddere, så han måtte i gang tidligt som vanlig. Han holdt også på, at vi skulle have kransekage til festen, og der var ikke andre til at bage den end ham selv. Da vi nåede hen sidst på formiddagen, gik jeg ned og kiggede til ham for at se, om han snart var færdig. Da stod han og sloges med de forbistrede kransekageringe. De ville ikke slippe formene. Han var mildt sagt meget sur. Da jeg så var så dum at spørge ham, hvorfor han ikke havde bagt dem dagen før, spurgte han, om jeg troede, han ville have gammelt brød til sit bryllup. Jeg var hurtig færdig til at gå igen, men jeg sagde, at jeg godt ville vide, om jeg kunne regne med, at han var oppe i kirken kl. tre, for hvis ikke så vidste jeg, hvor jeg var kommen fra, og der tog jeg til igen. Det kunne jeg sige, for det sidste fruen sagde til mig, da jeg rejste fra København var, at hvis jeg fortrød, så skulle jeg endelig komme igen. Jeg fik en meget fin gave fra dem.

Nå, men Alfred mente nok, han kom i kirke til den aftalte tid. Jeg sladrede til far, da jeg kom hjem. Jeg var ikke stolt af situationen – han sagde: " I kunne sgu da også vente med at skændes, til I var kommet hjem fra kirken". Nå, alt gik godt, og vi havde et fint bryllup med mange gæster, naboer, familie og et ældre par, som Alfred havde tjent ved i flere år, inden han kom i lære. Endvidere det par, som jeg næsten havde haft mit andet hjem hos som tolvårig og stadig besøgte tit. En fin dag var det.

Det siges, at der altid sker et eller andet uheldigt ved et bryllup. Jeg ved ikke, om det er rigtigt, men i hvert fald – lige som vi alle sad og lod suppen smage os, så begyndte den bænk,

Bryllupsbillede 29. november 1936.

hvor Alfred og jeg sad i midten og to tre andre ved hver side – ja bænken brast sammen. Vi holdt os på benene, men kun fordi vi kunne få fat i bordet. Da der ikke var stole nok til alle gæsterne, havde far tømret en bænk sammen af noget, troede han da, solidt træ og sat et par ølkasser under til ekstra forstærkning, men det var ikke så solidt som antaget. I hvert fald knækkede det sammen. Nå skidt, det var ikke noget at tage så tungt. Mor var rasende. Det var flovt, syntes hun, og så at der var gæster, som aldrig havde været hos os før. Far har sikkert fået en gang røg, da de sent på aftenen var blevet alene. Nå skidt, siden er der blevet grinet meget af den historie. Ja, og så begyndte et nyt afsnit af vores tilværelse.

Mandag var butikken lukket, så den dag brugte vi til at komme på plads, få alle gaverne hjem og få dem anbragt. Der var efter vores forhold meget – jeg nævner efter hukommelsen,

den kan svigte, men i det store og hele mener jeg, det er rigtigt. Vi fik et stueur af Alfreds familie. Det går støt og roligt den dag i dag. Så fik vi et rygebord med messingplade, et flot bord, men pladen har kostet både knofedt og pudsecreme i al den tid. Vi fik et kaffestel, en lysestage, en kageske, en stor dug og et pengebeløb, der var samlet ind mellem Alfreds kunder. Vi følte os ret velhavende.

Efter disse to dage begyndte hverdagen. Det var tidligt op og sent i seng. Det kunne sagtens gå for mit vedkommende, værre for Alfred. Der skulle køres landtur to til tre gange om ugen, så når han var færdig med bagningen, tog han en middagslur, mens rugbrødet blev bagt. Så op og tage brødene ud af ovnen, få pakket brødbilen og afsted ud på landet. En af turene gik helt til Lodbjerg Fyr. Men jeg tror, han var glad for disse ture. Han har altid været god til at snakke med folk.

Alfred havde straks, da han købte bageriet, fæstet sin yngste bror som en slags altmuligmand. Det var ham, jeg tævede, da vi gik i skole, men nu som voksne kom vi fint ud af det. Jeg husker ikke, hvor længe han var hos os, ikke i årevis, da han kunne tjene mere hos bønderne, og han var ikke vild med at komme så tidligt op, som Alfred syntes, han skulle.

Da vi var nye forretningsfolk i byen, og da der var gaver fra de andre købmænd og slagter til brylluppet, så måtte vi jo invitere dem til en kop kaffe en af de første aftener, efter vi var etablerede. Så jeg måtte jo til det. Jeg var meget nervøs. Det var alle ældre folk. Dengang hed grossererens kone ikke fru dit eller dat, nej det var madam Lauridsen, madam Nielsen, madam Oldermand osv. Jeg gruede for det. Men det gik meget godt. De var søde og flinke alle, og de roste Alfreds bagværk til skyerne, så alt i alt var det ikke så galt.

Dengang var december en lidt død tid for en bager, og det er vist sådan endnu. Det var begrænset, hvad der kom i kassen, men til gengæld kom alle byens madammer med deres brunkagedej og skulle have den bagt. Det var ikke lige let at holde de forskellige deje ude fra hinanden. Det kunne da godt ske, at de blev forbyttet, og at vedkommende ikke syntes, de smagte, som de plejede. Nå, så måtte det være, fordi de blev bagt i den store ovn. For at dejen kunne være forbyttet, det kunne ikke passe, for vi havde altid kun en dej på bordet ad gangen. Nogen forklaring skulle konen jo have.

Det var ikke slid og slæb altid. Butikken blev lukket kl. halv ti. Var der is på fjorden og måneskin, ja så kunne vi da godt tage skøjterne på og flintre derudad på fjorden. Der var tit en hel flok, og da vi altid havde brød i huset, skete det tit, at vi drak kaffe nede i bageriet bagefter. Der var det dejligt varmt. Men den slags pjat blev sjældnere, efter vi fik børn.

De første to - tre år gik fint. Der var nok at lave. Det blev for meget til, at Alfred kunne klare det alene, og han antog en udlært svend. De første to år kom der mange skibe ind til Krik bro, som det hed. Det var tit tremastere med træ til trælasten. De lå i havn i indtil flere dage og købte meget brød. Når de skulle afsted igen, skulle der provianteres. Der blev købt masser af brød, især rugbrød, og da det var kontant betaling, gav det kasse.

Der kom også mange kulskibe. Det var mest tyskere. Kornskibene var ofte russere. Alle var det store skibe med mange mand ombord. Da var der liv i Krik. Der blev arbejde til alle og god fortjeneste. Og når arbejdsfolk tjener penge, så tjener bageren også en god skilling. Jo, det var gyldne tider. Vi læste i aviser, at der ville blive krig, men det troede man da ikke på. Nej, så dumme var der da ingen, der var.

Vores tilværelse gik fredeligt og roligt. Vi fik efterhånden anskaffet møbler til den anden stue og fik linoleumstæppe i spisestuen. Tæppet var så stort, at spisebordet og de fire stole omkring det kunne stå på det. Ja, det var sørme flot. Vi fik et pænt divantæppe og et broderet vægtæppe bag divanen. Var det mærkeligt, at jeg var stolt? Jeg plejede at bringe morgenbrød ud i selve Krik by. Det kunne klares pr. cykel, inden jeg lukkede op i butikken. Men da så Jytte begyndte at røre på sig, og jeg fyldte så meget, at jeg ikke kunne være mellem styret og sadlen, måtte der andre til at bringe brød ud. Der var heldigvis god plads bag disken, så det kunne jeg klare til den dag, tøsen kom. Det var en søndag, så midt i rundstykkerne måtte Al-

fred afsted efter madammen. Det giver jo nogen uro den slags, men min mor var kommet i god tid, så det hele gik fint, men jeg indrømmer, at jeg ikke syntes, Jytte var et kønt barn, da jeg så hende. Jeg sagde: " Nej, hvor er hun lidt køn. Hun ligner Carl Christian, Alfreds bror, der bestemt aldrig har været en skønhed". Nå, Jytte blev nu en sød tøs, da først den røde farve og rynkerne, som alle spædbørn har, var forsvundet.

Ved Krik Bageri.

Der var ikke spor at bemærke ved den fødsel. Den gik, som den skulle. Nej, det mærkelige kom bagefter. Da alt var i orden, skulle vi jo have os en kop kaffe og et stykke wienerbrød til. Det havde vi fortjent. Vi sidder og nyder kaffen, og så siger min mor til jordemoderen: "Det ved jeg ikke, Karen – kan jeg regne med din hjælp om en fjorten dags tid?" "Ja", siger Karen, " Har du en datter mere, der venter sig?" "Nej", siger mor så, " Næste gang er det mig selv, der skal til det". Var det mærkeligt, at vi blev paf? Ingen af os børn anede, at vores mor var gravid. Hun var fyldt 46 år. Men hun fødte en dreng tre uger efter, jeg fik Jytte. Det var i 1938.

Da vi var nået hen i marts, kom der en dag en mand og ville tale med os. Det var murermester Larsen. Det var ham, som min far altid fulgtes på fjorden med. Han var nu kommet så godt efter det, at han var blevet selvstændig. Han havde fået et større byggeri, der skulle laves så hurtigt som muligt. Han skulle have flere mænd i arbejde og skulle skaffe dem et sted, hvor de kunne købe deres mad. Hans kone havde nok om ørerne. Faktisk syntes jeg, det var en god ide. Det var kun i sommersæsonen. Om vinteren havde han ikke så meget mandskab. Vi sagde ja, og det gik også meget godt. Vi måtte så have en ganske ung pige til at gå til hånde med at tage sig lidt af Jytte, og i det hele taget hjælpe, hvor det var nødigt. Jeg kunne jo kun være et sted af gangen.

Det var fire rigtig flinke fyre. De kom til morgenmad og fik deres madpakke med, og kom igen ved halv seks tiden og spiste middagsmad. De var altid vasket og i rent tøj, når de kom. De tre af dem havde jeg på kost ca. fire år. Det var ikke hele tiden, de var fire, men de tre var faste pensionærer. Vi mente begge to, det var om at bruge næverne, så vi kunne få betalt så meget af på gælden så hurtigt som muligt. Ingen af os havde nævneværdige penge, da Alfred købte bageriet. Han lånte mange penge. To af hans brødre, der var købmænd, gik i kaution for ham, men lånene var på ret strenge vilkår, så det var bare om at tage fat. Vi havde også set, som alle unge forældre ser det, at det er dyrt at købe barnevogn og den slags. Jeg ville gerne have en pæn barnevogn og fik det også, men den kostede 52 kr. Det var en almindelig ugeløn, og vi havde faktisk ikke mere til os selv end en almindelig ugeløn. Derfor var det helt godt med de pensionærer. Jeg tjente vel ikke meget på det, men jeg vil tro, at vi havde maden til os selv gratis. Det er også en slags fortjeneste.

Dengang som nu synes jeg, tiden løber stærkt. Inden man fik set sig om, var der gået et år, ja mere. I september 1939 meldte Ove sin ankomst. Denne gang havde jeg ikke mor til hjælp. Vi troede, at mor var i samme situation, som jeg og min ældste søster, og det var ikke forkert gættet. Ove blev født den 15. september, mor fødte en pige den 26. september, og min søster fødte en dreng i oktober. Vi kunne ikke rigtigt tage det med et smil. Vi syntes, at vores forældre gjorde sig til grin. Vi var flove over dem. Jeg tror min arrigskab var rettet mest mod vores far. Den kunne han nok have skånet mor for. 47 år og så få to børn inden for to år. Det var for galt. Man gør tit noget, som man siden bittert fortryder, som f.eks., hvis mor kom kørende med barnevognen, om I ikke ville med

ud at køre med børnene lidt. Jeg skammer mig den dag i dag, at jeg aldrig havde tid, og det samme gjaldt min søster. Hun havde heller ikke tid, og hun havde da bare sit hus at passe, mens jeg havde flere jern i ilden. Nu var mor ikke den, der viste sine følelser, men hun har nok somme tider syntes, det kunne vi ikke være bekendt.

Så er vi nået så langt, at krigen begynder at vise sit ansigt i Danmark også. Jeg husker tydeligt, at det første, vi så til den, var en dag, vi hørte en mærkelig buldren ude vestpå. Det kunne ikke være Vesterhavet, for det var stille vejr. Så så vi den ene store mørke flyver efter den anden flyve i række efter række mod nord. Det gav kuldegysninger og uhyggefølelse hos os alle. Jeg tror, vi var rædde alle som en. Senere på dagen kom så de motoriserede tropper ad landevejen. Pludselig svingede en tysk motorcykel ind lige foran butiksdøren, og der stod en tysk soldat i døren og galede op om, at der skulle sørges for mørklægning af alle vinduer. Ingen af os forstod et kvæk tysk, men han talte et gebrokkent dansk, så vi blev klar over, hvad det drejede sig om. I første omgang hængte vi tæpper for vinduerne, da tapethandleren ikke havde så megen sort papir, så der kunne blive sorte rullegardiner til alle. Jeg tror ikke, mange af beboerne i Krik og omegn sov meget den nat. I flere dage så vi, der blev ført krigsmateriel til Agger og de andre fiskeflækker mod nord.

Vi mærkede ellers ikke så meget til de fremmede i den første tid. Men vi glemte aldrig, Alfred og jeg, da vi en dag så en tysk soldat piske løs på et par stakkels heste, der var gået i stå lige på vejen ud for vores vindue. Hestene var så trætte, at de simpelthen ikke kunne mere. Han råbte og skabte sig, så det var frygteligt, sparkede og brugte pisken, så begge heste faldt om og kunne ikke rejse sig. Jeg for ud og låste dørene, og så gemte vi os inde i spisekammeret. Jeg var bange for, at han ville komme ind og have os til at rejse hestene op. Vi blev i spisekammeret et stykke tid, og vi tudede begge to. Det er noget af det værste, jeg har set. Man kan sagtens forestille sig, hvis det var sådan en karl, der havde kommandoen i en flygtningelejr, at det er gået til, som man læste efter krigen.

Der kan aldrig være noget godt at sige om en krig. Det eneste positive, jeg kan sige om den er, at den skaffede en masse arbejde til min hjemegn, der ellers var et sted, hvor der faktisk ingen muligheder var for at tjene noget om vinteren. Hvis man var heldig, at det blev en streng vinter, så kunne der tjenes et par kroner på snekastning. Nu blev der masser af arbejde med at bygge bunkers og andet forsvarsværn til tyskerne, der var overbevist om, at deres modstandere ville invadere Danmark ad vandvejen. Der skulle altså laves en masse arbejde langs kysten, og der kom især københavnere til Agger for at arbejde der. Der var nogle, der fandt ud af, at vi havde en slags pensionat, og kom og spurgte, om de kunne være med. Det var begrænset, hvor mange vi kunne have om bordet, for jeg havde stadig murerne. Men det blev da sådan, at jeg havde 10 mand på kost. Nu har jeg altid været glad for at lave mad, så det var ikke så slemt, som det kan lyde, men der var jo efterhånden rationeringsmærker på næsten alle fødevarer. Det var ikke altid lige nemt at få dem til at række. Vi "fødte" selv grise op. Der bliver altid brød tilovers i en butik, så det var ikke det værste. Det var værre med margarine, kaffe og sukker. Da det var et lille bageri, vi havde, var tildelingen der ikke så stor, at der kunne blive til køkkenet. Den slags skulle jeg selv klare. Vores pensionærer kom jævnligt og spurgte, om vi ikke kunne tage et par af deres kammerater på kost. Men mere end de 10 ville jeg ikke tage. Det blev også knap med brændsel. Vi havde som de første i Krik fået flaskegas ret efter, vi blev gift, men det kunne man ikke få under krigen. Heldigvis kunne man godt koge mad i ovnen, og selvfølgelig stegte vi altid i ovnen.

Der var ikke råd til meget hjælp i så lille et bageri, men vi havde en svend, der var mageløs, rar, solid, tjenstvillig og alt, hvad der kan siges af godt om et ungt menneske. Vi havde ham i to år. Så ville han ud og se noget andet, men så havde han en bror, der lige var udlært. Han var af samme slags, ualmindelig rar. Jytte elskede at sidde i en kurv oppe på bagerbordet og kigge på, når der var travlt. Men en nysgerrig unge var hun. En dag havde hun fået fat i dåsen med hjortetaksalt og puttede en stor klump i mun-

den. Havde Martin ikke været så hurtig, som han var, så var hun blevet kvalt. Jo, det gik godt ved hans snarrådighed.

Det var ikke nemt at være bager i disse tider, næsten ikke til at købe råstoffer. Der var nok af det, men til sortbørspriser, som vi ikke kunne betale. Vi prøvede alt muligt for at få det til at løbe rundt. Vi lejede soveværelset ud til tre arbejdere, der så også spiste hos os. Vi var faktisk ved at være hjemløse. Tiden gik, og man håbede på, at det snart blev ordentlige tider igen, men det lod vente på sig. Helle blev født i maj 1942, så der var nok at tage sig til. Helle var temmelig sygelig som lille. Det havde Jytte også været, men da var der kun hende. Nu var der tre. Jeg fik megen god hjælp af min søster, der var hos os i et par måneder, men hun tog til Struer for at tjene. Vi kunne ikke betale en voksen pige en stor løn, så vi fik en ung pige, der lige var kommet ud af skolen. Hun var meget glad for børn og havde god forstand på at tage sig af dem. Jeg var fuldtidsbeskæftiget i butikken og så pensionen. Der var også meget vask om en familie med tre børn og hvidt bagertøj. Man kedede sig aldrig.

Alfreds arbejde var også barskt. Benzinen var væk for længst. Vi måtte købe hest og brødvogn. Landturene skulle køres. Far hjalp os med at lave en vogn om til brødvogn. Det var drøje tider med de meget hårde vintre. Alfred var næsten mere død end levende, når han kom hjem om aftenen i buldermørke. Der måtte næsten ikke være lys på vognen. Det var næsten hesten, der fandt vej i stedet for kusken.

En dag i 1944 kom der en tysk officer ind i butikken og spurgte, om jeg ville lave mad til fire flyversoldater – han talte sønderjysk, så han var let at forstå. Jeg sagde, som sandt var, at jeg ikke havde brændsel til at koge mad med. Ja, men det var intet problem, for det skaffede han. "Om vi havde en primus?" "Ja, det havde vi da, men havde ikke brugt den i lange tider, da vi ikke kunne købe petroleum". Det var kun et par dage, jeg skulle koge til dem. Nå, man kunne lige så godt sige ja. Det var ham, der bestemte, når det kom til stykket. Lidt efter kom han med en dunk benzinagtig væske. Der blev sagt, at det var flyverbenzin, men det kunne bruges i primussen. Jeg kogte gule ærter. Det stod menuen på den dag. Jeg var skide ræd for, at det hele ville springe i luften, men det gik da, og maden blev færdig. Da det blev spisetid, og murerne kom samtidig med tyskerne, og der var dækket bord til dem i spisestuen, viste det sig, at murerne ikke ville sidde til bords med tyskerne. Nå, men jeg flyttede deres tallerkner ind i den anden stue, men jeg spurgte dem først, om de heller ikke ville spise samme slags mad, som tyskerne skulle have, for så blev der ikke serveret for dem. Det var ikke min mad, de havde noget imod, så det gik fredeligt af. Det var kun et par dage, jeg skulle koge mad til tyskerne. Vi havde kun de tre murersvende på kost, da vi overvejede at skille os af med bageriet. Vi var kørt træt af det hele. Tyskerne rejste dagen efter, og vi sagde til murerne, at de kunne begynde at se sig om efter et andet spisested, for vi var ved at sælge bageriet og havde en køber på hånden. Hvis alt gik i orden, var vi ude inden for de næste otte dage.

Vi fik solgt, og det var faktisk en lettelse. Det havde været strengt, de sidste par år. Vi kom derfra uden en krones gæld, men så vidt jeg husker med knap 100 kr. på lommen. Vi havde lige, så vi kunne betale lejen for tre små kamre oppe på loftet af Krik kro. Kamrene var smækket op af et lag brædder, og man kunne se lige igennem sprækkerne ud på loftet. Det, der skulle gøre det ud for stue, var ikke større end, at jeg sad oppe på bordet med mit håndarbejde, for at der kunne blive plads til børnene til at lege på gulvet. Vi havde talt meget om, hvad vi skulle slå ind på. Jeg havde luftet tanken om, at jeg gerne ville læse til jordemor. Dengang var den uddannelse ikke så langvarig som nu. Hvis Alfred kunne få noget understøttelse, så kunne han passe børnene. Det var luftkasteller. Jeg havde ønsket at komme i tømrerlære. Det kunne ikke lade sig gøre, så mit ønske derefter var at blive jordemor. Nå, men inden vi var kommet videre med drøftelserne, var jeg klar over, at jeg var gravid. Så var låget lagt på mine fantasier. Det kan godt være, at jeg havde været for dum til at læse til sådan noget, det fik jeg aldrig opklaret.

Nu da jeg har læst dette ark igennem, kan jeg

godt se, det lyder meget negativt. Det var ikke min mening. Vi havde mange muntre timer. Vi havde vores familie rundt omkring. Vi havde tit gæster. Vores søskende var flittige gæster. Flere af brødrene tjente på gårde i nærheden, og også pigerne så vi tit. En af mine brødre tjente ved en gammel gårdejer. Jeg tror nok, de var flinke nok, men maden var sparsom. Det var ikke sjældent, Anders stak hovedet ind af køkkendøren og spurgte: "Hvad har I fået til middag?" Når han fik svar på det, var hans næste spørgsmål: "Har I levnet noget?" Det var lige meget, om det var øllebrød eller stegt flæsk. Anders spiste med god appetit. Det var gerne ved den tid, jeg stod og smurte madpakker til pensionærerne. Der var ikke noget at sige til, om han blev sulten af at se 10-12 madpakker bredt ud på hele bordet. Jo, der kunne tit være livligt nede i bageriet. Der er da blevet holdt nogle baller der. Bare der var en eller anden, der kunne spille harmonika eller andet, eller havde en gammel grammofon. Der var ikke de store traktementer – vel en enkelt øl eller kaffe med blødt brød. Vi var unge og gik ikke af vejen for en god spøg. Alfred var ikke dårlig til at sætte stemningen op. Fik han en enkelt øl eller snaps, så fik han det glade glimt i øjet, og så var han med på løjerne. I hans unge dage ville han også gerne spille kort. Engang skulle de spille kort henne hos min søster Esther og Christian. De spillede ikke om de store penge. De blev ikke rige af det. Jeg tror mest det gik ud på, om de kunne snyde hinanden. Den aften havde Alfred og Carl Christian og Martin lovet hinanden, at de ville holde ud lige til morgen, så Christian ikke kunne komme i seng, inden han skulle på arbejde, for han havde slynget ud til Alfred og Martin, at det også var noget at snakke om, at bagere skulle så tidligt op, at de faktisk fik for lidt søvn. Nu skulle han selv prøve det. De spillede kort, og Esther gik i seng. Hun sagde til Christian: "Husk du skal på arbejde i morgen." " Ja, ja," han kom lige straks. Klokken blev mange, og Esther var oppe et par gange og minde Christian om, at han skulle i seng. Han sad i uheld og tabte sikkert kun en krones penge, men de skulle reddes i land. Da klokken blev fire, smed Esther fyrene ud. Det må være natten til mandag, da havde vi fridag. Butikken var lukket mandag, så de andre tre røvere kunne sove det meste af dagen, og det har de nok også gjort. Nej, det hele var skam ikke bare slid og slæb, men for en stor del var det jo. Det var det for de fleste af vores årgang.

Jeg kunne godt lide at passe bagerbutik. Man lærte folk at kende, fik en sludder om alt og ingenting. Hvis det lige var ved barnets – diebarnets – spisetid, så kunne det være svært at holde masken, og lade som om, man havde oceaner af tid. Men det var kunden, der kom i første række. Der var altid en eller anden, der havde god tid.

Som i alle småbyer var der næsten ingen, der ikke havde et øgenavn. Der var et par i Krik, der gik under navnet Bette Maren og Kloge Mikkel. Mikkel var nok den eneste i miles omkreds, der havde attest på, at han ikke var idiot. Det havde han, fordi Maren var datter fra en stor gård og helst skulle have haft en mand af passende hartkorn. Nu havde hun sit udseende imod sig. Hun var lige så tyk, som hun var høj, og hun havde nok heller ikke megen forstand, men hun ville have Mikkel, og Mikkel ville have Maren. Forældrene satte sig imod. Hun skulle ikke giftes med en, der ikke var rigtig klog. Det fik han lægeattest på, at han var ved sine fulde fem, men at de fem så var af lille format, meldte historien ikke noget om. Mikkel og Maren deltog i alle de begravelser, de kunne nå i miles omkreds. Der vankede god mad og kaffebord til alle begravelser dengang, så det var om at holde sig til. De var ikke fattige. De behøvede ikke at mangle noget. Hun havde jo fået en stor arvepart fra sit rige hjem. Men hun var som sagt enorm tyk, og det kan da have sine ulemper i visse situationer, og kort sagt, skulle Maren tisse, så lettede hun bare lidt op i skørterne og spredte fødderne ekstra vidt, og så lod hun det gå, hun ikke kunne holde på. Hun duftede ikke ligefrem af 4711 – men det tog hun let. Man skiftede ikke de tre, fire skørter, man brugte dengang, ud hver eller hver anden dag. Mikkel gik rundt og huggede brænde eller lugede haver og den slags. Som regel ville han ikke have penge for det, men kosten skulle han have. Han kunne nemt spise tre stænger wie-

nerbrød til sin formiddagskaffe, men han var ligeglad, om det var fra dagen før.

Der var også den gamle maler, der, da hans kone var død, gik fra dør til dør og ville sælge hendes klæder. Nu havde hun jo ikke brug for dem, og han havde klippet hendes hår af. Det skulle da nok kunne indbringe en skilling. Men det var nu i min barndom, det skete. Han var da i butikken flere gange, mens jeg stod bag disken. Han kom på alderdomshjem, da han var over 90 år.

Vi var klar over, at de tre kamre på loftet kun var en midlertidig løsning, og at vi snarest skulle finde noget andet. Vi kunne ikke holde til at skulle hente al det vand, vi skulle bruge, nede i gården- og skulle ned med det snavsede vand, og affald skulle samme vej. Vi havde hørt, at ejeren af Agger Badehotel ville leje eller forpagte hotellet ud. Alfred mente, at det var noget for os, og vi lejede det for sommeren. Der var stadig en del udenbys arbejdere, der var beskæftiget ved forsvaret af kysten, og en del af dem spiste på hotellet, men tyskerne var i overtal, så det var mest dem, vi skulle regne med at tjene på. Så vidt jeg husker, begyndte vi den 1. april 1944. Det var ingen god forretning. Det fandt vi hurtigt ud af. Køkkenet var i en sølle forfatning. Der var heller ingen mulighed for at få noget ordentligt brændsel til det store komfur, der skulle være i brug hele dagen. Det var vanskeligt at få kød nok hos slagteren. Nej, sjovt var det ikke. Men man gik på med krum hals. Havde man sagt ja, så måtte man se at få det bedste ud af det.

Heldigvis var der nogle baller og nogle familiefester, det gik helt godt. Tyskerne, der kom der, ville bestemme en hel del, bl.a. skulle vi passe på ikke at lukke op for radioen og høre på meddelelserne fra England. Det tåltes ikke. Vi holdt vores radio nede i privaten, for der kom tyskerne ikke. Det var for øvrigt en god lejlighed, vi havde derude på hotellet. Det var det bedste af det hele.

Når der var bal, serverede Alfred øl, vand og kaffe for dem, der bestilte det. Det kunne han godt lide. Han bagte også en del af det brød, vi skulle bruge, men det faldt ikke i god jord hos ham, der ejede hotellet. Der var bageri i den samme bygning. Ejeren boede på 1. sal. Det var ikke så rart. Vi sagde lejen af hotellet op, så snart vi kunne. Vi var der et halvt år. Jeg havde en god hjælp i køkkenet af en dame, der boede få skridt fra os. Jeg blev jo lidt tung til bens efterhånden, som tiden nærmede sig, da jeg igen skulle i barselseng. En dag, som vi regnede med, at middagstravlheden var ved at være ovre, kom der otte tyskere og ville spise. Menuen stod på suppe og kød i pebersovs. Der var ikke meget tilbage, men vi talte om, at når vi skar kødet i så tynde skiver, som det kunne gå an, så gik det nok. Fru Riis, som damen hed, udbrød: " Ja, vil Vorherre velsigne kødet, så skal jeg sku nok velsigne suppen", og så hev hun et ekstra skvat vand i gryden. Vi hørte ingen, der klagede over maden. Soldaterne havde nok ikke været forvænt hjemmefra.

Jeg syntes næsten, det værste ved at bo i Agger var, at der var bom for vejen ud af byen. Der stod altid 2 soldater vagt der. De var bevæbnet, hvad der vel var en selvfølge, ellers var de ikke meget værd som vagt. Alle mennesker, altså voksne, havde et pas eller en passerseddel, hed det vel. Det skulle vises, når man skulle ud eller ind i byen. Der kunne være nogle gange, der slet ikke var passage. Det var vel, hvis de – tyskerne – havde opfanget noget, de troede, der ville gøre dem fortræd. De var ikke så modige, som de gerne ville give det udseende af. Det var der mange, der mente.

Da vi nu nærmede os september, og jeg regnede med at føde ca. den 12. september, blev jeg nervøs for, at der skulle være lukket for adgang, når jeg skulle have jordemoren fat. Man tror altid det værste. Nå, det gik nok. Vi var nået den 15. september. Det var en lørdag, og der skulle være bal i idrætsforeningen. Det plejede at være godt besøgt, så vi ville få en travl aften. Der var nogle, der havde bestilt stegt ål, og vi havde fået ålene, og nu skulle jeg så have dem flået, så de var klar til panden. De var bestilt til kl. syv, tror jeg. Heldigvis havde fru Riis lovet at komme og ordne maden. Det kneb faktisk at ordne de sidste ål. Jeg var klar over, at jeg snart måtte ringe efter madammen, som hun blev kaldt. Heldigvis var der ikke spærret den aften, så var ballet også gået i vasken. Jeg husker, at

Ove stod i vejen for mig i køkkenet og fik en om ørerne. Jeg skulle nå de ål. De skulle være klar til panden. Jeg nåede det og forsvandt ud af køkkenet og ned i privaten, samtidig med, at jordemoren kom.

Preben blev født ved midnat, 5 minutter over 12. Ubegribeligt, at han ikke er mere musikalsk, end han er. Der stod nemlig to tyske marinesoldater og spillede uden for mit vindue, mens Preben kom anstigende. Hvem ved, måske er Preben musikalsk. Han fortæller ikke alt det, han ved. Det har han aldrig gjort. Synge kan han, det ved jeg, men det er ikke noget, han skilter med. Ballet holdt op ved 12 tiden, og der var et par koner, der lige stak hovedet inden for i privaten og spurgte: "Nå, må man ønske tillykke?" Der var nogle, der havde opdaget, hvad der foregik nede i privaten. For øvrigt er det nok rigtigt, at jeg var en ravnemor. Det var synd at stikke Ove en lussing. Det var oven i købet hans fødselsdag. Ak ja, men han fik lov til at sidde oppe hos musikkerne, der spillede til ballet. Han elskede at sidde deroppe og kigge på dansen - gik også som voksen på danseskole og har altid gerne villet danse. I hvert fald som yngre. Nu er de alle i den satte alder, hvor de igen hellere vil være tilskuer end deltager.

Som sagt var det ingen fed forretning at have lejet hotellet. Det gav ingen fortjeneste til os. Det var Olav, der fik fornøjelsen, og os, der gjorde arbejdet. Han ville gerne ud og slå til Søren – som man siger – hans kone havde det ikke altid lige sjovt. Jeg husker en morgen ved 6 tiden. Jeg så Anna – sådan hed hans kone – hun gik frem og tilbage uden for vinduerne og rodede i gruset og kiggede så interesseret ned i jorden. Jeg spurgte hende, hvad hun ledte efter. "Åh, sagde hun," Olav var i byen i aftes og var selvfølgelig fuld. Han tabte sine tænder. Han mener, det skulle være her udenfor, men jeg kan ikke finde dem". Jeg sagde: "Lad du ham selv lede efter dem". "Jamen han er ikke stået op endnu. Så det er hans far, der passer bageriet i dag". Nå, hun fandt ingen tænder. Hun havde det ikke let med den mand. De havde tre børn på det tidspunkt. Deraf var en døvstum. Det må være svært. Anna og jeg var lige gamle – havde gået i skole sammen.

Nå, men vi ville ikke tage et halvt år mere på hotellet. Det var så om at finde noget andet at bo i. Alfred fik at vide, der var et lille hus til salg. Det lå lige over for kirken. Det var lille og ikke så praktisk indrettet, men det passede til den sum, vi kunne låne i sparekassen, når vi havde et par kautionister i ryggen. Min far og en af Alfreds brødre ville skrive under. Vi flyttede i huset den 1. november 1944. Der var komfur i køkkenet, ingen vask. Der var pumpe i bryggerset. Det var godt, man ikke skulle ud og hejse vand op af brønden. Der var en lille forgang ud til vejen, to små, meget små stuer og et lille soveværelse. Der var et lille udhus, hvor der var et rum med wc. Der var en gruekedel i udhuset, så der foregik al tøjvask. Der var også et adskilt rum til brændsel. Alle rum var små, men det var almindeligt. Der blev ikke ruttet med pladsen dengang. Vi fik senere lavet grisesti der, hvor brændslet skulle være. Det kom så op på loftet, hvortil der var en hønsestige. Lidt besværligt, men ikke anderledes, end de fleste havde det.

Nu var det så bare, om Alfred kunne få noget arbejde. Det hang ikke på træerne dengang. Han arbejdede en tid for tyskerne, hvad der var mange, der gjorde. Det var det eneste, der var at få, men efterhånden som vi nærmede os året 1945, blev der ikke meget at gøre der. Der kom store flokke af flygtninge til Agger og Tåbel. De blev indkvarteret i skoler og andre steder, indtil der blev barakker slået op til dem. Det var et ynkeligt syn at se disse flygtninge. Man kunne kun have ondt af dem. Det var mest børn og meget gamle mennesker. Det eneste gode, der var ved det, var, at de jo skulle have mad. Og bageren, vi havde solgt bageriet til, fik en lys ide. Han spurgte, om vi kunne tænke os at have et brødudsalg, som han leverede brød til. Det kunne jeg passe, og vi sagde ja til det. Alfred fik arbejde i brunkullene, nede på Brandeegnen. Han og Esthers mand Christian rejste sammen derned og sled som små djævle. De tjente også helt godt, men de skulle jo også betale for kost og logi, inden der kunne blive penge at sende hjem til familien, så der var ikke noget at råbe hurra for. Alfred var meget ked af at være der. Han var heller ikke vant til den tone, der var

mellem den slags børster. Det var Christian mere, for han var vant til at arbejde ved VBV. Der var de ikke så sarte. Men de var der da et stykke tid. Det skulle jo gå. Brødudsalget gik helt godt. Min fortjeneste hjalp godt til. Alfred holdt ud til sidst på sommeren, så fik han en smule arbejde ved oprydning for kommunen. Der var et stykke tid med vejarbejde. Om vinteren var der kun understøttelse. Det var der ikke noget at gøre ved.

Det var meget godt, at Alfred var arbejdsløs i den tid. Min mor var meget syg dengang. Det begyndte i efteråret 1945. Det blev konstateret, at hun havde kræft i blæren, en sygdom, der ikke var noget at gøre ved. Det blev hurtigt meget slemt. Hun lå i sengen det meste af tiden. Min ældste søster og jeg var der på skift så tit, vi kunne. Jeg havde en søster, der blev gift i november. Mor var meget syg, men ville med til bryllup. Det er let at forstå, men det var også sidste gang, hun var oven senge, som man siger. Mor døde en af de sidste dage i januar 1946. Det var meget slemt at sidde og våge over så sygt et menneske og intet kunne gøre for at hjælpe hende. Slemt for far, der stod tilbage med to små børn. Villy var begyndt at gå i skole samtidig med Jytte. Min søster, der lige var blevet gift, og hendes mand spurgte, om de skulle tage sig af Agnes. Så ville de behandle hende, som var det deres egen. Det har de gjort, hvad jeg stadig synes, var meget flot af et par unge mennesker. Hun kunne ikke have haft det bedre hos sin far og mor.

Men livet gik jo videre. Alfred havde lige efter nytår 1946 søgt og fået arbejde i Harboøre. Han skulle begynde den 1. februar. Det var langt at rejse for at få arbejde, men det var nødvendigt. Han var lovet, at der skulle blive en lejlighed til os inden for den nærmeste fremtid. Han var hjemme hver fjortende dag. Men det var besværligt. Somme tider var han med tog, somme tider med en kutter, der satte ham af i Thyborøn eller ude ved kanalen, så måtte han gå derfra og til Agger. Det var drøjt for ham. Han havde ikke holdt det ud, hvis han ikke havde været så glad for jobbet. Det var en fisker, der ejede bageriet. Han havde ikke meget begreb om bagning, så Alfred stod selv for det hele. Det var ikke et job, man sådan lige smed fra sig.

Men det var heller ikke sjovt at være alene med fire børn. Der skete mange uhyggelige ting det forår og hele sommeren, nu da tyskerne var væk. Der blev nogle tilbage, der skulle fjerne alle de miner, der var anbragt mellem Tåbel og Agger. Det gav det ene store brag efter det andet. Især var det hårdt ved Preben. Han var meget bange, når han så glimtet, der altid kom før braget. Ja, han skreg og for hen til den, der var nærmest, og borede ansigtet ind mod os. Han rystede af skræk. En dag var et brag så stort, at det øverste af vores skorsten faldt ned i gården, hvor børnene legede, og jeg stod og hængte tøj op. Ingen blev ramt, men min far kom om aftenen og pillede resten af skorstenen ned. Det skete mange gange, at ambulancen kom. Så vidste vi, at endnu en eller måske flere af soldaterne var ramt. Det varede også længe, inden de sidste tyskere var taget afsted. Dem var vi også lidt bange for. De ville købe brød og smør og have med hjem, men havde ingen rationeringsmærker og kunne ikke få noget. Jeg blev ikke forulempet, men var ikke glad for dem. Jeg var spændt på, hver gang Alfred kom hjem, om der var noget nyt om en lejlighed. Det var der ikke. Det blev ikke bedre med min utålmodighed, da jeg var klar over, at jeg igen var gravid. Jeg håbede, vi kunne flytte inden, jeg skulle føde. Men det nærmeste, vi kom den lejlighed var, at nu havde Alfreds chef bestemt sig for, at han ville bygge et hus, som vi så kunne leje. Det lød næsten for godt til at være sandt, og vi var også klar over, at det ville vare længe. Men man måtte se at få det bedste ud af det, så Alfred fortsatte med at bage brød i Harboøre – og jeg med at sælge brød i Agger. Men det var en drøj sommer i 1946. Jeg kan ikke mindes en sommer, hvor vi har haft så megen torden. Vi havde et værelse på loftet. Der havde vi indrettet værelse til de tre største af børnene. Jeg havde så Preben i soveværelset. Men når det tordnede, hentede jeg børnene ned, for jeg turde ikke have dem oppe på værelset. Der var måleren til el. Så jeg bar dem ned. Jeg skulle have dem op over skulderen, da det som sagt var en hønsestige, vi skulle færdes på. Jytte kunne jeg få så

vågen, at hun selv kunne gå ned. Efterhånden som jeg tog til i omfang, var det besværligt, men det gik. Fars seng stod jo ledig, så de blev stoppet to i den og en på divanen.

Der var ikke langt fra Agger til Tåbel, hvor Alfreds forældre boede, så da der blev fri adgang alle steder, løb Jytte og Ove tit ned til bedstefar og bedstemor. Svigerfar sad nu hjemme og syede. Han havde været uheldig og falde og brække et ben. Det kneb derefter for ham at cykle på arbejde, og så fik han arbejdet sendt fra sin mester, der var skræddermester i Krik, og for øvrigt gift med en søster til svigerfar. Børnene ville gerne være dernede. Især syntes Ove, det var sjovt at sidde i skrædderstilling ligesom bedstefar. Bedstemor lærte Ove bogstaverne, så dem havde han nemt ved at komme om ved, da han begyndte i skolen. Svigerfar blev syg i januar 1947. Det var vist lungebetændelse. Han var ikke syg længe og døde i januar 1947. Det var et hårdt slag for alle i familien. Svigermor var ikke rigtig rask efter det. Hun nåede lige at være med til Palles dåb. Jeg tror ikke, hun var uden for en dør siden, og hun døde i april samme år.

En af de sidste dage, svigerfar levede, var Alfred og jeg nede at se til ham, og da kom Ove løbende i korte bukser og bare knæ, vi skulle skynde os at komme hjem, Helle havde fået en finger klippet over i en dør. Alfred ilede hjem. Jeg kunne ikke løbe, for jeg gik på faldende fode med Palle. Jytte var ulykkelig – hun skulle passe dem, mens vi var væk.

Nå, men sommeren var ved at være gået, og vi blev klar over, at det blev ikke inden næste år, der blev noget af det flytteri, så jeg måtte slå mig til tåls. Nu skulle jeg så være forberedt på, at det der med barsel, det måtte jeg så klare, så godt jeg kunne. Heldigvis havde vi flinke naboer. Det var guld værd, især i sådanne tider. Mit største problem var, at det var umuligt at købe stof til bleer og den slags. Mit børnetøj var ved at være slidt op, og det var vel ikke sært. Det havde været brugt til fire, så det havde været i vask mange gange. Vi kunne få et kort til kommunekontoret til at købe lidt udstyr til barnet, vel at bemærke, når der var bevis på, at der var et barn i vente. Med andre ord, man skulle personligt møde op på kontoret og vise sit omfang, så de kunne se, at der ville blive brug for de ting, der var tilladt på sedlen. Det var et stykke gråt flonel, ca. en meter i firkant, et svøb i hvidt flonel. Så måtte man klare sig med det. Jeg var i besiddelse af en stor damaskdug, som vi fik til vort bryllup, og var meget stolt af, men nu blev den brugt til et dynebetræk. Et hvidt sengetæppe blev der trøje og hue af til den lille ny, og så kunne der blive til to lækre håndklæder. Jo, jeg blev hel velbeslået. Man kunne ikke købe garn af nogen slags, så der blev ikke strikket noget i den omgang.

Som omtalt havde vi en meget varm sommer, derfor den megen torden, men jeg skal love for, vi blev afkølet, da vinteren satte ind. Den begyndte tidligt og blev ved længe. Jeg skulle føde i februar, ca. den 10. regnede jeg med, og jeg var nervøs for, at vejene ikke var farbare. Der var langt til Ydby eller Hurup, når man skulle have hjælp, det være sig læge eller jordemor. Der var en kone i nabolaget, der var i samme situation, som jeg. Det var første gang, hun skulle have barn, så der var nerver på. Det frøs 23 grader det meste af tiden i de første to måneder af 1947. Pumpen i bryggerset frøs, kunne ikke tøs op ved at hælde kogende vand i, så måtte der findes andre udveje. Far kom ud og tog dækslet af brønden og riggede til med spand og tov til at trække spanden op med. Det fungerede fint nogle dage, men så blev der så tykt islag på vandet, at det var umuligt at slå det i stykker, så måtte jeg hente vand et godt stykke væk fra, hvor vi boede. Det var så et par spande på kælken og afsted. Børnene kunne ikke klare det. Nå, Palle meldte sin ankomst den 13. februar 1947. Heldigvis kunne jordemoren komme frem, skiftevis med kane og bil. Det er næsten altid ved nattetide, den slags sker. Det gik godt. Jeg havde som sagt flinke naboer. Manden kom og hentede børnene ind til dem. De var nødt til at skulle ud af huset. Det var for koldt at have dem på loftet i sådan en vinter, så de sov i sovekammeret.

Dagen efter stod himmel og jord i et i en snestorm, der næsten ingen kunne huskes magen til. Den føromtalte unge kone fik brug for jordemoren, lige da hun var færdig til at tage hjem fra mig, så det kunne ikke være mere hel-

digt. Alfred nåede hjem at se til os dagen efter ved midnatstid. Kunne ikke komme afsted før på grund af vejret. Vi har altid holdt på, at vores børn skulle døbes så tidligt efter fødslen som muligt, og sådan også denne gang. Knap 3 uger efter skulle vi så have barnedåb, og der blev bestilt dåb hos præsten og gæster indbudt, men det hele blev aflyst, da det var umuligt for præsten at komme igennem for sne. Nå, skidt med det. Madvarerne kunne holde sig. Det frøs simpelthen ude i spisekammeret. Barnedåben blev næste søndag.

Brændsel var umuligt at skaffe, så kirken var ikke opvarmet. Barnet blev trillet ind i et tykt tæppe. Han tog ingen skade. Forstå det, hvem der kan. Det med brændsel var det værste den tid. Man kunne købe brunkul. Det så fint ud, når man fik det ind i bryggerset, men når det havde stået der lidt, så smeltede det. I hvert fald, når man fik det ind til komfuret, var der vand over det meste. Vi kunne købe petroleum, hvis vi havde mærker til det. Ja, det var nok en slags råolie. I hvert fald noget tykt stads. Vi hældte olien i en spand, lagde et par mursten i og lod dem trække det olie, de kunne, og så i kakkelovnen med dem, en tændstik til, og det buldrede og larmede, men varmede godt. Der var en ulempe ved det. Flammen skulle være helt væk, inden man gentog metoden, ellers slog ilden ud af døren og kunne futte hytten af, men det lærte vi. Olien gav en modbydelig lugt. Det kan ikke have været særlig sundt for nogen af os, men varme skulle vi jo have. Ja, jeg var træt af at være alenemor for fem størrelser og ventede stærkt på, at det hus skulle blive færdigt. Der gik lang tid. Palle var nået at blive mellem 8 og 9 måneder, inden vi kunne flytte.

Da der endelig blev bestemt en dato, hvor huset var færdigt, hjalp det på det hele. Vi solgte huset til Alfreds bror. De ville gerne have brødudsalget også, så det passede helt fint. Jeg var ikke ked af at flytte fra Thy. Det værste var, at Ove og Jytte skulle skifte skole. Det gik nu meget godt. Det var som sagt et helt nyt hus, vi flyttede i og havde regnet med, at der ville blive et værelse til børnene, men vi blev klogere. Ejeren havde fundet ud af, at der skulle laves en lille lejlighed i øverste etage. Det var ellers meningen, at der skulle være værelser og måske et toilet. Nu måtte vi nøjes med det nederste af huset. Det vil sige en lille entre, stue, sovekammer, køkken, et lille bryggers, samt et brændselsrum. I bryggerset var gruekedlen. Der skulle det par, der boede ovenpå, også vaske deres vask. Ved siden af bryggerset var der et lille rum med gammeldags wc.

Vi var nødt til at indrette børneværelse i det, der var beregnet til brændselsrum. Der var ikke andre muligheder. Det var et koldt og fugtigt rum. Det var næsten uhyggeligt koldt om vinteren. Der var komfur i køkkenet og kamin i stuen. Det lyder fint, men den duede ikke til at varme. Der skulle en rædsom masse brændsel til.

Det var et par søde unge mennesker, der boede ovenpå. De var nygifte, var glade for børn og i det hele taget flinke. Vi havde nogle gode år der. Jeg tjente en del ved at sy for naboer og bekendte. Harboøre er vel et af de steder ved Vestkysten, der er mest præget af Indre Mission, men jeg mener ikke, de er bedre end andre mennesker. Vi mærkede ikke meget til det. De få familier, vi kom sammen med, var af samme slags, som vi, og i det hele taget trivedes vi helt fint i Harboøre. Børnene havde flinke kammerater, klarede sig pænt i skolen, og inden man fik set sig om, var der konfirmation. Jytte stod jo først på listen. Hun havde været ude at tjene en sommer ved en familie med børn. Jeg husker ikke, hvad hun fik i løn. Det har vel ikke været meget, men altid en hjælp. Jytte ville gerne i bagerlære, men det blev der ikke noget af. Det var for ualmindeligt, at en pige skulle i bagerlære. Hun kom i huset hos et ældre ægtepar, der havde slagterforretning. Manden gik under navnet Per Knark. Hvorfor ved jeg ikke, men det er almindeligt, at folk får et eller andet øgenavn – eller skal man kalde det kælenavn. Det er især ude ved vestkysten, det bliver brugt. Det var et par rare folk. Jytte stod højt hos dem, det ved jeg.

Som det vil ses af det, jeg har griflet ned her, var vi heldige med, at der ikke var megen sygdom i vores efterhånden halvstore børneflok. Pigerne var sarte de første år med næsten alle børnesygdomme, men i det store og hele tror

jeg, det var i mild grad, vi var plaget af sygdom. Børnene blev ikke vaccineret som i dag. Der var kun koppevaccination. Det var nok derfor, at bl.a. kighoste står for mig, som noget af det værste, de var udsat for. Jeg husker, at Preben og Palle fik kighoste lige i de dage, som vi forberedte Jyttes konfirmation. Preben klarede sig helt godt med det, men Palle fik dobbeltsidig lungebetændelse samtidigt. Det var slemt. Han kom på sygehus i Lemvig, og dengang var der ikke noget med, at forældrene måtte blive ved deres barn, til krisen var ovre. Nej, vi fik at vide, at det var klogest, at vi holdt os fra at besøge patienten, da der så lettere faldt ro over ham. Han klarede det i fin stil. Der var en mandlig patient, der tog sig meget af ham. Da vi hentede Palle hjem, var han ude i haven sammen med omtalte patient. Det hastede slet ikke med at komme med os hjem. Han havde det rart med manden.

Det var også, mens vi boede i Harboøre, at Alfred fik fåresyge. Han var da ca. 40 år. Det var slemt. Der var tre døgn, hvor han ikke kendte nogen af os. Jeg skulle holde øje med hans temperatur. Da den var et par streger over 40, turde jeg ikke se efter den mere. Han kom sig heldigvis, men det var nogle drøje døgn. Men som sagt har vi været så lykkelige, at vi ikke har mistet nogen af børnene. Det var ikke så sjældent dengang, at et barn døde. Det var en meget farlig ting, at et barn fik lungebetændelse. Det var, inden penicillin blev opfundet. Nej, vore børn var kvikke og raske, somme tider rigelig kvikke. Preben var en ren ørn til at skyde med gummibøsse. Vi havde et lille hold høns. Der var god plads til dem. De kunne gå frit og samle en del af føden, men selvfølgelig skulle de da fodres med korn også. Vores nabo havde også høns. Han havde nu den ide, at de ikke skulle fodres, før vores høns havde fået serveret. Der var en del for ham at spare ved det. De fik nemlig stillet den værste sult ved vores fodertrug. Det var vi lidt ærgerlige over. Men man prøver at beholde et godt naboskab, selv om det koster et par korn i ny og næ. Preben må have haft en anden mening. En dag kom han stolt ind med en kylling: "Så, mor, nu skal den ikke have mere af vores korn!" Da den var stendød, havde han ret i det. Ja, hvad gør man. Jeg gik ind og sagde, at Preben havde skudt den, men han mente, det var en af vores egne, da den jo stod og åd af vores korn. Vi blev da næsten fri for at fodre naboens høns ved samme lejlighed.

Der var også den sag med Palle. Han ville gerne cykle. Han havde med møje og besvær lært at cykle på Alfreds cykel, ved den gamle metode, hvor man næsten slår en krølle på sig selv, når man skal nå pedalerne ved at stikke det meste af kroppen ind under stangen. Og da han nu kunne cykle, kunne han ikke få ind i sit hoved, at han ikke måtte få en cykel. Men naboens piger havde en cykel. Den fristede Palle slemt. Han nuppede den så tit, han kunne komme af sted med det, og så kørte han så langt hjemmefra, at han ikke var nem at få fat på. Når en af pigerne kom og spurgte, om Palle var hjemme, og jeg fandt ud af, at det var han ikke, sagde pigen som regel:" Nej, det tænkte vi nok, for vores cykel er også væk". Han fik ikke så få lussinger for det, men det var som at slå vand på en gås. En lussing bed ikke på den fyr. Heller ikke på Preben for den sags skyld. Havde han fået en lussing, kunne man tit høre, når han var sluppet ud i et andet rum: "Jeg ved da godt, at jeg skal have mange tæsk, inden jeg bliver stor, men så kan hun også bare vente sig". Jo, de var et par værre bisser, eller også var det mig, der var barsk, ak ja.

Jytte blev som skrevet konfirmeret i Harboøre, men hun kom ud af skolen knap et år før konfirmationen. Det var nok mest min skyld. Alfred har jo altid været mildere end jeg. Det ved alle. Nå, men årsagen til det var – selv om det var ude på landet, så var der alligevel skolelæge. Der var undersøgelse af børnene en gang årligt, og det var da i orden. Men da jeg fik at vide, at læreren var til stede ved disse undersøgelser, også når det gjaldt de store piger i alderen 12-13 år, ja, så blev jeg tosset. Det kunne da lige passe, at han skulle sidde og stirre lystent på min pige. Jytte var tidlig udviklet og kunne lige så godt have haft sin menstruation sådan en dag, som en anden dag. Jytte havde en skoleveninde i samme alder. Hendes forældre syntes også, det var forkert, men de var ikke meget for at protestere over læreren. Det måtte de selv

om, men jeg ville ikke finde mig i det, og når jeg ville klage, ville de også være med. Der blev en værre opstandelse. Det gik til skolekommissionen osv. Præsten blev indblandet, og de troppede op hos os en aften efter aftale. Vi vidste alle, at læreren var glad for at se piger i så lidt som muligt. Når skolepigerne var ved stranden sammen med deres sylærerinde, så havde alle set, at læreren spurtede på cykel til stranden. Det skulle hedde sig, at det var for at hjælpe, hvis der var nogen, der kom for langt ud i vandet. Nå, men enden blev, at vi ikke ville have vores piger til at gå i skole ved den lærer. Han ville bede om en undskyldning og alt muligt, hvis vi ville give efter. Det ville Marthas mor og jeg ikke, og vores mænd heller ikke. Pigerne blev taget ud af skolen, skulle så læse hjemme, og de skulle til eksamen, når det blev den tid. Vi fik skriftlig besked om dato for eksamen, og de fik begge to pæne karakterer i alle fag på nær religion. Det tog vi som den hævn, som det nok var fra kommissionens side.

Vi kom godt over Jyttes konfirmation, og hun fik som sagt en god plads. Men der begyndte igen at trække mørke skyer op. Alfred havde ikke rigtig fast arbejde. Der var noget om, at fiskeren, der ejede bageriet, selv ville til at arbejde med i bageriet. Det ville han, fordi han ikke var så rask. Han ville ikke på havet mere, så når han selv tog en tørn i bageriet, kunne han nøjes med en yngre svend, som han kunne have billigere end en mestersvend, og så blev Alfred sagt op. Selv om jeg syede for folk, hjalp det ikke meget. Jeg sad somme tider hele natten for at nå så meget som muligt. Det var ikke særligt godt betalt, og tit skulle man have pengene til gode i ugevis, og jeg havde brug for pengene her og nu. Understøttelsen var lille, og vi var jo en stor familie. Der skulle mad på bordet hver dag, og selv om jeg syede og strikkede, hvad børnene skulle have af tøj, så var det ikke helt gratis. Jeg havde fået en elektrisk maskine. Det var en stor hjælp. Det første, jeg syede, var Jyttes konfirmationskjole. Jeg har den samme maskine endnu. Den har virkelig tjent sig selv ind mange gange.

Da det blev ved den tid, hvor fiskerne begyndte at bruge kroge til torskefiskeri, kom vi til at sætte agn på kroge. Da vi boede i Agger, havde jeg så ondt af vores nabokone. Hun havde også kroge at gøre i stand. Jeg havde ikke troet, at det kunne overgå mig, men man skal aldrig føle sig sikker. Det var et job, hvor vi alle måtte give en hånd med. Alfred åbnede muslingerne, Preben redte krogene op, et slet arbejde. Palle sorterede muslingerne. Det var han heller ikke glad for. De var heller ikke store at sætte til at arbejde med den slags. Palle kunne ikke tale rent dengang. Han sagde altid: "Jeg kan ikke lide at "fotere" de dumme muslinger". Det var sløje tider. Mange gange købte vi pålægsrester til middagsmad. Det er ikke det værste at få, snittet i små stykker og ristet i panden sammen med løg. Når det er gennemristet, hælder man mælk på, lader det koge og jævner det. Vi kaldte det skræddersovs. Det ville egentlig være bedre at kalde det fattigmandssovs. Det værste var nok for børnene at hente det hos slagteren, men vi var ikke de eneste, der måtte dette.

Jeg ved ikke, hvorfor det blev vores lod, at når vi lige var faldet til et sted, så måtte vi rykke teltpælene op igen. Det var i hvert fald ikke, fordi Alfred eller jeg var dovne. Vi ville gerne begge to, at vore børn skulle have chance for at lære mere, end vi havde haft lejlighed til. Ove var begyndt på realskolen i Lemvig. Det troede vi, at vi kunne orke, nu da Alfred havde fået så god en plads. Dengang var det ikke gratis at gå på realen, og der var også langt til Lemvig, men om sommeren kunne han cykle. Han og en kammerat fulgtes ad. Vi måtte så se at få råd til et togkort om vinteren, men nu var det så slået i stykker. Vi hængte i med krogene det bedste, vi havde lært. Jeg husker, at der skulle være fastelavnsfest i bagernes fagforening, og hvis vi nu hængte i med de dumme kroge og nåede at blive færdige med dem tidligt, så skulle vi alle til fest. Jeg havde tøjet parat, og vi nåede det sent om aftenen. Så havde vi så udsigt til alle tiders tur til Lemvig næste dag. Jeg mærkede nok, at jeg var lidt sløj om aftenen, men det gik da nok over. Jeg måtte have læge tidligt næste morgen. Det viste sig, at jeg havde raget mig en dobbeltsidig lungebetændelse til. Jeg fortalte lægen, at vi skulle til fest, men så måtte min mand tage afsted med dem. Men nej, jeg måtte

ikke være alene, og lægen kom to gange den dag og så til os. Sidste gang sent om aftenen. Det var jeg knap selv vidende om, men jeg må jo have været meget syg. Heldigvis var jeg snart på højkant igen. Men det var nu synd for børnene. De tog det nu pænt. De mente ikke, at de ville til fest, når ikke både far og mor kom med.

Alfred havde lidt arbejde hos en landmand ind i mellem, men det var ikke en stor dagløn, der blev ud af det. Det hjalp, at han kunne hæve sin understøttelse samtidigt. Jeg tror, den sidste jul, vi holdt i Harboøre, var den fattigste jul, vi har haft. Vi havde en del kroge at ordne og skulle få en pæn skilling ind for dem, men det var sædvane, at vi fik pengene for dem, når de var brugt - handlet som man kaldte det. Lige op til jul kom der et meget stormfuldt vejr, så fiskerne kunne ikke komme på havet før efter nytår, så pengene sad på krogene. Vi så dem ikke før et godt stykke tid efter nytår. Vi havde opfodret en flok ænder om sommeren med det formål at sælge dem ved juletid. De blev solgt på nær en, den største og fedeste i flokken. Den ville vi selv have til juleaften. Men en and var jo kun lige til juleaften. Hvis vi solgte den til slagteren, kunne vi få en steg og lidt pålæg for den, og det var der mere forslag i – så det gjorde vi så.

Jeg syede om natten, når der var ro i huset, og så vaskede, strøg og bagte jeg om dagen. Der skulle jo laves til jul, så godt som muligt. Det var meget vigtigt for os begge, at børnene ikke skulle blive klar over, hvor fattige vi egentlig var. Jeg er ikke klar over det, men de to store havde nok en anelse om det. Der var heldigvis noget, der hed, at man kunne få købmandsvarer på kredit hos købmanden. Vi havde kontrabog, som det hed, men børnenes julegaver var hjemmelavede den jul.

Alfred søgte i øst og vest efter arbejde, og endelig var han heldig at få arbejde i Oksbøl ved Varde.

Det var så om at få en lejlighed. Det varede ikke så længe, før han kunne skrive, at han nu havde fundet noget, vi kunne bo i. Så måtte jeg igen til at pakke og gøre klar til flytning. Det var jeg efterhånden ekspert i. Det er rimeligt, at det hørte til mit gebet. Alfred rejste jo altid i forvejen, og kan man vel sige, banede vejen for os andre.

Det er svært for mig at huske de forskellige årstal for vores flytninger, men jeg vil tro, det var i 1952, vi flyttede til Oksbøl. En ting er sikkert – jeg glemmer aldrig den lejlighed, vi skulle flytte i. Tapetet hang i laser. Man kunne ikke se, om loftet skulle have været hvidt. Så var det i hvert fald mange år siden, det havde været det. Alt var i en sørgelig forfatning. Det var i en lang bygning, som havde været stuehus til en ejendom. Værten boede i den anden ende af huset. Der var tre drenge i deres hjem. Folkene var såmænd flinke nok, men utrolig grisede. Det mindste af børnene var på alder med Preben, dybt åndsvag. Det var et uhyggeligt syn. Han sad ude i en kravlegård, kunne ikke tale, men udstødte lyde, som et dyr af en slags.

Jeg måtte så i gang med at få det til at se nogenlunde ud i huset. Der skulle både maling og tapet til. Skønt jeg gjorde mit bedste, var det en kummerlig lejlighed. Det skulle gå til, at vi kunne finde noget andet. Alfred var glad for sin nye arbejdsplads. Jeg mener, der var fire svende i alt. Alfred skulle stå for rugbrødet, der var hans speciale. Han var ikke konditor, men det der blev kaldt grovbrødsbager. Derunder hører rugbrød, sigtebrød og franskbrød. Selvfølgelig kunne han også bage kager og alt andet i et bageri, men han har altid helst villet have med de grove ting at gøre. Jeg tror ikke, der var mange, der kunne slå ham i at slå brød op, det være sig sigte-, fransk-, og rugbrød. Der var fart over feltet, når han var der.

Jeg fik arbejde på vaskeriet. Det var ikke langt fra, hvor vi boede. Det var første gang, mens vi havde været gift, at jeg havde udearbejde. Det havde der ikke været chancer for de andre steder. Jeg kunne heller ikke før, da der var mindre børn. Men nu var vi nået så langt, at Palle også skulle i skole, og da Alfred begyndte tidligt i bageriet, kom han også rimeligt tidligt hjem, så selv om han skulle sove til middag, var han i huset, når børnene kom fra skole. Det kørte i det hele taget helt godt for os. Vi havde begge to arbejde og var begge glade for vort arbejde. Det passede mig fint at tjene en fast ugeløn. Ugelønnen var ikke stor nok. Det blev vi enige

om på vaskeriet. Vi var seks, syv piger der, ja, det var nu mest koner, men ok. Vi talte om, at vi ville meldes i fagforening. Det var nok mig, der kom med ideen. I førstningen var de bange for at blive fyret, men at melde sig i fagforening er ikke en gyldig grund til at blive fyret, så meget vidste jeg. Enden på snakken blev, at vi tog til Esbjerg og talte med fagforeningen, og sagen blev ordnet. Vaskeriejeren tog det meget roligt. Det var værre med fruen. Det hele gik glat, og nu kunne vi så også få understøttelse de dage, hvor der ikke var arbejde til os alle. Det havde ellers ofte været årsag til sure miner hos dem, der fik besked på, at der ikke var arbejde til dem i morgen, eller hvordan det nu blev formuleret. De fleste havde ikke noget imod at have en fridag, når de fik lidt penge alligevel.

Når vi skulle til Esbjerg for at hæve understøttelse eller betale kontingent, kørte vi tre nærmest boende med en af pigerne, fru Buchholdt. Hun var en festlig dame, tilmed rar og hjælpsom. Vi nød den bytur. Buchholdt sagde altid: "Så nu kører vi ud og leger, at vi er jordens rigeste børn". Vores udskejelser bestod i, at vi gik på konditori og fik kaffe med varme boller til. Det kunne ikke slå nogen af pinden, men vi nød det med næsten barnlig glæde. Vi var ikke forvænte, ingen af os. Tiden gik, og både Ove og Helle blev konfirmeret, mens vi boede i den elendige lejlighed. Der var ikke andet at få. Vi havde talt frem og tilbage, om vi turde binde an med at bygge hus, og vi syntes, at det var på tide, hvis vi skulle tage springet. Vi startede småt med at købe en grund. Det var en stor have. I hvert fald syntes jeg, den var stor. Vi bestemte os for at bygge, og vi var selv med til at ridse tegningen op. Tænk bare, at få badeværelse med varmt og koldt vand. Man svævede næsten frit i luften bare ved tanken. Det blev alle tiders hus i mine øjne da. Faktisk troede vi, vi skulle tilbringe vores alderdom der. Det gik fint på min arbejdsplads. Jeg var blevet såkaldt førstedame, stod for indskrivning, udlevering og skrev regninger ud.

Da vi flyttede til Oksbøl, var jeg bange for, at børnene ville lide en del under at skifte skole. Det gik bare fint. I hvert fald for drengene. Helle mente, hun blev placeret forkert, men det ved jeg ikke rigtigt. Hun fik hurtigt veninder, og det gik godt. Jeg tror, at Palle var vanskelig at styre. I hvert fald sad han meget af tiden ude på gangen, når der var time, og inde i skolestuen, når de andre legede. Han og Preben vidste i hvert fald alt det om at sidde efter. De var ikke blege for at smutte ud af vinduet, når de syntes, de havde siddet længe nok – de var nogle bavianer. Preben havde en kammerat, der hed Egon. Det var ikke så få streger, de kunne lave sammen. Ove og Preben var spejdere en tid. Det tror jeg, drenge har godt af. I skolen ved jeg ikke, om nogle af dem var bedre til lektier end gennemsnittet, sikkert ikke, men de var vel af gennemsnittet. Der har heller ikke været de store kontroverser. Dog var der engang, vi ikke kunne forstå, at Palle ikke kom hjem fra skole. Vi måtte ud at lede efter ham. Han var aldrig god til at passe tiden, tog somme tider med en kammerat hjem, skønt han havde ordre på at komme lige hjem fra skole. Det blæste han ofte på. Den omtalte dag fandt de ham ude i skoven. Han var meget forgrædt. Han var løbet fra skoleinspektøren, der havde tævet ham, fordi han ikke ville samle noget papir op, som en anden havde smidt på gulvet. Jeg fik fat i Palle og skulle se, hvor galt det var. Det kunne ses, at der ikke havde været lagt fingre imellem. Jeg blev rasende og stæsede på cyklen om til inspektøren og skældte ud. Jeg sagde, han kunne være glad for, at det var uden for lægens konsultationstid, ellers var der kommet noget ud af den sag. Jeg lod ham vide, at min dreng var vant til at få klø, men jeg havde aldrig slået, så der blev sådanne mærker, som han var kommet hjem med i dag, og så skulle jeg nok selv give Palle de klø, han skulle have. "Hvis De rører ham en gang til, så går det ikke stille af, det kan jeg love Dem!" Han rørte ikke Palle siden, men talte heller ikke til ham, lod som drengen var luft. Han plejede altid at hilse høfligt, når man mødte ham. Det gjorde han ikke mere. Ærligt talt, jeg var da lige glad.

Det begyndte at tynde ud i vores flok efterhånden. Jytte havde fundet sig en kæreste i nabolaget. Han var mekaniker og arbejdede på Skrydstrup Flyveplads. Men de fandt ud af, at de ville til Canada. Willy rejste først for at få

lidt fodfæste der. Så skulle Jytte komme, når hun fik tjent til billetten. Hun rejste i april. De blev gift straks efter, hun var kommet derover. Vi var ikke glade for, at de rejste, men man får ikke fem børn og så kan regne med at have dem omkring sig resten af livet.

Jo, vi følte os temmelig sikre på, at nu havde vi fået et blivende sted, men det fik som sædvanlig en brat ende. Alfred fik at vide, at bagermesteren havde indgået en kontrakt med en rugbrødsfabrik om levering af rugbrød, så nu skulle der ikke bages rugbrød mere, og som sådan kunne Alfred undværes. Det kom som et chok. Vi sad dyrt i det nye hus. Der skulle to ugelønne til for at klare det sammen med, hvad der ellers er at holde hus. Ove var vist ved at være udlært. Preben var i lære og som sagt, vi havde lagt til på, at vi var færdige med at flytte rundt. Alfred fik lidt arbejde ved Brugsen med kørsel med varer, oprydning og den slags. Det gav ikke meget, men i sådan en tid er lidt bedre end ingenting. Vinteren gik da med det, men vi kom bagud med terminen, og det var i det hele taget en uholdbar situation. Så fik Alfred gennem fagforeningen arbejde i Århus. Det var langt væk, men det var der ikke noget at gøre ved. Vi håbede at klare det, men vi blev da klar over, at det ikke gik. Så om foråret kom det frem, at Helle skulle giftes. Det var en overraskelse for os. Vi vidste da godt, hun havde en ven. Det hed det dengang, men han havde da aldrig været i vort hjem. I hvert fald havde det da været ved nattetide. Nå, men nu måtte hun så se at få ham samlet med hjem, så vi da i det mindste kunne hilse på ham, og vi kunne få at vide, om de ville giftes, eller hvad de havde tænkt sig. Det var mig, der gav hende den besked. Alfred var i Århus. Det blev bestemt, at de ville giftes så hurtigt, det kunne lade sig gøre. Det kunne ikke blive før i maj, når Helle var fyldt 18. Men vi måtte få det bedste ud af det. Penge havde de ingen af. Jeg tror da nok, Ejvind tjente helt godt, men de blev vel så brugt til noget andet. Nok om det. Der skulle skaffes brudekjole. I hvert fald stof til den, så syede jeg den. Vi fik indrettet en smule lejlighed i vores kælder. Det var spartansk, men kunne bruges. Jeg husker ikke, hvor længe Ejvind blev ved at være soldat. Det står tåget for mig. Sidst på sommeren blev vi klar over, at vi blev nødt til at sælge vort hus. Vort første barnebarn blev født sidst i oktober. En dejlig dreng var det, og det er Per stadig.

Alfred holdt op med arbejdet i Århus sidst på året 1960, gik ledig et stykke tid og kom så til Fyn til et sted, der hed Ebberup. Vi solgte huset, og den nye ejer skulle overtage det den 1. januar 1961. Vi holdt altså jul i vort hus og også nytårsaften. Da vi havde spist nytårsaften, og de unge mennesker var forsvundet ud til deres nytårshalløj, begyndte jeg at pakke alt ned. Min bror skulle komme og hente vort kram, og så gled vi til Fyn. Alfred havde boet hos mester den tid, inden jeg kom med vores bohave. Det var i et hus, der tilhørte mester, vi skulle bo. Det var nogenlunde. Det, vi var mest led ved, var, at der var fælles toilet. Vi var tre familier, men det var da med rindende vand. Jo, det var fint, at Alfred havde fået arbejde, men det var en meget ubehagelig mester, han havde fået. Han var den flinkeste mand, der kunne tænkes uden for bageriet, men mens der blev arbejdet, var han tosset. Intet kunne gøres, så det var godt nok. Han rasede og skældte, så ruderne klirrede. Alfred var næsten bange for ham.

Mens vi boede i Ebberup, holdt vi sølvbryllup i november 1961. Jeg havde fået arbejde på en fabrik. Det var et hårdt arbejde, men rimelig godt betalt. Den første dag, jeg var der, skulle jeg have været kørt i sænk, som man siger. Jeg kunne godt se, at hende, jeg skulle være makker med, havde bestemt, at mig skulle hun snart køre bet. Vi skulle folde og lime kartoner, et beskidt og strengt job. Lilly hed hun. Hun havde været ved dette arbejde i 10 år, så hun havde taget på det. Hun sagde ikke et ord til mig hele dagen før lige inden fyraften. Hun stoppede arbejdet og sagde: "Nu kan vi godt tage den med ro, det lader til, at du kan bestille noget. Du er den første, der har kunnet lave flere kartoner end mig på en dag. Jeg har talt dem. Du har 24 mere end mig". "Ja, det ved jeg da godt", sagde jeg, "så herefter behøver du ikke anstrenge dig, jeg skal til hver en tid følge dig". Vi var efter den dag fine venner.

Men jeg kunne næsten ikke kravle hjem den

dag. Jeg havde godt set, at de andre piger havde grinet lidt smørret. Tillidskvinden sagde til Lilly: "Nå, der fandt du din overmand. Hvordan vil du klare dig, når Hedvig får lidt mere øvelse?" "Jeg sagde bare, at vi var blevet enige om, at det ikke kunne betale sig at ødelægge hinanden, det kunne gå alligevel".

Vi havde talt om at slå en streg over sølvbryllluppet, men syntes alligevel, at vi ville have familien samlet. Vi havde en fin fest sammen med vores voksne børn, og vi havde også børnebørn. Jo, det var værd at feste for.

At vi skulle rejse fra vort hus var slemt, men det værste var, at Preben var i lære i Henne, en lille by temmelig langt fra Oksbøl. Vi syntes, det var forkert, at han skulle afbryde midt i læretiden. Men det var nok forkert. Den første mester, som der blev skrevet kontrakt med, mener jeg, Preben kom fint ud af det med. Men han solgte bageriet til en anden mester, der var et helt modstykke til den første. Preben var ked af at være der, og jeg tror heller ikke, han havde det godt der. Men hvad skulle jeg gøre? Det var blevet så slemt for Alfred at være hos bageren, at han fik et regulært nervesammenbrud. Vores læge sagde, han skulle holde op med sit arbejde, ellers ville han havne på Middelfart, og det var han bange for, at vi ville begge to, hvis vi ikke fik andre forhold. Alfred var helt apatisk, ville ligge i sengen hele dagen. Jeg var bange for at lade ham være alene, men skulle på arbejde. En af os var nødt til at skaffe penge til huse. Jeg kørte hjem i min frokostpause for at se til ham, var bange for, at han havde gjort en ulykke på sig selv. Det truede han med mange gange. Når jeg kom hjem, måtte jeg hamre på døren eller vinduet og råbe til ham om at lukke op. Naboerne gloede ud af vinduet. Det var virkeligt slemt.

En dag kom Preben på besøg. Han var kørende på knallert, en slem tur. Det var vinter og glat. Han var væltet, havde slået hul på sine bukser og havde tabt sin pung. Det var ikke det værste, men drengen var ulykkelig. Han ville ikke være hos den bager. Han ville ikke tilbage. Hvad gør man? Det er en af de få gange, jeg syntes, at nu kunne jeg ikke klare mere. Penge havde jeg ikke – der var kun min løn. Den blev brugt til husleje. Alfred var syg, kunne slet ikke tage stilling til denne sag. Jeg måtte sige til Preben, at han var nødt til at blive læretiden ud. Jeg gik ned på centralen og ringede til mester og sagde, at Preben kom i morgen og skulle blive læretiden ud, og at mester havde sagt, at Preben ikke skulle komme igen. Det ville blive dyrt for mester. Det var kontraktbrud, og så sagde jeg også til ham, at Preben var fæstet på den måde, at han skulle have kost og logi, så de skulle ikke tage i byen uden at sørge for, at der var mad til drengen, ellers klagede jeg på rette sted. Efter samtalen med ham gik jeg ind i forretningen, der solgte herretøj og måtte prøve at købe et par bukser til Preben. Jeg måtte bede om kredit til fredag. Det var ikke morsomt. Jeg tror kun, jeg havde været i den forretning en enkelt gang før. Jeg fik bukserne på mit glatte ansigt – nå da var jeg også mere glat i ansigtet end i dag. Morsomt var det som sagt ikke. Preben måtte afsted og stod læretiden ud. Han fik sin svendeprøve overstået og flyttede derfra samme dag. Det, jeg er mest ked af, er, at jeg - vi - ikke kunne hjælpe ham bedre. Jeg ved, at det sidder i ham endnu, så længe efter. Vi svigtede ham dengang, men han blev en meget selvsikker fyr efter det. Lader til at være mere selvsikker, end han egentlig er.

Jeg ved også, at Helle synes, vi gjorde for lidt til, at hun kunne have fået en bedre start på sit voksne liv, men dengang magtede vi det ikke. Der var da heller ingen, der sagde, at hun ikke kunne finde en læreplads, når hun blev lidt mere voksen. At hun kom i huset et stykke tid først, kunne ikke skade. Der kunne så senere vise sig en chance for at komme i lære. Den chance forpassede hun selv, eller det er vel mere rigtigt at sige, den forpassede hun og Ejvind. Der er en hel del i mit lange liv, som nok skulle være ordnet bedre, men jeg evnede det ikke bedre. Vi gjorde vort bedste, for at de alle fem skulle have det bedre, end vi havde haft det. Vi nåede ikke det mål, vi stilede efter, men ingen skal tvivle på, at vi gjorde, hvad vi kunne.

Jeg undgår med vilje at skrive årstal på de forskellige begivenheder, da det er vanskeligt at skille de forskellige ting. Men Palle er blevet konfirmeret og ville gerne i tømrerlære. Det kunne ikke lade sig gøre lige på det tidspunkt.

Men vi fik lovning på, at om et halvt år eller måske et års tid kunne han komme i lære hos en tømrer i Sønderby. Palle kom så på efterskole i Drigstrup – temmelig langt fra Ebberup, men det tror jeg ikke gjorde noget. Så vidt vi forstod, var han glad for skolen. Og han kom så i lære som tømrer – sært at man fik to sønner, der blev tømrer, som jeg gerne ville have været. Men vi skulle se at komme ud af lejligheden. Der skulle en anden bagersvend ind hurtigst muligt. Vi misundte ikke den stakkels mand. At bagermesteren nok var syg allerede på det tidspunkt, er der ingen tvivl om, i hvert fald har han i mange år efter dette skete været invalid på grund af dårlige nerver, har været på Middelfart i flere år. Men det er en hel anden sag.

Vi ledte med lys og lygte efter noget at bo i, og vi fik omsider en loftslejlighed i Gammel Ebberup.

Lejligheden var upraktisk og næsten umulig at varme op, men alt var bedre end at blive i nærheden af bager Vrå, og vi flyttede så endnu engang. Det var en købmand, vi lejede os ind ved. Han kunne bruge Alfreds hjælp til at køre landtur engang imellem. Det gav lidt beskæftigelse til Alfred, og han kom ud mellem folk. Han var god til at snakke med folk. Det har han altid været, så det hjalp også til, at han snart var sit gamle jeg, og så forsvandt den nedtur helt, som han fik af at arbejde hos bageren i Ebberup.

Der gik ikke lang tid, inden han tog til Odense og søgte arbejde hos Mette Munk. Han fik arbejde med det samme, men det var svært at komme derud. Der skulle begyndes tidligt, og det var, før der var nogen rutebil på det klokkeslæt. I begyndelsen kørte han med forskellige kollegaer. Der var en fra Assens, der også arbejdede der, men til tider skulle de på forskellige skift. Det kunne ikke gå i det lange løb. Vi blev nødt til at anskaffe en bil, så var han mere sin egen herre, som man siger. Endelig lod det til, at vi havde held med os. Alfred faldt godt til på Mette Munk. Han var der i 13 – 14 år. Det var vel nok til tider et trivielt arbejde, og det skulle til tider gå meget stærkt, men det har aldrig generet Alfred. Han kunne godt lide, der var fart over feltet, når bare han kunne få lov at arbejde uden at blive skældt ud, og det blev man ikke der.

En dag kom en dame og ville spørge, om jeg kunne tænke mig at arbejde hos hende. Hun havde et mindre vaskeri. Det var der, hvor vi havde fået vasket nogle gange, da der ikke var muligheder for at vaske, der hvor vi boede. Jeg havde talt med hende nogle gange og havde fortalt, at jeg havde været på et vaskeri i flere år. Hun ville give en ret god løn, og jeg skulle begynde snarest, så jeg kunne komme godt ind i det, da hun regnede med at ville til Australien og besøge en søn, der boede der. Men da hun selv kørte ud og samlede vasketøj og igen leverede det, ja så var det nødvendigt, at jeg kunne køre bil. Det kunne jeg ikke, men jeg ville da regne med, at jeg kunne lære det. Jeg sagde op på min arbejdsplads – Sønderbys fabrik og startede på vaskeriet. Det var ikke et stort foretagende. Det skulle jeg nok klare. Jeg lærte at køre bil. Jeg havde ikke flere timer end normalt. Det var en gemytlig fyr, jeg lærte hos. En dag, jeg havde kørt en af de første timer og stod ud af kareten, sagde han – farvel fru Neess, og tak for, at vi lever. Jeg tog det for det gas, det var ment som, men lovede mig selv, at han ikke skulle få lov at grine af mig. Som sagt lærte jeg det rimeligt hurtigt – klarede teoriprøven første gang, men dumpede ved køreprøven. Jeg blev temmelig flad. Jeg mente, det gik fint, men fik at vide, jeg skulle prøve igen om 14 dage. Jeg havde kørt for hurtigt ned gennem Assens, den lille strækning. Nå, skidt det gik fint anden gang. Jeg var 52 år, da jeg fik mit første kørekort.

Men tilbage til vaskeriet. Det gik fint i den første tid. Det var som sagt lille, men maskinerne var ret gode, og der var centrifuge og tørretromle, og det fungerede det hele. Men så en dag sagde damen, at når det var fint vejr som i dag, så skulle tøjet hænges op ude, så sparede man strøm, og der skulle ikke ruttes med noget her. Jeg sagde, at ville hun have tøjet hængt op, så måtte hun selv gøre det. Jeg regnede med, det var et vaskeri og ikke en almindelig lørdagsvask. Et par dage efter så jeg, der kom en mand med et par tønder olie. Det fandt jeg mystisk, hvad skulle det bruges til. Det viste sig, at hun købte

såkaldt spildolie til at fyre under kedlerne med. Det var billigt. Ja, det var det, for det var noget hendes søn stjal på sin arbejdsplads. Så var det ikke så mærkeligt, at fyret gik ud jævnligt. Så sagde jeg op på stående fod. Sådan et oliefyr agtede jeg ikke at stå alene med, når hun var rejst på ferie. Det var bare det. Jeg søgte dagen efter arbejde på et stort vaskeri i Odense og kunne begynde dagen efter. Jeg skulle presse kitler, et varmt job, men det havde jeg prøvet før. Vi var to om dette arbejde. Det gik fint, men jeg havde ikke været der længe, før jeg syntes, det gav for lidt, og gik til chefen og ville have lønforhøjelse. Jeg pressede flere kitler end min makker. Som sådan tjente jeg mere til ham.

Jeg kunne ikke få mere i løn, men jeg kunne holde kl. 12 om fredagen og alligevel få fuld ugeløn. Det gik jeg ind på, men det gik ikke i ret lang tid, så lugtede de andre lunten. Vi skrev vores timeseddel, når vi gik og lagde den inde på kontoret. Der må så en af dem have været inde og se min timeseddel efter. I hvert fald sagde chefen, at den ikke gik med den ordning. Jeg måtte godt gå fredag middag, men fik ikke for hele ugen. Det er da i orden, sagde jeg, tog min taske og gik. Jeg sagde, at han ikke skulle tro, jeg ville slæbe for den anden kitteldame uden at få penge for det. Jeg kørte direkte hen til Mette Munk og søgte arbejde. Så kunne vi følges ad på arbejde.

Et lille indskud:

Inden jeg arbejdede på dette vaskeri, var jeg et stykke tid på Fyns Sækkekompagni, en stor arbejdsplads. Et hårdt arbejde og næsten altid akkordarbejde. Det var et beskidt arbejde. Det støvede meget, og der var en barsk tone. Det var, som man siger, høg over høg. Akkorden blev jævnligt sagt op. Flere bundter til samme tarif. Jeg var der i 1 til 2 år, så søgte jeg til vaskeriet, som jeg lige har skrevet om, og derfra til Mette Munk.

Vi kunne som sagt følges ad hen og hjem. Alfred kørte ud, og jeg hjem. For det meste kunne jeg begynde samtidigt med Alfred, men det hændte da, at jeg ikke skulle begynde før en eller to timer senere. Det blev på den måde lange dage for os begge, men det stod ikke så tit på. Jeg var også godt tilfreds med at være der. Jeg husker ikke hvor længe, jeg var der. Men i den tid flyttede vi to gange, først til et hus lige uden for Assens. Det var et nyt hus, men dårligt indrettet. Det var der, vi boede, da Palle var inde som soldat. Han og Birthe blev gift i huj og hast, ligesom Helle og Ejvind. Jo, der skete skam noget i de år. Næste gang vi flyttede, nåede vi til Odense. Min bror Willy skaffede os et hus på Bøgedals Allé. Den mand, der ejede det, var sømand og var lige blevet skilt, så huset stod tomt, og vi kunne regne med at leje det for en længere periode. Altså, hvor dum kan man være. Det der med en længere periode havde vi kun mundtligt. Nå, det lød da lovende. Det var forfaldent, så det batter. Loftbeklædningen hang ned om ørerne på os, tapetet var laset, og vinduerne næsten uden maling, og for at sætte prikken over iet, var loftet i stuen malet lyseblåt med store stjerner på. Det var lige til at få onde drømme af.

En ting er helt sikkert – havde jeg i dag haft alle de penge, som der blev brugt på at gøre gamle forfaldne lejligheder i stand for, ja, så havde jeg været en rig pensionist. Men det skulle jo gøres beboeligt. Da vi nu var flyttet til Odense, ville jeg godt have noget arbejde, hvor jeg kunne arbejde på halv tid. Det syntes Alfred også. Jeg kunne så være hjemme det meste af eftermiddagen og, hvad han satte stor pris på, være hjemme, når han kom fra arbejde, ligesom i gamle dage, som han sagde. Det var mange år siden, det var sådan – der var sket en del siden, men han må jo kunne huske det som noget, han satte pris på. Jeg sagde op hos Mette Munk. Jeg havde forhørt mig, om der var mulighed for at komme ind ved hjemmehjælpen, og det var der. Jeg kunne begynde, så snart jeg var ledig. Det var den dag, vi skulle stoppe ved Mette Munk. Vi gik og gjorde rent til sommerferie. Da vi holdt fyraften, sagde jeg til formanden, at jeg ikke kom efter ferien. Jeg ville ned på halv tid, og det kunne jeg ikke hos ham. Det kunne jeg godt, men kunne jo ikke komme hjem før Alfred holdt fyraften.

Jeg startede ved hjemmehjælpen et par dage efter. Det første sted jeg var, skulle jeg være hele dagen. Det var en patient, der skulle være vagt ved hele tiden, men ellers fik jeg deltidsjob. Jeg

var glad for arbejdet som hjælp for hovedsageligt gamle mennesker. De fleste var rare og hyggelige mennesker. Det kunne være strengt arbejde, men slet ikke som i dag, i hvert fald som det siges, det er.

Jeg var 58 år, da jeg måtte holde op på grund af sygdom - gik på sygeløn et år, og blev sat på førtidspension. Mens jeg var hjemmehjælper, flyttede vi endnu en gang. Det viste sig, at sømanden, der ejede huset havde fundet sig en dame, som han ville bo sammen med og gå i land for stedse. Det var der ikke noget at sige til. Vi flyttede om på Ellekærsvej. Der boede vi nogle år, indtil ejeren døde, og huset skulle sælges. Vi havde for nogle år siden meldt os ind i en boligforening, men var aldrig heldige at få lejlighed, når vi havde brug for det. Denne gang tog jeg ind til boligforeningen og sagde, som det var, at vi skulle ud af huset, da det skulle sælges, så nu blev de nødt til at finde en lejlighed til os. Der gik ikke mange dage, før vi fik den lejlighed, hvor jeg sidder og grifler dette ned.

Denne gang hjalp Jane og Preben os med at flytte. Det var skønt for første gang i et langt liv at kunne flytte ind et sted, hvor alt var nymalet og i orden. Måske syntes nogen, det var sært, at vi ville flytte ind i sådan en cementblok, men for det første er det gode lejligheder, og for det andet er der grønt område. Der er ikke langt til forretninger. Det var nær ved vores kolonihave, som børnene gav til Alfreds 70 årsdag, og som vi har været glade for, så lang tid Alfred kunne passe den. Jeg håber, at det er sidste gang, jeg skal pakke ned til flytning, selv om jeg har en vis øvelse deri.

I det åremål jeg her har skrevet om, er der selvfølgelig sket en masse, som jeg ikke har fået med. Vi fik børnebørn, som vi er meget glade for. Vi har haft børnebørnene med på feriecamping. Vi har været i Canada indtil flere gange. Vi har haft besøg af alle vore børn, sjældent dem alle på en gang. Vi har holdt festlige fødselsdage, hvor børn, svigerbørn og børnebørn har stået på hovedet for at gøre det så fint og godt som muligt. Vi har også dejlige oldebørn, som står meget højt hos os. Man kunne næsten ønske sig en anden ungdom for at nyde dem og glæde sig over dem, i det hele taget over hele flokken. Jeg glæder mig i hvert fald over, at børn ikke skal have det, som de havde det i min barndom.

Guldbryllup 1986.

Tro ikke, at jeg har glemt guldbrylluppet, men det har I heller ikke, vel?

Årup Mølle - Ørum Sø
Uddybning af å-forløb

Meningerne om projektet er meget delte - sagernes videre behandling gøres afhængig af, at rekvirenterne fremskaffer en partsfordeling

Avisartikel, Thisted Amtsavis, 2. december 1930

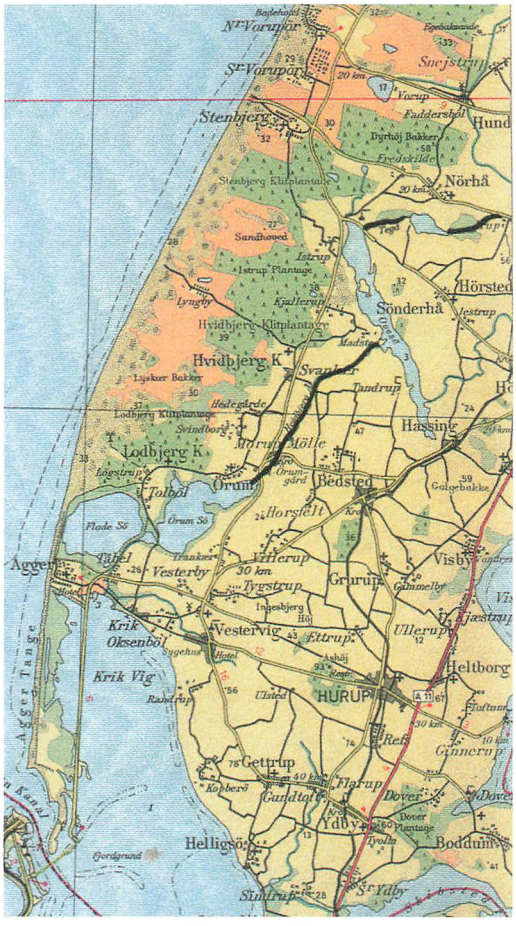

Kort over åen.

Efter begæring af lodsejere nord for Ove Sø blev der for godt et par år siden nedsat en landvæsenskommission, bestående af dommer Fugl, Vestervig, gårdejer And. Thøgersen, Kløv, og gårdejer Jacob Overgaard, Hvidbjerg, angående en uddybning af vandløbet fra Årup Mølle gennem Gyrup Sø til Ørum Sø. Det viste sig i 1928, at sagen ikke kunne fremmes, idet Gyrup Sø og Ove Sø ikke var under offentligt tilsyn, og der var i øvrigt, blandt lodsejerne ved den sydlige del af vandløbet, stærk modstand mod uddybningen.

Nu er de to søer blevet sat under offentligt tilsyn, og efter at landvæsenskommissionen forrige mandag havde besigtiget vandløbet, holdtes der i går på Morup Mølle Kro møde med de interesserede lodsejere. Der er omkring et par hundrede sådanne, deraf var omkring 150 mødt.

Formanden, dommer Fugl, åbnede mødet og udtalte, at projektet var det samme som for to

Herredsfoged Anton Sørensen Fugl.

år siden, og efter at de to søer nu var sat under offentligt tilsyn, skulle det nu forsøges, om der kunne blive enighed – hvad der vel ikke var megen udsigt til – eller om der var overvejende stemning for at foretage noget.

En udførlig redegørelse fra ingeniør Parbo om projektet

Ingeniør, Parbo, Hedeselskabet, udtalte derefter:

Som formanden nævnede, er det det samme forslag, som var til behandling i 1928; der foreligger også et alternativt forslag om et mindre projekt.

Projekterne er udarbejdet af Hedeselskabet, fordi nogle lodsejere har udtrykt ønske om en forbedret afvanding, idet vandstanden var utilfredsstillende.

For høj vandstand kan enten skyldes mangelfuld oprensning - i hvilket tilfælde der må klages til tilsynet, som må sørge for oprensning - eller at vandløbet er for lille, har for små dimensioner til at aftage de vandmængder, som strømmer til. I det sidste tilfælde må der tilvejebringes et nyt regulativ med større dimensioner for vandløbet. Dette kan kun ske gennem en landvæsenskommission, som afgør, hvorvidt der skal foretages noget og hvad.

Efter det nugældende regulativ er bundbredden: Fra Årup Mølle til Gyrup Sø, 14-16 fod (4,4-5,0 meter), Gyrup Sø til Ove Sø, 20 fod (6,3 meter), Ove Sø til Lyngholm Bro, 28 fod (8,8 meter), Lyngholm Bro til Morup Mølle, 26 fod (8,2 meter). Det kan se mærkeligt ud, at bredden er større fra Ove Sø til Lyngholm Bro end derfra til Morup Mølle. Det skyldes, at der på den sidste strækning er større fald. Der findes på strækningen tre broer: Legind Bro med 20 fods vandslug[1], Lyngholm Bro med 24 fod og Morup Mølle Bro ligeledes med 24 fod.

Om vandets dybde står, at der skal oprenses til bundpælene, men der står intet om, hvor disse bundpæle findes, så tilsynet har ingen mulighed for at kontrollere, om de bliver stående i den dybde, de skal. Hvis forslaget om uddybning gennemføres, bør der i det nye regulativ indføres bestemmelse om, i hvilken kote bunden skal ligge, og der bør indføres et passende antal fikspunkter i nærheden af vandløbet, så tilsynet altid kan kontrollere, om bundpælene fremdeles står i den rigtige dybde.

Hedeselskabet har siden 1918 foretaget af-

Morup Mølle Å set mod nord.

strømningsmålinger i vandløbet, så det har ret meget materiale til at danne sig et skøn over, hvorvidt vandløbet har en passende størrelse eller ikke. Der er flere gange om året udført direkte målinger, og der er anbragt et vandstandsbræt, som dagligt er aflæst, så man ved, hvordan afstrømningen er, fordelt på årstiderne. Med grundlag i disse målinger og undersøgelser foretaget i marken i 1927, kan vi se, at vandspejlet under de nuværende forhold, altid vil stå for højt i vandløbet. Man kan sige, at arealet taget under et, har i normal forårsafstrømning en afvandingsdybde på ca. ½ meter. Når der opstår maksimale afstrømninger, så kan vandløbet ikke føre vandmængden, som derved fører til oversvømmelser. Dette vil sige, at disse arealer ikke er tilstrækkeligt afvandede og, at de er vandlidende. Under den videre diskussion kan lodsejerne sige, at de ikke ønsker det anderledes, eller at forslaget er dyrt, men de kan ikke påstå, at der ikke trænges til forbedret afvanding.

Efter det projekt, Hedeselskabet har udarbejdet, finder en uddybning sted, som på strækningen er noget varierende. Ved Årup Mølle er den ½ meter, ved Lyngholm Bro og et par hundrede meter nedenfor ca. 1 meter, ved Legind Bro ca. 70 cm. Nogle steder sænkes bunden ikke væsentligt, f. eks. ovenfor Legind Bro, idet vandløbet der ligger tilstrækkeligt dybt, men denne dybde kan nu ikke udnyttes, fordi der ved Legind Bro er en barre på 70 cm højde, og at man nedenfor Ove Sø, således i nærheden af Lyngholm Bro, må ned til omkring en meter under den nuværende bund, for at dybden kan udnyttes.

Efter projektet skal den fremtidige bundbredde mellem Årup Mølle og Gyrup så være 4½ stigende til 5, 6 og 7 meter, mellem Gyrup Sø og Ove Sø, 7 meter, mellem Ove Sø og Ørum Sø 8 meter, stigende til 8½ meter og til sidst 8,7 meter.

Der foreslås nogle gennemskæringer på steder, hvor vandløbet har stærke krumninger.

Vandløbets skråninger projekteres med anlæg 1:1.

Disse dimensioner på vandløbet er beregnet på grundlag af de afstrømningsmålinger, som er foretaget, og de er beregnet efter en forårsafstrømning på 10 liter pr. sekund pr. m^3. En sådan afstrømning mener vi er rigtig.

Når vandløbet fremstilles som her projekteret, så skulle man få et vandspejl, som ligger betydeligt lavere end nu, i Ove Sø ca. 70 cm lavere i Gyrup Sø godt 50 cm. lavere.

Hvilke arealer er interesserede i en sådan sænkning? Vi er gået frem på denne måde, at vi har sagt: De arealer, som under de nuværende vandstandsforhold ikke kan få en afvanding på 1,2 meter, er ikke fuldt tilfredsstillende afvandet, og derfor er de mere eller mindre interesserede i en vandstandssænkning. Vi regner med 1,2 meter til fuldstændig afvanding, og hvis arealerne ligger et stykke fra vandløbet, f. eks. i Åkær Enge, så må der regnes med et passende grøftefald, så jo længere man kommer væk fra vandløbet, jo længere kommer man op med grænsen.

Efter den foretagne beregning er det interesserede areal ved Årup Å, langs Gyrup Sø til Ove Sø, 182 ha., omkring Ove Sø 122 ha. og langs Hvidbjerg Å oven for Morup Mølle 163 ha. og neden for Morup Mølle 18 ha. I alt 485 ha.

Udgifterne ved projektet er anslået til 98.000 kr., der fordeler sig således:

Jordarbejdet i Årup Å, 12.238 m3 a' 1 kr. = 12.250 kr. Gyrup Sø – Ove Sø, 5433 m3 a` 1,20 kr. = 6500 kr. Hvidbjerg Å til Lyngholm Bro 11.669 m3 a` 1,20 kr. = 14.000 kr. Resten af Hvidbjerg Å til Morup Mølle 27.162 m3 a` 1,20 kr. = 32.600 kr., nedenfor Morup Mølle 2879 m3 a` 1,20 kr. = 3450 kr. Modtagelse af fyld ovenfor Lyngholm Bro, 27.300 m3 a` 15 øre = 4180 kr. og nedenfor Lyng-holm Bro, 30.000 m3 a` 20 øre = 6000 kr. Erstatning for arealer medgået til gennemskæringer 1834 m3 a` 15 øre = 300 kr. Tilskud til ombygning af Legind, Lyngholm og Morup Mølle broer, hver 2500 kr. = 7500 kr. Forstærkning af gangbro oven for Morup Mølle 100 kr. Ombygning af stemme-værk ved Morup Mølle 1500 kr. Forundersøgelser, kommissionen, tilsyn med arbejdet m. m. 9700 kr.

Det interesserede areal er som sagt 485 ha. men deraf er ca. 60 ha. ved Ove Sø af så ringe beskaffenhed, at det skønnes, at der er meget

lidt interesse eller ingen for vandstandssænkningen, så der bliver tilbage 425 ha. Fordeler man udgifterne for projektet herpå, bliver det ca. 128 kr. pr. td. land, hvilket kun er en gennemsnitspris. For så vidt at planen gennemføres, må der foretages en fordeling, hvor hvert areal betaler i forhold til dets nytte af sænkningen. Alle er jo ikke lige interesserede. Betalingen beregnes på den måde, at der fastsættes et tal, større eller mindre, eftersom arealet er mere eller mindre interesseret i sænkningen, og når der så ganges med arealets størrelse, så får man den part, som angiver, hvor meget hver lodsejer er interesseret, og hvad han skal betale efter partsfordelingen. En sådan partsfordeling er ikke foretaget endnu. Det er et stort arbejde, og man gør det ikke, før der er sandsynlighed for, at planen gennemføres.

Foreløbig har man kun gennemsnitsprisen pr. ha. at regne ud fra.

Som regel afholder, ved sådanne arbejder, amtet forskudsvis udgifterne gennem et lån, som lodsejerne betaler gennem et åremål. Regner man med 15 år, og at der skal betales lige stort beløb hvert år, vil renter og afdrag udgøre 9½ % om året, hvilket vil sige, at udgiften bliver 12,05 kr. pr. td. land, 21,90 kr. pr. ha. om året i 15 år, og det skulle jo ikke synes afskrækkende.

Det her omtalte forslag giver så fuldt tilfredsstillende afvanding af alle arealerne med undtagelse af nogle, der er afgravede. Der er også udarbejdet et mindre projekt gående kun til Morup Mølle.

Efter det kommer bundlinjen mellem Morup Mølle og Ove Sø til at ligge 43 cm højere end efter det andet, mens bundbredde og fald bliver det samme. Man vil herved sænke overfladen i Gyrup Sø og Ove Sø 27 cm, henholdsvis 25 og 43 cm mindre end det andet. Naturligvis vil en sådan sænkning være gavnlig, og vi skønner også, at den i og for sig vil være rentabel og gennemførlig, men den giver ikke en fuldt tilfreds afvanding. Udgiften er 52.000 kr., eller i gennemsnit 132 kr. pr. ha., 73 kr. pr. td. land. Det er væsentligt mindre end det andet projekt, men de forbedringer, der opnås, er forholdsvis dyrere end ved det større projekt, så jeg vil meget anbefale, at man vælger det større, hvor udgiften altså er 128 kr. pr. td. land.

Det vil være klogt at gennemføre projektet. Renterne af 128 kr. er 6-7 kr. Der kan ikke være tvivl om, at en vandsænkning vil være meget mere værd pr. td. land end 6-7 kr. om året, og, hvad man får derover, er gevinst.

Man siger, at det er dårlige tider, men jorden skal dyrkes, og skal den dyrkes rationelt, må den også afvandes.

Garantere for, at udgifterne ikke bliver større, kan Hedeselskabet ikke, men projektet er lavet ud fra de erfaringer, vi har om, hvad sådanne arbejder vil koste.

Der har været rejst det spørgsmål, om vi må nøjes med at føre vandet til Ørum Sø, og intet foretage med at få vandet derfra. Det mener vi. Man er pligtig til at modtage den del af nedbøren, som følgende de naturlige terrænforhold afstrømmer overfladisk. Hvis man regulerer et vandløb på dets øvre strækning, så findes ikke hjemmel for, at de, som bor nedenfor, kan kræve nogen erstatning. Lodsejerne ved Flade- og Ørum søer kan derfor ikke protestere.

Taleren ville til kommissionen og lodsejerne

Laurids Søndergaard, "Madstedgaard".

sige, at det måtte anses for utvivlsomt, at arealerne langs vandløbet var vandlidende, og en bedre afvanding engang må komme. Den bedste løsning var, efter Hedeselskabets mening, det udarbejdede projekt, hvorigennem der ved naturligt afløb opnås en tilfredsstillende afvanding.

Hvis sagen nu henlægges, så kan man tænke sig, at de lodsejere, som presser på for at få sagen løst, de laver diger og pumper vandet op, så de på den måde opnår afvanding. Det kan lade sig gøre, men det vil blive dyrere, og hvis så hele projektet engang skal gennemføres, da vil de ikke have nogen væsentlig interesse i det. Man kan afvande ved pumpning, men det bliver meget dyrere, og det bliver ikke så tilfredsstillende som ved at gennemføre en naturlig afvanding ved uddybning. Så jeg vil meget anbefale at gennemføre projektet nu.

Lodsejernes stilling til projektet

Gdr. Laur. Søndergaard, Madsted, spurgte, om gangbroen nord for Morup Mølle ikke var et privat foretagende.

Parbo svarede, at den var i regulativet, og når man uddybede, måtte man betale til dens forstærkning.

Proprietær, P. Eriksen, "Søvang", spurgte om de 122 ha. langs Ove Sø, som ingeniøren nævnede som interesseret, var de arealer, som hidtil var interesseret eller de, som fremkom ved yderligere sænkning.

Proprietær, Lützhøft, "Tandrup": Når uddybningen udføres efter denne plan, kan så alt vandet føres væk, så der ikke bliver overfladevand? Det har vist sig i årenes løb, og vist sig straks efter den store sænkning, at man ikke blev fri for overfladevand. Man hæfter sig ved, at vandløbet ikke er bredt nok. Men særlig er der én ting: Den uheldige retning, som vandløbet har. Når der har været højvande og ikke kommer nedbør, så viser det sig alligevel, at vandet ikke falder, så længe vinden er i sydvest. Det må være vandet, der møder en modstand, som den ikke kan overvinde, og så at vandløbet er for smalt.

Når sænkningen i 1902 virkede mindre godt end ventet, så tror jeg, at det har den årsag, at

P. Eriksen, "Søvang".

jordbunden er sunket sammen, hvad vi kan konstatere, det er ikke vandstanden, der er steget. Jeg tror, at der heri ligger en grund til, at resultatet blev så utilfredsstillende.

Jeg skal indrømme, at engene trænger til sænkning - hvert fald de fleste. Man skal ½-1 alen længere ned. Men det ligger jo så uhyre forskelligt. Der er arealer, som i øjeblikket godt kan dyrkes, skønt de er sunket sammen, men der er også andre, og det er hovedparten, som er for lave. Men jeg tror i øjeblikket, at den største årsag er, at vandløbet er for smalt, og at jordsmonnet[2] er sunket sammen.

For søens vedkommende vil jeg med hænder og fødder sætte mig imod, at dens vandspejl skal sænkes, idet det viser sig, at de arealer, som fremkommer langs Ove Sø, er absolut værdiløse, og det bliver ikke bedre, om vandstanden sænkes yderligere – arealerne består af den slags jord, som ikke vil afgive vandet, hverken ved ført gennem grøfter eller ved dræning.

Jeg kan som eng- og søejer ikke gå med til at sænke vandstanden i søen, da jeg tror, at det vil give tab i stedet for gavn.

Er det meningen, at ålefiskeriet ved Morup Mølle, som ganske vist ikke er så betydeligt mere, som de senere år er i aftagen, skal bibeholdes, eller skal stemmet væk?

Over oprensningen mellem Morup Mølle og Ove Sø, er der ikke megen grund til at klage. Jeg tror, at den er foregået samvittighedsfuldt og godt. Vandpesten har udviklet sig sådan, at den til tider er ved at stoppe vandløbet. I sommer så væksten ud til at være aftagende. Mener ingeniøren, at det er et periodisk fænomen?

Endelig tror jeg, at vandløbet ovenfor Ove Sø er for ringe og for smalt til at føre vandet. Når lodsejerne deroppe siger, at de ikke har opnået noget ved vandstandssænkningen, så må det være, fordi de deroppe ikke har haft nytte af den lavere vandstand i Ove Sø

Folmer Lützhöft, "Tandrup".

Landstingsmand Gisselbæk, Ørum, hævdede, at ejerne af Flade og Ørum søer var part i sagen, thi i 1908, da lodsejerne købte søen tilbage, traf en landvæsenskommission bestemmelse om afløb ved selvregulerende sluser ved Tåbel. Hvis planen her gennemføres, vil vi hurtigere få vandet ud af søen end under de nuværende forhold. Afløbsforholdene fra søerne er så fortvivlende. Ved sydvestvind lukkes sluseportene, og vandet kan ikke komme ud. Søerne virker som beholdere, og efter planen her vil vi få en hurtigere modtagelse af vand i søerne. Derfor må jeg kræve, at der pålægges de interesserede at lave et yderligere vandslug ved Tåbel, så vandet kan komme hurtigere ud af søerne. Det kan ikke blive søejerne til at betale det. Siden 1902 har vi fået en masse sand ud i søen, og der vil tilflyde meget ved uddybningen. Det må der pålægges lodsejerne ved vandløbet at fjerne. Samtidig med at der bygges en sluse, bør der også bygges et stem, så vi kan fange ålene, så den samfundsværdi, de repræsenterer, ikke skal gå tabt. – Vi søejere har overvejet en udtørring, hvorefter vandet skal løbe ud ved Rønbjerg (det vil koste 400 kr. pr td. land straks, og 20 kr. årligt), men hvis vi vil gøre det, vil lodsejerne fra Morup Mølle og nordpå da være interesserede deri og kunne forhindre os i at foretage udtørringen.

Gdr. Godiksen, Vittrup. Det ser ud til, at der er forsvundet en del af det areal, som var interessant i 1902, idet der da var 800 td. land. Nu er der kun godt 700, og det vil blive et noget lignende beløb, som dengang udgifterne i gennemsnit vil andrage pr. td. land. Udgiften i 1902 var ca. 120.000 kr. Vi lodsejere i Bedsted må regne med, at vi vil få samme udgift nu pr. arealenhed eller snarere mere. Vi mener, at den udnyttelse, vi forlanger af vore enge, den kan vi få allerede nu (Hør!), derfor vil jeg protestere mod uddybningen. Det tror jeg flere vil. (Hør!) (Hør!). Det er rigtigt, at med sydvest-vind så stiger vandstanden.

Proprietær Korsgaard, "Tøttrupgaard", var i det væsentlige enig med landstingsmedlem, Gisselbæk, men ville endnu ikke tage stilling til kravet om et stem. Taleren spurgte, om de 2000 kr., der skulle bruges på sænkningen nedenfor Morup Mølle, var til udvidelse af åen eller skulle anvendes til at gøre åen dybere?

Sognerådsformand P. Leegaard, Bedsted, henstillede, at kommunen blev holdt skadesløs ved ombygningen af broen i Morup Mølle. Broen skulle måske en gang med det første ombygges alligevel, men det gav en stor forskel, om den kun bygges på de nuværende bropiller eller ej.

Proprietær Lützhøft bad ingeniøren også udtale sig om, hvordan det forholdt sig med det sand, som lodsejerne ved den øvre del af vandløbet fik fra Sjørring Sø, ned gennem Gyrup Sø. Når uddybningen i 1902 tilsyneladende har virket så negativt, så er det, fordi vandløbet

tager afvandingen fra 4 kvadratmil. Tilstødende vandløb er senere blevet oprenset og istandsat, så vandet kommer med langt større fart, som vandløbet ikke kan modtage.

Laur. Søndergaard: Ålefiskeriet giver 600 kr. om året; jeg synes, at vi skal beholde stemmet for at bevare den indtægt.

Ingeniør, Parbo: Størrelsen af det interesserede areal er opgjort på den måde, jeg før nævnte. Det, som tørlægges ved Ove Sø, regner vi ikke for noget af værdi. Hr. Lützhøft spurgte, om vandløbet bliver stort nok. Ja, efter vor formening skulle det praktisk talt til enhver tid kunne aflede det vand, som kommer; vi kan jo ikke vide, hvor voldsomt et tøbrud kan blive, men det er heller ikke afgørende. Normalt vil projektet kunne tage vandet. De to søer, navnlig Ove Sø, vil virke som et reguleringsbassin, så der ikke bliver de kortvarige voldsomme afstrømninger.

Det er meget muligt, at arealerne langs åen har sat sig noget efter forrige sænkning.

Vandspejlssænkningen i søen sker ikke for at indvinde arealer, men den er nødvendig, når man vil have arealerne langs vandløbet tilfredsstillende afvandet. Dette kan ikke ske for arealerne ovenfor Ove Sø, uden at søen sænkes. Jeg kan heller ikke se, at sænkningen kan volde synderlig skade.

Hvad ålefiskeriet angår, så skal, efter projektet, stemmeværket ombygges, og fiskeriet skal ske ved ruser, sat tværs over åen, noget i retning af en ålegård; den metode tager ikke videre af faldet.

Vandpest har jeg ikke et særligt kendskab til, men når den har grasseret 4-5 år, forsvinder den vist igen.

Jeg kan ikke være enig med Hr. Gisselbæk i, at lodsejerne her skal gøre noget ved åløbet fra søerne. Disse er pligtige til at modtage det vand, der kommer igennem åen, enten der uddybes eller ej. Den samlede afstrømning bliver ikke nævneværdig større ved en uddybning. Kun kommer vandet måske noget hurtigere, men det bliver efter mit skøn kun uvæsentligt.

Sand, der skylles ud ved reguleringer, skal entreprenøren altid rense op igen. En udtørring af Ørum Sø, når den kan foregå uden stuvning[3] af åen, kan jeg ikke se, at lodsejerne her vil blive parter i.

Når arealet i 1902 var 800 td. land og nu 765, så skyldes det, at der er 60 ha. langs Ove Sø, som ikke er medregnet, og muligt er man i 1902 gået til en lidt højere grænse end nu.

Uddybningen nedenfor Morup Mølle er et led i planen. For at få fuldstændig afvanding er det nødvendigt at gå helt igennem Morup Mølle. Det er helt naturligt at fortsætte til Ørum Sø. Jeg kan ikke give Hr. Korsgaard ret i, at hans areal nedenfor Morup Mølle ikke er interesseret, men det er ikke meget, da det har direkte afvanding til Ørum Sø i forvejen, så sænkningen bliver ikke stor.

Udgifter til brobygning er jo taget med i overslaget. Ved Morup Mølle kan pillerne formentlig nok sikres så meget, at de kan tåle uddybningen. Udgifternes fordeling osv. må der forhandles om senere.

Sandspørgsmålet, som Hr. Lützhøft nævnede, er et vanskeligt, ja, næsten uløseligt spørgsmål, hvis man ikke ligefrem kan påvise, hvorfra sandet kommer, så bliver det lodsejerne, hvor det aflejres, der må fjerne det. Hvor det kommer fra, vil næsten altid være vanskeligt at påvise.

Korsgaard: Ingeniøren svarede ikke på mit spørgsmål, hvorvidt pengene gik til at gøre åløbet nedenfor Morup Mølle dybere eller bredere. Derimod mente ingeniøren, at jeg havde talt om, at det ikke var til nytte for mig. Jeg kan godt forstå, at ingeniøren havde tænkt sig, at jeg ville komme med den indvending – det ville jeg også – men jeg nævnede ikke dette.

Parbo: Så har jeg taget fejl. Vandløbet skal, nedenfor Morup Mølle både være dybere og bredere, så det bliver som åløbet ovenfor.

Gdr. J. Nicolaisen, "Legindgaard": Hvordan er det med gennemskæringerne?

Korsgaard: Ja, ingeniøren har ikke omtalt, at lodsejerne selv skal betale disse.

Laur. Søndergaard ville i tilslutning til proprietær Lützhøft sige, at vandløbet sikkert kunne føre vandet lige efter uddybningen, men når der er gået nogle år, er det forbi. Lodsejerne langs Koustrup Å vil også være interesserede i en uddybning, kan vi ikke få dem med, det vi

betaler til, får de også godt af? Vi har allerede betalt en gang, og det er urimeligt, at vi skal blive ved med det. Hvad projektet her angår, så vil vi i Åkær Enge få vore arealer oversvømmet, som Hr. Lützhøft nævnede, vil søndenvind give oversvømmelser.

Nicolaisen, "Legindgaard", påpegede, at vandmængden ikke bliver større ved uddybning, kun at vandløbet bliver hurtigere.

Gisselbæk hævdede på ny, at lodsejerne langs vandløbet burde betale til bedre afløb fra Flade-Ørum søerne. Taleren nævnede, at det i år var et unormalt år. Nedbøren skulle i efterårsmånederne være 326 mm højere. Det, kommissionen havde set i år med hensyn til om arealerne var vandlidende, var derfor ikke det normale.

Lützhøft spurgte, om det ville være for besværligt allerede nu at få klassificeret jorden, så folk inden afgørelsen kunne få at vide, hvor meget de skulle betale. Det ville være formålstjenligt, før der foretoges videre.

Fugl erkendte, at det ville være ønskeligt, men at det ville være en yderligere udgift for rekvirenterne, såfremt sagen ikke førte til noget. Hvorledes stiller rekvirenterne sig?

Proprietær, Chr. Nielsen, "Nørhaagaard", fandt, at da sagen burde fremmes af hensyn til alle de vandlidende arealer, burde også alle være med til at betale. Det burde ikke være nogle få, som betalte for foretagelsen af partsfordelingen. Taleren kunne ikke gå med til at foretage partsfordeling nu. Vandet i Ørum Sø generer os ikke nu, men kommer det til det, så må en landvæsenskommission bestemme, hvordan vandet skal sænkes, og hvem der skal betale. Så længe der sættes fiskeredskaber ved sluserne, kan søejerne ikke vente at komme af med alt det vand, der var ønskeligt.

Gisselbæk svarede, at fiskeredskaberne kun blev sat efter en gældende bestemmelse. Skal der laves en ny sluse, må der også laves stem til fiskeri.

Fugl svarede til proprietær Chr. Nielsens udtalelse, at skulle den forstås sådan, at rekvirenterne ikke kunne påtage sig udgiften ved partsfordeling?

Proprietær Chr. Nielsen bekræftede dette. Disse udgifter burde fordeles på hele arealet, da de efter ingeniørens udtalelser alle var vandlidende.

Morup Mølle Kro set fra nord.

Efter endnu nogle forhandlinger sluttede mødet med, at kommissionen gjorde sagens videre behandling afhængig af, om rekvirenterne gik med til at bekoste udarbejdelse af en partsfordeling.

Efterskrift af Jens Handrup

På det udførlige mødereferatet får vi således et godt billede af tidsånden i landbokredse, som langt overvejende stod i landindvindingens tegn med »Hedeselskabet« i spidsen. »Hedeselskabet« var et stort landsdækkende entreprenørselskab. Det var samtidigt en betydelig magtfaktor med tætte forbindelser helt ind i Landbrugsministeriet - og dermed en vis adgang til statskassen. Søer, fjordarme og vådområder blev i 1900-tallet inddæmmet / afvandet i vid udstrækning med det ene formål at øge landbrugsarealet. Det sidste store og berømmede projekt blev udretningen af Skjern Å, 1962-1968.

Her i Thy blev det omtalte projekt mødt med visse lokale forbehold, men på vanlig vis fik »Hedeselskabet« skovlen under modstanderne, og gravearbejdet gik i gang i 1931.

Det er værd at bemærke, at ingen af betænkelighederne dengang gik på naturhensyn. Naturen ansås åbenbart ikke for at have nogen nytteværdi.

Vandstanden i Ove Sø og Nørhå Sø faldt efter uddybningen på den omtalte strækning med ca. 70 cm, og nye engarealer opstod. Men projektet fik fatale følger for fuglekolonierne på Madstedborg i Ove Sø. Øen voksede naturligvis i omfang (til ca. 15 ha.), men den blev også i de følgende år landfast nok til, at ræven gjorde sit indtog, hvorefter de store måge- og ternekolonier forsvandt.

Noter:

[1] Den fri åbning, hvorigennem et vandløb kan passere under en bro, dæmning o. lign.

[2] Jordoverfladen.

[3] Opdæmning.

Tragedien i Visby Grusgrav

Af Niels Christian Dahl, Toftlund

Artiklen omhandler en ulykke, hvor Ingvar Dahl som 50-årig mister livet. Den er nedskrevet af sønnen Niels Christian, som i 1978 stiftede firmaet Eurodan-Huse. Han var på ulykkestidspunktet 11 år, og søsteren Ingrid var 19 år. Familien boede på Rishøjvej i Visby. I årene efter tragedien klarede moderen Anna Jensine Dahl - også kaldet Sinne Dahl - sig igennem tilværelsen som kogekone, husbestyrerinde forskellige steder og lignende arbejde. Hun blev i 1966 leder af Ullerup Alderdomshjem.

21. december 1957

Det er aftenen den 20. december, og vi har besøg af min søster Ingrid. Da hun skal gå, går glasset i bryggersdøren itu. *Var det et tegn?*

Den 21. siger min far til min mor: "Det er sidste dag i grusgraven (inden jul). Kan du ikke få Niels Christian til at samle glasset op ved bryggersdøren, når han kommer fra skole?" Hvorefter han tog på arbejde.

Det var sidste skoledag, så vi var hjemme igen omkring kl. elleve.

Vi var nogle drenge, der stod og snakkede ved vor smedje. Vi hører et udrykningskøretøj komme fra Hurup kørende mod nord, og vi ser, at det er en ambulance. Jeg tænker, at det er godt, at det ikke er en brandbil, for jeg frygter brand!

Noget senere kommer politibetjent Tousig kørende og stopper hos os, hvor han spørger, om min mor er hjemme. Han går ind, og jeg skynder mig at samle glasset op fra bryggersdøren. Jeg hører, at min mor begynder at græde, hvorefter hun kommer ud og fortæller, at min far er blevet begravet under grusmasserne i grusgraven. Dybt ulykkelige skynder vi os ned til naboen Egon Kjærs, der har bil, og de tilbyder os straks at køre til sygehuset i Koldby, hvortil min far er bragt. Der er min søster Ingrid sygeplejeelev!

I grusgraven vil fars kompagnon Kristian til købmand i et ærinde ved middagstid, mens far vil fortsætte med at smide grus på transportbåndet. Kristian hører, at motoren er ved at gå i stå, da han er på vej over til sin lille varevogn, en Lloyd. Det betyder normalt, at en sten har sat sig fast i transportbåndet, så dette er blokeret. Han går tilbage for at hjælpe far. Da går det op for ham, at skrænten er styrtet sammen om min far, der er skjult under gruset.

Det er et stort skred! Kristian graver på må og få, men må hurtig erkende, at han ikke selv kan finde min far. Han løber til bilen og kører ned til købmand Hedegaard, hvor der altid står en masse mænd og snakker i middagspausen. Der bliver ringet til Falck, og alle mændene forsyner sig med skovle og iler – de fleste sikkert på cykler – til grusgraven, hvor det lykkes at finde far, der naturligvis er bevidstløs. Falck ankommer, og han bliver kørt til Koldby Sygehus, hvor læge Hvass Hansen står klar til at yde hjertemassage.

Ingrid, min søster, er på gåtur i Koldby i sin middagspause – sammen med en veninde. Ingvard Kjær fra Visby er på motorcykel fulgt efter ambulancen. Han kører igennem Koldby og møder min søster. Han siger til hende: "Jeg synes, du skal skynde dig tilbage til sygehuset!" Hun spørger hvorfor, men det vil han ikke fortælle. Ingrid skynder sig tilbage til sygehuset og ser, at der er sand på trappen og gulvet, hvorefter hun farer ind på operationsstuen. "FAR!", råber hun. Hun bliver naturligvis fulgt op på elevværelset sammen med en anden sygeplejerske. Hvass Hansen siger til personalet: "Ingvar SKAL reddes". Men min far døde, selv om Hvass Hansen sagde, at de havde haft hjertet i gang.

Da vi skulle fra Visby, svigtede mit mod. Jeg turde ikke tage med og se kendsgerningerne i

Arbejdsmand fra Visby dræbt i grusgrav i Villerslev.

Ulykken i lørdags kostede den 50-aarige Ingvar Dahl Nielsen livet.

Ulykken i grusgraven i Villerslev, som blev kort omtalt i lørdags, kom til at koste den 50-aarige arbejdsmand Ingvar Dahl Nielsen, Visby, livet. Den forulykkede laa begravet under et grusskred i tre kvarter, og da man fik ham befriet, var alle oplivningsforsøg forgæves.

Var alene, da skredet fandt sted.

Ulykken skete ved 12,15-tiden. Ingvar Dahl Nielsen har i flere Aar udnyttet materialerne i en grusgrav tilhørende gdr. Martin Kjær, Villerslev, og efter tøvejrets indtræden i fredags havde han genoptaget arbejdet sammen med arbmd. Kr. Pedersen, Visby. I lørdags arbejdede man tæt under en ca. 8 meter høj og ret stejl brink, hvorfra man læssede materialer over i en elevator, som sendte gruset til harpning. Ved 12,15-tiden ville Kr. Pedersen tage hjem til Visby for at spise til middag, medens Ingvar Dahl Nielsen sagde, at han ville fortsætte arbejdet endnu et stykke tid. Inden Kr. Pedersen havde forladt grusgraven, hørte han, at motoren til grussorteremaskinen gik i staa, og han ville derfor gaa tilbage for at se, hvad der var i vejen, uden at han tænkte rigtigt havde nogen mistanke om, at der var hændt en ulykke. Straks da han kom tilbage til graven, saa han, at der var sket et stort skred. Noget af grussorteremaskinen var dækket af sand og ler, og Kr. Pedersen tog straks fat paa at grave af alle tilhørsler ved maskinen, idet han regnede med, at Dahl Nielsen maatte ligge her. Han havde næppe faaet begyndt, før et nyt skred indtraf, og han var nu klar over, at han ikke paa egen haand havde nogen mulighed for at redde sin arbejdsfælle. I stedet tilkaldte han fra gdr. Martin Kjærs telefon Falcks ambulance fra Hurup og løb ned til vejen, hvor han raabte efter hjælp. Faa minutter efter var et stort mandskab med skovle og spader i færd med at befri den begravede Dahl Nielsen, men først ved 13-tiden — tre kvarter efter, at det første skred skete — fandt man den forulykkede. Læge Hvass Hansen, Koldby, der var tilkaldt, gik straks i gang med at give Dahl Nielsen kunstigt aandedræt. Oplivningsforsøgene fortsatte i ambulancen og senere paa sygehuset, men ved 15-tiden maatte man opgive.

Den forulykkede arbejdsmand efterlader hustru og to børn, en ung datter, der forøvrigt er elev paa Koldby Sygehus, hvor hun var med til at tage imod faderen, da han kom i ambulancen, og desuden er der en søn paa 11 aar. Ulykken har gjort et dybt indtryk paa egnen, hvor man satte pris paa Dahl Nielsen som en virksom og flittig mand.

Den forulykkede arbejdsmands jordefærd i Visby

Julens glade budskab kan ogsaa være til trøst, naar den store sorg rammer os, sagde pastor Holger Andersen i sin tale.

Arbejdsmand Ingvar Nielsen Dahl, Visby, som forleden omkom ved ulykken i Villerslev Grusgrav, blev i gaar begravet under meget stor og hjertelig deltagelse fra hele egnen, hvor den triste ulykke har gjort det stærkeste indtryk.

Følget samledes ved Koldby Sygehus, hvor 6 hvidklædte sygeplejersker og -elever — deriblandt den forulykkedes unge datter — bar kisten fra kapellet ud til rustvognen.

Visby Kirke var ikke stor nok til at rumme følget, og der var sendt et væld af kranse, deriblandt signerede fra afdødes arbejdskammerater og fra Koldby Sygehus' personale.

Pastor Holger Andersen talte ud fra juleevangeliet hos Lucas og sagde, at dette glædens budskab ogsaa kan bringe haab og trøst, naar den store ulykke rammer mennesker. Pastor Andersen nævnte i sin tale til de efterladte ogsaa, hvor dybt et indtryk ulykken havde gjort paa Ingvar Dahls mangeaarige ven og arbejdsfælle, der var med ham paa arbejdspladsen den dag, hvor ulykken skete.

Ved graven blev der talt af lærer Riis, Visby, der mindedes afdøde som det beskedne og venlige menneske, han havde været. For en kreds af venner og naboer overrakte han de efterladte en pengegave til et mindesmærke.

En svoger til afdøde, Marius Olsen, Hordum, takkede paa familiens vegne for deltagelsen og for den medfølelse, de efterladte havde modt.

Ved en senere sammenkomst i Villerslev Forsamlingshus blev der talt af pastor Andersen, der ud fra sit personlige kendskab til Ingvar Dahl mindedes hans lune, det gode humør og venligheden, som først og fremmest havde kendetegnet ham.

Der blev videre talt af en svigerinde, fru Lea Johansen, Sønderhaa, Marius Olsen, Hordum, og af afdødes arbejdsfælle, Kr. Pedersen, Visby, som i smukke ord mindedes sin mangeaarige ven og det gode samarbejde, de havde haft. Endvidere blev der talt af en ungdomsven, Chr. Korsgaard, Tygstrup, og Gustav Johansen, Sønderhaa, takkede paa familiens vegne for deltagelsen.

øjnene. Jeg husker endnu Egon Kjær sige til mor: "Jamen – Ingvar er ikke erklæret død, tror du ikke det er forkert, at Niels Christian ikke tager med?"

Jeg blev i Visby, hvor jeg skulle lege med Per og Hans Otto Kjær. De var ved at omlægge/bygge A11, hvor vi gik en tur ned og så på arbejdet. En af folkene spurgte, om vi havde hørt, hvordan det var gået med Ingvar. Han vidste naturligvis ikke, at det var min far.

Hen på eftermiddagen så jeg godt, at flagene gik på halv stang i Visby. Jeg vidste da, min far var død, men lod mig ikke mærke med det. Jeg husker også, at Agnes Kjær forsøgte – på bedste vis – at skjule det for mig. Jeg hørte, hun talte i telefon omkring det, om de skulle sætte flaget på halv stang. Kunne det ske, uden at jeg opdagede det. Hun talte på en måde, så hun ikke troede, jeg forstod det. Vi legede i køkkenet, og hun troede – i den bedste mening – at hun fik flaget op, uden at jeg opdagede det. Da Egon Kjær kom tilbage med min mor og søster, løb jeg straks grædende hen til min mor og hulkede: "Jeg ved godt, far er død!"

Efterskrift 17. marts 2015

Samme aften, som min far var død, faldt vores stueur ned fra væggen og gik i stykker. Det var et arvegods fra min fars forældre. Min mor havde længe ønsket sig et nyt stueur, men min far sagde altid: "Det kan sagtens holde mig ud!" Det kom i sandhed til at passe!

Ingvar og Anna Jensine Dahl.

Fars lommeur kunne heller ikke gå stabilt, selv om det var ved urmager flere gange. Den er i dag i min søsters varetægt.

Min mor og jeg hørte også træskodans foran huset, når det var mørkt, men vi kunne ingen se!

Og som en sidste ting, så løb vor hund, der fulgte far i tykt og tyndt, ned på kirkegården og sad og tudede på hans grav lige efter hans begravelse.

Ak ja – alt tilfældigheder eller ..... ?

Sydthy Andels Svineslagteri

1930 - 1955

16. december

Denne artikel er afskrift af jubilæumsskriftet, der blev udfærdiget i anledning af slagteriets 25 års jubilæum i 1955.
Slagteriet blev sammenlagt med Struer Andels-Svineslagteri i 1975 og sidste slagtedag var i 1976, hvorefter det benyttedes til opskæring m.m. I juni 2008 blev slagteriet lukket og bygningerne solgt til anden side.

Forord

Da Sydthy Andels-Svineslagteri nu har virket gennem 25 år, er det vel naturligt at kaste et blik tilbage. Vi kan hurtigt blive enige om, at de begivenheder, vi har oplevet i denne årrække, ønsker vi ikke gentaget.

Om slagteriets start skal jeg ikke skrive, da jeg ikke var med dér og heller ikke i det første driftsår. Begyndelsen vil blive omtalt senere efter oplysninger fra forhandlingsprotokollen, som har været ført meget omhyggeligt, hvad vi vist kan takke Kr. A. Kristensen, Abildgaards Mark, for.

De tre mænd, som stod i spidsen for arbejdet, var efter min mening N. Nikolajsen, O. Astrup, Kr. A. Kristensen og N.N. Stensgaard, Hurup, men foruden dem, var der mange andre, som tog del i tegningsarbejdet. Thy var vel det landområde, som leverede færrest svin til andelsslagterierne. Da så produktionen steg stærkt i 20'erne, fandt landmændene, at det var naturligt at få et andelsslagteri på egnen, men der blev bygget tre. Var det ikke for mange, så var det heller ikke under nogen omstændigheder for få, men det var udtryk for, hvad landmændene ønskede. Tiden har vist, at det kunne gå.

Vi, som har været med på nærmeste hold det meste af tiden, kan vel se tilbage med tilfredshed; selv om der har været både op- og nedadgående tider i den svundne årrække, så tror jeg, at andelshaverne i det store og hele har været særdeles godt tilfredse. Nu er der vist ingen inden for bestyrelsen, som tror at kunne lede slagteriet. Det må man overlade til direktøren og hans medarbejdere. Direktør Jeppesen ledede slagteriet fra dets start indtil 1949, da han døde, og nu har direktør Edv. Sørensen ledet slagteriet siden. Begge har de hver på sin måde ledet virksomheden sådan, at andelshaverne har været tilfredse. Der er faktisk ingen, som har meldt sig ud i den forløbne tid. Det betyder meget, at der er ro om slagteriet.

Jeg vil gerne takke alle, såvel på slagteriet, inden for andelshavernes kreds som forretningsforbindelser for godt samarbejde og for godt sammenhold.

Det sker med ønsket om, at også fremtiden må blive sådan, at slagteriet kan være til gavn for dansk landbrug, og at ungdommen vil værdsætte fædrenes arbejde ved fremdeles at støtte slagteriet.

"Hovgaarden", Vibberstofl.
LAUR. CHRISTENSEN

Fra den grå oldtid til det første andelsslagteri

Svinet har som husdyr været kendt i Danmark fra den grå oldtid. Derom fortæller talrige knoglefund fra vore forfædres bopladser, og fra den nordiske gudelære kender man Galten Særimner, der hørte hjemme i Valhalla, og som havde den fortræffelige egenskab, at man kunne snitte en god steg fra galtens bovnede sider, uden at det generede det mindste. Sulet voksede straks ud igen.

Sammenlignet med det åremål, hvor vi her i landet har kendt svinet som tamdyr, er udviklingen af nutidens rationelle flæskeproduktion med de dertil hørende led inden for avl,

produktion, behandling på slagterierne og forædling foregået i løbet af forbavsende kort tid. Endnu for 100 år tilbage havde man ikke nogen svineproduktion af betydning. Dansk landbrug havde hidtil været storeksportør af korn, men udviklingen af jernbanenet og dampskibslinjer ændrede dette forhold. Fra de nye, oversøiske lande kom store mængder af korn til Vesteuropa til priser, som lå væsentlig under produktionsprisen herhjemme.

Dette var intet mindre end en katastrofe for vort hovederhverv, og i denne nødsituation fik danske landmænd en uvurderlig håndsrækning fra den gryende andelsbevægelse. Man sluttede sig sammen i lokale selskaber for at kunne levere den mest ensartede, den bedst mulige vare. Det begyndte med andelsmejerierne, og skummetmælksproduktionen gav næsten med det samme stødet til en stærkt forøget svineavl. Medens vi indtil 1860 kun havde eksporteret ca. 2.000 svin årligt, steg udførslen ret hurtigt til 300.000 stk., og de fleste gik til det tyske marked. De fede Hamburgsvin var en god handelsvare indtil 1887, da man uden varsel modtog forbud fra Tyskland mod indførsel af levende svin fra Danmark. Påskuddet var nogle tilfælde af svinepest på Amager, men den egentlige baggrund var, at de tyske svineproducenter følte sig stærkt truet af konkurrencen fra deres danske kolleger.

På ny måtte man omlægge produktionen og denne gang med det engelske marked for øje, men de engelske forbrugere ville have kød i stedet for spæk. Man måtte prøve gennem avlsarbejde at finde frem til produktion af lange, kødfulde svin med fast rygspæk, let bov, tyk bug og gode skinker. Som det første land i verden tog Danmark fat på et rationelt avlsarbejde. Man gjorde en række ret mislykkede forsøg med krydsninger og skabte så endelig gennem renavl en dansk svinerace af den rigtige bacontype. Det var et kæmpemæssigt arbejde, som her måtte gøres. Fra alle egne opkøbte man de bedst egnede grise og brugte dem til avlsmateriale. Lad der også her ved denne lejlighed lyde en tak til de foregangsmænd, som under trange kår banede vejen for det, som snart verden over blev kendt som dansk bacon – en vare i topklasse.

Rundt om i landet blev der oprettet private slagterier, men salget, som ofte foregik på slump, fandtes ikke tilfredsstillende af leverandørerne, og opmuntret af gode eksempler fra mejerierne begyndte man at slutte sig sammen for at bygge andels-svineslagterier. Det første blev bygget i Horsens i 1887. I året 1900 havde man 26, og indtil Første Verdenskrig var antallet steget til 43. Endelig gav de store produktionsår 1929 – 30 anledning til oprettelse af et betydeligt antal nye – deriblandt Sydthy Andels-Svineslagteri.

Mange og tilsyneladende håbløse kriser måtte dansk landbrug igennem, inden man kunne skifte om fra korneksport til udførsel af forædlede husdyrprodukter. Man overvandt dem alle gennem vilje til sammenhold, ved foretagsomhed og god evne til at udnytte de forhåndenværende muligheder. Lad denne korte gennemgang af forudsætningerne for de danske andelsslagteriers historie også være et opmuntrende budskab til den unge slægt, der skal føre fædrenes arv videre.

Oprettelsen af Sydthy Andels-Svineslagteri

Indtil 1930 blev størstedelen af svineproduktionen i Thy afhændet til private slagterier og deres opkøbere, men efterhånden som svineopdræt blev en stadig vigtigere gren inden for husdyrproduktionen, meldte sig hos landmændene i Sydthy ganske naturligt ønsket om at få oprettet et andelsslagteri på egnen, så man selv havde hånd i hanke med grisenes videre skæbne og kunne være sikker på at modtage den bedst mulige afregning. Det var ikke alene i Sydthy, man begyndte at tænke på et selvstændigt slagteri. Lignende ønsker fremkom i Nordthy og i Hanherred, og det kom da til at gå sådan, at man omtrent på samme tid tog fat på at forberede opførelse af tre helt nye slagterier. Under sådanne forhold kunne det ikke undgås, at egnsinteresserne måtte tørne sammen, og det blev ved oprettelsen i nogen grad til skade for slagteriet i Sydthy. Det viste sig fra bestyrelsen, at det var forbundet med vanskeligheder at nå op på det antal svin, man havde bestemt på forhånd, nemlig 20.000. Sagen måtte en kort tid lægges til side som tilsyneladende uigennem-

førlig, men en lille kreds opgav hverken modet eller arbejdet. Vor virksomhed er ved jubilæet disse mænd en særlig tak skyldig for deres aldrig svigtende tro på, at opgaven kunne bringes til en løsning.

Det første møde om et andelsslagteri i Sydthy blev holdt på "Missionshotellet" i Hurup den 15. december 1928. Det Thyl. Landøkonomiske Selskab var indbyder efter opfordring af en kreds af landmænd på egnen, og der var mødt ca. 200 interesserede. Formanden for Nykøbing Andels-Slagteri, *Klaus Dahlgaard,* og slagteriets direktør var kommet til stede for at redegøre for deres syn på mulighederne. De anbefalede begge varmt, at man arbejdede videre med sagen og pegede navnlig på den betydning, som en sådan selvstændig andelsvirksomhed kunne få for sin egn. Under den følgende forhandling viste det sig imidlertid, at der var delte meninger. Man anmodede de utilfredse om at forlade mødet, og den kreds, som blev tilbage, nedsatte derefter et udvalg, som valgte gdr. *P. Pedersen,* "Korsgaard", Refs, til formand.

Straks i det nye år samledes udvalget til møde for at forberede tegningsarbejdet. Man var enige om, at der måtte tegnes 20.000 svin, inden tegningen skulle betragtes som bindende, men i første omgang var resultatet en skuffelse, og da man den 4. marts 1929 på ny samledes til møde og måtte konstatere, at det kun var lykkedes at tegne godt 8.700 svin, var udvalgets flertal af den mening, at sagen måtte opgives. Nogle dage senere drøftede man slagterispørgsmålet på Landboforeningens generalforsamling, men uden resultat.

Arbejdet tages op igen

Der var imidlertid to mænd, som dårligt kunne forlige sig med tanken om, at man ikke kunne gennemføre denne andelsopgave. Det var gdr. *Nikolaj Nikolajsen,* "Over Astrup", og hmd. *Kr. A. Kristensen,* Ettrup, og selv om de i den forhandlingsprotokol, som allerede var anskaffet, måtte slutte det foreløbige arbejde med denne sætning: "Sagen var dermed tilsyneladende kørt ud i det uvisse", opgav de ikke arbejdet. Ved en samtale med formanden for Sydthy Husmandskreds, *N. N. Stensgaard,* Hurup, fik man den opmuntring, at Stensgaard lovede at bringe sagen frem på husmændenes formandsmøde, og derefter gjorde man gennem bladene opmærksom på, at der blev arbejdet videre, samtidig med, at man henstillede til egnens landmænd, at de ikke foreløbig tegnede sig til andre slagterier.

På et møde den 18. maj 1929 blev der nedsat et nyt underudvalg, bestående af *Nikolaj Nikolajsen, Kr. A. Kristensen* og *N. N. Stensgaard.* Man fandt de gamle tegningslister frem og tog fat med frisk mod, selv om man var klar over, at arbejdet nu var vanskeliggjort ved, at der i mellemtiden var agiteret for andre slagterier inden for det opland, som måtte betragtes som det naturlige for et slagteri i Hurup. I den følgende tid blev der holdt en række agitationsmøder rundt om på egnen, og da man samledes på ny den 29. november, kunne man med tilfredshed fastslå, at man nu havde nået målet for forhåndstegningen – en leverance på 20.000 svin årligt. Nogle få dage senere var dette tal yderligere steget til 21.331 stk., og derefter tog man ikke i betænkning at indbyde til stiftende generalforsamling i Hurup den 13. december 1929, ved hvilken lejlighed ca. 650 af de nye andelshavere var mødt frem.

Nicolaj Nicolajsen, "Over Astrup".

Kr. A. Kristensen, Ettrup

N. N. Stensgaard, Hurup.

Efter en redegørelse fra formanden for det forberedende udvalg, Kr. A. Kristensen, blev der med det samme truffet bestemmelse om, hvor det nye slagteri skulle bygges. Der forelå tilbud fra Boddum-Ydby kommune om et tilskud på 18.000 kr. foruden en billig byggegrund, men Hurup kommune tilbød 26.375 kr. foruden tilslutning af kloak, og derefter blev det med 488 stemmer for Hurup og 136 for Ydby vedtaget, at det nye slagteri skulle opføres i Hurup.

Sandhed - ærlighed - redelighed blev mottoet

Efter generalforsamlingen blev der i forhandlingsprotokollen skrevet følgende, der for eftertiden kan vidne om den gode og redelige ånd, som var kendetegnende for slagteriets første formand, Nikolaj Nikolajsen, "Over Astrup":

Til Eftertanke!
Nu er Sydthy Andels-Svineslagteri stiftet, og dets hele Ledelse lægges nu efter Lovene, og som almindeligt er, for Fremtiden i en Bestyrelses Hånd.

Den første Bestyrelse er i Dag for første Gang trådt sammen. Vi er valgte af en større Kreds af Omegnens Landbrugere og Svineproducenter, små som store, de har givet os deres Tillid og en Ret til at skalte og valte med en Del af deres måske surt erhvervede Penge; så stor en Del af hver især, som de får Prioriteter i Foretagendet foruden den fremtidige hele Driftsordning eller Driftsøkonomi.

Lad derfor i Dag ved dette første Bestyrelsesmøde Ønsket og Haabet til saavel nuværende som fremtidige Bestyrelsesmedlemmer være, at det altid maa være Mænd med Vilje, Mod og Evner til at kunne styre og lede Foretagendet; man kan nok sige efter de gode, gamle Andelsprincipper, i Demokratiets Aand, saa Kortene altid kan lægges paa Bordet. Lovene har vi affattet efter almindelig menneskelig Forstand, og vi synes, de er gode, og dog skulle de ses paa som et nødvendigt Onde. – Dermed lad Mottoet til alle Tider være:

SANDHED, ÆRLIGHED og REDELIGHED, og lad dette være Grunden, hvor paa der bygges.

Hurup, den 21. december 1929
NIKOLAJ NIKOLAJSEN

Det nye slagteri rejses

1930 blev et travlt arbejdsår for den nye bestyrelse. Det var en forudsætning, at opførelsen af slagteriet skulle begynde så snart som muligt, og bestyrelsen aflagde besøg på en lang række jyske slagterier, fortrinsvis de nyere, for at finde frem til den bedst mulige byggeform i Hurup. Man måtte bogstaveligt talt begynde på bar bund, idet ingen af bestyrelsens medlemmer tidligere havde været i ledelsen for et slagteri og derfor var ukendt med de krav, der måtte stilles. Det fremgik af slagteriets forhandlingsprotokol, at man gik grundigt og omhyggeligt frem og sørgede for at søge samarbejde med den fornødne sagkundskab. Man var enige om, at slagteriet skulle bygges med en kapacitet på 35.000 svin årligt, og man overdrog til ingeniørerne Damgaard, Odense, Engberg, Horsens, og Færch, Brønderslev, at udarbejde hver sit forslag, således at bestyrelsen skulle stå frit over for, hvilket man ville antage. Som sagkyndige dommere fik man slagteridirektør Rasch, Hadsted, og Bech, Bjerringbro, til at komme til Hurup, og forhandlingen om projekterne sluttede med, at man bestemte sig til at antage ingeniør Engbergs forslag. Der blev holdt licitation over byggearbejdet. På et bestyrelsesmøde den 15. marts 1930 blev bogholder *E. Jeppesen,* Bjerringbro, antaget som direktør.

De samlede omkostninger for byggeriet sammen med en række andre leverancer, hvorom der blev truffet aftale i sommerens løb, blev ca. 300.000 kr.

Den 22. juli 1930 blev en betydningsfuld dag. Da var man nået så langt, at der skulle antages mandskab til slagteriet.

Samme eftermiddag blev den nye virksomhed forevist for en indbudt kreds, og under højtidelige former var der grundstensnedlæggelse. En blykapsel med et dokument blev indmuret midt i den nordlige side af svalehallen, og folketingsmand Kr. Fuglsang, sognerådsformand Ludvig Klitgaard, Hurup, og slagteriets formand, Nikolaj Nikolajsen, indmurede hver en sten med gode ønsker for den nye virksomhed og dens fremtid. På det dokument, som blev nedlagt i blykapslen, stod følgende:

"Anno 1930 opførtes dette Slagteri paa foranledning af og med omtrent fuld Tilslutning af alle Omegnens Landmænd. Slagteriet oprettes som et Andelsforetagende og med absolut Tilknytning til de gode, gennem Aarene prøvede Andelsprincipper".

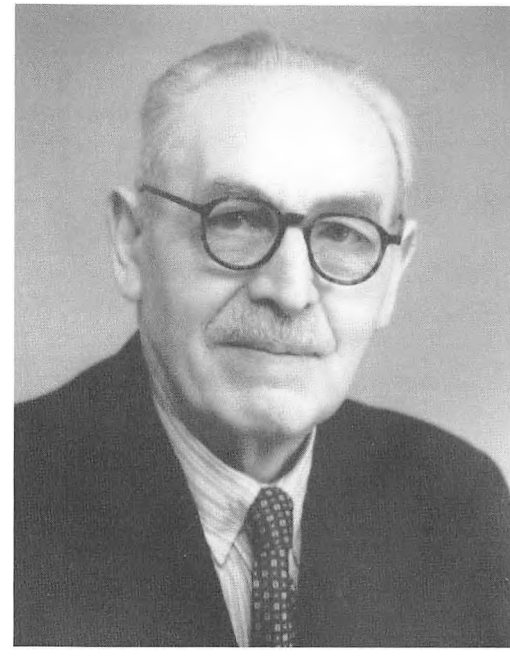

Kr. Fuglsang, Hurup.

Nedenunder stod navnene på de udvalgsmedlemmer, som havde bidraget til tegningen af andelshaverne.

Endnu havde man ikke fået finansieringsforholdene i orden, og på et bestyrelsesmøde enedes man derfor om at underskrive i fællesskab på en veksel på 100.000 kr. På et senere møde vedtog man at modtage et fast lånetilbud fra Thylands Bank, Hurup, på 250.000 kr., som skulle forrentes med ½% over den til enhver tid gældende indlånsrente, og desuden en kassekredit på 200.000 kr.

Tirsdag den 16. december 1930 var man færdig til at tage fat på slagtningerne. Dødshylet fra den første gris skingrede gennem slagtehallen, og det viste sig til bestyrelsens tilfredshed, at prøveslagtningen blev gennemført godt.

En ny virksomhed var skabt!

Sydthy Andels-Svineslagteri var nu en kendsgerning!

Sydthy Andel-Svineslagteri.

25 år med mange krav og mange problemer

Nu er så de første 25 år i slagteriets historie gået. Det har været en periode, som har budt på mange vanskeligheder, mange problemer, som skulle løses – og som blev løst – stærkt svingende muligheder og vilkår for svineproduktionen og dermed for den virksomhed, som her på egnen skulle modtage og behandle andelshavernes produktion. Hvis man som indledning i korte træk skal opridse nogle af de skelsættende begivenheder i denne første årrække, må man først nævne den engelske baconkontingentering, som herhjemme førte til indførelse af svinekortene med nedskæring af produktionen i en lang årrække – tværtimod de forudsætninger, hvorunder Sydthy Andels-Svineslagteri og de mange andre omtrent samtidige slagterier var oprettet blot et eller to år forinden. Der var knappe kår for landbrugserhvervet som helhed i disse år, og det skulle og måtte sætte sine spor også inden for de virksomheder, som omsatte en så betydelig del af landmændenes indkomster.

I 1940 kom den tyske besættelse med øjeblikkelig afskæring af slagteriernes mangeårige handelsforbindelser til England. Dertil kom dårlige høstår, og da der ikke var muligheder for tilførsler udefra, skulle og måtte svineproduktionen gå langt ned. Inden for blot 10 år oplevede man svingninger fra den ene yderlighed til den anden – fra en forceret svineproduktion, der til landmændenes skade kom til at gå over alle grænser, til den knappest mulige.

Men også krigen fik jo en ende, og årene derefter har givet en meget betydelig stigning i det antal svin, som modtages og behandles i vor virksomhed, således at omfattende udvidelser måtte gennemføres, fordi det blev umuligt at foretage den rigtige behandling af flæsket inden for de rammer, man tilrettelagde ved opførelsen i 1930.

De problemer, som slagteriet har skullet løse, er i det store og hele kommet udefra, og ved 25 års jubilæet kan det uden overdrivelse siges, at der inden for andelshavernes kreds altid har rådet et ualmindelig godt sammenhold om virksomheden. De stormfulde generalforsamlinger med heftig kritik, som man har oplevet så mange andre steder i landet, har hidtil været noget ukendt inden for Sydthy Andels-Svineslagteri. Der har altid været ro om virksomheden, og man har ved et enigt samvirke søgt at nå frem til de bedst mulige resultater i overensstemmelse med det høje motto, som slagteriets første formand og bestyrelse valgte for den nye virksomhed.

Der blev ikke tegnet "papirsvin"

På slagteriets første generalforsamling, der fandt sted halvanden måned efter, at virksomheden havde indledt driften, blev det meddelt, at byggeomkostningerne var ca. 300.000 kr. eller noget mere end anslået. Ved denne lejlighed drøftede man, hvad der skulle foretages over for de andelshavere, som først havde tegnet sig til Sydthy og derefter havde sluttet sig til et andet andelsslagteri. Folketingsmand Kr. Fuglsang, der var ordstyrer ved mødet, oplyste, at det drejede sig om 18 andelshavere med en årlig leverance på ca. 1.100 svin. Fuglsang gjorde opmærksom på, at man naturligvis kunne fastholde, at de pågældende skulle betale den lovhjemlede bøde på 25 kr. for hvert svin, der gik uden om slagteriet, men skulle man tvinge de udtrådte til at gå ind i rækkerne, ville det betyde, at de var i stadig opposition og sandsynligvis alligevel ville benytte den først givne lejlighed til at slippe ud som andelshavere. Under hensyn hertil ville han anbefale, at man så bort fra deres tegning og undlod at gøre bødekrav gældende over for dem. Denne redegørelse blev taget til efterretning, og i et senere møde bestemte bestyrelsen, at der intet skulle ske de udtrådte. Man ville have ro om virksomheden.

I det første driftsår nåede man op på 33.001 svin eller 11 – 12.000 mere, end man havde regnet med i starten. I sin beretning i 1932 sagde Nikolaj Nikolajsen, at denne store slagtning var det bedste bevis for, at man i agitationen havde tegnet "papirsvin", hvilket man havde ymtet om fra visse sider. Han gjorde samtidig opmærksom på, at den gennemsnitlige leverance var 43 svin pr. andelshaver og pegede på, at man heraf kunne se, at Sydthy ikke var en egn med svinefabrikker som Østjylland, hvor de gennemsnitlige leverancer var ca. 100 svin pr. andelshaver.

Der kom ingen "slagteripenge" i omløb

Ved den første ordinære generalforsamling den 19. februar 1932 havde man foruden beretning og regnskab mange andre betydningsfulde anliggender til debat. Vedrørende regnskabet blev det oplyst, at driftsoverskuddet var 139.869 kr., og der kunne efterbetales 5¾ øre pr. kg.

Landbruget havde små indtægter, og gælden og renternes betaling spillede en meget betydningsfuld rolle, hvorfor man fra forskellig side arbejdede for systemer, som kunne lette rentetrykket. Det var i de år, J.A.K. - bevægelsen fik vind i sejlene, og i mange sogne gik man over til brug af andelspenge.

Et af slagteriets bestyrelsesmedlemmer havde, allerede da slagteriet begyndte sin virksomhed, stillet forslag om, at slagteriet skulle udstede sedler på overskuddet, således at dette blev stående indenfor slagteriet som en garanti for sedlernes indløselighed. Overskudssedlerne eller "slagteripengene", som de blev kaldt, endnu inden tanken derom var blevet til virkelighed, skulle så cirkulere på egnen som almindeligt omsætningsmiddel indtil nytår 1933, hvor de skulle indfries og erstattes med sedler, svarende til 2 kr. pr. svin. På denne måde kunne andelshaverne få deres overskud udbetalt, men slagteriet fik renter af beløbet, indtil indløsningen fandt sted.

Forslaget blev modtaget med interesse på generalforsamlingen, men ved afstemningen viste det sig dog, at der kun var et meget lille flertal for at prøve det nye system. Bestyrelsen besluttede alligevel at gøre et forsøg, foreløbig med 10.000 kr., og man gik i gang med trykningen af slagteripenge, men da man for en sikkerheds skyld ville have sedlerne stemplet, fik man fra skattedepartementet meddelelse om, at denne form for omsætningsmidler måtte betragtes som ulovlig, hvorefter sagen henlagdes.

Det var ikke det eneste forslag vedrørende slagteriets pengeomsætning og økonomi, som var til behandling samme dag. Landsudvalget for L.S. havde stillet forslag om en tilføjelse til lovene, hvorefter bestyrelsen fik bemyndigelse til at træffe egnede foranstaltninger til opnåelse af rimelige priser for landbrugets produktion, eventuelt ved at udskyde betalingen til andelshaverne i kortere eller længere tid. Bestyrelsen havde forud behandlet forslaget og frarådede vedtagelse under henvisning til, at en sådan tilbageholdelse af andelshavernes midler ville være i strid med de forudsætninger, hvorunder egnens landmænd havde tegnet sig. Man pegede på, at det ville stille andelsslagterierne

uheldigt i konkurrencen, eftersom privatslagterierne naturligvis fortsat betalte kontant. Bestyrelsen fik generalforsamlingens medhold, idet 200 stemte for indstillingen og 41 for forslaget fra L.S.

Et forslag om at tegne garantikapital til Andelsselskabernes Valutabank, for Sydthy Andels-Svineslagteris vedkommende 3 – 4.000 kr. årlig gennem 10 år, blev heller ikke vedtaget. Bestyrelsen fandt, at man kunne anvende disse penge på bedre måde, og efter at have fastslået, at pengeomsætningen foregik upåklageligt for slagteriets vedkommende, føjede man til: "At oprettelsen af en ny storbank med dertil hørende mægtige direktør- og funktionærstillinger til gruopvækkende lønninger, foruden eventuelle nybygninger, skulle gøre pengeomsætningen billigere, er der efter vor formening ingen grund til at tro". Bestyrelsen fik så godt som enstemmig tilslutning til dette standpunkt.

Støtte til avlsarbejdet

Straks efter slagteriets oprettelse havde man opmærksomheden henledt på avlsarbejdets betydning. Endnu inden virksomheden var kommet i gang, besluttede man at gå sammen med Landboforeningen om afholdelse af foredrag vedrørende svineopdræt, rationel svinefodring og udvælgelse af de bedste avlsdyr, og det fremgår af forhandlingsprotokollen fra bestyrelsesmøderne, at man også med det samme gik ind for indkøb af gode avlsorner og ydede tilskud til ejerne, såfremt ornerne måtte benyttes offentligt.

Dette arbejde for at skabe den bedst mulige svinekvalitet inden for slagteriets område er fulgt op gennem årene siden, dels ved støtte til indkøb af orner og søer og dels på anden måde, hvor man har kunnet række avlsarbejdet en hjælpende hånd. På generalforsamlingen i 1933 godkendtes et forslag om samarbejde med landbo- og husmandsforeningerne for at få avlsmaterialet forbedret, og da man året efter fik henvendelse fra et nyt amtsudvalg, som var nedsat med den opgave at forberede tuberkulosens bekæmpelse, vedtoges det at yde den foreslåede bevilling på 2 øre pr. svin samt 2 kr. til hver tuberkulinprøvet besætning.

Da svinekortene kom

Vigtigere end disse begivenheder var imidlertid den skelsættende udvikling, som kom udefra. Kronestigningen i 1925 havde rystet landbruget som eksporterhverv, men nu var man ved at arbejde sig frem igen, og i 1929 var der atter ligevægt i omsætningen. Når dette var muligt til trods for, at en verdensomspændende krise allerede var under udvikling, skyldtes det ikke mindst, at flæskepriserne holdt sig i et forholdsvis højt leje på verdensmarkedet. Dansk Landbrug var da også rede til at udnytte denne mulighed, men til skade for erhvervet som helhed opstod de såkaldte "svinefabrikker", der opdrættede svin i tusindtal og overfyldte det engelske marked. Danmark blev efterhånden sin egen konkurrent derovre – en sandhed, som ældre landmænd endnu må mindes med bitterhed – og salgsprisen gik ned under fremstillingsomkostningerne. Smerten meldte sig først, da den økonomiske krise rigtigt satte ind og også ramte baconmarkedet. Allerede i 1930

1940 10 091125 1940

LANDBRUGSMINISTERIETS SVINEREGULERINGSUDVALG

AXELBORG KØBENHAVN

Ugyldig efter 26. Oktober 1940

Svinekort

Oktober-Regulering

Dette Svinekort giver

IHÆNDEHAVEREN

Ret til Levering og Slagtning af

1 SVIN

i Tiden 30. Septbr. 1940 til 26. Oktbr. 1940.

(Efter 26. Oktober 1940 er Kortet ugyldigt.)

Leveret af .....

.....

Eftertryk forbudt, medfører Straffansvar efter Loven

GRAFISK INSTITUT KBH

Ugyldig efter 26. Oktober 1940

Svinekort.

mærkedes nedgangen. Det blev værre i 1931, og 1932 blev det sorte år for erhvervet. Smørret var en overgang nede i 1,20 kr. pr. kg., en god udsætterko kostede ikke over 60 – 70 kr., og et slagterisvin kunne næppe nok hjembringe 4 tikronesedler.

Men produktionen fortsatte og gik helt over gevind, og det førte i 1932 til, at England regulerede tilførslerne. Hvert tidligere leverandørland fik tildelt en bestemt kvota, for Danmarks vedkommende 62 % af de sidste 5 års leverancer. Produktionen måtte tilpasses derefter, og så fik vi *Svinekortene,* som tildeltes i forhold til grundskyld, skummetmælk og tidligere leverancer. Alt dette gav slagterierne et omfattende kontorarbejde, men ordningen havde dog også sine lyse sider. Svinefabrikkerne, som ofte var oprettet helt uden for landbruget, sygnede hen, og en højere Englandspris medførte, at produktionen igen blev rentabel. I 1932 havde man haft en gennemsnitspris på 83 øre pr. kg slagtet vægt. Året efter var den 95 øre og det følgende år 1,42 kr. Før producerede man 100 grise til 40 kr. pr. stk., men nu 40 grise til 100 kr. stykket. Svinekortene var et kapitel for sig. En overgang var det mere kortene end svinene, man regnede med som handelsobjekt, men efterhånden fandt ordningen dog et mere stabilt leje, og vi havde denne kontingentering til krigens udbrud.

Kreaturslagteri og destruktionsanstalt

Årene derefter bød på adskillige nye opgaver for slagteriet. Da man byggede i 1930, var der ikke taget hensyn til kreaturslagtning, men som følge af gentagne henvendelser fra andelshaverne blev spørgsmålet om opførelse af et selvstændigt kreaturslagteri ved virksomheden sat under afstemning i 1935 og vedtaget med 292 st. mod 42. Siden har slagteriet år efter år modtaget og behandlet et betydeligt antal dyr – og det forløbne regnskabsår således ca. 1.700 stk. I 1947 udvidedes kreaturslagteriet for ca. 100.000 kr.

I foråret 1936 drøftede man sammen med Thisted og Nykøbing slagterier muligheden for opførelse af en fælles destruktionsanstalt. Nykøbing faldt forholdsvis hurtigt fra, men mellem Hurup og Thisted opnåedes enighed om bygning af en fælles kødfoderfabrik ved Vildsund. Imidlertid gik det sådan, at forslaget blev forkastet af Thisted Andelsslagteris andelshavere, og en overgang stod Hurup alene med planerne. Man forhandlede med ejeren af den private destruktionsanstalt ved Ashøje om overtagelse af hans virksomhed, men arbejdede samtidig videre med planen om en helt ny fabrik, og takket være ikke mindst det energiske arbejde, som blev gjort af vor virksomhedsformand, Laur. Christensen, fastholdt man denne tanke og vedtog at bygge ved Vildsund. Senere gik det som bekendt sådan, at Thisted gik med på den fra Hurup foreslåede kontraktordning, og i 1941 fik man også Mors med.

Årene siden opførelsen har kødfoderfabrikken vist sig at være et udmærket aktiv, som har været til stor gavn for de virksomheder, som er medejere. På kødfoderfabrikken bliver mange affaldsprodukter udnyttet på en sådan måde, at de indbringer leverandørerne den bedst mulige betaling. I det forløbne år var kødfoderfabrikkens omsætning 1.579.457 kroner.

Den tyske besættelse og dens indflydelse på svineproduktionen

De sidste år i 30'erne gav en rolig og støt udvikling for slagteriet uden større skelsættende begivenheder. Ved udbruddet af Anden Verdenskrig i 1939 havde man i alle kredse en følelse af, at udviklingen kunne blive faretruende både for vore eksporterhverv og for nationen som helhed, og ved den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 blev slagterierne straks stillet over for en række vidtgående og skæbnesvangre problemer. Vi var afskåret fra vor største kunde. Danske eksportbåde undervejs til engelske havne med flæsk blev beslaglagt som krigskontrabande. Værdien af de baconladninger, som var undervejs, var 18.5 mill. kr., som efter krigen blev tilbagebetalt Danmark. Modtagelsen af svin på de hjemlige slagterier måtte suspenderes en uge, indtil der blev åbnet en kredit gennem Nationalbanken, så man kunne fortsætte. De begrænsede kultilførsler standsede, og i de lange besættelsesår måtte slagterierne som så mange andre virksomheder klare sig med brun-

Delegation måske i forbindelse med en London-tur i 1932.
Nr. 3 fra højre er Kr. A. Kristensen. Nr. 4 fra højre kan være Nicolaj Nicolajsen.

kul og tørv. Svinekortordningen blev ophævet, tilførslerne af foderstoffer udefra standsede, og produktionens størrelse blev bestemt af den hjemlige avl. To dårlige høstår førte med sig, at svineslagtningerne gik tilbage med rivende hast. I 1942 var man på Sydthy-Andesslagteri nede på 6.505 stk., og året efter havde man 8.879 stk. I de to sidste besættelsesår fik man en lille stigning. Landbruget var naturligvis som alle andre erhverv nødt til at skaffe sig indkomster, og hjemmemarkedet stillede sine krav ved siden af, at man i så høj grad som muligt blev tvunget til at levere til den tyske besættelsmagt – i første omgang på Nationalbankens regning.

Endelig i 1945 kom befrielsens time for vort land, som i de sidste måneder havde svævet mellem håb og frygt. På det første bestyrelsesmøde efter besættelsens ophør kunne slagteriets formand udtale sin glæde over, at virksomheden var kommet gennem besættelsestiden uden at lide overlast, og at bestyrelsen kunne samles fuldtalligt.

Det varede dog noget, inden de normale handelsforbindelser kunne genoptages, og den tilbudte englandspris var i første omgang en stor skuffelse. Efter mange forhandlingsmøder enedes man om en notering på 259 øre fra 30. august 1945, efter noteringen siden 1943 havde ligget fast på 272 øre pr. kg. Under krigen og indtil 1950 var alt eksportsalg foregået gennem det ministerielle udvalg "Baconudvalget", men efterhånden blev tiden moden til, at eksporten kunne overgå til landbrugsorganisationerne, og fra 22. januar 1950 oprettedes "Eksportslagteriernes Salgsforening", som alle andels- og privatslagterier er tilsluttet. Senere er der som bekendt ført en række forhandlinger med England på grund af de såkaldte langtidsaftaler, hvoraf den sidste er afsluttet for nylig. Disse forhandlinger vil dog være i så frisk minde, at

det er unødvendigt at gennemgå dem i et jubilæumsskrift.

I efteråret 1949 blev bogholder *Edv. Sørensen,* Vojens, antaget som direktør efter direktør E. Jeppesens død.

Fremgangsår med krav om store udvidelser

Fra året 1949 er der sket en fortsat fremgang for svineproduktionen og afsætningen til udlandet, og vort slagteri har fået sin andel i denne fremgang, der er foregået i en stejlt stigende kurve. Slagtningerne i Hurup steg fra 18.000 til 28.000, til 30.000 og 40.000 året derefter, indtil man i 1954 satte rekord med 48.586 stk. svin. Fremgangen er fortsat i jubilæumsåret, hvor man i de første tre kvartaler har slagtet 36.891 svin med en omsætning på 10.400.258 kroner.

Denne fremgang har imidlertid også stillet store krav til det tekniske apparat på virksomheden. I de mange og fattige besættelsesår var slagteriet afskåret fra at kunne foretage adskillige tiltrængte fornyelser og forbedringer, og så snart materialesituationen tillod det efter krigen, måtte man gå i gang med en tiltrængt fornyelse af slagteanlægget. Da modtagelsen af svin oversteg den kapacitet, hvortil slagteriet blev bygget i 1930, nemlig ca. 35.000 svin årligt, måtte man under hensyn til en betryggende behandling af produkterne foretage en række omfattende fornyelser, udvidelser og udskiftninger, som endnu er i gang i jubilæumsåret.

Man begyndte i 1950 med et nyt køleanlæg, der kostede 88.756 kr., hvortil kom som en nødvendig udgift udbetaling af andele på 90.625 kr. i 1951, da slagteriet gik ind i en ny 10 – års periode. I 1952 fulgte moderniseringer for 38.023 kr., i 1952 – 53 fik man saltkælder med kølerør for 100.000 kr. I 1953 kølerum med køleanlæg for 165.000 kr. og i indeværende år bliver fedtsmelteriet og tarmrenseriet flyttet, og der indrettes udskæringsrum og foretages forbedringer i folkestuen. Disse arbejder er anslået til ca. 160.000 kr., hvortil kommer, at slagteriet har fået opfyldt et længe næret ønske.

Slagteriudsalget ca. 1954. Fra venstre Inga Madsen, Ellen Christoffersen, Vilhelm Christensen.

Man har opkøbt en ejendom på hovedgaden i Hurup til butikssalget, og med den ombygning, som netop er afsluttet, vil dette arbejde og ejendommen tilsammen koste ca. 160.000 kr.

Det er naturligvis store udgifter, men udviklingen, siden man begyndte på moderniseringen, har til fulde vist, at investering har været nødvendig. Det ville have været umuligt at behandle næsten 50.000 svin på den rigtige måde med hensyntagen til kvalitetskravene i et 25 år gammelt slagteri, der var bygget til 35.000 svin.

Ved jubilæet er vor virksomhed moderniseret, vel udrustet til at modtage andelshavernes svin og give dem den behandling, som forudsætter den højest mulige pris på det udenlandske marked.

På jubilæumsdagen fredag den 16. december er der reception på slagteriets kontor og senere frokost på Missionshotellet for venner og forretningsforbindelser.

Slagteriets formænd

I de forløbne 25 år har Sydthy Andels-Svineslagteris bestyrelse kun haft to formænd. De har hver på sin vis haft stor betydning for virksomheden, og selv om den nuværende formand, gdr. *Laur. Christensen,* forud for udarbejdelsen af dette skrift har angivet, at det skal være virksomheden som helhed og ikke enkeltpersoners indsats, der nævnes, ud fra den betragtning, at i et andelsforetagende nås resultaterne gennem manges samvirke, så ville billedet af slagteriets virke dog være mangelfuldt, om man ikke nævnede enkelte mænd og deres gerning for virksomheden.

Gdr. *Nikolaj Nikolajsen,* "Over Astrup", udførte ved slagteriets oprettelse et personligt arbejde, som allerede er berørt i indledningen af jubilæumsskriftet. Selv om det nu er en årrække siden, han afgik ved en alt for tidlig død, er både hans navn og dygtige landmandsgerning i frisk minde på denne egn. Han var født på "Over Astrup", som han overtog efter sin far, og selv fortsatte han det opdyrkningsarbejde, som faderen med stort held havde indledet på gården. Nikolajsen blev på mange måder en foregangsmand inden for Sydthys landbrug. På et tidspunkt, hvor plantningssagen ikke var så anerkendt som i vore dage, gik han ind for læplantning og anlagde omkring sin gård og på dens marker store og gode læhegn, som den dag i dag er en pryd for "Over Astrup". Samtidig med, at han var en dygtig, praktisk landmand, havde han en usædvanlig sans for at forskønne og hygge, og gården drev han tidligt frem til et mønsterværdigt brug. Fra sit barndomshjem havde han en – man kan vist godt sige medfødt interesse for andelsbevægelsen, og det var ham meget om at gøre, at Sydthy fik et selvstændigt andelsslagteri, da svineproduktionens stigning gjorde det nærliggende at gennemføre denne opgave. I de første år blev han slagteriets første formand. Hans virke på denne post var præget af en ærlighed, redelighed og retsindighed, som han selv havde afstukket som virksomhedens motto, og det var med beklagelse, at bestyrelsen tog afsked med ham i 1934, da han efter sin læges råd så sig nødsaget til at indskrænke sit arbejde.

Gdr. *Laur. Christensen,* "Hovgården", Vibberstoft, har været formand siden 1934. Da han i sin tid overtog dette hverv, fulgte han sin forgængers eksempel og skrev i forhandlingsprotokollen nogle ord om, hvad han så som målet for virksomheden, og tegnede som sit ønske: *"At slagteriet fremad i tiden må stå som et vidnesbyrd om danske landmænds vilje og sam-*

Bud for slagteriudsalget Richart Vestergaard, ca. 1954.

menhold til gennem fælles arbejde indadtil at virke for økonomisk fremgang, og udadtil at vise de fineste produkter, som danske landmænd og danske arbejdere kan producere. I det håb ønsker jeg sammen med slagteriets bestyrelse, andelshavere, direktør, funktionærer og arbejdere at deltage i arbejdet for slagteriets trivsel og fremgang".

Laur. Christensens kolleger i bestyrelsen vil sikkert være de første til at anerkende, at han har fulgt denne linje. Med hensyntagen til alle sider, til andelshaverne, til funktionærerne og arbejderne, der tjener deres brød på slagteriet, har han på sin rolige, besindige og myndige måde styret sin kurs gennem mange skær, som stærkt skiftende vilkår har udgjort i en lang række af år.

Slagteriets medstifter, *N.N. Stensgaard,* viste ikke alene ved oprettelsen af virksomheden sin interesse. Han var revisor til 1947, da han på grund af sin høje alder trak sig tilbage fra dette betroede hverv.

På slagteriet er der ved jubilæet en stab af funktionærer og arbejdere, som har mange års tjeneste bag sig. Af dem er der tre, som har været med gennem alle 25 år, nemlig opsynsmand *N.W. Hebsgaard,* slagtersvend *Tage Christensen* og slagteriarbejder *Peder Nielsen.*

Laur. Christensen, "Hovgaarden", Vibberstoft.

Samvirke

Det er spøgende sagt om de danske andelsslagterier, at de drives så rationelt, at det eneste, som går til spilde, er grisenes svanesang. Der er den sandhed heri, at man gennem et mangeårigt arbejde har fået opbygget et samvirke til varetagelse af fælles interesser og til behandling af biprodukter, som i en mindre virksomhed delvis ville gå til spilde, men som i fællesdrift udbringes til den bedst mulige pris – der til tider har været endog overraskende stor – navnlig i de senere år, hvor den kemiske og medicinale industri er trådt ind i billedet. Her skal i korthed gives en redegørelse for de virksomheder, som Sydthy Andels-Slagteri er tilsluttet.

Eksportslagteriernes Salgsforening, Axelborg, er, som nævnt foranstående, det vigtigste organ for slagteriernes fælles optræden. "Andelsslagteriernes Fælleskontor", oprettet 6. juli 1890, varetager en lang række vigtige opgaver. Slagterierne har herigennem deres egne forsikringer og indkøbsforening.

Landbrugsministeriets Baconudvalg, som havde lokaler her, administrerede svinereguleringen. Flæskerationeringen administreredes også herfra, og alt salg af bacon, søer og svinefedt er siden 1939 dirigeret herfra. Baconudvalget er, som tidligere omtalt, afløst af "Eksportslagteriernes Salgsforening", hvis daglige ledelse med megen dygtighed varetages af direktør H. Behnke.

Danske Andelsslagteriers Tarmsalg, Glostrup, (D.A.T.), som slagteriet har været medlem af siden oprettelsen, aftager alle tarme, såvel af svin som kreaturer, på stedet og driver en betydelig eksportvirksomhed. Selskabet, som blev oprettet den 10. november 1913, havde sidste år en omsætning på 26.408.200 kr.

N.A.F.A., Nørresundby, ejes af i alt 32 jyske andelsslagterier og behandler svine- og okseblod, der omdannet til blodalbuminpulver er en betydelig eksportvare. Virksomheden, der startede i 1936, havde i år en omsætning på 3.645.000 kr.

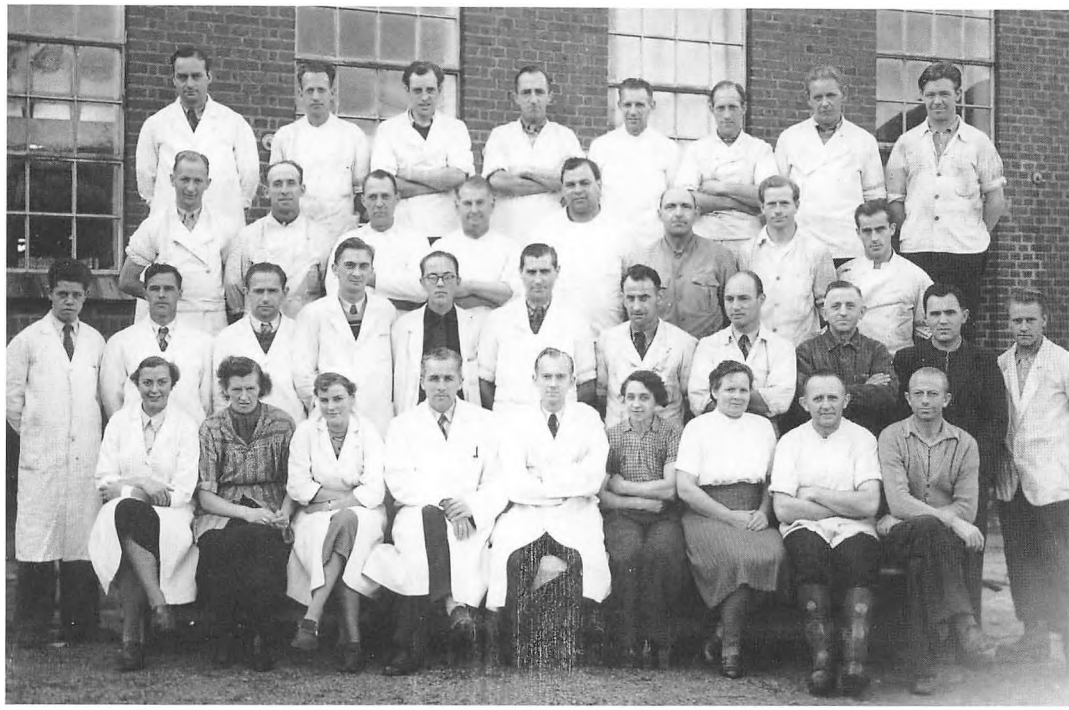

Medarbejdere 1954:
Øverste række fra venstre: Laurids Sørensen, Sigurd Nielsen, Arne Christensen, Thomas Christensen, Laust Nielsen, Gustav Nielsen, Toft Christensen, Verner Dahlgaard.
Næste række: ?? Jørgensen, Peter Nielsen, Søren Nielsen, Chr. Bang Nielsen, William Madsen, tømrer ??, Robert Jensen, Villy Ekman.
Næste række: Henning Larsen, slagtermester Larsen, Johannes Pedersen, Chr. Frost, Mogens Madsen, Hebsgaard, ??, Tage Christensen, smed Grønkjær, ?? Bjørn, Ejner Christensen.
Nederste række: Inga Madsen, Dagny Mortensen, Ellen Christoffersen, direktør Sørensen, Tage Vad, Meta Worm, Agnes Nielsen, Mehl, Rich. Jensen.

Hudecentralen, som blev oprettet i 1951, modtager alle huder og skind og har allerede vist sin betydning, ikke alene prismæssigt, men også mht. kvalitet. Omsætning i indeværende år 29 mill. kroner.

J.A.K.A. – Jyske Andelsslagteriers Konservesfabrikker – er et af de yngste skud på stammen. Det blev oprettet i 1951 og har i det sidst afsluttede regnskabsår pr. 1. oktober haft en omsætning på 25,3 mill. kroner.

De tre ringninger

Af Kaj Nissen, dramatiker

Som jeg skrev i det program, der samtidig var en slags billet til forestillingen: "Historien - eller rettere sagnet - bag "De tre ringninger" er en ganske sandfærdig tildragelse, som vi blot har flyttet lidt rundt på, tidsmæssigt og ikke mindst med hensyn til stedet."

Der var sket det, at jeg nogle år før havde fundet historien om denne for mig ganske sande begivenhed i en udgivelse fra Thisted Museum: "Kirkerne i Thy".

Jeg foreslog Fyrspillene, at vi måske kunne tage historien op, men da den udspillede sig i den nordlige del af Thy, og da foretagendet hedder og altid har heddet "Fyrspillene i Sydthy", viste der sig et mindre geografisk problem, som vi først måtte prøve at løse: Før jeg kunne komme i gang med at skrive mit egnsspil nummer syv til Fyrspillene i Sydthy, måtte sagnet flyttes fra den nordlige ende af Thy og et godt stykke sydpå.

Oprindeligt udgik sagnet nemlig fra Hunstrup Kirke, og det inddrog kirkerne i Hillerslev og Kaastrup. Historien selv udspillede sig i 1550'erne.

Vi var nødt til at flytte begivenheden til Ashøje - med kirkerne i Grurup, Hurup og Heltborg inden for hørbar rækkevidde. Tidsmæssigt henlagde vi den til 1520'erne, hvilket var i den katolske tid, i perioden før reformationen.

Nu var det heldigvis et vandresagn, der gemte sig bag historien - det skal jeg vende tilbage til - så i princippet var det ligegyldigt, hvor det udspillede sig, og nu blev det altså med udgangspunkt i Ashøje, der i sig selv er fuld af trylleri.

Historien handler om en mand ved navn Søren Bie, et navn som stedets præst ikke bare kan sidde overhørigt.

Han driller derfor Søren med at kalde ham ved bi-, hvepse- og andre navne, og han advarer folk om, at manden måske kan blive så varm i hovedet, at han kan finde på at stikke. Ud over det ved præsten en del om Søren, som andre har skriftet, men som Søren selv har holdt mund med.

Søren har ligget i med en hel del kvinder fra egnen, og derfor er mændene ikke helt trygge ved ham. Desuden er han en stor elsker af god mad, og frådseri var dengang i den katolske tid en af dødssynderne.

Søren Bie lader sig kun drille frem til et vist punkt. Han når hurtigt ud over det punkt, da han er lidt hidsig, og han slår i starten af stykket præsten ihjel med sin le og lægger endnu en dødssynd - ud over frådseriet og horeriet - til sit synderegister, nemlig drab.

Søren bliver straks fanget og ført for en dommer, der måske nok kan være usikker på sig selv, og sin dømmekraft - men aldrig på sin juridiske uddannelse. Han forvandler Sørens dom til en slags pilgrimsvandring, der kunne gøre det ud for tre lange ture til Santiago de Compostela, Rom og Jerusalem. Men dommeren vil godt have sagen afklaret endnu den samme dag og dømmer derfor Søren til inden for to timer at ringe med klokkerne fra tre kirker - det bliver kirkerne i Grurup, Hurup og Heltborg.

Det kræver, at manden løber uafbrudt i løbet af de knap to timer, som forestillingen varer - selv i pausen, og da ikke mindst, fordi der er modstandere, som gerne vil forhindre ham i at nå frem og ringe, men som vi skal få at se, er der heldigvis også hjælpere.

Jeg havde i mellemtiden fundet ud af, at historien må hvile på et vandresagn. Det findes mange steder, og ikke mindst er der en parallel i Ribe og i Fredericia. I Ribe har man en domkirke. Og på siden af domkirken er der en dør med et "kattehoved" (det kaldes kattehoved, selv om det er en løve), og den forbryder, der ude fra landskabet omkring Ribe, der kan nå frem og lægge hånden på dette hoved eller gribe om ringen, som løven holder i gabet, er fri og kan ikke straffes, uanset hvad vedkommende måtte have bedrevet.

I Fredericia gik man måske endnu mere drastisk til værks, idet man i en periode tillod enhver, der nåede inden for byportene, at nyde ikke kun straffrihed - men også ti års fritagelse for afgifter og skatter. Og så kunne enhver nyde udbyttet af sit fag inden for Fredericias beskyttende bymure - uanset hvad man havde foretaget sig på vejen derhen.

Det står klart, at med så gunstige betingelser måtte retfærdige folk ude i landskabet se på forbryderens vej til frifindelse som en urimelig og provokerende bestemmelse. Man måtte med andre ord prøve at spænde ben for en sådan forbryder - hvis det på nogen måde kunne lade sig gøre. Man burde forhindre vedkommende i at nå frem til frelsen.

På samme måde med Søren Bie. Hvis man kunne stoppe ham i hans løb og forhindre, at han nåede frem til kirkerne, kunne man samtidig sætte en stopper for manden og få hele hans familie sendt af vejen - i galgen og til tugthuset i København.

Sådan hang Søren Bies familie nemlig på den. Hans kone blev sat hen under galgen, hvor hun så kunne sidde, rede til at blive klynget op, hvis Søren ikke nåede frem til tiden, eller hvis han stak af undervejs. Og børnene blev holdt tilbage under samme galge, for senere om nødvendigt at blive overført til tugthuset i København til livsvarig indespærring.

Men som allerede nævnt: Der var også hjælpere på banen. Og hjælperne var i dette tilfælde en flok børn, der ikke ville finde sig i, at deres kammerater blev overført til tugthuset i København. De to børn havde ifølge deres kammerater ingenting gjort og fortjente ikke at blive hårdt straffet, fordi Søren havde båret sig ufornuftigt ad.

Derfor gik børnene i aktion. De sørgede for at sende Søren de rigtige steder hen, først til Grurup, på et tidspunkt hvor han ellers var på vej til Hurup. De viste ham de hemmelige smutveje, som han - voksen og "klog" som han var - for længst havde glemt - sådan som alle voksne glemmer de ting, de i barndommen levede med og overlevede på.

Børnene sørgede ikke mindst for at skræmme bønderne fra vid og sans - og på vild flugt - ved hjælp af et "monster", som den mest uglesete af flokken, Benjamin, med overlegen kunst havde udtænkt. Uden børnene havde Søren ikke været i stand til at overholde sine frister, og børneflokken havde ikke engang overvejet Benjamin som en mulighed. Netop han viste sig uventet i stand til at hjælpe dem alle ud af kniben.

Imens tog dommeren sig en lur. Han havde en drøm og blev endnu mere usikker på, om han havde dømt rigtigt - selv om de to betjente svor på, at han ikke kunne dømme anderledes end rigtigt. Det hele var nær ved at ende galt, men vi fik da klokkerne fra den sidste kirke at høre (de klang i sidste sekund) - og dermed var Søren fri, konen blev ikke hængt, og børnene slap for at blive sendt til København.

Spillet var som nævnt flyttet til Ashøje, og sjældent har man oplevet et sted så magisk og så passende til netop sådan en sagnhistorie. Der blev spillet på begge sider af søen - ovre på den anden bred kom Søren løbende forbi, her og op over bakkerne samledes bønderne før omringningen af Hurup kirke, og børnenes "monster" dukkede frem herovre - til publikums udelte fornøjelse.

Der blev således spillet rundt om søen - og somme tider, dog ufrivilligt, i søen. Det hele gik på den måde op i en højere enhed: Publikum sad på græs, græsset blev slået i starten, træer var fældet og buskads ryddet, så der opstod indsigter og udsigter, alt på en måde så spillerne kunne komme af vejen, når de ikke var i spil.

Søren klarede frisag, men nu havde dommeren bestemt sig: Næste gang ville ingen slippe så nemt, det var trods alt en præst og et medmenneske, der havde mistet livet - og en bod måtte der betales. Den skulle sones her på jorden - resten måtte man bagefter finde ud af med Vorherre, når man en gang stod over for sin himmelske dommer.

Som vi så det genspejlet i det unge par, Holger og Cecilia, kom vi her ud for parfor-hold, der blev sat på en alvorlig prøve. Sørens kone, Anne, og deres børn, Morten og Matilde, måtte undervejs, sammen med dem, der havde forsamlet sig om dem, gennem mange og svære overvejelser omkring det rimelige i, at nogen

påtog sig en ret til at udsætte dem for så megen tvivl og så megen mistillid - ikke mindst omkring Sørens person og gode vilje.

For godt nok kunne både hjælpere og dommer - hver gang Søren var nået frem og ringede med klokkerne fra en bestemt kirke - afgøre, hvor han opholdt sig, men det kunne også forfølgerne. Og til sidst var der kun én kirke tilbage, som bønderne kunne omringe og vente på, at han skulle dukke op - hvis han da ikke bare stak af.

Det viste sig her i slutningen, at der ikke havde været nogen grund til at tvivle på Sørens hæderlighed, men han havde trods alt lige slået sin præst ihjel, og enhver vidste om ham, at han ikke i al sin gerning havde vist sig så ærlig, som man kunne ønske. Men nu nåede han altså, hvad han var blevet sat til, og det blev så stykkets udgang og morale.

Både Søren og familien slap helskindet - men med mange eftertanker - fra prøvelsen og løbet. Sådan havde det ikke været i går, og det var afgjort slet ikke sådan i forgårs - men nu kom den dag, hvor han vandt, måske endda mest over sig selv. Og bønderne - de fortrød også deres medvirken, men måske mest fordi taktikken i dette tilfælde ikke virkede.

Og således fik vi omskabt et nordthylandsk vandresagn til at fungere flot langt mod syd, og det var måske slet ikke det værste, der kunne ske. Et vandresagn kan vandre langt og længe, og det kan flyttes meget omkring, og det blev det så, endda med benene i behold.

Aftentur til Boddum Bisgaard

Af Rita Christensen, Bedsted

I samarbejde med Museum Thy afholdt Egnshistorisk Forening den 16. juni 2015 en aftentur til Boddum Bisgaard.

Selv om det var en kølig sommeraften, havde ca. 65 personer taget imod invitationen, og alle oplevede en rigtig god aften i meget smukke omgivelser.

Efter velkomst ved foreningens formand Henrik Eriksen gav Svend Sørensen, Museet, en fyldestgørende beretning om gården Boddum Bisgaard.

Boddum Bisgaard tilhørte i middelalderen bisperne i Børglum i Vendsyssel, og den, engang så store gård, ejede også det meste af Boddum, en del af Ydby, Hurup, Heltborg, Gettrup og Helligsø sogne. Dertil kom kirkerne i Boddum, Ydby og Hurup.

Gårdens ældste bygninger er laden (1788) og stuehuset (1821). Da man byggede laden, blev der anvendt sten fra det nedbrudte tårn ved Boddum kirke.

Gårdspladsen.

Boddum Bisgaard.

Aftentur.

Blandt stenene var der én med to fremspringende menneskehoveder, og hver nat kom den blå dame gående fra kirken for at kysse stenen. Hende kan man desværre ikke opleve længere på Boddum Bisgaard, for stenen blev i 1900-tallet flyttet tilbage til kirken, hvor den endnu står i våbenhuset. Konturerne er lidt udviskede, - enten det så skyldes kyssende læber eller tidens tand.

Af tidligere ejere er der især én, der skiller sig ud. Det er Poul Breinholt, der var ud af en stor studehandlerslægt. Breinholt opkøbte stude, der blev drevet til de store markeder om foråret og efteråret i Husum og Itzehoe. Poul Breinholt ejede gården fra 1848 – 1884 og igen fra 1893 – 1895.

Herefter fortalte gårdens nuværende ejer Preben Riis om minder fra hans tid, først som karl ved daværende ejer Jens Krabbe og senere om de mange år som ejer af Boddum Bisgaard. Preben er gift med Marie, der er datter af tidligere ejer Jens Krabbe.

Parret har ejet gården siden 1960 og fået 3 sønner. Sammen har de skabt et ualmindeligt dejligt hjem, som alle deltagerne fik lejlighed til at se.

Efter en rundvisning i parken, stuehuset, laden og tilhørende marker var der afslutning ved Limfjorden, hvor der blev tændt Sct. Hans bål og sunget er par sange.

Henrik Eriksen afsluttede og rettede en stor tak til det gæstfrie værtspar Marie og Preben Riis, der havde skabt rammerne for en rigtig dejlig aften.

Med far til barndomsegnen i Thy

Da minderne fra livet i Istrup for 60-65 år siden blev genopfrisket

Af P. Nørby, Silkeborg

I Thisted Amtsavis den 16. august 1949, har lærer, P. Nørby, Silkeborg, givet en interessant skildring af et besøg, han har aflagt i sin faders barndomsegn, Istrup. Det hedder heri blandt andet:

Jeg havde været på ferie i Vorupør, men nysgerrigheden havde drevet mig mod syd ned til Istrup og Kjallerup, hvor jeg fandt en af min fars gamle skolekammerater, Kr. Nedergaard, Istrup. Da jeg fortalte ham, at jeg var søn af Ajers Huels, Nis Kresten, ville snakken ingen ende få.

Resultatet blev senere turen sammen med far til eventyrlandet, der i løbet af eftermiddagen, i de to gamle mænds fortællinger og samtale, skruedes 60-65 år tilbage.

I sommersol fra Svankjær til Istrup

Landet lå badet i sommersol, da vi cyklede ad vejen fra Svankjær til Istrup. En frisk brise stod ind over landet fra nordvest, saltet af havet, der ligger ca. 7-8 km. vestude. Man behøver ikke at spørge, om man er nær ved havet. Klitterne når helt herind. Høje sandklitter med lyng og marehalm ses, så langt øjet rækker mod vest, hvor synet ikke hindres af beplantning, hvad det imidlertid gør mange steder, idet den store plantage nu strækker sig langt ind over klitbæltet.

Mod øst ser man ind over engene langs Ove Sø med øen "Madstedborg". På den anden side af søen ligger de høje klinter, en gammel kystlinje, og længst mod nord spejler kalkklinterne ved Legind Kalkværk sig i søen.

En del gårde og mindre husmandsbrug ligger spredt ud over landet. Den eneste virkelig store gård er "Madstedgaard", der ligger omtrent helt nede ved søen. Den høje tagrygning og møllen ses fra vejen.

Dernede ligger også de brede eng- og mosedrag.

Landet skifter udseende i mindernes skær

Far og jeg kører side om side; der høres kun lyden af vejgruset, der knaser under cykelhjulene, og vindens susen gennem klitplantagen. Da med et får landet, gennem fars fortælling, et helt andet udseende, sådan som det så ud, da far som lille dreng løb rundt i klitterne og passede får, eller var i engene for at flytte de mange ungkreaturer. Far taler langsomt, som om han beretter om et syn, der passerer forbi hans blik. Hans stemme er let sløret, mens sproget nærmer sig det brede, bløde mål, han talte i sine drengedage, og som man endnu benytter heroppe.

Dengang for godt tres år siden, var der ingen træer, det hele var dækket af klitter. Rundt om mellem sandbankerne lå der en masse husmandssteder, mange flere end der gør nu, og de, der er, er for de flestes vedkommende bygget siden. Der er blevet sammenlagt småbrug, der nu drives under et. Kun enkelte bygninger fremtræder, som de gjorde dengang. Der nede ligger "Madstedgaard", som i gamle dage hed "Nedergaard", og der, æ Rødbro (tryk på første stavelse). Det er endnu som dengang.

De gamle huse, som er borte

Også den gamle Istrup Skole ligger der endnu, men så var der jo alle de gamle huse, som nu er borte. Der lå Laust Peders, der Ajers Huels (min farfars); der lå Rundetårn, hvor æ "målerdreng" boede, der Jens Hvids, Mads Boysens, Poul Smedes, Ajers Krogs, Kr. Morsings og flere endnu. Alle er de nu fuldstændig udslettede. Et meget gammelt hus er der endnu. Det ligger

Istrup skole.

vest for vejen, nord for "Nedergaard". Det er et lille, meget lavt hus med stråtag og bitte små vinduer; det var der, Sidse Koldby boede. Hun solgte hvedebrød til 5 øre for en hel kringle.

Mange spørgsmål melder sig under fars fortælling. Hvad levede de af, de mange småhusmænd, der næsten alle havde en stor familie. Hvordan var de, og hvordan formede livet sig for dem?

Da far og Kr. Nedergaard mødtes, fik jeg svar på mange af disse spørgsmål ved at høre disse to gamle mænd dykke ned i mindernes hav og drage den ene ting efter den anden frem, alt eftersom de på deres cykler kørte fra det ene sted til det andet. Hver plet havde minder. Hver sti fremkaldte syner.

Det første sted, vi kom til, var Istrup gamle Skole, der nu ikke benyttes som sådan mere, idet der er bygget en centralskole i Svankjær, men skolestuen står endnu som for tres år siden. De to gamle drenge, der ikke har set hinanden siden skoledagene, sidder nu i grøften og lader tankerne gå tilbage.

Kornmark hvor hjemmet lå

Da vi nåede det sted, hvor fars hjem havde ligget, viste det sig, at der nu var sået korn. De to fik huset placeret, fik bestemt, hvor haven havde ligget, og ved nærmere undersøgelse viste det sig, at der endnu stod et par ribsbuske og en bregne som de sidste rester af det lille hjem. Der var et sted, hvor kornet var kraftigere end det øvrige, men også det fandt man en forklaring på. Her havde møddingen ligget. – Farfar havde haft en enlig ko, og endnu tres år efter kunne det kendes på marken. "Jow," sagde Kræn Nejgord "det haar smaag aaéd inno – jow, tres or ætter".

En dagløn var 50 øre

Hvad levede de dog af, disse mange småhusmænd, hvis småagre bestod af klitsand?

Ja, først gik de på arbejde hos gårdmændene. Daglønnen var om vinteren 50 øre for at stå på loen og tærske med plejl en hel dag, og en krone om sommeren for at arbejde fra sol stod op, til den gik ned.

Så havde de koen, der gav mælk til familien, og endelig så havde de kartofler. Disse to ting udgjorde største parten af deres føde. Lidt fisk kunne de købe i Stenbjerg. De fik en masse fisk for en tiøre. Desuden kunne mange af dem et eller andet håndværk. Nogle plukkede revling ris og lavede limer[1] heraf, som de solgte på Koldby Marked. Ajers Huel, min farfar, strøg mursten i en lergrav, der lå lige ved huset. Der er nemlig det mærkelige ved jorden i Istrup, at man, når man graver ned gennem flyvesandet, ca. en meter nede kommer til et fint lag muld, og under det igen er der fede lerlag. Engang har der været frugtbar jord her, men så har den store nabo mod vest dænget store mængder af sand ind over landet og derved ødelagt det hele. Disse mursten, der ikke var brændt, blev solgt til folk, der skulle bygge; de blev anvendt til indvendig mur. Der står endnu huse, hvor disse sten er anvendt.

Desuden loddede min farfar lidt. Når der ikke var andet at lave, fremstillede han kaffekander af blik og lavede små lamper til olie, der havde væge i begge ender. De betragtedes som særlig gode. Desuden vævede farmor lærred og olmerdug, der brugtes til dynevår, og vadmel, som folk kom med garnet til. Farfar var sognets altmuligmand, der kunne hjælpe, når det kneb. Måske var det derfor, at han blev hjulpet, da det kneb for ham.

Lejemål på 49 år

De fleste af husmændene havde dengang lejet den jord, hvorpå deres huse lå. Lejemålet gjaldt 49 år, for "et halvt hundred års leje er en mand evig ejer". Den årlige leje var 8 kroner. Nu var farfars lejemål udgået. Han gik da til ejermanden for at få det fornyet, men det kunne ikke lade sig gøre, han skulle ud; på den måde fik ejeren jo også huset, der lå på jorden. Pæ' Nejgaard gik så med far til ejeren for at gennemtrumfe en ordning, men der var intet at gøre. Først da de allierede sig med Søren Urmager, fik de den ordning i stand, at farfar skulle have lejemål på jorden, så længe han levede.

Foruden kartofler, mælk og fisk vankede der om julen lidt kød. Nogle af husmændene havde, i fællesskab, en gris, som til jul måtte lade livet til glæde for de små hjem. Nogle havde også en gås eller to. Tre uger før gåsen skulle

"Nedergaard" da vejen til Stenbjerg adskilte stuehuset fra avlsbygningen.

[1] Fejekost

slagtes, blev den "stabbed", dvs., at man lukkede den ind i en kasse. Her blev den nu flere gange om dagen tvangsfodret med nogle boller, lavet af rug og vand. De var netop så hårde, at man kunne presse dem ned i halsen på gåsen, indtil kroen var helt spændt. Så sad gåsen og fordøjede det. En behandling, der over tre uger kunne forvandle den til et helt vidunder af fedme.

Ud at tjene som otte-niårig

Børnene måtte fra en tidlig alder være med til at holde hjemmet oppe. Allerede som otte - niårs kom drengene ud at tjene på gårdene. Far havde sin første plads som hjorddreng i Svankjær Præstegård. Her var der femten kreaturer, tyve kobbel får og tre heste. Alle dyrene stod i tøjr og måtte flyttes hver halve time, da der jo ikke var meget græs. Derved gik dagen fra sol stod op, til stjerner lyste ham i seng. En sådan sommer indbragte, i løn, et par nye træsko og ti kroner. Næste år fik far plads på "Madstedgaard". – Denne gård ejede, i fællesskab med et par andre gårde, "Madstedborg", en ø ude i Ove Sø, hvor man drev en del ungkreaturer ud; de måtte svømme derover. En trafik, der bruges den dag i dag. Ligeledes samledes der terneæg på øen. På den tid spistes der sådanne æg på disse gårde. Nu sælges de til bagerier og lignende. Dengang som nu skulle man efterlade mindst et æg i hver rede, for "hels will æ sølle dyker jo æt leg mier".

Der var meget små kår i de små husmandshjem i Istrup og Kjallerup. Mange unge lod sig friste af den store verden og rejste til Amerika. Næsten lige meget hvilket hjem de to talte om, så kom det samme svar, når børneflokken omtaltes: "Å jow, han rejst jo te Amerika, ja han gjow".

Æ målerdreng

Efter at have dvælet i minderne på det sted, hvor far som barn havde sine glæder og sorger, cyklede vi fra sted til sted, og hele tiden var der meget at drøfte. Alle de mange så lave huse, der dengang havde ligget rundt omkring i klitterne, rejste sig igen, og deres beboere passerede revy.

Der lå "Rundetårn", et lille firkantet hus med spidst tag. Her boede æ målerdreng, en original, der spillede en stor rolle i børnenes samtaler for 60-70 år siden. Han må også have været særpræget, en stor, kraftig mand, hvis kræfter der gik ry af. Han bar engang en tønde rug fra Krik til Stenbjerg på sin ene skulder uden at hvile sig. Det var en tur på ca. atten kilometer. En anden gang løftede han, i tænderne, en tønde salt op på købmandens disk. Glad for flasken var han, men han var aldrig ondskabsfuld. For skolebørnene holdt han chokoladegilde en gang om året, for at de ikke skulle slå sten i hans vinduer.

To hidsigpråse

Nede ved engene boede Mads Pæsen, som var meget hidsig. Engang havde hans søn fået en femogtyveøre og havde købt kaffe til sin moder for den. Da Mads Pæsen traf ham på hjemvejen, ville han vide, hvad han havde i pakken, og da drengen ikke turde lyve og i stedet fortalte ham det, så tog faderen kaffen, hældte den ud i sandet og trådte i den med sine træsko.

På den anden side af møllen boede "Pul Sme". Han havde heller ikke et ligevægtigt temperament. En gang havde han slået sin finger med en hammer. Det gjorde fælt ondt. Den syndige hammer måtte op på ambolten, hvor den fik det glatte lag af forhammeren, idet "Pul Sme" råbte: "Æ ska hanen lynemæ lær dæ". Efter den omgang havnede hammeren i brønden.

En dogmefri tro

Forlystelser var der ingen af. Tiden gik med arbejdet for det daglige brød. Sjældent gik man ud om aftenen. Dog kunne det hænde, at mørkt klædte skikkelser en barsk vinternat vandrede langs de sandede stier. To og to gik de, begge i træsko. Manden med kæp i hånden og konen bærende et tørklæde om det bøjede hoved, mens hun trippede efter sin mand, hængende ved hans arm. De søgte hen mod farfars hus, hvor der af og til holdtes møder, sommetider med en fremmed taler. Den hyppigst brugte hed Laust Hedegaard, men oftest var det samtalemøder, hvor man søgte at få lys og trøst over livsvejen ved at dele Guds ord sammen. Man fortalte hinanden om små oplevelser fra

dagliglivet, der belyste Guds godhed mod den enkelte. Gæsterne kom langvejs fra. Der kom også folk fra Svankjær og Lyngby. Ja, helt fra den anden side af Ove Sø kom de gående fra for at være sammen en stund. Det var en egen form for kristentro, man havde, en dogmefri tro på Guds forsyn og kærlighed til den enkelte. En lysende stjerne i hverdagens grå, friet for meget af den dømmesyge og det rammevæsen, der marvstjæler så meget af nutidens kristentro, men de havde en stærk tro på en personlig Gud og en ond djævel.

Den fromme landpost

Da far og jeg gik en runde på Svankjær kirkegård, fandt vi en gravsten, hvorpå der stod:

Landpost Mads Jensen
Født d. 9-3-1852
Død d. 2-1-1922

Far faldt i tanker ved dette gravsted, der fremkaldte så mange minder fra drengeårene. Den mand, der her havde fundet sit sidste hvilested, havde været landpost i Kjallerup. Han var en slags sjælesørger for unge som for gamle. Altid havde han et trøstens ord til dem, der havde det svært; men ofte led han selv af svære anfægtelser.

En tryg forvisning

Det var også barndommens ukomplicerede gudstro, der prægede samtalernes afslutning, da vi besøgte et par af fars barndomsvenner. Jens Jessen og Søren Madsen, der begge boede i Svankjær, hvor de hver havde deres lille hus. Morsomt var det, når far kom ind og spurgte, om de kunne kende ham, at se deres forundrede ansigter, når far begyndte at fortælle træk fra fælles barndomsoplevelser, og se det smil, der bredte sig over deres ansigter, når de udbrød: "Do sejer da æt, te do er Ajers Huels, Nis Kresten". Så lyste øjnene ungdommeligt i deres furede omgivelser, og barndomsminderne svirrede i luften.

Landpostens gravsten på Svankjær kirkegård. (Privatfoto 2015).

Når vi så skulle gå, mundede samtalen altid ud i det tvivlsomme i, at de nogensinde skulle ses mere her, sluttende med: "men Nis Kresten, læ wos så sæt stævn derhjem".

Efterskrift:

En meget interessant og omhyggelig fortælling om mennesker, deres dagligdag, oplevelser og om steder i Istrup, er skrevet af Villiam Mortensen, Svankjær under titlen: Udsigten fra Rødbro Bakke.

Fortællingen kan læses i Egnshistorisk Forening for Sydthys årbog, årgang 2005.

Mindesten i Hvidbjerg-Ørum-Lodbjerg sogne

Af Eskil Jessen, Svankjær

I vore tre sogne findes der mange mindesten. Først og fremmest på kirkegårdene, hvor gravminderne fortæller os om de mennesker, der har haft deres liv og virke på egnen.

Især tidligere var gravmindets størrelse et udtryk for afdødes økonomiske og sociale status.

De fortalte historier om erhverv, fødselsdato og -sted. Der var alt fra »et gammelt frønnet kors« til store og dyre monumenter. I dag er de sociale forskelle ikke på samme måde så let aflæselige på gravminderne, selv om der igen er en tendens til at skabe mere individuelle mindesmærker.

I det følgende vil jeg kort beskrive nogle af de mindesten, der findes i vores sogne. På kirkegårdene bliver mange gravsten fjernet og tilintetgjort efter en årrække, medens de mindesten, som her beskrives, må formodes at stå i meget lang tid fremover.

Mindestenenes placering i terrænet finder du på hjemmesiden *www.j.mp/1MOrbqo*

Sandflugtkommissær C. C. Andresen

Omkring 1930 blev denne sten rejst til minde om èn af klitplantningens pionerer, Carl Christian Andresen. Initiativtageren var den daværende plantør, V. R. Madsen, og skovarbejder Chr. Brandborg udførte arbejdet med stenen. C. C. Andresens far var skovrider på Lolland, men han døde, inden sønnen blev konfirmeret. Trods dårligt helbred og dårlig økonomi kæmpede han sig frem til at få en uddannelse som forstkandidat. Senere blev han sendt til Agger for at undersøge mulighederne for at lave kystsikring efter havets gennembrud af Aggertangen. Kongen udnævnte C. C. Andresen til at forestå sikringsarbejderne omkring Kanalen. Dette indebar bl.a. dæmpningsarbejder i klitten, og han blev udnævnt til sandflugtskommissionær.

I de år, C. C. Andresen virkede i Sydthy, udførte han med stor energi og entusiasme talrige arbejder, som skulle dæmpe sandfygningen i klitterne. Han var desuden meget optaget af træplantning og gennemførte for egen regning mange plantningsforsøg – blandt andet i det område, der nu benævnes Københavnerskoven, og hvor hans mindesten står. Det var helt nyt på de egne – og af de fleste anset for galmandsværk.

Da mindestenen blev rejst, var plantagen etableret og i god vækst og beviste, at C. C. Andresens visioner var bæredygtige. Pionerens initiativ blev starten på Hvidbjerg Klitplantage, som vi alle i dag kan glæde os over.

Biskop Christen Lodberg

Ved vejen fra Lodbjerg mod Krik står denne sten, som blev afsløret en lun junisøndag 1962.

Stenen var rejst af – og blev afsløret af - sognets tidligere præst, den 90 årige pastor emer. Ove Chr. Krarup og dennes bror. De var direkte efterkommere af den berømte thybo.

Biskop Christen Lodberg blev født 31.10. 1625. Han hed oprindelig Jensen og var søn af

en fattig bonde i Lodbjerg, Jens Christensen. Ved flid og dygtighed og ved gode menneskers hjælp, lykkedes det bondesønnen at komme på latinskole. Først i Thisted og senere i Roskilde, hvorfra han blev student i 1647, for senere at uddanne sig inden for teologien.

Han kom vidt omkring i Europa. Han ledsagede bl.a. de kongelige på deres rejser, blev professor på Sorø Akademi, blev provst i Roskilde - for så i 1681 at blive biskop i Ribe. Dette embede bestred han med stor dygtighed og nidkærhed til sin død 12.06. 1693. Han beskrives som en from, tro og ivrig biskop, der med megen omhu vogtede over sædeligheden. De uordentlige præster fandt i ham en streng tugtemester, og han gik skarpt til værks overfor overtroiske levn i menighederne.

Biskop Chr. Lodberg glemte ikke sin hjemegn. Bispeparret forærede i 1692 Lodbjerg Kirke en messehagel og et alterklæde.

På stenen står: Christen Jensen Lodberg
f. her 1625
d. som biskop i Ribe 1693
Viljefast med mandigt sind
From han kom til ærens tind
Dyden adlede vore forfædre (oversættelse fra latin)
Anno 1962

Hvidbjerg Klitplantage

I anledning af Hvidbjerg Klitplantages 100 års jubilæum blev der den 27. juni 1992 afsløret en mindesten og plantet et egetræ ved vejen mellem Kystvejen og plantørboligen. Arne Eskesen, født 1900 og søn af plantagens første plantør, foretog afsløringen.

Familien rejse fra egnen 1916, og i årene 1919 til 1975 besøgte Arne Eskesen ikke sin fødeegn, så da han genså den, var forundringen over de store forandringer i både plantevækst og klima stor. Nu stod han der - som 92-årig - igen i barndommens land. Det var bevægende for alle tilstedeværende. Stenen blev rejst for indsamlede midler, med bl.a. blandt skovarbejderne som bidragydere.

Minde over 8 fiskere - Hvidbjerg v. Aa kirke

Denne marmorplade sidder i korets sydvæg i Hvidbjerg v. Aa kirke.

På den står navnene på de 8 Lyngby-fiskere, der lillejuleaften 1885 mistede livet, da de forsøgte at lande deres både på stranden ved Lyngby. Dagen var begyndt med godt fiskevejr, men op ad dagen blæste det pludselig op, så halvdelen af alle voksne mænd i det lille fiskerleje mistede livet, da de forsøgte at nå land, og mange enker og faderløse børn sad alene tilbage.

Tragedien vakte opsigt landet over, og medfølelsen og offerviljen var stor. De seks fiskere, der drev i land ved Lyngby, blev nytårsdag begravet i en fællesgrav, som stadig findes på kirkegården. De to andre fiskere blev senere begravet længere oppe ad kysten.

Mindetavlen i kirken og gravstedet på kirkegården står i dag som synlige minder om dramatiske begivenheder, som greb ind i menneskers hverdag i lang tid fremover, og ordene nederst på mindetavlen: *»Salige er de døde som dø i Herren«,* vidner om havboernes grundfæstede tro i liv og død.

Ulykken satte også focus på nødvendigheden af at forbedre redningsvæsenet på Vestkysten.

Højen i skoven

På vejen mod Lomborg - på det sted, hvor de unge fra Svankjær i sin tid spillede fodbold - ligger der en lille høj med denne sten sat ind i siden. Den minder os om en tragedie i 1893, som vakte stor opmærksomhed over hele landet - og blev omtalt i mange af landets aviser. Hans Marius Jensen og Marie Elisabeth Enemark var som nygifte flyttet ind i et lille stråtækt hus - kaldet Krøb'l Nielses Hus.

Begge stammede fra mildere egne, så omstillingen til den barske natur og ensomheden i klitten var streng, især for Marie, der havde et skrøbeligt helbred - og »et tungt sind«, som man sagde.

Efter et besøg hos købmanden i Svankjær vender manden tilbage til huset, og dèr møder der ham et frygteligt syn. Han finder hustruen i sengen, dræbt af et skud i hovedet. Hans fortvivlelse var ubeskrivelig. Han antændte et bål. Huset skulle brændes, så intet var tilbage af to menneskers bristede lykkedrøm. Han tog sit gevær, og da ilden havde godt fat, satte han fingeren på aftrækkeren - og døde.

Parret fik deres sidste hvilested på Hvidbjerg v. Aa kirkegård - helt op mod østdiget.

Tidligere graver Anders Worm mente, at deres kister var løftet over kirkediget, for selvmordere bar man i de tider ikke ind gennem kirkelågen. Alligevel satte man under deres navne ordene fra Matthæus evangeliet: **Dømmer ikke, at I ikke skulle dømmes.**

Senere, efter at graven var sløjfet, foranledigede plantør Ravn, at mindet over de to ulykkelige mennesker blev rejst på det sted, hvor den tragiske hændelse fandt sted.

Kongestenen ved Kystvejen

Ved Kystvejen - lige nord for Svankjær - står denne sten. Den blev rejst i anledning af Kong Christian den X's 70 års fødselsdag, den 26. september 1940.

Det var jo i den tyske besættelses første år, og man brugte enhver lejlighed til at markere sit nationale sindelag. Samtidig blev der plantet et egetræ – kongeegen. Den er èn af mange, som dengang blev plantet for at markere fødselsdagen. Det praktiske arbejde blev udført af Ingeniørtropperne fra Randers, der også medvirkede ved andre opgaver på egnen som led i deres øvelser.

Ligeledes blev der i anledning af kongens fødselsdag udsendt den såkaldte Kongesangbog. Den udkom i 1,1 million eksemplarer og blev brugt ved de mange sangstævner, som samlede den danske befolkning i krigsårene.

100-året for Junigrundloven

I anledning af 100-året for grundlovens indførelse blev denne sten rejst i Svankjær, hvor vejen dengang gik østpå mod Lyngholm – lige op mod Missionshusets nordvæg. Jorden tilhørte – og gør det stadig – købmandsbutikken, som tidligere havde haft en benzintank på stedet. Nu blev der lavet et lille anlæg med stakit omkring, hvor mindestenen blev anbragt, og man forsøgte flere gange at plante et egetræ, men det ville ikke trives, så derfor er der ikke, som det ellers er almindeligt sådanne steder, noget træ. "Det er fordi, det får for meget gødning", mente èn af naboerne til stedet. (Det var i de tider, hvor man ikke snakkede så meget om eventuel forurening fra benzinanlæg). Nu er vejforløbet ændret, men stenen står stadig, hvor den blev rejst.

Lodbjerg Klit

På det sted, hvor den folkelige fortælling siger, at Lodbjerg kirke tidligere lå, før den på grund af sandflugtens hærgen, blev flyttet længere ind i landet, rejstes i 1954 en sten med denne indskrift:

Til minde om slægter, der døde.
Her havde de gerning og gang
over tomter og klitternes øde
toner havets vemodige sang.
Anno 1954.

Den tidligere sognepræst, pastor Ove Krarup, gæstede jævnligt sine gamle sogne, og på en tur sammen med klitplantør Geleff fik han idéen til at sætte et minde over de mennesker, der havde haft deres liv og virke i de barske egne. Klitdirektoratet gav tilladelsen, men initiativtagerne måtte selv betale! Stenen blev fundet, da man anlagte Kystvejen og stenhugger Wensien udførte arbejdet for 100 kr. Pastor Krarup betalte 50 kr og Geleff og Kristian Sørensen, Lodbjerg delte resten.

Stenen blev afsløret 7. juni 1954. Om formiddagen prædikede pastor Krarup i kirken og om eftermiddagen var over 100 mennesker – heriblandt en journalist fra Thisted Amtstidende – mødt op for at være med ved afsløringen.

(Det skal nævnes, at sagnet om, at Lodbjerg Kirke har ligget på dette sted, er afkræftet af Nationalmuseets udgravninger, det viser, at ruinen på stedet ikke stammer fra en kirke, men formodentlig fra en gård, der måtte forlades pga. sandflugt.)

Svankjær og Omegns Beboerforening
På **"HJØRNET"** - ved det tidligere Frysehus i Svankjær - blev denne sten afsløret den 10. juni 1995. Det skete i anledning af **Svankjær og Omegns Beboerforenings** 10-års jubilæum.

MF Svend Heiselberg sagde i sin tale, at den skulle være et symbol på det fællesskab, som er så vigtigt for landsbysamfundet. Og fællesskabet og opbakningen omkring begivenheden var stor, idet over 200 mennesker deltog i afsløringen og den efterfølgende fest i teltet, som var rejst i dagens anledning. Foreningen fik ved denne lejlighed en fane af **Danmarkssamfundet.** Stenen vejer 2,5 tons, og stenhuggerarbejdet er udført af Gunnar Madsen, Glyngøre.

I året 1990 blev der landet over plantet mange egetræer i anledning af Dronning Margrethes 50-års fødselsdag. Svankjær fik også sin Dronninge Eg, som sammen med mindestenen i lang tid fremover vil minde os om lokale ildsjæles virke.

De sidste fæstebønder under Irup Hovedgaard

Af Willy Ernst Hove, Dronningmølle - født i Skyum og opvokset i Thy

Af de historiske beskrivelser om Irup Hovedgaard i Thy kan udledes, at denne herregård, som i det følgende benævnes "Irup", er anlagt for mange århundreder siden med voldanlæg for enden af en daværende fjordarm til Limfjorden ved Gudnæsstrand. Fjordarmen er i dag en smal bæk, og den vandmølle ved Gudnæsstrand, som hørte under Irup er for længst borte, og der er ikke længere synlige spor efter den. Selve herregården eksisterer efter flere ombygninger fortsat, og der findes endnu spor efter tidligere bygninger og voldanlæg på stedet. Der er ligeledes rester af tidligere haveanlæg med flere hundrede år gamle træer.

De historiske fakta indledes med oplysningen om, at Irup i Middelalderen var underlagt de katolske biskopper i Børglum i Vendsyssel, og at gården ved Reformationen i 1536 og efter indførelse af den protestantiske statskirke blev den danske konges ejendom. Den katolske kirke med dens klostre havde gennem de forløbne flere hundrede år fået overdraget mange herregårde og bøndergårde. Der var tale om store værdier, som dermed blev krongods. Ikke mindst kong Christian IV omsatte disse værdier til store byggeaktiviteter så som de eksisterende "Rundetårn" og "Børsen" i København. Andre aktiviteter, som kunne finansieres, var samme konges krigsførelser, der sluttede med tabet af Skåne og dermed tab af Øresundstoldens store indtægter. Uanset disse dispositioner beskrives han i historiebøgerne i positive vendinger.

For Irups vedkommende betød Reformationen, at gården sammen med flere andre herregårde allerede i 1556 blev overdraget til Knud Henriksen Gyldenstierne (død 1560). Han havde været katolsk biskop i Odense og vaklede mellem det katolske og det reformerte, ligesom han havde blandet sig i stridighederne om kong Christian II samt medvirket til dennes fangenskab i Sønderborg. Knud Gyldenstierne var som andre katolske biskopper fængslet i nogen tid efter Reformationen. Da han sværgede troskab til den nye konge og gav afkald på bispesædet i Odense, blev han løsladt og fik betydelige værdier i form af nogle herregårde herunder Irup med tilhørende bøndergods.

Fra Knud Gyldenstiernes tid og frem til 1800 var der en halv snes ejere af Irup. Deres navne og ejerperioder er historisk beskrevet. Med overtagelsen af Irup blev de indtil 1800 også ejere af næsten 200 større og mindre bøndergårde og huse. Disse ejendomme var beboet af "fæstere" - lejere - med deres familier, og dermed var disse flere hundrede mennesker i mange henseender afhængige, både økonomisk og menneskeligt, af dette fæstesystem, der var oparbejdet gennem Middelalderen. Der findes kun få og sporadiske historiske oplysninger om disse fæstere. Da mine forfædre i de sidste tre årtier af 1700-tallet var blandt de sidste fæstere under Irup, vil jeg i det følgende beskrive deres livsvilkår.

Fæstere på "Hovgaard" i Vibberstoft

En af fæstegårdene under Irup var "Hovgaard" i Vibberstoft i Villerslev Sogn. (Se årbogens bagside) Den lå og ligger fortsat knap en kilometer sydvest for Irup. På gårdens nuværende bygninger kan navnet "Hovgaard" stadig ses, og beliggenheden er Vibberstoftvej 6. Gårdens jordtilliggende på omkring 60 tønder land (33 ha) strækker sig i sydlig retning til gravhøjen "Sudderhov Høj" og et lille vådområde, der på gamle kort er angivet som "Hovkjær". Disse forhold indgår i navneforsker C.F. Jensens bog fra 1965, "De gamle stednavne i Thisted amt og Øster Hanherred", hvori han bl.a. konkluderer følgende: "Hovgaard" betegner måske den til Sudderhov udlagte Hovgaard, der ligesom senere præstegaarde udlagdes til kirken og præsterne" og om "Sudderhov" siger navneforskeren: "På olddansk er sudder = syd og hov = offersted. Sudderhov er måske det sydlige

offersted i forhold til Tyrhove og Hørdum". Såfremt C. F. Jensens konklusion er korrekt, stammer "Hovgaarden" helt fra den hedenske tid, og den har måske eksisteret lige så længe som Irup. De i dag tilgængelige arkivoplysninger begynder med beskrivelser fra bogen "Hoverne i Boddum", hvori der nævnes en aftale fra 1733 om fæsteforhold mellem Irup og fæsteren Peder Jensen Hove (ca. 1682-1765), hvori fæsteren årligt i landgilde ("lejen") skulle erlægge: "3 Snese Aal, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Skovsvin, 20 Mark "Spindepenge" samt 2 Tdr. 3 Skpr. Byg og 2 Tdr. 1 Fjdk. Havre". Værdien af disse ydelser kan i dag synes beskeden, men ud over landgildet havde fæsteren udgifter til både kirke og stat i form af "Tiende".

Med billedet på næste side kan det anskueliggøres, hvordan denne ydelse dengang blev opgjort. Billedet viser en herremand til hest i fornemt udstyr. Ved siden af ham ses en skriver, der registrerer forretningen. En velklædt og bestøvlet "ridefoged", peger med sin lange pisk mod den ældste af de tre bønder, som står ærbødigt med hatten i hånden. Den yngste bondeklædte tjenestedreng bærer et af markens kornneg hen mod ridefogeden.

Bøndernes påklædning er den daglige arbejdsdragt med træsko. De står på en nylig høstet kornmark, der ved en lille forhøjning kan ses at være adskilt som en smal stribe ved siden af tilsvarende høstede kornmarker. Det betyder, at billedet illustrerer fordelingen af bøndernes jord før den såkaldte "udskiftning" og sammenlægning af jordlodderne lige før år 1800. Den tids klasseforskel synes tydeligt at fremgå af situationen.

Nævnte Peder Jensen Hoves søn, Jens Pedersen Hove (ca. 1728-1773) født på "Hovgaard", overtog på et tidspunkt fæstet efter sin far. Han blev gift med Johanne Jensdatter (1733-1787), født i Villerslev Sogn. Ved sin død i august 1773 efterlod han sig enken og 4 børn, hvoraf den ældste var Christen på 26 år. Det blev dog ikke denne søn, der fortsatte som fæster af gården. Det blev derimod en fremmed, nemlig den 23 år gamle Peder Christensen Harboe, som indgik ægteskab i 1774 med enken. Disse forhold fremgår af den skifteprotokol, som førtes af ejeren af Irup, herredsfoged og generalauditør Høyer, da Johanne Jensdatter døde i 1787.

Ved dødsboskiftet, der blev foretaget af fuldmægtig Isach Prætzman fra Irup, var der lokale vidner og værger for børn samt for gifte kvinder til stede. Der blev foretaget en detaljeret registrering af indbo, husdyr, markredskaber og af mangler – "brøstfældighed" – ved bygninger. Følgende oversigt viser nøjagtigheden og er dermed et billede af en påfaldende enkel livsstil:

I Stuen: "1 Fyrbord med Skuffe, 1 Skammel, 1 Jernkakkelovn, 1 Klokke m. blåmalet Huse, 1 Lænestol, 1 Jernfyrfad, 1 Klædebørste, 1 lille Skab m. Lås, 1 Stenkrus m. Laag, 1 Krus u. Laag, 1 malet Pæglskrus, 1 Ølglas, 1 Brændevinsglas, 1 gammel Tepotte, 3 Stenfade, 1 Træstol, 1 Salmebog, 1 Rokke, 1 Egekar på en Romtønde, 1 Sav og den Afdødes Klædekiste.

3 Senge (Alkover) alle med Under- og Overdyner, Hovedpuder, Lagner (Hølsklæder), 2 Trækister med Tøj til Forældre og Børn.

I Skaalkammeret: 1 Kværn i brug, 1 Halm Sælle, 2 Solde, 1 gammel Øltønde, 1 gammel Smørkærne, 1 Dejkar.

I et andet lille Kammer: 1 Øltønde, 1 Halv Øltønde, 1 Lygte, 5 hvide Stentallerkner, 1 Loftsstige, 2 Halmløb.

På Loftet: 1 Grynbeholder, 1 Træskæppemål, 4 Hampskæppe. Korn: Kun til eget Forbrug.

I Køkkenet: 1 Kobberkedel, Grue, 1 Ildklemme, 1 Jernrist, 2 Håndspande, 1 oret Balje, 3 sorte Gryder, 1 Drawtønde, 1 gammel Væv med Tilbehør.

I Stalden: 4 Heste, 6 Køer, 6 Kalve, 10 Faar og 1 Svin.

Redskaber: 1 fuld beslagen Vogn, 1 mindre Vogn med Møgfjæle, 2 Harver m. Jerntænder, 1 Plov m. fuldt Tilbehør, 1 Hjulbør, 2 Leer med fuldt Tilbehør, 2 River, 1 Skærekiste, 2 Plejle, 1 Kasteskovl, 4 Staalgrebe, 2 Tørvespader, 2 Skovle, Træktøj til 4 Heste og 1 Slibesten m. Jernaksel".

Under skiftebehandlingen foretoges en vurdering af bygningernes tilstand og især af udgifterne til udbedringer, der sammenholdt med værdierne og fradrag af skiftegebyrer gav et overskud på 7 rigsdaler, som enkemanden

Tiendeudtag af korn.

skulle give fællesbørnene som arv, ligesom den ugifte datter skulle arve moderens klædekiste med bryllupsudstyr.

Inventar, redskaber og husdyr belyser en arbejdsfyldt hverdag. I husholdningen viser redskaberne, smørkærne, gruekedel, øltønde, kværn mm., at husmoder og tjenestepige har haft arbejde med tilberedning af mælk til smør og ost, der sammen med brødmel var dagens ret. Andelsmejerier fik først indpas 100 år senere. Kød var næppe daglig kost. Det kan have været kød fra får og kalve og næppe svin, da der kun ses at være et enkelt svin på gården. Slagtningen fandt sted hjemme på gården, og kødet blev saltet og muligvis også røget. Ud over husholdningen har der været beskæftigelse med at spinde uld på rokken og at væve stof på væven.

Mændenes beskæftigelse belyses af håndredskaberne spade, skovl, rive, le, plejl, trillebør og slibesten på jernaksel. Markredskaberne var to arbejdsvogne, to harver og en hjulplov. Sidstnævnte var påkrævet, da gården skulle stille med plov og trækkraft ved hoveri på Irup. Alt arbejde såvel inden– som udendørs, høst af hø og korn samt tærskning med håndplejl var betinget af menneskekraft, suppleret med heste som trækdyr. Ind imellem blev der gravet tørv som eneste varmekilde i det dengang skovløse Thy.

Enkemanden Peder Christensen Harboe var født i 1751 i Hørdum. Hans forældre, Christen Pedersen Harboe og Karen Bach, var fæstere af et husmandssted under Irup. Eneste oplysning om Peder før giftermålet i 1774 med enken på "Hovgaard" er, at han blev konfirmeret i 1770 i Hørdum Kirke på hold sammen med blandt andre generalauditør Høyers 15 år gamle søn, Jens. Baggrunden for, at Peder Christensen Harboe giftede sig med en 17 år ældre enke, er ikke oplyst. Der kan have indgået såvel gammeldags "kjærlighed" såvel som tjeneste på enten Irup eller på "Hovgaard", ligesom fritagelse for militærtjeneste også kan have spillet ind. I samme periode skiftede han i øvrigt efternavn fra Harboe – eller som det er bogstaveret i nogle kirkebøger "Horreboe" siden omkring 1600. Hans efterkommere, har siden anvendt efternavnet Hove.

Ved den første danske folketælling i 1787 registreredes husstanden på "Hovgaard" således:
Peder Christensen (Hove), Husbond - 36 Aar
Jens Pedersen, Barn - 10 Aar
Chresten Jensen, Tjenestekarl - 22 Aar
Laust Jensen, Tjenestekarl - 19 Aar
Ane Cathrine Poulsdatter, Tjenestepige - 23 Aar og
Maren Jensen, Tjenestepige - 15 Aar.

"Hovgaard" er på denne tid stadigvæk en fæstegård under Irup, og ud over egen drift er den underlagt pligt til hoveri på herregården Irup. Hoveriets omfang kendes ikke i dag.

Efter konens død blev Peder Christensen Hove hurtigt gift igen. Den 24. november 1787 blev han gift med sin 23 år gamle tjenestepige, Ane Cathrine Poulsdatter fra Visby. De fik flere børn, og blandt dem var Peder Pedersen Hove, som var født i 1801 på "Hovgaard". Han blev selvejer og havde gården indtil 1874, hvor han byttede sig til en mindre gård i Skyum.

Landbrugsreformerne i Danmark

I årene fra 1773-1800 udspandt der sig en række forhold, som under et blev betegnet som landbrugsreformerne i Danmark. De fik også direkte indflydelse på udviklingen på "Hovgaard". Det gjaldt de mange bånd, der med tiden var lagt på landbefolkningen af kirken og af adelen. Ved Reformationen i 1536 var kirkens rolle som besidder af store dele af landet udspillet. I første omgang nød kongemagten som nævnt stor økonomisk fordel ved at overtage alt kirkegods i landet. I næste omgang skulle værdierne omsættes, hvorefter ikke alene adelen, men også velhavende embedsmænd og handelsfolk kunne eje godser og herregårde. Det fik gang i spekulationerne i handelen med disse ejendomme med de tilhørende fæstegårde, som udgjorde 90 % af danske bønders jord.

Fæsteforholdene var nu en blokering for en direkte omsætning, og selv om der var indført stavnsbånd, vornedskab og tilfældig udtagelse til militærtjeneste for at holde på bønderne, udeblev resultaterne. Bønder kunne næppe se nogen motivation til at drive en fæstegård med hoveripligt, som ikke kunne arves af deres efterkommere, og som de kunne miste, alt efter godsejerens forgodtbefindende. Kort fortalt var det en dårlig forretning for herremænd og gods-

Niels Peter Pedersen Hove (1849-1934) og hustru Marie Andersen Worm (1851-1915).

ejere. En anden blokering var, at fæstegårdene ikke umiddelbart kunne sælges. Fællesdriften med de spredte agre i smalle strimler langt fra ejendommene havde bevirket, at fæstegårde ikke var salgbare.

Løsningen på problemerne kom ikke fra bønderne. Det var derimod embedsmænd med stillinger i regeringen under (den sindssyge) kong Christian VII med Struense som den udfarende kraft, som fik ideerne til at gennemføre landbrugsreformer. Det var især ministeren Andreas Peter Bernstorff (1735-97), der som godsejer nær København begyndte med udskiftninger og sammenlægninger af sine egne bønders jorde. Da andre herremænd og godsejere forstod taktikken, blev der hurtigt enighed om at afskaffe fæsteforholdene og hoveri samt at indføre den vigtige jordudskiftning. Lovene blev vedtaget. Bønderne forstod "guleroden" med den nye mulighed for at blive selvejere, og for øvrigt uden at have stemmeret bifaldt de stiltiende tingenes gang.

I løbet af det sidste tiår i 1700-tallet blev reformerne gennemført. Der var formentlig også godsejere som generalauditør Høyer på Irup, der havde indset nødvendigheden af udviklingen, og som derfor solgte Irup med bøndergods for derpå at måtte tilbagekøbe det hele. Han nåede ikke at se resultaterne af reformerne, inden han døde i 1782.

Alt imedens dette skete, var der uro på et helt andet plan ude i den store verden. I 1789 kom den store franske revolution, hvor især den ophidsede middelklasse – borgerstanden – ønskede "Frihed, Lighed og Broderskab". Den gjorde kort proces og halshuggede kongefamilien med flere. I den danske regering valgte man at "nøjes med" at halshugge Struense, mest fordi han havde seksuelt samkvem med dronningen ("Majestætsfornærmelse"). Dansk mentalitet var og er ikke til revolution, hverken på den tid, i 1848, eller ved ophævelse af enevælden i 1849. I stedet for indgik den daværende regering i uheldige alliancer, og Lord Nelson kunne så hente den danske flåde i 1801.

Peder Christensen Hove havde som de fleste jævne bønder dengang ikke adgang til aviser og anden nyhedsformidling, og han havde derfor

"Irup" 1901. Opstilling af ejer og folkehold. Herimellem forkarl Jens Peter Sørensen (1879-1959).

nok at gøre med at følge med i den lokale udvikling. Han glædede sig over, at han kunne blive selvejer godt hjulpet på vej af de overordnede velsignelser i form af at kunne låne gennem de nystiftede enkekasser til køb af "Hovgaard". Peder Christensen Hove blev selvejer i år 1800, hvor den daværende ejer af Irup solgte alle sine fæsteejendomme.

Peder Christensen Hove, der døde i 1840, var min tiptipoldefar i direkte linje, og hans dispositioner skulle blive afgørende for min tilknytning til Thy og især til Skyum, hvor jeg blev født i 1935.

Jeg voksede op på husmandsbrug i Thy frem til 1950, og jeg blev senere herregårdselev i Sydjylland.

Det har været en lærerig oplevelse for mig at gennemgå det meget oplysende materiale i Irups skifteprotokoller. Jeg fik herved direkte eller indirekte indblik i dagligdagen i en forgangen tid, og uden nostalgi kunne jeg sam-

menholde den med nutidens mekaniserede liv med stordrift og svinefabrikker.

Som et efterskrift skal tilføjes, at jeg også på anden vis står i gæld til Irup for min eksistens. Omkring 1901 blev en ung mand fra landet ved Skive ansat som forkarl på Irup. Det var den unge Jens Peter Sørensen. Her mødte han køkkenpigen Margrethe fra Villerslev. De giftede sig og købte en mindre landejendom i Skyum. Jens Peter Sørensen var min morfar og hans datter Elisabeth Sørensen var min mor. Hun blev gift med Henry Pedersen Hove, der var søn af min farfar, Christen Dybdal Hove, der havde et husmandssted ved Limfjorden i Skyum. Christen var oldebarn af Peder Christensen Hove fra "Hovgaard".

Litteratur:

- Jensen, C.F., 1965: De gamle stednavne i Thisted Amt og Øster Hanherred.
- Hoverne i Boddum?

Den gamle kirkebetjent

Munkene og herremændenes grave i Vestervig Kirke

Artikel i Thisted Amts Tidende d. 27.10.1954

Den gamle kirkebetjent, Mads Møller, fremdrager minder om 39 års tjeneste ved kirken.

En gammel mand går i eftermiddagens blide halvmørke og pusler mellem gravene på Vestervig kirkegård. Han river de nedfaldne blade i småbunker og samler dem sindigt i sin trillebør, netter ved efterårets allersidste blomster og piller varsomt ukrudt og græs op fra bedene.

Egentlig skulle han ikke være der, for Mads Møller fratrådte den 1. november som ringer og graver ved kirken efter 39 års tjeneste, men det blev lidt sværere at tage afsked, end jeg havde troet, siger han. Jeg mente ellers, at jeg havde gjort mig fortrolig med tanken, men den dag, hvor jeg skulle aflevere kirkenøglen til min efterfølger, var det, som om minderne pludselig dukkede op igen. Når man har gået her ved kirken i 39 år, føler man det, som om man ingen verdens ting er til, når det hele er forbi. Derfor er jeg glad for, at jeg endnu har nogle gravsteder at passe.

Der er mange, som kender Mads Møller. Han har i årenes løb vist tusinder af besøgende rundt i kirken, han er fotograferet utallige gange af turister, og han er kommet med sin blankslidte kirkenøgle med samme sindige ro, hvad enten det var en flok skolebørn eller kongefa-

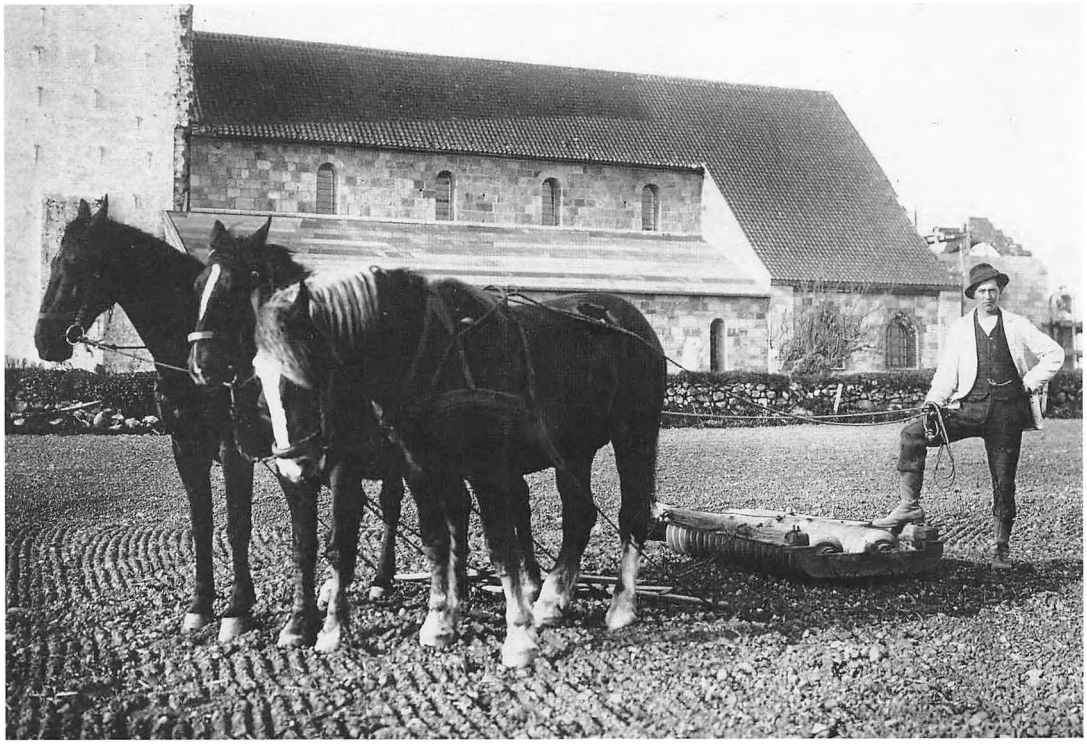

Restaurering af Vestervig kirke i 1919. Severin Vinding tromler marken, hvor der blev anlagt kirkegård.

milien, der var på besøg. Han har været med ved kirkens omfattende istandsættelse og ved kirkegårdsudvidelsen henover tomterne af den gamle klosterbygning, og han har anlagt mere end tusind grave på den plet jord, hvor klosterbrødrene færdedes for nogle hundrede år siden.

Han gik derude på sin gamle arbejdsplads, da vi kom for at få en samtale med ham om den lange tjenergerning ved kirken. Han syntes, vi skulle blive ude på kirkegården, for det blev mest om den, han kunne fortælle.

Hundrede af stenlæs fra klosteret kom i havet

Se - herude har jeg været med til at begrave mere end tusind af sognets folk, siger han. Da jeg blev graver i 1915, nåede kirkegården ikke uden for fratergårdens plads (et gårdanlæg inden for klosteret) ved kirkens sydside, men så købte menighedsrådet jo et stykke jord, hvor klosterets hovedbygning havde ligget, som blev taget i brug som den nye kirkegård. Vi fandt flere hundrede læs kampesten fra Vestervig klosters grundmure, da jordstykket blev gennemgravet og planeret. Der var sten så store, at en eneste kunne fylde et helt vognlæs. Mange hundrede læs blev dengang kørt ud i havet, men der er endnu en utrolig masse tilbage.

Man finder den dag i dag spor fra klostertiden?

Ja - det gør man da rigtignok. Foruden skovl og spade har jeg altid haft et taljeværk til mit arbejde. Jeg har hejst mange vældige granitsten op af undergrunden. På det sted, hvor fratergården lå i klostertiden, er der ingen fundamenter af bygningen tilbage, højest nogle rester af stenpikningen, men ude ved siderne, hvor selve klosteret havde sin beliggenhed, og længere tilbage, hvor den senere hovedbygning til herregården lå, er jorden den dag i dag spækket med fundamenter og brosten.

Se - her skal De se, siger Mads Møller og peger på en græsklædt firkant mellem gravene. På dette sted findes resterne af munkestenskælderen fra klosteret. Lige under grønsværen ligger der mere end to alen tykke murstensmure, og længere nede er der den nydeligste stenpikning, som udgjorde kældergulvet. Jeg prøvede engang på at brække hul i fundamentet for at få plads til et gravsted, men hverken mejsel eller brækjern ville bide i stenene, så derfor får stedet lov til at henligge urørt. Mange steder på den nye kirkegård ligger der endnu urørt brolægning fra klostergården, så det er en farlig masse sten, der skal ryddes af vejen, når der skal anlægges ny grav.

To herregårdsfamilier kom i en fællesgrav

Har du fundet nogle af de gamle munkegrave?

Ikke herude, for kannikerne blev jo begravet inde i kirken, men da vi restaurerede for godt 30 år siden, viste det sig, at hele kirken var en stor begravelsesplads.

Under gulvene blev der fundet adskillige munkegrave. Klosterbrødrene kom ikke i kister, men blev jordet i et ganske lille muret gravkammer, der var formet, så der netop var plads til et menneske. Jeg ved ikke af, om der blev fundet noget særligt i gravene, for munkenes ben var jo for længst hensmuldret, men ude i tårnet, under gulvet i våbenhuset, stod der 21 kister fra de to herremandsfamilier på klosteret, von Irgens og Moldrup. De lå nok så livagtige i deres kister, de var jo balsamerede. Alle kisterne blev taget op, og samtlige rester blev jordet i en fællesgrav ved kirkegårdslågen. Der står der nu en mindesten for de to slægter.

I selve kirken blev der ikke gjort så mange fund fra fortiden. Vestervig kirke har et par gange været ramt af store ildebrande, så jeg tænker, at alt det gamle inventar fra den katolske tid er brændt for lang tid siden.

Kirkegængerne blev forsynet med sivsko

Kirken var jo noget primitiv inden den store istandsættelse?

Jeg husker bedst, at der ikke var varmeanlæg af nogen slags, så der var tit om vinteren forfærdelig koldt. Folk sad med sivsko på og bar tykke kapper under gudstjenesten, men knagfrøs alligevel. Både døre og vinduer var tit bundet af frosten, men vi måtte jo holde ud, så længe gudstjenesten varede, og så se at komme hjem til kakkelovnen derhjemme. Nå – der var nu for resten ikke nogen stor kirkegang i Vestervig sogn dengang. Nu er det sandelig anderledes.

På en ganske almindelig søndag kan der være 3-400 kirkegængere.

Undertiden 1000 besøgende på én dag

Hvor mange besøgende har De vist kirken i de 39 år?

Ja - bare jeg vidste det. Nu bagefter ærgrer jeg mig tit over, at jeg ikke har ført bog over gæsternes antal, men det er i hvert fald blevet til mange, mange tusinde. Det er sket, at der på en sommerdag har været op til 1000 besøgende. Her kommer jo store udflugtsselskaber, mange skoler osv., og alle skal de se Vestervig kirke.

De har vel også været foreviser for kongefamilien?

Nej – når kongefamilien kom på besøg, er det altid sognepræsten, som viser rundt, men jeg har da været med. Da kong Christian X var her første gang: "Jeg havde hørt, at Vestervig kirke er stor, men jeg havde alligevel aldrig tænkt mig, at den er så stor". Der er kommet folk fra mange forskellige lande for at se kirken, helt fra Sydamerika. I sommertiden kunne det meste af dagen gå med at vise rundt.

Er De overtroisk, Mads Møller?

Nej – jeg tror ikke på noget som helst overnaturlig. Jeg har aldrig skænket det en tanke, når jeg færdes her ved nattetid, som jeg har gjort så mange gange for at passe fyringen. Folk har tit sagt til mig: "Det er sært, du ikke er ræd, Mads Møller", men jeg har altid gået her med samme tryghed som hjemme i min egen stue.

Jeg har været glad for min gerning her, meget glad. Det føles tungt at sige farvel til det hele. Det var strengest for mig den morgen, hvor jeg skulle aflevere kirkenøglen, for så længe den var i min varetægt, følte man jo, at man havde ansvaret.

B.S. (Børge Steffensen, lokal redaktør)

Efterskrift

Vestervig kirke har netop i år gennemgået en omfattende restaurering. Alle kirkelige handlinger har efter konfirmationen i april været flyttet til nabokirker.

Ved en festgudstjeneste d. 22.11.2015 åbnede kirken igen.

Sommerudflugt

Af Rita Christensen, Bedsted

Søndag den 30. august 2015 afholdt Sydthy Egnshistorisk Forening sin årlige sommerudflugt.
Turen denne gang gik til Søby Brunkulsmuseum og Jens Søndergaards museum ved Bovbjerg.

Efter en opsamlingsrunde i Sydthy var første stop syd for Holstebro, hvor den medbragte kaffe blev indtaget.

Herefter kørte vi til Brunkulsmuseet i Søby, hvor en guide fra museet ventede os.

Vi fik nu en rigtig god og bred orientering om arbejdsliv og dagligliv for de 4-5000 mennesker, der boede i Søby i perioden fra 1940 til 1970.

Guiden fortalte levende om de mange forskellige typer mennesker, der kom fra alle egne af landet, og som levede og arbejdede der. Her stillede ingen spørgsmål til arbejdskammeraternes fortid, og der er ingen tvivl om, at mange brugte tilværelsen her for at gemme sig og glemme et tidligere liv.

Langt de fleste havde et meget hårdt arbejde i lejerne 6 dage om ugen, men flere fik også et udkomme ved at sælge tjenesteydelser, såsom et interimistisk bad og budkørsel til Herning m.v. Også mange kvinder, der sammen med børn, var fulgt med ægtefællerne til Søby, slog sig ned som madmor, ofte for 6-8 ugifte arbejdere, der så spiste ved familien.

Arbejdet i lejerne var meget godt aflønnet og oversteg væsentligt, hvad der kunne tjenes ved andre erhverv på det tidspunkt.

I Søby blev der også spillet sekserspil, og der var enkelte, som ikke arbejdede men levede af sekserspil og kortspil. Dette, sammen med et

stort forbrug af de våde varer, kunne føre til en ulykkelig udgang, når ugelønnen var spillet op, før der blev penge til de daglige fornødenheder for kone og børn.

Museet er i besiddelse af 3 autentiske arbejderhjem fra 1940'erne, en købmandsforretning fra 1941 og et væld af fotos. Man bliver næsten rørt over at se disse meget små og fattige kår og kan vanskeligt forstå, at der her kunne bo en hel familie, der ydermere ofte havde arbejdere på kost.

Tæt ved museet er der indrettet en mindelund for ansatte, der omkom ved det farlige arbejde i lejerne. Ikke færre end 57 mindesten er rejst, og næsten alle er over unge mænd i 20'erne. Hertil kom, at mange hundrede blev skadede og flere levede resten af liver med men heraf.

Besøget blev afsluttet med en guidet bustur i området, der omfatter i alt 3000 tønder land. I dag er området beplantet, og de smukke brunkulssøer kommer helt til deres ret.

Efter at vi havde sagt farvel til vor dygtige guide, kørte vi til Søbyhus Cafeteria hvor middagsmaden, bestående af flæskesteg og is, blev serveret.

Næste stop var Ferring, beliggende ved Bovbjerg. Her besøgtes Jens Søndergaards Museum. Museet er indrettet i malerens tidligere sommerhus og er beliggende yderst på skrænten mod Vesterhavet i en storslået natur.

Jens Søndergaard, der oprindelig var Thybo, rejste som ung mand til København, hvor han i 1916 kom ind på Statens tegnekursus. Efter tre måneder på kunstakademiet fik han sine første malerier optaget på en udstilling. Så havde han lært nok og forlod akademiet. Herefter kæmpede Jens Søndergaard selv med sit særprægede og uspolerede udtryk og var en maler, der brød skrevne og uskrevne regler om, hvordan man arbejder med farver, linjer, figurtegninger og perspektiver.

Disse uskrevne regler kan opleves i Jens Søndergaards malerier, og Museet rummer en fin samling af havbilleder og andre motiver fra området.

Så blev det tid til at vende hjem efter en særdeles dejlig tur med masser af oplevelser og godt humør. At dagen ydermere blev velsignet med et dejligt sommervejr, var med til at gøre turen ekstra god.

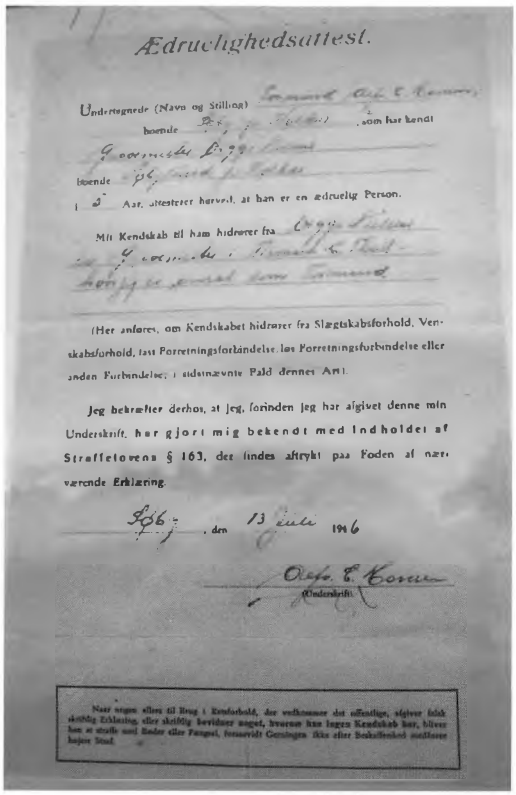

Ædruelighedsattest.

Undertegnede (Navn og Stilling) [illegible], som har kendt

boende [illegible]

i [illegible] Aar, attesterer herved, at han er en ædruelig Person.

Mit Kendskab til ham hidrører fra [illegible]

(Her anføres, om Kendskabet hidrører fra Slægtskabsforhold, Venskabsforhold, fast Forretningsforbindelse, løs Forretningsforbindelse eller anden Forbindelse; i sidstnævnte Fald dennes Art).

Jeg bekræfter derhos, at jeg, forinden jeg har afgivet denne min Underskrift, har gjort mig bekendt med Indholdet af Straffelovens § 163, der findes aftrykt paa Foden af nærværende Erklæring.

[illegible], den 13 Juli 1916

Otto B. Hansen
(Underskrift).

Naar nogen ellers til Brug i Retsforhold, der vedkommer det offentlige, afgiver falsk skriftlig Erklæring, eller skriftlig bevidner noget, hvorom han lugter Kendskab har, bliver han at straffe med Bøder eller Fængsel, forsaavidt Gerningen ikke efter Bestaaelsen medfører højere Straf.

Fra museets arbejdsmark

Af Jytte Nielsen, Museum Thy

Engle og jul

Året 2014 sluttede for Museum Thys vedkommende med udgivelsen af to publikationer – "Engle i Thy" og "Jul i Thy". Museet udgav i 2009 den store bog om kirkerne i Thy, og i den forbindelse blev forfatterne nødt til at beskære mængden af stof. Noget af stoffet er så blevet samlet op i "Englebogen", som er en lille temabog om engle i kirkerne i Thy, engle i litteraturen om og fra Thy, de dødes engle og engle på museum. Forfatterne er da også de samme, som skrev "Kirkerne i Thy".

Engle er i disse år et populært emne, specielt i tilgrænsende områder af kristendommen, især de mere spirituelle. Men også omkring julepynten har englene oplevet en renæssance. Med udgivelsen af den lille bog er der nu redegjort for de mere faktuelle sider af englenes verden i Thy, selvfølgelig med referencer til Biblen og de historiske perioder. Man behøver således ikke være specielt religiøst orienteret for at læse bogen.

I slutningen af oktober måned kunne museet udgive hæftet "Jul i Thy" for første gang, men faktisk var det årgang 84 i hæftets levetid. I gennem de sidste mange år er hæftet blevet udgivet af de tidligere medarbejdere ved Thisted Dagblad, nemlig Jørgen Miltersen og Erik Lauritsen. De to herrer har nået en betragtelig alder og ønskede derfor at overdrage hæftet til nye og yngre kræfter. Valget faldt på Museum Thy og de nye hovedkræfter på hæftet er Svend Sørensen fra museet samt fotograf Klaus Madsen og tidligere bestyrelsesmedlem på museet Nora Hornstrup. Hæftet beholder i store træk sit udtryk og opbygning. Dog vil der i de kommende år blive foretaget justeringer og ændringer, bl.a. vil flere farvebilleder holde deres indtog i hæftet, ligesom visning af gamle fotos også vil blive revideret. Hæftet er stadig bygget op på bidrag fra læserne. Så man er altid velkommen til at kontakte redaktionen med artikler eller bare ideer til gode emner for en artikel, ligesom man også kan indsende fotos til hæftet. I skrivende stund er hæfte nr. 2 i museumsregi, altså årgang 85 af Jul I Thy på vej til trykning, så det kan ligge klar til julehandlen. Forsiden i år er et foto af Lodbjerg Fyr i tidlig morgenlys.

Epitafium over Marie Jessen, Lyngholm. Bemærk de frodige engle. Fra Museum Thys samling.

Metaldetektiverne

I 2005 stiftede en gruppe mænd og kvinder Thy-Mors Detektorforening. Foreningen har til formål "at finde og bevare de danske kulturværdier, for herigennem at få et større kendskab til dansk kulturhistorie". Her 10 år efter foreningens stiftelse kan man vist roligt konkludere, at den til fulde lever op til ordlyden. I årenes løb har foreningens medlemmer gjort i tusindvis af metalfund fra Danmarks oldtid og

To fibler fra 550 til 600 e.kr. Detektorfund fra Vestervig.

således bidraget med ny viden om vores forhistorie i Thy.

I et område som Thy sker der ikke de helt store anlægsarbejder i form af nye motorveje, udstykning af industriområder eller andet anlægsarbejde, som kræver store arkæologiske udgravninger, og derfor får museet ikke tilført megen ny viden om fortiden. Men så er det godt, at "metaldetektiverne", som TV Midt Vest har døbt gruppen, med deres store og vedholdende indsats finder nye lokaliteter, som kan være med til at udbygge vores viden om forhistoriske forhold. Mange af metalfundene bliver erklæret for Danefæ, og finderen får en økonomisk godtgørelse derfor. Ofte bliver genstandene af Nationalmuseet deponeret hos Museum Thy, som så kan bruge dem i formidlingen, bl.a. udstillinger.

Museum Thy har haft et særdeles godt samarbejde med Thy-Mors Detektorforening i det forløbne årti, og det fejrede vi med en stor udstilling på Thisted Museum i løbet af 2015. Udstillingen var udarbejdet af museumsinspektør Charlotte Boje Andersen, som også skrev en bog om foreningen, dens medlemmer og i særdeleshed de mange nye fund, som er gjort i perioden 2005 - 2015. I Sydthy er det området omkring Vestervig Kirke, som skiller sig ud

med en stor og interessant fundmængde, der tydeligt viser Vestervigs internationale kontakter i yngre jernalder, vikingetid og middelalder. I Nordthy er der især fundet nye pladser i Vester Vandet, Hillerslev og Vang.

Efter at metaldetektoren er blevet "allemandseje", og mange er begyndt at lede efter metaloldsager, er den gamle amatørarkæolog nærmest forsvundet. I 1990'erne havde museet tilknyttet en stor gruppe af traditionelle amatørarkæologer, som hjalp ved udgravninger og deltog i undervisning på vinteraftenerne på museet. Så blev sten-, bronze- og jernalderperioderne gennemgået, så deltagerne var rustet til næste års udgravninger. Men med fremkomsten af søgeudstyr til metal er gruppen af folk, der går med næsen i plovfuren efter flintøkser og potteskår, reduceret til en håndfuld trofaste mænd. Af og til dukker der dog nye stenalderpladser op, og så lyser arkæologernes ansigter op, for oldtiden dækker også den "metalfrie" stenalder!!

Kapitel 8 arbejde

Nej, overskriften henviser ikke til et kapitel i en ny bog, men til det museumsarbejde, som er beskrevet i museumslovens kapitel 8. Det omhandler arbejdet med den fysiske kulturarv i form af landskaber og bygninger og er således en væsentlig del af museets lovpligtige arbejde sammen med de arkæologiske undersøgelser. Men det er også et lidt skjult arbejde. F.eks. gennemgår museet alle byggesager i Thisted Kommune og forholder sig til alle landzonetilladelser og lokal- og kommuneplaner. Skønnes der at være kulturhistoriske interesser på spil, skriver museet gerne en indsigelse. Sidstnævnte skete bl.a., da der blev udstedt en nedrivningstilladelse på et bevaringsværdigt hus i Jernbanegade i Thisted. Museet har dog ingen sanktionsmuligheder, når kendelserne går museet imod, men det afholder ikke museet fra at råbe "vagt i gevær".

I disse år er vi vidne til, at flere af de store gamle agtværdige gårde i Thy forfalder for til sidst at forsvinde. Denne sommer måtte stuehuset til gården Øland ved Harring "lade livet" ved nedrivning. Huset var forfaldent og kunne ikke reddes, men det er trist, når en bygning med en stor og vigtig lokalhistorie ikke står til at redde. Gårdene Ulstrup og Egebaksande kan nemt blive de næste, der ikke kan overleve.

I løbet af den forløbne sommer har museet været involveret i ejendommen Bredgade 117 i Hurups gågade. Det drejer sig om »Konditoriet«, som står til nedrivning snarest. Fra kommunen fik museet viden om, at der i bygningskomplekset stadig stod velbevarede produktionslokaler. Museet rykkede derfor ud for at opmåle og fotodokumentere før nedrivning. Ved nærmere eftersyn indeholdt ejendommen en del andre effekter, som viste sig at være værdifulde for historien om bageriet og dets ejere igennem tider. Så blandt vinterens arbejde vil genstande og oplysninger fra bageriet i Hurup fylde en del og sikkert afføde en artikel eller anden omtale i de følgende år.

Museet forsøger altid at "være på forkant" med ændringer i den fysiske kulturarv, men må også erkende at det går vældig stærkt i disse år, når det gælder nedrivning af huse og gårde. Sommetider har museet på fornemmelsen, at thyboerne hylder vendingen med " at det er nemmere at få tilgivelse end tilladelse" i overmåde høj grad, for af og til forsvinder huse "over nat", og så er historien glemt og ikke gemt til de kommende generationer.

Skulpturguide

Vi hører i disse år, at vore unge mennesker forlader Thy for at studere og bosætte sig i de store byer. Heldigvis vender nogle af dem tilbage med energi og visioner. Således også Lise Lynge Dahlgaard fra Thisted, som henvendte sig til Museum Thy for at komme i formidlingspraktik fra kunsthistoriestudiet på Aarhus Universitet. Under opholdet på museet udarbejdede hun en skulpturguide for Thisted Kommune. Hvilken rigdom af skulpturer vi er i besiddelse af her i kommunen.

Skulpturguiden udleveres gratis på kommunen, turistkontorer og museer i Thy, og med den i hånden kan man roligt begive sig ud i " det kunstneriske Thy".

Guiden er udstyret med GPS koordinater og giver en kortfattet beskrivelse af kunstner, værk,

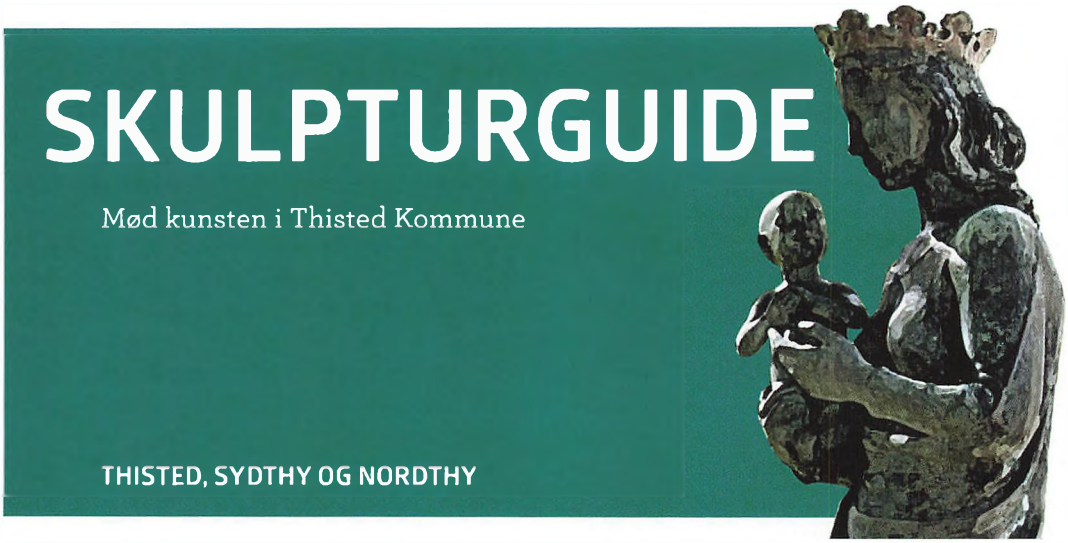

Skulpturguiden.

materiale og placering. Endelig er den opdelt i en Thisted og en Nord- og Sydthy rute, som man kan følge. Så skulle man mangle en ide til en køretur - eller gåtur, er skulpturguiden svaret.

Thymad

De sociale og digitale medier har stor betydning i disse år, og enhver institution med respekt for sig selv, kæmper med næb og kløer for at få plads og omtale. Museum Thy er ingen undtagelse, og vi har derfor fået en blog om mad. Det er Mie Buus, som bestyrer bloggen og skriver om "kulturhistorisk mad fra Thy". Bloggen følger årstidernes skiftende råvarer og deres tilberedning til lækre retter. Museet har igennem de sidste mange år beskæftiget sig med mad fra området og udgivet flere bøger om emnet, samt afholdt i hundredvis af naturmads arrangementer, specielt i Nationalpark Thy. Det er Mie Buus og Eva Nielsen, der utrætteligt har slæbt brænde og råvarer til bålsteder rundt om

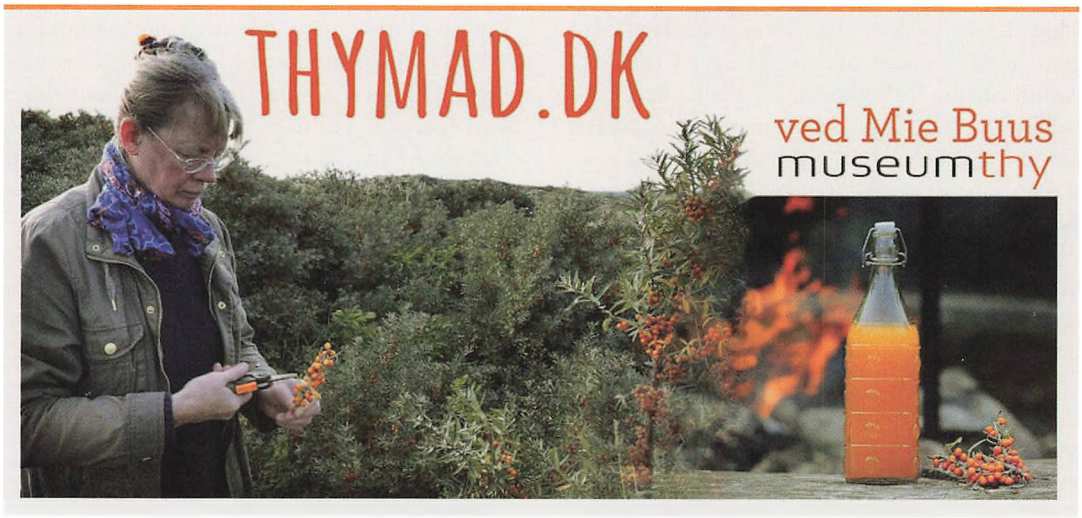

Madbloggen THYMAD.

i Thy og således givet lokale og besøgende en unik oplevelse.

Kvinder, kraft og kirkegård

"Nat på museet" er titlen på en amerikansk film, hvor alle genstande bliver levende, når kustoden har slukket og lukket. Måske er det også sådan på Museum Thy. Vi ved det ikke, men vi synes også, at der er liv nok om dagen! I årets løb sker der utrolig meget på museets afdelinger og ude på arbejdsmarken. I skrivende stund arbejdes der på en udstilling om Kvindelig i Thy 1915 – 2015 og med udgravninger på den nye kraftledning, der graves ned af Energinet Danmark fra Næssund til Bedsted og videre til Thyholm. Ligeledes er en bog om den gamle kirkegård i Nr. Vorupør under udarbejdelse, og Michael Riber Jørgensen skriver på sidste vers på sin Ph.d. om Tro i Thy. Endelig står julen snart for døren og dermed mange hundrede børn på museet, som alle skal i nisseteater. Som medarbejder på museet tror jeg ikke, at genstandene på museet orker at lave ballade om natten – de er for trætte efter dagens strabadser!

Museum Thy skal også, som andre institutioner i det ganske land, spare i de kommende år. Det er første gang i et par årtier, at de økonomiske midler begrænses. Så vi skal spænde livremmen ind. I sådan en situation er det godt at vide, at vi kan trække på mange gode kræfter blandt befolkningen i Thy. Museets personale er i det daglige i berøring med mange mennesker, som hjælper med alt muligt. Det store netværk er uvurderligt for museet, og der skal herfra lyde en overmåde stor tak til alle, som mellem år og dag bidrager til fortællingen om vor fælles kulturarv i det nordvestlige hjørne af Danmark.

Egnshistorisk Forening for Sydthy

Af Henrik Eriksen, Bedsted

Doverodde Købmandsgård lagde lokaler til den årlige generalforsamling, der fandt sted den 25. november 2014. 65 medlemmer var mødt frem. Forsamlingen valgte Christian Baun, Hurup, til dirigent.

Under beretningen kom formanden ind på vigtigheden af foreningens tætte kontakt til medlemmerne. Derfor arbejdes der på snarest at få medlemmernes mailadresser, så foreningen hurtigt og billigt kan komme i kontakt med medlemmerne.

Medlemstallet er lidt under 700 og desværre nedadgående, selv om bestyrelsen ved forskellige arrangementer forsøger at tegne medlemmer. Problemet blev drøftet af forsamlingen, uden der fremkom en færdig løsning. Formanden omtalte også det store arbejde, som redaktionsudvalget har med at indsamle og færdiggøre artikler til Sydthy Årbog.

Foreningens arrangementer bliver trofast bakket op af medlemmerne. Som noget nyt forsøgte foreningen i et samarbejde med Hurup Bibliotek at lave et arrangement, hvor Michael Rieber Jørgensen talte om emnet "Indre Mission i Thy - fællesskab i forandring". Det blev en god aften for de fremmødte.

Også foreningens aftentur til Irup Hovedgård samt udflugten til Silkeborg Museum blev omtalt som gode, lærerige oplevelser.

Til slut blev der rettet en stor tak til sognerepræsentanterne, der er foreningens uundværlige og forlængede arm rundt i Thy.

Kasserer Leo Jensen, Hurup, aflagde regnskab. Årets resultat viste et overskud på kr. 19.500. På valg var Willy Mardal, Sønderhå, og Henrik Eriksen, Bedsted. Begge blev genvalgt uden modkandidater. Efter generalforsamlingen underholdt Lone og Chr. Olesen, Grurup, med gamle revyviser. Aftenen sluttede med kaffe samt en præsentation af "Sydthy Årbog 2014"ved Britta Nielsen, Vestervig, Redaktionsudvalget havde igen i 2014 lavet et spændende produkt, der blev godt modtaget af de fremmødte.

På det efterfølgende bestyrelsesmøde konstituerede bestyrelsen sig. Henrik Eriksen blev valgt til formand. Willy Mardal til næstformand og Rita Christensen til sekretær. Øvrige medlemmer af bestyrelsen: Ruth Thinggaard, Vestervig, og Gitte Jensen Sloth, Agger. Leo Jensen (uden for bestyrelse) blev genvalgt til kasserer.

Torsdag d. 12. marts 2015 afholdt foreningen sammen med Hurup Bibliotek en temaaften om THYBOMÅL. Foredragsholderen var Torben Arboe fra Aarhus Universitet. Torben Arboe stammer fra Gudnæs, så han er opvokset med thybomål som modersmål. I foredraget kom han ind på karakteristiske træk ved thybomålet. Desuden blev der afspillet lydbånd fra 1960-70. Torben Arboe har lovet at bidrage med et indlæg i næste års årbog om THYBOMÅL. Desværre var lydforholdene denne aften ikke optimale, derfor har foreningen investeret i et højtaleranlæg.

Foreningens aftensudflugt gik til Boddum Bisgaard, hvor Marie og Preben Riis var de venlige værter. Svend Sørensen, Museum Thy, fortalte om gårdens ældste historie, og Preben Riis fortalte om gårdens nyere historie. Desuden var der rundvisning i parken, stuehuset samt driftsbygninger. Aftenen sluttede ved fjorden med sang og bål. 65 personer fik en kold, men indholdsrig aften.

Søby Brunkulsmuseum var hovedmålet for vores studietur d. 30. august 2015. Vi fik af vores guide en god orientering om livet i brunkulsområdet fra 1940-70, hvor 4000-5000 mennesker havde deres daglige liv. Besøget sluttede med en bustur rundt i det 3000 tønder land store område, som nu for en stor del rummer dybe søer eller er beplantet. På hjemturen gjorde vi holdt ved Jens Søndergaards Museum på Bovbjerg. Her var der mulighed for at se den

fine samling af havmalerier og andre motiver fra området. Det er ikke kun på Heltborg Museum, der findes malerier af Jens Søndergaard, hvor motivet er dramaet mellem naturen og mennesket.

Sidste år aftalte vi et fælles arrangement med Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred. Vi besluttede at besøge Moesgaard Museum søndag d. 13. september 2015. Den nye udstillingsbygning, der med sit skrå tag falder naturligt ind i bakkelandskabet omkring den gamle herregård Moesgaard, er en arkitektonisk oplevelse. Indendørs så vi forskellige oldtidsudstillinger samt en udstilling om DE DØDES LIV. Hovedformålet med studieturen var dog at se DEN FØRSTE KEJSER - KINAS TERRAKOTTAHÆR. Det var en stor oplevelse at se en af de mest berømte kulturskatte i verden.

Vores forening er bestemt aktiv – mange laver en stor indsats for at dokumentere vores fortid, så vi bedre kan forstå os selv, og den tid vi lever i for **UDEN FORTID – INGEN FREMTID.** Jeg vil slutte dette indlæg med et vers fra Jeppe Aakjærs "Som dybest brønd":

Som dybest brønd gi'r altid klarest vand,
og lifligst drik fra dunkle væld udrinder,
så styrkes slægtens marv hos barn og mand
ved folkets arv af dybe, stærke minder.
Din egen dag er kort, men slægtens lang,
læg øret ydmygt til dens rod forneden:
årtusind toner op i gråd og sang,
mens toppen suser imod evigheden!

Sådan får du kontakt til Egnshistorisk Forening for Sydthy

Drejer det sig om medlemsskab, spørgsmål og/eller forslag til foreningsarbejdet med mere: Kontakt da et bestyrelsesmedlem eller en kontaktperson.

Bestyrelsen:

Henrik Eriksen (formand), Rishøjvej 16,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 40
henrik.eriksen1@skolekom.dk

Willy Mardal (næstformand), Legindvej 102,
Sønderhå, 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 91 45
willy@mardal.dk

Gitte Jensen Sloth, Vesterhavsvej 44, Agger,
7770 Vestervig. Tlf. 23 67 88 56
aggergitte@gmail.com

Rita S. Christensen, Gyvelvænget 2,
7755 Bedsted. Tlf. 20 36 11 88
ritachristensen2@gmail.com

Ruth Thinggaard, Klostergade 34
7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 42
r.wt@live.dk

Kasserer (ej medlem af bestyrelsen)
Leo Jensen, Svanevej 14,
7760 Hurup. Tlf. 97 94 83 88 - 20 28 46 11
leooggudrun@mail.dk

Sogne-kontaktpersoner:

Agger: Jens Andersen, Blåbærvej 10,
Agger, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 26 29

Bedsted: Leif Krogsgaard, Morup Møllevej 11,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 55 09

Jenny Kobberø, Syrenvej 3,
7755 Bedsted. Tlf. 51 31 64 35

Boddum: Erik Gravgaard, Fugløvej 1,
Boddum, 7760 Hurup. Tlf. 43 54 54 16

Gettrup: Ove S. Smed, Thyrasvej 12,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 62 44

Grurup: Bodil Lund Larsen, Visbyvej 23,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 56 75

Hassing: Peter Østergaard, Åbrovej 9,
Hassing, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 61 21

Helligsø: Ove S. Smed, Thyrasvej 12,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 62 44

Heltborg: Holger Diechmann, Oddesundvej 211,
Heltborg, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 19 65

Hurup: Henning H. Kristensen, Degnebakken 7,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 25 07
Kristian H. Kristensen, Thyrasvej 43,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 61 87

Hørdum: Jens J. Krogh, Møllevangen 5,
Hørdum, 7752 Snedsted.
Tlf. 97 93 63 61

Koldby: Knud E. Nielsen, Fuglhøjgårdsvej 2,
Koldby, 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 62 01

Lodbjerg: Betty Jensen, Rønheden 6,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 82 02

Skyum: Mads Tølbøll, Østerstrandsvej 3, Skyum
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 11 02
m-t@forum.dk

Snedsted: Willy Mardal, Legindvej 102, Sønderhå,
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 41 66

Svankjær: Vera Møller, Storkjærvej 2,
Svankjær, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 81 63

Sønderhå, Nørhå og Hørsted: Willy Mardal, Legindvej 102, Sønderhå,
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 91 45

Thisted: Erik Boesen, Gråkildevej 73,
7700 Thisted. Tlf. 97 91 25 40

Vestervig: Uggi Larsen, Ydbyvej 30,
7770 Vestervig. Tlf. 40 53 12 99

Ruth Thinggaard, Klostergade 34,
7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 42

Bjarne Madsen, Astrupvej 6,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 03

Villerslev: Githa Lovmand, Skyumvej 140,
7755 Bedsted. Tlf. 51 74 21 08

Visby: Henrik Eriksen, Rishøjvej 16,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 40

Ydby: Jytte Sunesen, Brendgårdsvej 67,
Ydby, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 64 05

Ørum: Villiam Mortensen, Hvidbjerggårdsvej 18,
Svankjær, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 80 78

Årbogen tilsendes alle medlemmer:
Kontingent for 2015: Kr. 140,00

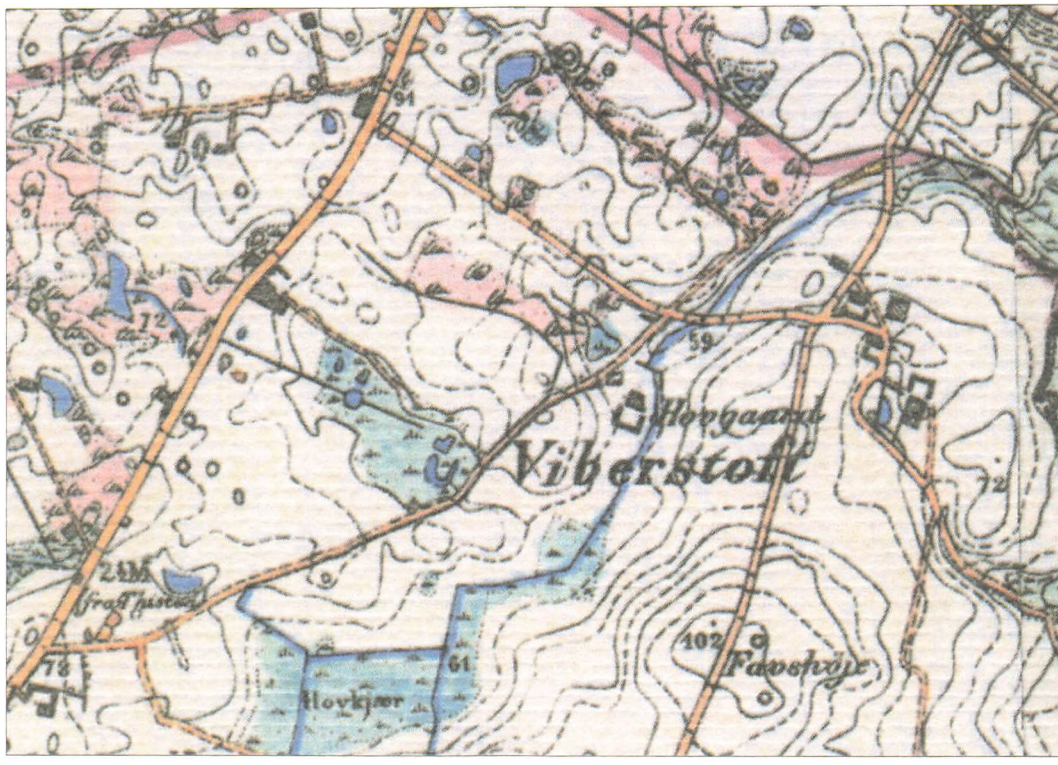

ISSN 0900 - 2103 · EAN 978-87-88919-37-0